

UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS,
MONGOLIA

LAW ENFORCEMENT

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
QUARTERLY JOURNAL

2022
№03 (30)

Ulaanbaatar

МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын
Улсын Их Сургууль

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦИЙН ЗӨВЛӨЛ

Сэтгүүлийн эрхлэгч:

Зоригт О. Эрдэм шинжилгээ эрхэлсэн дэд захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Орлогч дарга:

Гантулга С. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Нарийн бичгийн дарга:

Одхүү Л. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хэвлэл редакцын хэлтсийн дарга бөгөөд ахлах редактор, цагдаагийн дэд хурандаа

Гишүүд:

Амарсанаа Ж. Академич

Болд Л. Академич

Чулуунбаатар Г. Академич

Жигалов Н.Ю. Оросын Холбооны Улсын Дотоод явдлын яамны Дорнод Сибирийн их сургуулийн дэд захирал, хууль зүйн доктор, профессор

Мөнхзаяа Б. Сургалтын бодлого, төлөвлөлтийн газрын дарга, хурандаа

Азбаяр Ц. Удирдлагын академийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Энхбаяр Д. Ахисан түвшний боловсролын сургуулийн захирал, доктор, цагдаагийн хурандаа

Хишигтогтох Б. Цагдаагийн сургуулийн захирал, доктор, цагдаагийн хурандаа

Ганбаатар Д. Хилийн албаны сургуулийн захирал бөгөөд хилийн 0345 дугаар ангийн захирагч, бригадын генерал

Дамдинцэрэн Д. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн захирал, доктор, бригадын генерал

Батсайхан Н. Онцгой байдлын сургуулийн захирал, доктор, дэд профессор, дэд хурандаа

Болдбаатар Ч. Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Ганбаатар Г. Ахлагчийн сургуулийн захирал, доктор, цагдаагийн хурандаа

Гантулга Ц. Шинжлэн магадлахуйн институтын захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Чулуунбат Ш. Гадаад хэлний институтын захирал, доктор, дэд профессор, хурандаа

Мөнхдорж Б. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Сайнтер Ч. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэнгийн захирал, доктор, бригадын генерал

Алтангэрэл Б. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, хурандаа

JOURNAL EDITORIAL BOARD

Editor of the journal:

Zorigt O. Vice president for Research Affairs, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Colonel.

First Secretary:

Gantulga S. Director, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D. Associate professor, Police Lieutenant Colonel.

Secretary:

Odkhuu L. Head of the Press and Editorial Department, Senior Editor, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Police Lieutenant Colonel

Members:

Amarsanaa J. Academician

Bold L. Academician

Chuluunbaatar G. Academician

Jigalov N.Yu. Deputy Director, Eastern-Siberian Institute of Ministry of Internal Affairs, Russian Federation, Ph.D in law, Professor

Munkzaya B. Head of Training Policy and Coordination Department, University of Internal Affairs, Colonel

Azbayar Ts. Director, Executive Management Academy, University of Internal Affairs, Police Colonel

Enkhbayar D. Director, Post-Graduate College, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Colonel

Khishigtogtokh B. Director, Police College, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Colonel

Ganbaatar D. Director, Border Services College and Commander of the Unit 0345, University of Internal Affairs, Brigadier General

Damdintseren D. Director, Court Order Decision Enforcement College, University of Internal Affairs, Ph.D, Brigadier General

Batsaikhan N. Director of Emergency Management School, Ph.D, Associate Professor, Lieutenant Colonel

Boldbaatar Ch. Director, Law and Social Sciences College, University of Internal Affairs, Police Colonel

Ganbaatar G. Director, Non-Commissioned Officer's School, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Colonel

Gantulga Ts. Director, Forensic Science Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Colonel

Chuluunbat Sh. Director, Foreign Language Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Colonel

Munkhdorj B. Director, Institute of Criminology and Police Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Lieutenant Colonel

Saintur Ch. Director, Institute of Border Security Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Brigadier General

Altangerel B. Head of Court Order Decision Enforcement Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, and Ph.D., associated Professor, Colonel

Цолмон Б. Хууль сахиулахын боловсрол судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Манлай А. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Аюулгүй байдал судлалын төвийн ахлах ажилтан-багш, хууль зүйн доктор, цагдаагийн хошууч

Энхтөр Д. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал цагдаа судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, хууль зүйн доктор, цагдаагийн ахмад

Нямдорж Д. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал цагдаа судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, хууль зүйн доктор, цагдаагийн дэд хурандаа

Одбаатар Б. Удирдлагын академийн цагдаагийн удирдлага, стратегийн профессорын багийн профессор, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Лхагварэгчээ Б. Цагдаагийн сургуулийн Мөрдөх арга зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, цагдаагийн хошууч

Лувсанравдан Б. Хилийн албаны сургуулийн дэд захирал, доктор, хурандаа

Галбадрах Б. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, хошууч

Энхтүвшин Б. Онцгой байдлын сургуулийн Гал түймэртэй тэмцэх албаны тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Мөнхзул Н. Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Tsolmon B. Head of the Center for Law Enforcement Education Studies, Scientific Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Colonel

Manlai A. Senior Research, Security Studies Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Major

Enkhtur D. Senior Research, Institute of Criminology and Police Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Captain

Nyamdorj D. Research, Institute of Criminology and Police Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Lieutenant Colonel

Odbaatar B. Professor, Professor's Team of Police Strategy Management, Executive Management Academy, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Colonel

Lkhagvaragchaa B. Head of Criminal Investigation Department, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Major

Luvsanravdan B. Vice Director, Border Services College, University of Internal Affairs, Colonel

Galbadrakh B. Head of Social Work and Psychology Department, Court Order Decision Enforcement College, University of Internal Affairs, Ph.D., Major

Enkhtuvshin B. Head of Department of Emergency Management, University of Internal Affairs, Ph.D., Lieutenant Colonel

Munkhzul N. Head of Public Law Department, Law and Social Science College, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Lieutenant Colonel

ГАРЧИГ–TITLE

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН УДИРДЛАГА
LAW ENFORCEMENT MANAGEMENTУДИРДАХ АЖИЛТНЫ ХАРИЛЦААНЫ УР ЧАДВАР АЛБА ХААГЧИЙН БОЛОН
БАЙГУУЛЛАГЫН ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН ҮР ДҮНД НӨЛӨӨЛӨХ НЬ.THE INFLUENCE OF EXECUTIVE MANAGERIAL COMMUNICATION SKILLS ON EMPLOYEE AND
ORGANIZATIONAL PERFORMANCE RESULTS**Б.Одбаатар**ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн профессорын
багийн профессор, хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор, цагдаагийн хурандаа**Odbaatar B.**Professor, Professor's Team of Police Strategy Management, Executive Management
Academy, University of Internal Affairs, Mongolia, doctor of law (Ph.D), Associate Professor,
police colonel

9

ГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ
CRIMINOLOGYКОМПРОМИССЫ В УГОЛОВНОМ И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ
И НЕОБХОДИМОСТЬ ИХ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯCOMPROMISES IN CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION AND THE NEED FOR
THEIR CRIMINALISTIC SUPPORT**Арюна Баировна Дарханова**Восточно-Сибирский государственный университет технологий и управления, старший
преподаватель**Aryuna Bairovn Darkhanova**

East Siberia State University of Technology and Management, senior lecturer

14

ОКОНЧАНИЕ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА ПРЕКРАЩЕНИЕМ УГОЛОВНОГО ДЕЛА В
НАУКЕ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА РОССИИ И МОНГОЛИИОХУ БОЛОН МОНГОЛ УЛСЫН ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГААН ДАХЬ
ШҮҮХИЙН ӨМНӨХ ШАТАНД ЭРҮҮГИЙН ХЭРГИЙГ ХЭРЭГСЭХГҮЙ БОЛГОХ АЖИЛЛАГААEND OF PRE-TRIAL PROCEEDINGS BY TERMINATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE SCIENCE
OF CRIMINAL PROCEEDINGS OF RUSSIA AND MONGOLIA

18

Ганболд Р.Старший специалист Учено-оборонного совета Канцелярия ученого секретаря
Университета Внутренних Дел Монголии. Полковник полиции**Р.Ганболд**ДХИС-ийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн даргын ажлын албаны Эрдмийн болон хамгаалуулах
зөвлөл хариуцсан ахлах мэргэжилтэн, цагдаагийн хурандаа

МӨРДӨГЧИЙН БИЕ ДААСАН, ХАРААТ БУС БАЙДЛЫН МӨН ЧАНАР

THE NATURE OF INDEPENDENCE AND IMPARTIALITY OF DETECTIVES

Х.БуянтүмэнАвлигатай тэмцэх газрын Мөрдөн шалгах хэлтсийн дарга, эрхэлсэн комиссар, ДХИС-ийн
докторант**Buyantumen Kh.**Commissioner in Charge, Head of Investigation Department of the Independent Authority
Against Corruption, PhD candidate of the University of Internal Affairs

27

БУСДЫН ЭД ХӨРӨНГИЙГ АВАХААР ЗАНАЛХИЙЛЭХ ГЭМТ ХЭРГИЙН МӨН ЧАНАР,
НИЙГМИЙН ХОР АЮУЛNATURE OF THE CRIME OF THREATENING TO TAKE OTHER PEOPLE'S PROPERTY AND THE
DANGER TO SOCIETY TAKE OTHER PEOPLE'S PROPERTY AND THE DANGER TO SOCIETY

39

Н.Жинжиймаа

МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн захирал, ДХИС-ийн докторант

Jinjiima N.Doctoral student of the University of the Internal affairs, director of the Law and administration
school of the Mongolian National University

ГЭМТ ХЭРГИЙН УЛМААС УЧИРСАН СЭТГЭЛ САНААНЫ ХОХИРЛЫГ ТООЦОЖ БУЙ ТАЛААРХ ГАДААДЫН ЗАРИМ УЛСЫН ТУРШЛАГЫГ МОНГОЛ УЛСАД НЭВТРҮҮЛЭХ БОЛОМЖ

INTRODUCTION OF EXPERIENCE OF SOME COUNTRIES ON CALCULATION AND ELIMINATION OF MORAL DAMAGE CAUSED BY CRIME TO MONGOLIA

46

Ч.Отгонсүрэн

ДХИС-ийн докторант

Otgonsuren Ch.

Ph.D candidate of the University of Internal Affairs Mongolia

ХУУЛЬ БУСААР МОД БЭЛТГЭХ ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХЭД МОДНЫ ГАРАЛ ҮҮСЛИЙН ГЭРЧИЛГЭЭГ ЦАХИМ БОЛГОХ ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН АЧ ХОЛБОГДОЛ

THE ORIGIN OF WOOD IN THE FIGHT AGAINST ILLEGAL LOGGING THE IMPORTANCE OF ELECTRONIC CERTIFICATION

56

Я.Билэгдэмбэрэл

Экологийн цагдаагийн албаны Эрүүгийн цагдаагийн хэлтсийн тасгийн дарга, цагдаагийн дэд хурандаа, докторант

Bilegdemberel Ya.

Chairman of the first compartment of criminal department of the ecological police service, police lieutenant Colonel, Doctoral student

ХИЛ СУДЛАЛ

LIMNOLOGY

УЛСЫН ХИЛ ХАМГААЛАЛТЫН НЭГДМЭЛ ТОГТОЛЦООНЫ ЕРӨНХИЙ ОЙЛГОЛТ

UNIFIED SYSTEM'S GENERAL UNDERSTANDING OF THE MONGOLIAN BORDER PROTECTION

63

Б.Амармэнд

ДХИС-ийн докторант

Amarmend B.

Doctoral student of the University of the Internal affairs

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

COURT DECISION EXECUTION STUDIES

ОЛОН УЛСЫН ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ЧИГ ХАНДЛАГА

INTERNATIONAL TRENDS IN IMPRISONMENT

Б.Алтангэрэл

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрхлэгч, хууль зүйн доктор, дэд профессор, хурандаа

Altangerel B.

Head of the Judicial Decision Enforcement Research Center, Institute of Internal Affairs, Doctor of Law, Associate Professor, Mongolia, Colonel

69

ХОРИХ ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГАА: ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА, ЧИГ ХАНДЛАГА

IMPRISONMENT: INTERNATIONAL EXPERIENCES AND TRENDS

Б. Галбадрах

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор /Ph.D/, хошууч

Galbadrakh B.

Chief of Department of social work and psychology of School of court decision execution, University of internal affairs, Ph.D, major

75

ТӨЛБӨР ТӨЛӨГЧ ГАДААДЫН ИРГЭНД ХОЛБОГДОХ ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ХЭРЭГЖИЛТ, ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF IMPLEMENTATION AND CURRENT SITUATION OF DECISION ENFORCEMENT RELATED TO FOREIGN CITIZEN PAYERS

Э.Өнөболд

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр Гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Харуул хамгаалалт, гүйцэтгэх ажлын тэнхимийн ахлах багш, хууль зүйн магистр, хошууч

Unubold E.

Senior lecturer, Department of Warding and Intelligence, the School of Court Decision Execution, University of Internal affairs, Master in law, and Major

Э.Цэрэнханд

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Иргэний шийдвэр гүйцэтгэлийн тэнхимийн багш, хууль зүйн магистр, ахмад

Tserenkhand E.

Lecturer, Department of Civilcourt decision execution, the School of Court Decision Execution, University of Internal affairs, Master in law, and Captain

83

ХОРИГДЛЫГ СУЛЛАХАД БЭЛТГЭХЭД ХӨТӨЛБӨР БОЛОВСРУУЛАХ ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГА

NEEDS FOR DEVELOPING TRANSITIONS PROGRAMME TO AID RESETTLEMENT OF PRISONERS IN COMMUNITY

90

П.Баярбаатар

Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант, хошууч

Bayarbaatar P.

Postgraduate student of University of Internal Affairs, major

ГАМШИГ СУДЛАЛ

DISASTER STUDIES

ГАМШИГЫН ЭРСДЭЛИЙГ БУУРУУЛАХ ЗӨВЛӨЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE NATIONAL COUNCIL FOR DISASTER RISK REDUCTION ACTIVITIES

Т.Бадрал

ДХИС-ийн докторант, хошууч генерал

Badral T.

PhD Student of the University of Internal Affairs, Major General

Д.Баасансүрэн

ОБЕГ-ын Гамшигын эрсдэлийн удирдлагын газрын дарга, хурандаа

Baasansuren D.

Director of Disaster Risk Management Department, National Emergency Management Agency, Colonel

98

Д.Базаррагчаа

ДХИС-ийн докторант, дэд хурандаа

Bazarragchaа D.

PhD Student of the University of Internal Affairs, Lieutenant Colonel

Д.Сэржмядаг

ҮАБЗ-ийн Ажлын албаны ахлах референт, доктор, дэд профессор, дэд хурандаа

Serjmyadag D.

Senior Referent of Office for National Security Council, Ph.D, Associate Professor, Lieutenant Colonel

ГОВЬ ЦӨЛИЙН БҮСЭД ҮЕРИЙН ЭРСДЭЛИЙГ БУУРУУЛАХ АРГА ЗАМ

WAYS TO REDUCE FLOOD RISK IN GOBI DESERT REGION

104

Б.Доржхорол

ДХИС-ийн магистрант, ахмад

Dorjkhoroḷ B.

Graduate student of the University of Internal Affairs, captain

ХИМИЙН БҮЛГИЙН БЭЛЭН БАЙДЛЫН ТАЛААРХ ОЙЛГОЛТ, АНХААРАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

UNDERSTANDING THE PREPARATION OF THE CHEMICAL RESPONSE TEAM AND SOME ISSUES TO CONSIDER

А.Бауыржан

ДХИС-ийн магистрант, ахлах дэслэгч

Bauirjan A.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Senior Lieutenant

Н.Төгсбаяр

ДХИС-ийн магистрант, ахлах дэслэгч

Tugsbayar N.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Senior Lieutenant

108

ГАМШИГЫН ХОХИРОЛ, ХЭРЭГЦЭЭНИЙ ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ АРГАЧЛАЛЫГ БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ АСУУДАЛД

DISASTER DAMAGE AND NEEDS ASSESSMENT IN THE PROBLEM OF EDUCATIONAL METHODOLOGY

113

А.Баянхангай

ДХИС-ийн магистрант

Bayankhangai A.

Graduate student of the University of Internal Affairs

ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХҮЙ СУДЛАЛ FORENSIC STUDIES

ШҮҮХИЙН ШИНЖИЛГЭЭНИЙ БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ШААРДЛАГА

THE NECESSITY FOR IMPROVING THE SAFE OPERATION OF FORENSIC SCIENCE INTITUTION

117

Б.Номин

Дотоод хэргийн их сургуулийн ахлах багш, докторант, цагдаагийн хошууч

Nomin B.

Ph.D student, A senior lecturer at University of Internal Affairs, Mongolia

ХУУЛЬ САХИУЛАХҮЙН БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ LAW ENFORCEMENT EDUCATION STUDIES

ВАЖНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ДИАЛОГА КУЛЬТУР НА ЗАНЯТИЯХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ ПОЛИЛИНГВАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

THE IMPORTANCE OF IMPLEMENTING A DIALOGUE OF CULTURES IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES IN THE CONTEXT OF MULTILINGUAL EDUCATION

123

Гузикова Валентина Викторовна

Доцент кафедры иностранных языков Уральского юридического института МВД России, кандидат филологических наук, доцент

Guzikova Valentina Victorovna

Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the Ural Law Institute of the Ministry of the Interior of the Russian Federation, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

ЦАГДААГИЙН СУРГУУЛИЙН СОНСОГЧДЫН СУРГАЛТЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ҮНЭЛЭМЖИД НӨЛӨӨЛЖ БҮЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН ЧАНАРЫН СУДАЛГАА

THE ANALYSIS OF IMPACTS ON TRAINING ACTIVITIES FOR POLICE SCHOOL AT UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS, MONGOLIA

127

Э.Дашгаадан

Дотоод хэргийн их сургуулийн багш, докторант, цагдаагийн ахмад

Dashgaadan E.

Lecturer, University of Internal Affairs, Ph.D candidate, police captain

Ц.Баясгалан

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Удирдахуйн ухааны профессорын багийн ахлах багш, доктор, дэд профессор, ахлах дэслэгч

Bayasgalan Ts.

Senior Lecturer, The Executive Leadership Academy, University of Internal Affairs, Ph.D, Associate Professor, Senior Lieutenant

ИДЭВХТЭЙ СУРГАЛТЫН АРГА ЗҮЙГ БАГШ, СОНСОГЧИД ХЭРЭГЛЭСЭН БАЙДЛЫН ШИНЖИЛГЭЭ (ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ЖИШЭЭН ДЭЭР)

ANALYSIS ON IMPLEMENTING ACTIVE TRAINING METHOD ON LECTURERS AND CADETS (ON THE EXAMPLE OF UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS)

133

Х.Цэгмид

ДХИС-ийн Захиргааны удирдлагын газрын нууцын эрхлэгч, хэл шинжлэлийн болон боловсрол судлалын магистр, дэслэгч

Tsegmid Kh.

Secret manager at Administrative department of UIA, master of Linguistics and education studies, lieutenant

Л.Тогтохбуян

ХАДИС-ийн сургалтын хөтөлбөрийн эрхлэгч, доктор (Ph.D)

Togtokhbuyan Lh.

Training curriculum manager at Mongolian University of Life sciences, Doctor (Ph.D.)

ЭРХ ЗҮЙ СУДЛАЛ

LEGAL STUDIES

ШҮҮХ ХУРАЛДААНЫ ОРЧУУЛАГЧИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ МЭРГЭЖЛИЙН УР ЧАДВАР

PROFESSIONAL COMPETENCE OF AN INTERPRETER IN LEGAL PROCEEDINGS

Макович Галина Владимировна

ОХУ-ын Дотоод хэргийн яамны Уралын хуулийн дээд сургуулийн Хэл шинжлэлийн ухааны доктор, профессор

Makovich Galina V.Professor of the Ural law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation
doctor of Philology, Professor

152

ТӨРИЙН АЛБА ХААГЧИЙН НИЙГМИЙН БАТАЛГААНЫ МӨН ЧАНАР

THE AIM OF SOCIAL WARRANTY OF CIVIL SERVANTS

Э.Чимидлхам

ДХИС-ийн Эрх зүй нийгмийн ухааны сургуулийн нийтийн эрх зүйн тэнхимийн багш, докторант, цагдаагийн ахмад

Chimidlkhham E.Doctoral candidate of Law School of Law and Social Sciences, University of Internal Affairs
Lecturer of the Public Law Department, police captain

155

ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭНИЙ ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

VARIOUS ISSUES OF INTERNATIONAL TREATY REGULATION

З.Жаргалмаа

ДХИС-ийн докторант, Эрдэнэт үйлдвэр ТӨҮГ-ын Хуулийн хэлтсийн тэргүүлэх хуульч

Jargalmaa Z.

Ph.D student, University of Internal Affairs, Erdenet mining SOE, Legal department, Leading lawyer

160

ЭРДЭМТЭН, СУДЛААЧДЫН ҮЗЭЛ БОДОЛ

POINTS OF VIEWS OF SCIENTISTS AND RESEARCHERS

ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН СУРГУУЛИЙН СОНСОГЧ, СУРАЛЦАГЧДЫН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН АНХАН ШАТНЫ ТУСЛАМЖИЙН ХЭРЭГЦЭЭ, МЭДЛЭГ, ХАНДЛАГЫГ ҮНЭЛЭХ СУДАЛГАА

THE KNOWLEDGE, ATTITUDES AND PRACTICES OF THE PRIMARY HEALTH CARE IN THE STUDENTS OF THE SCHOOL OF EMERGENCY, UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS: IS IT NECESSARY TO ESTABLISH THE NEW TRAINING PROGRAM IN THE SCHOOL OF EMERGENCY

166

Ц.Ганчимэг

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн Гамшгаас хамгаалах албаны тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд хурандаа

Ganchimeg Ts.

Ph.D, a lieutenant Colonel, a head of the Department of Disaster management, at the School of emergency of the University of Internal Affairs, Mongolia

УДИРДАХ АЖИЛТНЫ ХАРИЛЦААНЫ УР ЧАДВАР АЛБА ХААГЧИЙН БОЛОН БАЙГУУЛЛАГЫН ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН ҮР ДҮНД НӨЛӨӨЛӨХ НЬ.

THE INFLUENCE OF EXECUTIVE MANAGERIAL COMMUNICATION SKILLS ON EMPLOYEE AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE RESULTS

Б.Одбаатар

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн профессорын багийн профессор, доктор (Ph.D), дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Odbaatar B.

Professor, Professor's Team of Police Strategy Management, Executive Management Academy, University of Internal Affairs, Mongolia, doctor of law (Ph.D), Associate Professor, police colonel

Хураангуй: Энэхүү нийтлэлд удирдах ажилтны харилцааны ур чадвар нь байгууллагын үйл ажиллагааны болон алба хаагчийн гүйцэтгэлийн үр дүнд хэрхэн эерэг, сөрөг хэлбэрээр нөлөөлж болох, түүнчлэн тэдгээрийн харилцан хамаарлын талаар авч үзэхийг зорилго.

Abstract: The main purpose of this article is to determine how the communication skills of executive managers can have positive and negative effect on the performance of employee and organization. Also, we tried to study their relations such as communication skills.

Түлхүүр үг: удирдах ажилтны харилцаа, харилцааны ур чадвар, байгууллагын гүйцэтгэлийн үр дүн, удирдах ур чадвар, байгууллагын удирдлага.

Keyword: executive managers communication, communication skills, organizational performance results, skills of executive managers, organizational structure.

Аливаа байгууллагын үйл ажиллагааны үр дүн, амжилт зөв менежмент, сайн удирдагчаас шууд хамаарна. Тийм ч учраас удирдах ажилтны харилцааны ур чадварыг дээшлүүлэх, мэргэжлийн ёс зүйг төлөвшүүлэх нь юу юунаас чухал бөгөөд энэ нь цаашдаа байгууллагын хөгжилд эерэгээр нөлөөлөх гол үндэс болох учиртай.

“Удирдахад ухаан, ажиллахад арга” гэсэн монгол ардын зүйр үг байдаг. Өнөөдрийн нийгмийн хэрэгцээ шаардлагаар ч “тогтвортой менежмент, шинэлэг, бүтээлч сэтгэлгээ байгууллагын хөгжил, дэвшилд амжилт авчрах гол эх үүсвэр болно” гэж үзэх болсон.

Мэдээж өрсөлдөөний энэ цаг үед чадварлаг удирдлага, сайн менежменттэй байгууллага иргэд, олон нийтийн итгэл дэмжлэгийг байнга хүлээж, түүний нийгэмд эзлэх байр суурь, хөгжил байнга өсөн нэмэгдэх учиртай.

Удирдахуйн ухаанд суралцаж удирдагчийн мэргэжлийн ёс зүйн харилцаа, түүний мөн чанар, онцлог, зарчмыг бүрэн таниагүй удирдах ажилтан өөрөө удирдах биш харин ч хамт олныхоо итгэлийг алдах сөрөг үр дагавартай.

Төрийн байгууллагын удирдах ажилтан мэргэжлийн ёс зүй, байгууллага, хамт олныг удирдах чадвар, бүтээлч сэтгэлгээ, харилцааны өндөр ур чадвар, соёлтой байх сайн жишээний хажуугаар саар зүйл байсаар байна. Орчин үеийн нийгмийн хөгжлийн чиг хандлагыг дагаад улс, орон асар хурдацтай өөрчлөгдөн хөгжиж буй энэ цаг үед хүн бүр нийгмээ дагаад өөрчлөгдөж, илүү ихийг сурч мэдэн цаг үетэйгээ нийцэн ажиллах зүй ёсны шаардлага тавигдаж байна. Төрийн бүх шатны удирдах ажилтан энэ бүхнийг соргоогоор таньж, мэдлэг, боловсрол, ёс зүй, харилцааны ур чадвараа байнга дээшлүүлж, нийгэмтэйгээ хөл нийлүүлэн алхахгүй бол хоцрогдсон үеийн дарангуйлах хандлагаар удирдах нь нэгэнт хоцрогдсон. Тийм ч учраас удирдах ажилтан бүр мэргэжлийн болон харилцааны ур чадвараа дээшлүүлэхэд чиглэсэн дараах асуултыг байнга өөртөө тавьж, дүгнэлт хийх шаардлага бий болжээ. Үүнд:

➤ хамт олны харилцаа, сэтгэл зүйн уур амьсгал ажил гүйцэтгэхэд хэвийн байна уу?. Байгууллагын ажлын амжилт, бүтээлийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн ямар арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай байна;

УДИРДАХ АЖИЛТНЫ ХАРИЛЦААНЫ УР ЧАДВАР АЛБА ХААГЧИЙН БОЛОН БАЙГУУЛЛАГЫН ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН ҮР ДҮНД НӨЛӨӨЛӨХ НЬ.

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХЫН УДИРДЛАГА

➤ ёс зүй, биеэ авч явах соёл, мэргэжлийн болон харилцааны ур чадвар эрхэлж буй албан тушаалын шалгуурт нийцэж байгаа эсэх;

➤ удирдагч, манлайлагч байх чадвартай юу?. Надад удирдагч, манлайлагчийн ямар зан чанар, ур чадвар дутуу байна;

➤ шаардлагатай үед алба хаагчдаа мэргэжлийн болон арга зүйн дэмжлэг, туслалцаа үзүүлэх чадвартай эсэх;

➤ алба хаагчийнхаа санаа бодлыг сонсож, тэднийг хүндэлж харьцаж чадаж байгаа эсэх;

➤ алба, хамт олноо удирдахад өөртөө бүрэн дүүрэн итгэлтэй байж чаддаг эсэх зэрэг олон асуултыг өөртөө тавьж, дүгнэлт хийгээд үзэх нь чухал.

Мэдээж хэрэг эдгээр асуултын хариулт эерэг байдлаар үр дүнтэй гарахгүй, ихэнх нь өөрт чинь төлөвшөөгүй бол таныг мэргэжлийн ёс зүйн болон харилцааны алдаа өөрийн мэдэлгүй гаргадаг гэж дүгнэхэд хүрэх тул өөрийгөө өөрчлөх мэргэжлийн ёс зүй, харилцааны ур чадвараа дээшлүүлэх цаг болсон байна.

Төрийн байгууллага, алба хаагчдын мэргэжлийн болон харилцааны ур чадвар өнөөдөр хангалттай түвшинд хүрэхгүй, иргэд, олон нийтийн итгэл, хүндлэлийг төдийлөн хангахгүй байгаа нь байнга шүүмжлэлд өртөж, энэ нь цаашдаа байгууллагын нэр хүнд, үйл ажиллагааны амжилтад сөргөөр нөлөөлсөөр байна.

Төрийн байгууллага хүнд сурталтай, харьцааны соёлгүй, мэдлэг, мэргэжлийн ур чадваргүй, иргэдтэй тэгш бус харилцааг, удирдлагаас албан хаагчдын ажил үүргийн хараат бус байдалд нөлөөлдөг, танил тал, мөнгөтэй хүнд үйлчилдэг гэх сөрөг хандлага буурахгүй байна. Нөгөө талаар иргэдээс төрийн алба хаагчдыг дорд үзэх, гүтгэх, доромжлох нь ердийн үзэгдэл болсон, түүнчлэн тусгай алба хаагчийн алба хаагчдын ажлын цаг ихэнхдээ тодорхой бус, гэр бүлдээ анхаарал тавих цаг гардаггүй зэргээс шалтгаалж алба хаагчид бухимдах, цочрол (стресс)-д орж, улмаар иргэдтэй зүй бусаар харьцаж харилцааны зөрчил, дутагдал өөрийн мэдэлгүй гаргадаг болох нь судалгаагаар тогтоогдсон байна¹. Түүнчлэн байгууллагын дотоод, гадаад соёл

төлөвшөөгүй, байгууллагын үнэт зүйлийг бий болгож чадаагүй, хүний нөөцийн сонгон шалгаруулалт шинэчлэгдээгүй, багаар ажиллах чадвар муу, төсөв хомс, зарцуулалт оновчтой биш зэрэг олон саад бэрхшээл, сул тал байсаар байгаа нь төрийн байгууллагын амжилтад байнга сөргөөр нөлөөлж байна.

Эдгээр сөрөг хүчин зүйлийг арилгах, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаа, нэр хүнд, үйлчилгээний соёлыг сайжруулахад удирдах ажилтны үүрэг, оролцоо туйлаас чухал бөгөөд энэ асуудлаас анхан болон дунд шатны удирдлагын мэргэжлийн болон харилцааны ур чадварыг дээшлүүлэх зайлшгүй шаардлага бий болсон гэж дүгнэхэд хүргэж байна.

Харилцааны ур чадварын энгийн зарчмыг үйл ажиллагаандаа мөрдлөгө болгож хэвшээгүй, асуудал бүрт шүүмжлэгчийн байр сууринаас хандаж, үргэлж өөрийн зөв мэтээр тулган бусдыг буруутгах нь удирдах ажилтан болон алба хаагч, хамт олны дунд үл ойлголцох байдлыг үүсгээд зогсохгүй эцэстээ байгууллагын соёл, сэтгэл зүйн уур амьсгалд байнгын сөрөг нөлөөлийг бий болгож, улмаар байгууллагын гүйцэтгэлийн үр дүн хангалтгүй болж цаашлаад бие биедээ үл итгэсэн байдал удаан үргэлжлэх нөхцөлийг бүрдүүлж асар том хохиролыг авчрах аюултай.

Удирдах ажилтан алба хаагчдаа загнах, элдэв үгээр олны өмнө дайрч доромжлох, гутаах байдлаа засахын оронд энэ мэт зан харилцааны доголдол, дутагдлаа өөрийн удирдлагын арга барилын хэвшсэн зан чанар мэтээр үзэн үүнийгээ өөрийн давуу тал гэж ташаа ойлгох нь нэг хэлбэрийн удирдлагын үйл ажиллагаанд бий болсон гажуудал юм.

Харилцааны ур чадварыг нэг талаас байгууллагын үйл ажиллагаа, түүний үр дүнг амжилтанд хүргэх удирдах ажилтан, түүний удирдлагад байгаа алба хаагчдын хоорондын харилцах эв дүй, ур ухаан, арга барил гэж тодорхойлж болох ба үүнд тэдгээрийн нас, боловсрол, мэдлэг, ур чадвар, соёл, амьдралын болон ажил, мэргэжлийн дадлага, туршлага хүчтэй нөлөөлдөг төдийгүй эдгээрт удирдах

¹ Монгол Улсын Засгийн газрын 2014 оны 3 дугаар сарын 14-ны өдрийн 79 дүгээр тогтоол. "Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр"

батлах тухай. Цахим эх сурвалж, холбоос: <http://www.legalinfo.mn/annex/details/6264?lawid=9842>

ажилтны харилцаа голлох байр суурийг эзлэх ёстой².

Иймд аливаа удирдах ажилтанд зайлшгүй байх түгээмэл буюу харилцааны шилдэг гэж болох ур чадварыг тодорхойлон гаргах нь чухал юм. Үүнд:

Бусдыг сайтар сонсож ойлгох.

Сэтгэл зүйн болон орчин үеийн удирдахуйн ухааны онолд сайн сонсогч байх нь сайн харилцагч байх хамгийн шилдэг аргын нэг гэж үздэг³. Хүнийг сонсож сурна гэдэг бодит амьдрал дээр төдийгүй, байгууллагын удирдлагыг хэрэгжүүлэх явцад хэцүү бөгөөд тэр ч чанараараа удирдах ажилтан бүрт байгаад байдаггүй чадвар юм. Мэдээж өөрийгөө дайчлан хичээнгүйлэн суралцвал энэ чадвар их өөрчлөлт, ажлын амжилт авчирч алдаагаа урьдчилан харах боломжийг олгоно. Бусдыг анхааралтай сонссоноор аливаад тал бүрийн дүгнэлт хийж асуудалд бодитоор хандах, улмаар оновчтой шийдвэрийг цаг тухайд нь гаргах боломжийг удирдах ажилтан өөрөө олж авдаг. Учир нь хүн бүр харилцан адилгүй сэтгэн бодож, аливааг өөр өнцөг, байр сууринаас хардаг учраас бусдаас суралцах боломжийг өөртөө олгож, мэдлэгийн цар хүрээгээ тэлж байдаг⁴. Түүнчлэн харилцагч хүнийхээ бодол, үзэл санааг хүлээн авах цорын ганц арга бол түүнийг сонсох төдийгүй ярьж буй дууны өнгө, хийж буй биеийн дохио зангаа, гаргаж буй царайны хувирал зэргийг ажигласнаар харилцаж буй хүнээ илүү сайн ойлгох боломжийг олж авдаг.

Сэтгэл зүйн шинжлэх ухаанд дараах нөхцөл байдлын үед удирдах ажилтан хэзээд бусдыг анхааралтай сонсож чаддаггүй гэж үзсэн байна. Үүнд:

➤ харилцагчаа ярьж байхад үед зэрэгцэн ярих;

➤ харилцагчаа ярьж байх үед өөрийн хэлэх үг, хариултаа бодож байх;

➤ харилцагчдаа буулт хийхгүй гэсэн хатуу байр сууртай байх үед;

➤ харилцагчаа өөрөөсөө болон бусдаас дорж үзэх үед;

➤ ямар нэг асуудлыг яарч шийдэх гэж хичээх үед хэзээ ч бусдыг бүрэн сонсож ойлгож чаддаггүй гэж тодорхойлжээ⁵.

Энэ бүхнээс дүгнэж харилцааны чухал элементийн нэг болох бусдыг сонсох ур чадвараа хөгжүүлэхийн тулд:

1. Ямар ч ачаалалтай үед бусдыг сонсоход зайлшгүй цаг гаргаж ажлаа төлөвлөн зохион байгуулж сурах⁶.

2. Харилцааны явцад сэтгэл зүрх, оюун бодлоо тухайн хүнд бүрэн төвлөрүүлж анхааралтай сонсох, ярилцлагын явцад өөр юм бодох, цагаа байн байн харах, утсаар ярих, нүүр царайндаа тоомжиргүй үл хүндэтгэсэн үйлдэл, хөдөлгөөн гаргахаас зайлсхийх.

3. Чин сэтгэлээсээ сонсож байгаа гэдгээ мэдрүүлж нүдрүү нь харах, толгой дохио, ойлгож байгаагаа илэрхийлэх товч үг хэлэх, хүндэтгэлтэй зөв суух.

4. Харилцааны явцад ярьж буй зүйлийг нь тодруулах үүднээс товчхон асуулт асуух.

5. Сонсож байхдаа яаран урьдчилан дүгнэлт хийх, дүгнэлтээ шууд хэлэхээс аль болох татгалзах.

6. Ярьж буй зүйлд нь аль болох эерэг байр сууринаас хандаж, урам өгөх зэрэг нь удирдах ажилтны харилцааны бусдыг сонсох ур чадварт зайлшгүй анхаарах асуудал гэж үзэж байна.

Товч бөгөөд тодорхой байх.

Өөрийн санаа, зорилгоо аль болох цөөн үгээр тодорхой илэрхийлэх нь удирдах ажилтны харилцааны хамгийн чухал ур чадварын нэгд зүй ёсоор хамаарна⁷. Хүнтэй биечлэн ярилцах, түүнчлэн утас, цахим шуудангаар харилцаж байх үедээ ч хэлэх зүйлээ товч тодорхой илэрхийлэхгүй байх нь бусдад таны хүсэж байгаа санаа

² Харилцаанд аливаа ашиг сонирхол, эрх ашгийг сайтар тунгаан үзэж, түүнийг харилцаж буй хүнтэйгээ харьцуулан зохицуулах талаар идэвхтэй ажиллах хэрэгтэй байдаг. Харилцаа нь хүн харилцах арга ажиллагаанд тухай бүр амжилттай бэлтгэх, харилцааны үйл явцад зан байдал, үйл хөдлөлөө зөв ухаалгаар удирдан зохицуулах, тухайн нөхцөлд байж болох хувилбараас хамгийн оновчтой арга барилыг сонгон авах үйл ажиллагаа юм.

³ Др. Карен Отейзо. Карьер менежмент. – УБ., 2006. Бит пресс хэвлэлийн газар. 38 дахь тал.

⁴ Т. Алтанцэцэг. Харилцааны ур чадвар. – УБ., 2010. 5 дахь тал.

⁵ Д. Лхаашид. Удирдахуйн нийгэм-сэтгэл зүйд үгүйлэгдэж буй аргууд. – УБ., 2003. 40 дэх тал.

⁶ Алба хаагч болон хамт олон, олон нийтэд байгууллагын үйл ажиллагааг зөвөөр ойлгуулахад өөрийн зүгээс оруулж буй чухал хөрөнгө оруулалт гэдгийг ухамсарлах.

⁷ Энэхүү ур чадварыг удирдагчийн хүчтэй зэвсэг гэж үздэг байна. Эх сурвалж. Ларри Кинг. Хэзээ, хаана, хэнтэй хэрхэн ярилцах нь. – УБ., 2011. 16 дахь тал.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ ᠤᠳᠢᠷᠳᠠᠭ᠎ᠠ

тодорхой ойлгогдохгүй тул хэлэхээсээ өмнө хүссэн зүйлээ сайн бодож тунгаах хэрэгтэй. Энэ нь харилцагчдаа хэт их ач холбогдол багатай мэдээлэлээр залхаах, эсвэл төөрөгдөлд оруулахаас зайлсхийнэ.

Удирдах ажилтан харилцааны товч бөгөөд тодорхой байх ур чадварын тактик, арга зүйд суралцаж эзэмших нь байгууллагын үйл ажиллагааны үр дүнг богино хугацаанд дээшлүүлэх боломжийг өөртөө бий болгож байдаг.

Ил тод, нээлттэй, нөхөрсөг байдлыг эрхэмлэх. Харилцааны явцад нөхөрсөг, энгийн байдлаар инээмсэглэн харилцах нь бусадтай нээлттэй, шударга харилцах байдлыг өөртөө бий болгож байдаг. Сайн харилцагч ямар ч харилцан ярианд уян хатан, нээлттэй оролцдог. Санал нийлэхгүй байгаа хүнтэй ч харилцан ярианд ороход бэлэн байх нь илүү ухаалаг бөгөөд бүтээлч харилцан яриаг өрнүүлэх чадвартай болдгийг сэтгэл зүйн шинжлэх ухаанаар нотолсон байна. Иймд удирдах ажилтан ямар ч үед нөхөрсөг, нээлттэй байдлаар бусдыг сонсож, тэдний үзэл бодол, санаа зорилгыг ойлгох хэрэгтэй.

Өөртөө итгэх. Бусадтай харилцах бүхий л харилцаандаа өөртөө итгэлтэй байх нь чухал бөгөөд энэ нь хамт олондоо болон бусдад өөрийгөө зөв таниулах, хэлэх гэж байгаа зүйлээ ойлгуулахад тусална. Үүний тулд өөртөө итгэлтэй байдлаа нүдний харц эсвэл чанга бөгөөд нөхөрсөг ярианы өнгөөр энгийн байдлаар харуулах хэрэгтэй байдаг. Мэдээж ихэмсэг эсвэл түрэмгий байдлаар ярих нь өөртөө итгэлтэй байгаагийн хэв шинж огт биш.

Удирдах ажилтан өөртөө итгэлтэй байх нь түүний өөрийн хүссэн үед л аяндаа бий болчихдог ур чадвар биш бөгөөд үүний тулд хичээнгүйлэн хөдөлмөрлөх шаардлага бий болно. Өөртөө итгэх итгэл өөрийгөө эерэгээр үнэлснээр илэрдэг бөгөөд түүнийг идэвхтэйгээр нэмэгдүүлэх боломжтой. Үүний тулд дараах зарчмыг мөрдлөг болгох нь чухал. Үүнд:

1. **Өөрийн бурууг хүлээн зөвшөөрч сурах.** Үргэлж бүхнийг зөв хийх албагүй бөгөөд харин буруу хийлээ гэж хэт их санаа зовох хэрэггүй. Заримдаа буруу байх нь зайлшгүй зүйл гэдгийг зөв талаас нь ойлгож тусгах шаардлага гардаг. Нөгөө талаар үргэлж өөрийнхөө зөв гэж үздэг хүн өөртөө итгэлтэй бус, биеэ тоосон, бусдыг үл хүндэтгэсэн, сайрхуу байдаг.

Удирдах ажилтан ийм зан чанартай байх нь өөрийгөө бүхнийг мэддэг гэж

бодохоос гадна бусдыг ч бас өөрийг нь бүхнийг мэддэг гэж мэдрээсэй гэж үргэлж хүсдэг төдийгүй, өөрийнх нь "үргэлж миний зөв байдаг" гэсэн энэхүү шаардлага нь түүний алдаанаасаа суралцах боломжийг хаана. Үүнийг удирдлагын нэг хэлбэрийн гажуудал гэж үзэх тул зарим удирдах ажилтанд илэрч байгаа энэ хэлбэрийн зан чанарыг даруйхан засч залруулах шаардлагатай. Жинхэнэ итгэлтэй байдлыг өөртөө бий болгохыг хүсч байгаа бол, зарим үед буруу байж болохоо өөрөө зөвшөөрч сурах нь чухал. Иймд үзэл бодлынхоо төлөө бат зогсч, харин буруу байгааг ухаармагц хүлээн зөвшөөрч сурах хэрэгтэй.

2. **Бүтэлгүйтэж, ялагдаж сур.** Байгууллагын амжилт аяндаа бий болдог зүйл биш тул удирдах ажилтан бүтэлгүйтэл, мухардал, ялагдалтай учирч байдаг. Энэ нь муу хэрэг биш бөгөөд харин ч алдаанаасаа суралцах, өөрийгөө болон бусдыг зөв таньж мэдэхэд тусалж байгаа хэрэг төдийгүй, амьдралын туршид өөртөө итгэх итгэлээ аажмаар нэмэгдүүлэх үйл явц юм.

3. **Сэтгэлээр унасан ч царайндаа инээмсэглэл тодруулах.** Аливаа зүйл төлөвлөгөөний дагуу явагдахгүй, ажилд амжилт ахиц гарахгүй байх үед уур, бухимдал их гардаг. Энэ нь сэтгэлээр унасан үед хүний зөнгөөрөө гаргадаг хариу үйлдэл. Инээд бол хэзээд сайхан мэдрэмжийг төрүүлдэг. Иймд хамгийн хэцүү мөчид ч тухайн нөхцөл байдлын гэрэлтэй талыг олж харах, нүүрэндээ инээмсэглэл тодруулах нь чухал. Энэ нь асуудлыг эерэгээр бодож сэтгэн урд чинь өөр боломж байгааг мэдэрч, асуудалд итгэх итгэлээ дахин сэргээж чаддаг байна.

Эдгээр харилцааны ур чадварыг удирдах ажилтанд төлөвшүүлэх нь тэднийг хөгжүүлэхэд асуудлын гол утга санаа оршиж байгаа хэрэг биш бөгөөд төрийн байгууллагын ажил үйлчилгээг иргэд, олон нийтэд нээлттэй, ил тод, шуурхай болгох, албаны нэр хүндийг дээшлүүлэх, соёлыг төлөвшүүлэх, эцсийн дүндээ байгууллагын үйл ажиллагааны үр дүнг дээшлүүлэхэд чиглэсэн том зорилго, зорилтыг агуулж байгаа хэрэг юм. Мэдээж хэрэг удирдах ажилтны харилцааны ур чадварын илрэх хэлбэр нь алба хаагч хамт олны сэтгэл зүй, ажлын бүтээмж, идэвхи зүтгэл, урам зоригт эерэг болон сөрөг хэлбэрээр байнгын шинжтэй нөлөөлж улмаар байгууллагын соёлын төлөвшилд гол байр суурийг эзлэх учиртай. Үүний тулд төрийн байгууллагын бүх шатны удирдах ажилтан үйл

ажиллагаандаа дараах зарчмыг эрхэмлэх нь зүйтэй гэж үзлээ. Үүнд:

Мэдлэгийг эрхэмлэх: Ажил үүргээ гүйцэтгэх хангалттай мэдлэгтэй байж, өөрийгөө байнга хөгжүүлж, мэдлэг, ажил хэргийн нэгдлийг хангаж ажиллах.

Чадварыг эрхэмлэх: Албан тушаалын чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд зохистой арга барил, ур чадвар, орчин үеийн мэдээллийн технологийн ололтыг чадамгай эзэмшиж, ажил үүргээ чадварлаг, үр бүтээлтэй гүйцэтгэх.

Хууль ёсыг эрхэмлэх: Хуулийг үйл ажиллагаандаа дээдлэн сахиж, ажил үүргээ хуульд нийцүүлэн, өөрийн хараат бус, бие даасан байдлыг хангах.

Албаны ёс зүйг эрхэмлэх: Албаны соёл, ёс зүйн үнэт зүйл, зарчим, хэм хэмжээ, шаардлагыг сахин биелүүлж, ёс зүйн аливаа зөрчилгүй ажиллах.

Шударга ёсыг эрхэмлэх: Удирдан зохион байгуулах, шийдвэр гаргахдаа аливаа хэлбэрээр ялгаварлахгүй, танил тал харахгүй, хөндлөнгийн нөлөөлөлд орж ашиг сонирхлын зөрчилд автахгүй чин шударгаар ажиллах.

Соёлтой харилцааг эрхэмлэх: Бусдад байнга хүндэтгэлтэй хандаж, тэдний итгэлийг олох хэмжээнд харилцааны соёлыг эзэмшин, эелдэг, ил тод байлгаж, олон нийтийн санаа бодлыг байнга авч ажиллах.

Шуурхай байдлыг эрхэмлэх: Бусдад элдэв чирэгдэл учруулахгүй байж, иргэдийн өргөдөл, гомдол, мэдээлэлд анхааралтай хандаж, боломжит хамгийн бага хугацаанд шийдвэрлэн хариу өгөх хэмжээнд ажлаа зохион байгуулах.

Хариуцлага, ил тод байдлыг эрхэмлэх: Хууль тогтоомжийн хүрээнд мэдээллийн ил тод, нээлттэй байх зарчмыг баримтлан, ажилдаа эзэн болж, шударга ёсыг эрхэмлэн гүйцэтгэлийн үр дүнг биечлэн хариуцах зарчмыг мөрдлөгө болгон хэвших нь чухал байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Засгийн газрын 2014 оны 3 дугаар сарын 14-ний өдрийн 79 дүгээр тогтоол. “Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр” батлах тухай. Цахим эх сурвалж, холбоос: <http://www.legalinfo.mn/annex/details/6264?lawid=9842>
2. В.Өлзийбаяр. Байгууллагын харилцаа. – УБ., 1997. 39 хуудас.
3. Д.Доржжав. Харилцааны сэтгэл зүйн ертөнц. – УБ., 2008. 746 хуудас.
4. Д.Лхаашид. Удирдахуйн нийгэм-сэтгэл зүйд үгүйлэгдэж буй аргууд. – УБ., 2003. 402 хуудас. ISBN: 9789992960844.
5. Д.Увш, Б.Хэрлэн. Байгууллагын зан үйл. – УБ., 2004.
6. Др.Карен Отейзо. Карьер менежмент. – УБ., 2006. Бит пресс. хэвлэлийн газар.
7. Н.Нарантуяа. Удирдагчийн дүр төрхийг тодорхойлох асуулга. – УБ., 2000.
8. О.Мөнхжаргал, О.Мягмар. Харилцааны сэтгэл зүй. – УБ., 2007.
9. С.Наранбаатар. Харилцааны ур чадвар эзэмших нь. – УБ., 2010.
10. Сэтгэл судлалын үндэсний төв. Удирдагчид байх шалгуур. судалгааны ажлын тайлан. – УБ., 2011.
11. Т.Алтанцэцэг. Харилцааны ур чадвар. – УБ., 2010.

КОМПРОМИССЫ В УГОЛОВНОМ И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ И НЕОБХОДИМОСТЬ ИХ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

COMPROMISES IN CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION AND THE NEED FOR THEIR CRIMINALISTIC SUPPORT

Арюна Баировна Дарханова

Восточно-Сибирский государственный университет технологий и управления, старший преподаватель

Aryuna Bairovn Darkhanova

East Siberia State University of Technology and Management, senior lecturer

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы о том, что компромиссы являются предметом исследования в основном в рамках наук уголовного права и уголовного процесса, между тем с позиций науки криминалистики, компромиссные нормы, могут стать тем инструментом, используя который следователь может значительно оптимизировать деятельность в целом ряде направлений.

Abstract: The article discusses the issue that compromises are the subject of research mainly within the framework of the sciences of criminal law and criminal procedure, meanwhile, from the standpoint of the science of forensic science, compromise norms can become the instrument using which the investigator can significantly optimize activities in a number of areas.

Ключевые слова: компромисс, уголовное право, уголовный процесс, криминалистика, криминалистическое обеспечение.

Key words: compromise, criminal law, criminal procedure, criminology, forensic support.

Термин «компромисс» происходит от латинского и переводится как «соглашение на основе взаимных уступок» [3, с.234]. Согласно этимологическому словарю Шанского, это слово заимствовано в конце XVIII в. из франц. языка, где оно означало «договоренность, взаимное обещание»; «обещать, сулить» [5]. В словаре русского языка С.И. Ожегова под понятием «компромисс» подразумевается «соглашение на основе взаимных уступок» [6, с. 283].

Концепция развития компромисса в российском законодательстве нашла свое отражение сравнительно давно [8, с. 4]. Если обратиться, к примеру к уголовному законодательству, то такие нормы были известны еще УПК РСФСР 1922 года и УПК РСФСР 1923. Так, предусматривалась возможность прекращения уголовного дела в связи с примирением с потерпевшим, в связи с истечением сроков давности. В свою очередь, в УК РСФСР 1922 года имели место нормативные положения, закрепляющие правила назначения наказания ниже низшего предела, возможность передачи несовершеннолетнего на поруки родителям и др.

Современное отечественное законодательство еще более гуманистично. В нем содержится достаточно большое число компромиссных норм. Они присутствуют в уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве; законодательстве об административных правонарушениях; арбитражном, гражданском, гражданско-процессуальном ином законодательстве, регламентирующим гражданский процесс.

Обратим внимание на те из них, что закреплены в Уголовном и Уголовно-процессуальном кодексах Российской Федерации. Так, в зависимости от места в структуре этих нормативно-правовых актов анализируемые нормы можно классифицировать на те, что содержатся:

- в Общей части. В УК РФ – это некоторые нормы, регламентирующие правила назначения наказания, освобождение от уголовной ответственности и наказания и др. в УПК РФ – это основания отказа в возбуждении уголовного дела, прекращения уголовного дела и уголовного преследования;

- в Особенной части. В УК РФ – это примечания к целому ряду статей,

предусматривающих уголовную ответственность за похищение человека, террористические акты, содействие террористической деятельности, дачу взятки, торговлю людьми, уклонение физических и юридических лиц от уплаты налогов, сборов и (или) физического лица и др.

- в Особенной части УПК РФ – это нормы, регламентирующие дознание в сокращенной форме, особый порядок принятия судебного решения при согласии обвиняемого с предъявленным ему обвинением, особый порядок принятия судебного решения при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве, производство о назначении меры уголовно-правового характера при освобождении от уголовной ответственности.

Более того, к примеру Х.Д. Аликперов обращает внимание на то, что в реальной правоприменительной практике сотрудниками правоохранительных органов применяются еще и процессуальные и непроцессуальные уступки.

К первым следует относить изменение меры пресечения (заключение под стражу на подписку о невыезде и надлежащем поведении); исключение из списка свидетелей, подлежащих вызову в суд, отдельных граждан; обыск, выемка в квартире обвиняемого с участием понятых из числа людей, указанных подследственным.

Ко второй группе уступок, по мнению названного автора относятся: предоставление сверх лимита свидания; предоставление возможности обвиняемому по пути в следственный изолятор заехать домой повидать семью, переодеться, принять душ (соответственно, все это под наблюдением конвоиров), и т.д.; передача изъятых у обвиняемого денег или части из них его семье или покупка на эти деньги продуктов питания и иных предметов для нужд арестованного и пр. [1, с. 75]. Однако, как отмечает Ю.П. Гармаев, названные Х.Д. Аликперовым уступки не всегда отвечают критериям допустимости [2, с. 427].

Следует признать, что уголовные и уголовно-процессуальные компромиссы являющиеся предметом исследования в основном в рамках наук уголовного права и уголовного процесса все еще не достаточно изучаются с позиций науки криминалистики. А между тем именно компромиссные нормы, могут стать тем инструментом, используя

который следователь может значительно оптимизировать деятельность в целом ряде направлений: эффективное преодоление противодействия уголовному преследованию, реальное обеспечение защиты прав и законных интересов как обвиняемых так и потерпевших (к примеру, путем обеспечения полного возмещения вреда, причиненного в результате преступления); решение задач иных задач расследования (процессуальная экономия и т.д.) и прочее.

Как справедливо отмечает Е.В. Попаденко: «под институтом компромисса следует понимать освобождение лица, которое совершило преступление, от уголовной ответственности при осуществлении им определенных действий». Он рассматривает компромисс как определенную группу норм или институт, в котором со стороны государства гарантируется освобождение от уголовной ответственности в обмен на выполнение лицом, совершившим преступление, определенных действий (уступок, поступков). По его мнению «компромисс - это своеобразные уступки или действия, которые совершены каждой из сторон: непосредственно государством и лицом, совершившим преступление» [7, с. 135].

Но несмотря на это, само понятие «компромисс» является более широким. Представляется, что уступки включены в него. Они являются движущей силой данного понятия, т.е. в категорию «компромисс» входит договоренность сторон: государства и лица, совершившего преступление, о взаимовыгодных условиях настоящего договора, о сотрудничестве, взаимодействии. И в то же время в компромиссе проявляются характеристики некоего противоборства, конфликтности, которые происходят в отношениях между ними [3, с. 294].

Существует немало примеров судебных определений, вынесенных в связи с достижением компромисса. Но рассмотрение компромисса только лишь со стороны соглашения не позволяет увидеть всю сущность данной категории, поскольку достижение согласия представляет собой определенный процесс, который выражается не только в основе уступках одной из сторон, но и в их последующей реализации. И только в данном случае

Анхны шүүх
Хүснэгт 1-ийн
дүрмийн 1-ийн
дүрмийн 1-ийн
дүрмийн 1-ийн

можно говорить об институционализации данного термина.

Так, к примеру, как показал анализ следственно-судебной практики, в настоящее время типичны ситуации, когда уголовное дело прекращается в связи с примирением сторон. Как известно, одним из обязательных условий применения ст. 25 УПК РФ является заглаживание вреда, причиненного потерпевшему в результате преступления. Вместе с тем, распространены случаи, когда вред в действительности возмещается не в полном объеме. При этом обвиняемый заверяет потерпевшего, что вред ему будет возмещен и даже, пишет расписку об этом. Зачастую сторона защиты стремиться «вызвать жалось» у потерпевшего, указывая на нестабильное материальное положение обвиняемого, наличие у него иждивенцев и т.д. При такого рода обстоятельстве, типично, что в дальнейшем вред заглаживается в течение достаточно длительного времени (инфляция при этом не учитывается) либо не заглаживается вовсе. Несмотря на типичность таких ситуаций в следственно-судебной практике ни следователь (если соответствующее решение принимается на досудебных стадиях), ни судья (если вопрос о прекращении дела рассматривается в судебном заседании) зачастую принимают решение в порядке ст. 25 УПК РФ.

А вместе с тем возможность прекращения уголовного дела по основанию, предусмотренному ст. 25 УПК РФ может тактически выгодно быть использована следователем для возмещения вреда, причиненного преступлением. С этой целью предлагается реализовывать тактическую операцию «Возмещение потерпевшему вреда, причиненного преступлением», основы которой предложены Е.И. Поповой [4, с.314-329], ключевыми направлениями которой, кроме прочего, являются следующие: определение совместной для следователя и потерпевшего тактики взаимоотношений с представителями стороны защиты (возможных путей достижения соглашения о возмещении вреда, целесообразности приглашения представителя потерпевшего и др.). Кроме того, действия следователя, реализуемые в рамках такой тактической операции должны быть направлены и на необходимость проверять обоснованность требований о возмещении вреда, пресекая

возможные злоупотребления правами со стороны потерпевшего [4, с.27].

Изучение профильной литературы позволяет заключить, что многие исследователи обоснованно обращают внимание на необходимость совершенствования и законодательства, и правоприменительной деятельности в направлении защиты прав и законных интересов потерпевшего [9, с. 364]. При этом в различного рода публикациях зачастую высказываются мнения, в соответствии с которыми потерпевший на сегодняшний день самый незащищенный участник уголовного судопроизводства [10]. Косвенным подтверждением этого является тот факт, что в подавляющем большинстве известных криминалистических методик расследования, как правило, отсутствуют рекомендации следователю по защите потерпевшего (обеспечение его и его близких безопасности, сохранности его имущества, помощи в реализации прав и законных интересов и проч.).

С учетом изложенного, представляется актуальной разработка системы научно-обоснованных криминалистических рекомендаций, по использованию следователем компромиссных норм.

Литература

1. Аликуперов Х.Д. Компромисс в борьбе с преступностью. - М., 1999.
2. Гармаев Ю.П. Незаконная деятельность адвокатов в уголовном судопроизводстве. Средства предупреждения и нейтрализации: монография. - М.: Юрлитинформ, 2010. - 440 с.
3. Зенович Е.С. Словарь иностранных слов и выражений. -М.: Издательство АСТ. - 784 с.
4. Попова Е.И. Криминалистическое обеспечение упрощенных форм уголовного судопроизводства: методология, теория и практика: дис. ... докт. юрид. наук. Улан-Удэ, 2021. 553 с.
5. Шанский Н.М., Боброва Т.А. Школьный этимологический словарь русского языка [Электронный ресурс]. URL: <https://gufo.me/dict/shansky/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%81> (дата обращения 15.12.2021).
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка: ок. 60000 слов и фразеологических выражений / Под общ. ред. проф. Л.И.

Скворцова. 25-е изд., испр. и доп. - М.: Мир и образование, 2008.

7. Попаденко Е.В. Уголовно-правовая природа компромисса в борьбе с преступностью // Законодательная техника и дифференциация ответственности в современном уголовном праве и процессе России: сб. науч. ст. / Под ред. Л.Л. Кругликова. - Ярославль: Ярослав. гос. ун-т, 2015.

8. Янина Я.Ю. Теоретические и практические аспекты применения конфликтов предварительного следствия: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Калининград, 2007. С. 4–5.

9. Смахтин Е.В., Смирнова И.Г. Обеспечение защиты прав потерпевшего уголовно-процессуальными и криминалистическими средствами при реализации назначения уголовного судопроизводства // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. 2015. Т. 9. № 2.

10. Ищенко Е.П. К проблеме качества предварительного расследования преступлений// Вестник Университета им. О.Е. Кутафина. 2017.

Академия
Юридических
Наук
России

Хууль сахиулахуй
Гэмт явдал судлал

ОКОНЧАНИЕ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА ПРЕКРАЩЕНИЕМ УГОЛОВНОГО ДЕЛА В НАУКЕ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА РОССИИ И МОНГОЛИИ

ОХУ БОЛОН МОНГОЛ УЛСЫН ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ
АЖИЛЛАГААН ДАХЬ ШҮҮХИЙН ӨМНӨХ ШАТАНД ЭРҮҮГИЙН ХЭРГИЙГ
ХЭРЭГСЭХГҮЙ БОЛГОХ АЖИЛЛАГАА

END OF PRE-TRIAL PROCEEDINGS BY TERMINATION OF CRIMINAL
PROCEEDINGS IN THE SCIENCE OF CRIMINAL PROCEEDINGS OF
RUSSIA AND MONGOLIA

Ганболд Р.

Старший специалист Учено-оборонного совета Канцелярия ученого секретаря Университета Внутренних Дел Монголии. Полковник полиции

Р.Ганболд

ДХИС-ийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн даргын ажлын албаны Эрдмийн болон хамгаалуулах зөвлөл хариуцсан ахлах мэргэжилтэн, цагдаагийн хурандаа

Аннотация: Статья посвящена исследованию сущности прекращения уголовного дела и уголовного преследования в досудебном производстве. Сущность прекращения уголовного дела в науке уголовного процесса России и Монголии остается дискуссионной, а институт прекращения уголовного преследования в УПК Монголии вообще отсутствует, что на практике порождает правовые проблемы, связанные с прекращением уголовного преследования лица, обвиняемого в совершении преступления.

На основе анализа норм российского и монгольского уголовно-процессуального законодательства, научных представлений о сущности и содержании прекращения уголовного дела (уголовного преследования), высказанных учеными процессуалистами России и Монголии, автор рассматривает прекращение уголовного дела как форму окончания досудебного производства, с позиций: а) уголовно-процессуального института; б) уголовно-процессуальной деятельности; в) уголовно-процессуального решения. Содержание прекращения уголовного дела автор отражает в трех взаимосвязанных, не противоречащих друг другу понятиях, раскрывающих разные грани сущности прекращения уголовного дела в досудебном производстве.

Принимая во внимание, что решение о прекращении уголовного дела в досудебном производстве существенно ограничивает право граждан на доступ к правосудию, автор предлагает признать понятие о прекращении уголовного дела основным понятием УПК России и УПК Монголии. Понятие о прекращении уголовного преследования предлагается включить в УПК Монголии и дополнить уголовно-процессуальный закон Монголии нормами права, регулирующими основания и порядок прекращения уголовного преследования обвиняемого в досудебном производстве.

Abstract: The article is devoted to the study of the essence of termination of criminal proceedings and criminal prosecution in pre-trial proceedings. The essence of the termination of criminal proceedings in the science of criminal proceedings in Russia and Mongolia remains debatable, and the institution of termination of criminal proceedings in the Code of Criminal Procedure of Mongolia does not exist at all, which in practice creates legal problems related to the termination of criminal proceedings against a person accused of committing a crime.

On the basis of an analysis of the norms of Russian and Mongolian criminal procedure legislation, scientific ideas on the essence and content of the termination of the criminal case (criminal prosecution) made by the scientists of Russia and Mongolia, the author considers the termination of the criminal case as a form of the termination of pre-trial proceedings, from the point of view: (a) of the criminal procedure institute; b) criminal procedure activity; c) criminal procedure decision. The content of the termination of the criminal case reflects in three interrelated, non-conflicting concepts that reveal different facets of the nature of the termination of the criminal case in pre-trial proceedings.

Taking into account that the decision to terminate the criminal case in pre-trial proceedings significantly limits the right of citizens to access to justice, the author proposes to recognize the concept of termination of the criminal case as the main concept of the Code of Criminal Procedure of the Russian Federation and the Code of Criminal Procedure of Mongolia. It is proposed to include the concept of termination of criminal proceedings in the Code of Criminal Procedure of Mongolia and to supplement the law of criminal procedure of Mongolia with the rules of law regulating the grounds and procedure for termination of criminal proceedings against the accused in pre-trial proceedings.

Ключевые слова: Россия, Монголия, предварительное расследование, дознание, следствие, прекращение уголовного дела, прекращение уголовного преследования.

Key words: Russia, Mongolia, preliminary investigation, inquiry, investigation, termination of criminal case, termination of criminal prosecution.

Прекращение уголовного дела в уголовном судопроизводстве законодатель России и Монголии называет окончанием предварительного расследования. В России производство дознания прекращается органом дознания или дознавателем, а производство следствия – следователем. В отдельных случаях уголовное дело прекращается (ст. 25, 25.1, 28-28.1 УПК России) с согласия прокурора, если по делу проводится дознание, или с согласия руководителя следственного органа, если по делу проводится предварительное следствие. Согласно ст. 32.5 УПК Монголии, уголовное дело в досудебном производстве прекращается прокурором, если расследование преступления проводится в форме предварительного следствия. При производстве дознания дело закрывается, а не прекращается прокурором (ч. 4 ст. 30.14 УПК Монголии).

В российском и монгольском уголовном процессе прекращение уголовного дела для обвиняемого означает освобождение его от уголовной ответственности, отмену мер процессуального принуждения, возвращение изъятого имущества. Ему разъясняется право на обжалование принятого итогового решения по уголовному делу и обеспечивается возможность реализации этого права в уголовном досудебном производстве.

Право на обжалование решения о прекращении уголовного дела по УПК России и УПК Монголии также получает потерпевший, его законный представитель и представитель.

По статистике, в России на региональном уровне, например, в Омской области (где, по данным Омскстата, на 1 января 2019 года проживали 1944,5 тысячи человек)¹ органами предварительного следствия в 2017 г. было прекращено 67 уголовных дел, а в 2018 г. – 69 уголовных дел. Органами дознания УМВД России по Омской области в 2017 г. было прекращено 323 уголовных дела, а в 2018 г. – 374 уголовных дела.

Согласно статистическим данным, имеющимся в распоряжении правоохранительных органов Монголии², население которой составляет 3,2 миллиона человек³ (по сравнению с Омской областью больше на 1225,5 тыс. чел.), за 2014–2017 годы прокурором было прекращено 149311 уголовных дел, из которых 71221 составили уголовные дела, прекращенные по инициативе органов дознания и предварительного следствия, а по инициативе прокурора за этот же учётный период было прекращено 6869 уголовных дел.

В 2017 году с принятием нового УПК Монголии статистическая картина прекращения уголовных дел,

¹ Население Омской области сократилось на 15600 человек за год [Электронный ресурс] // Сайт «Без формата». – URL : <http://omsk.bezformata.com/listnews/naselenie-omskoj-oblasti-sokratilos/73094080/> (дата обращения 10.10.2019).

² Монгол улсын цагдаагийн ерөнхий газрын гэмт хэргийн тоо бүртгэл (Статистический сборник о состоянии преступности. Главное управление

полиции Монголии). – Улан-Батор: ЦЕГ Хэвлэх цех (Типография Главного управления полиции), 2017. – С. 10–12.

³ Монгол улсын ундэсний статистикийн хороо. (Национальное статистическое управление Монголии) [Электронный ресурс] // Сайт «Ундэсний статистикийн хороо». – URL : <https://www.nso.mn>. (дата обращения: 12.11.2019).

МОНГОЛ УЛСЫН ЦАГДААГИЙН ЕРӨНХИЙ ГАЗРЫН ГЭМТ
ХЭРГИЙН ТОО БҮРТГЭЛ

расследованных детективом в форме предварительного следствия, существенно изменилась. За период с 07.2017 по 07.2018 гг. надзирающим прокурором в уголовном досудебном производстве было прекращено 896 уголовных дел, расследованных в форме предварительного следствия. От общего количества 17980 возбуждённых уголовных дел прекращение уголовных дел прокурором составило 4,9 %⁴.

С.А. Шейфер называет прекращение уголовных дел процессуальной гарантией против необоснованного привлечения лица к уголовной ответственности⁵.

Уголовно-процессуальное законодательство России и Монголии не содержит разъяснения понятия «прекращение уголовного дела», что в теории и практике уголовного процесса порождает проблемы понимания его сущности и значения. В науке уголовного процесса России и Монголии понятие «прекращение уголовного дела» в досудебном производстве рассматривается с нескольких сторон:

- как часть отрасли уголовно-процессуального права (уголовно-процессуальный институт);

- как этап деятельности органов предварительного расследования, прокурора и суда по прекращению уголовного дела на стадии предварительного расследования;

- как итоговое процессуальное решение по уголовному делу в досудебном производстве.

Рассмотрим каждый научный подход к выяснению сущности прекращения уголовного дела в досудебном производстве.

1. Прекращение уголовного дела как часть отрасли российского уголовно-процессуального права⁶ образует правовой институт, содержащий совокупность норм права, регулирующих отношения по

прекращению предварительного расследования.

Правовую основу института прекращения уголовного дела составляют: глава 29, а также ст. 24, 25, 25.1, 27, 28, 28.1, 42, 44, 45, 47, 48, 53, 54, 55 и т.д. УПК России, определяющие основания и процессуальный порядок прекращения уголовного дела, права и обязанности его участников.

Правовой институт прекращения уголовного дела прошёл длительный и достаточно непростой путь исторического развития. Существенные изменения он претерпел с принятием УПК России. Законодатель провел в новом УПК разграничения между прекращением уголовного дела и уголовным преследованием, установил новые основания прекращения уголовного дела, предусмотрел частичное прекращение уголовного преследования, сформулировал правила обжалования и рассмотрения судьёй жалобы на постановления о прекращении уголовного дела, внёс принципиальные новшества в процессуальный порядок прекращения уголовного дела и уголовного преследования⁷.

Правовой институт прекращения уголовного дела Монголии образуют нормы права, содержащиеся в главе 32, а также ст. 32.5, 32.6, 32.7, 8.1, 8.5, 8.6 и т.д. УПК Монголии. Институт прекращения уголовного дела в законодательстве Монголии возник в 1927 г. с принятием Закона «О различных уголовных делах, проведении расследования и определении наказания в судах Монгольской Народной Республики». В нём впервые законодатель использовал термин «не подлежащее расследованию (судебному разбирательству) уголовное дело», содержание которого равнозначно термину «прекращение уголовного дела». Содержащиеся в ст. 25.11 нормы права

⁴ Монгол улсын цагдаагийн ерөнхий газрын гэмт хэргийн тоо бүртгэл (Статистический сборник о состоянии преступности. Главное управление полиции Монголии). – Улан-Батор: ЦЕГ Хэвлэх цех (Типография Главного управления полиции), 2018. С. 7, 8.

⁵ Шейфер С.А. Прекращение уголовного дела в советском уголовном процессе: автореф. дис. канд. юрид. наук. – Москва, 1963. С. 5.

⁶ Лавнов М.А. Институт прекращения уголовного дела в системе уголовно-процессуального права

и правоприменительной практике: автореф дис. канд юрид наук : 12.00.09 / Лавнов Михаил Александрович; – Саратов, 2015. 26 с.

⁷ Петрухин И. Л. Концептуальные основы реформы уголовного судопроизводства в России / Концептуальные основы реформы уголовного судопроизводства в России : материалы научной конференции 22–23 января 2002 г. – Москва: Проспект, 2002. С. 25.

указанного выше закона, регулирующие основания и порядок прекращения производства по уголовному делу, в своей совокупности образовали первые контуры правового института прекращения уголовного дела в Народной Республике Монголия.

Проблемы реализации института прекращения уголовного дела в уголовном досудебном производстве, связанные с применением его оснований органами предварительного расследования по УПК Монголии 2002 г., неоднократно поднимались в теории уголовного процесса монгольскими учёными-процессуалистами. Изучением проблем правового института прекращения уголовного дела занимались такие известные учёные-процессуалисты, как Ж. Бямбаа, Г. Баясгалан, Б. Бат-Эрдэнэ, Д. Зумбэрэлхам, Б. Ганболд, Т. Оюунчимэг.

С принятием в 2017 г. нового УПК Монголии из его глав исчезли нормы права, регулирующие основания и порядок прекращения уголовного преследования лица, совершившего преступление, что послужило причиной возникновения отдельных проблем на практике, связанных с завершением производства по уголовному делу.

2. Прекращение уголовного дела как этап деятельности органов предварительного расследования, прокурора и суда, направленный на окончательное завершение производства по делу в досудебном производстве. Г. М. Миньковский выделяет его основные элементы: а) анализ и оценку собранных по делу доказательств в их совокупности; б) систематизацию и надлежащее оформление материалов уголовного дела; в) составление постановления о прекращении уголовного дела; г) разрешение всех вопросов, вытекающих из решения о прекращении дела (отмена меры пресечения в отношении обвиняемого или подозреваемого, снятие ареста с имущества и т.д.); д) сообщение о

прекращении дела заинтересованным лицам⁸.

А.Я. Дубинский отмечает, что прекращение уголовного дела «представляет собой заключительный этап расследования, на котором уполномоченный государством орган ... подводит итог произведённой по делу работе, анализирует и оценивает совокупность собранных доказательств и на их основе в постановлении формулирует вывод о невозможности дальнейшего производства в связи с наличием предусмотренных законом обстоятельств, а также разрешает все вопросы, вытекающие из принятого решения по существу дела»⁹.

Аналогичной точки зрения придерживаются и другие российские учёные-процессуалисты, выделяющие разные правовые срезы производства как этапа окончания предварительного расследования. Так, Б. Т. Безлепкин под прекращением уголовного дела в стадии предварительного расследования предлагает понимать окончание следственного производства в целом, которое осуществляется в силу наличия обстоятельств, исключающих дальнейшее производство по уголовному делу, либо оснований для освобождения лица от уголовной ответственности¹⁰.

О. В. Волынская понятие «прекращение уголовного дела» рассматривает как вид окончания уголовно-процессуального производства (т. е. производства по делу), завершение исследования с помощью уголовно-процессуальных средств конкретного жизненного случая (созвучно с окончанием производства по делу, но не тождественно ему), выполнение технических условий делопроизводства (надлежащее оформление материалов дела и т. п.)¹¹.

С. А. Касаткина рассматривает понятие «прекращение уголовного дела (уголовного преследования)» как форму окончания предварительного расследования, завершающую окончание

⁸ Миньковский Г. М. Окончание предварительного расследования и осуществление права обвиняемого на защиту. – Москва: Госюриздат, 1957. С. 18-19

⁹ Дубинский А. Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования. – Киев: КВШ МВД СССР, 1975. С. 8.

¹⁰ Безлепкин Б.Т. Краткое пособие для следователя и дознавателя [Электронный

ресурс] // Сайт «Consultant.ru». – URL: <http://www.consultant.ru/popular> (дата обращения: 03.09.2019).

¹¹ Волынская О. В. Некоторые подходы к формулированию понятия «прекращение уголовного дела» // Российский следователь: Юрист. 2006. № 3. С. 16.

процессуальной деятельности по уголовному делу в целом или в отношении конкретного лица по решению уполномоченного должного лица в связи с отсутствием требуемых для продолжения уголовного преследования правовых предпосылок¹².

Б.Х. Толеубекова, раскрывая сущность прекращения уголовного дела по УПК Республики Казахстан как формы окончания предварительного расследования, предлагает следующее понятие: прекращения уголовного дела – это заключительный этап предварительного расследования, содержащий в себе комплекс процессуальных действий по анализу и оценке собранных по делу доказательств, систематизации материалов уголовного дела, ознакомлению с законченным производством заинтересованных в исходе дела участников уголовного судопроизводства, разрешению поступивших от них ходатайств, формулированию вывода по существу дела, вытекающих из него решений и их реализации¹³.

Один из известных процессуалистов Монголии, доктор Б. Бат-Эрдэнэ, полагает, что прекращение уголовного дела – это деятельность органов предварительного расследования, начинающаяся с окончания сбора доказательств и завершающаяся принятием решения об отказе от дальнейшего ведения производства по делу¹⁴.

Б. Амарбаясгалан и Ж. Эрхэсхулан рассматривают прекращение уголовного дела как процессуальную деятельность, направленную на полное завершение производства по делу, если в ходе дознания или следствия уполномоченным

должностным лицом органа предварительного расследования установлена непричастность подозреваемого или обвиняемого к совершению преступления, либо выявлены обстоятельства, исключающие дальнейшее уголовное преследование¹⁵.

В русско-монгольском словаре юридических терминов понятия «прекращение уголовного дела» и «прекращение производства по делу» даны в одной словарной статье и не имеют значимых различий в толковании значений: прекращение производства по делу «хэргийн ажиллагааг хэрэгсэхгүй болгох»; прекращение уголовного дела «эруугийн хэргийн хэрэгсэхгүй болгох»¹⁶.

3. *Прекращение уголовного дела как итоговое процессуальное решение* по делу принимается при наличии оснований, исключающих целесообразность продолжения дальнейшего расследования или указывающих на нецелесообразность направления его в суд для рассмотрения и разрешения по существу. В науке российского уголовного процесса Н.В. Жогин и Ф.Н. Фаткуллин рассматривают прекращение уголовного дела как процессуальный акт, выражающий решение уполномоченного на то должностного лица об отсутствии требуемых для уголовного судопроизводства предпосылок и об отказе от дальнейшего его ведения¹⁷.

Более краткое определение прекращения уголовного дела как итогового процессуального решения даёт А.А. Давлетов. По его мнению, прекращение уголовного дела – это решение об окончании расследования и завершении всех процессуальных действий¹⁸.

¹² Касаткина С. А. Признание обвиняемого : монография [Электронный ресурс] // Сайт «Consultant.ru». – URL: <http://www.consultant.ru/popular> (дата обращения: 20.12.2019).

¹³ Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть общая: Академический курс: учебник / под ред. д.ю.н., профессора Б.Х. Толеубековой. – Алматы: ТОО Издат. компания «НАС», 2004. - Кн. 2. С. 29-30.

¹⁴ Бат-Эрдэнэ Б. Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн ундсэн асуудлууд : сурах бичиг (Основные вопросы уголовно-процессуального права Монголии : учеб. пособие). – Улан-Батор: Цагдаагийн дээд сургуулийн хэвлэх цех (Типография высшей школы полиции), 1988. С. 29.

¹⁵ Амарбаясгалан Б., Эрхэсхулан Ж. Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй : сурах бичиг (Уголовный процесс Монголии : учеб. пособие). – Улан-Батор: МУИС Хэвлэх цех (Типография МГУ), 2007. С. 121.

¹⁶ Нарангэрэл С. Орчин үеийн орос-монгол хууль зүйн толь. (Современный русско-монгольский юридический толковый словарь). – Улан-Батор: "Од" принтинг ХХК (Типография компании "Солнце" принтинг), 2017. С. 206.

¹⁷ Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. – Москва: Юрид. лит., 1965. С. 304.

¹⁸ Давлетов А.А. Уголовное судопроизводство Российской Федерации. Особенная часть : курс лекций. – Екатеринбург: ООО «ИРА УТК», 2011. С. 93.

Прекращение уголовного дела как решение о его завершении, вынесенное компетентным должностным лицом (прокурором, судьей или составом суда), в производстве которого находится уголовное дело, также можно найти в работах учёных-процессуалистов Монголии¹⁹.

Так, Т. Оюунчимэг определяет прекращение уголовного дела в досудебном производстве как решение полномочного лица о завершении расследования в связи с установлением обстоятельств, исключающих производство по делу²⁰.

Профессор Д. Зумбэрэлхам отмечает, что прекращение уголовного дела – это итоговое процессуальное решение, вынесенное компетентным должностным лицом по уголовному делу в связи с установлением обстоятельств, исключающих целесообразность продолжения уголовно-процессуальной деятельности²¹.

Из содержания обзора приведённых выше точек зрения учёных-процессуалистов России и Монголии о понятии «прекращение уголовного дела» становится очевидным, что исследуемое нами понятие имеет несколько правовых граней и рассматривается в науке уголовного процесса с разных сторон. Обобщая сказанное и подводя итог изложенному, можно сформулировать несколько рабочих определений понятия «прекращение уголовного дела». Учитывая специфику досудебного производства России и Монголии, научные подходы к формулированию понятия «прекращение уголовного дела», его содержание, на наш взгляд, может быть следующим:

1. Прекращение уголовного дела как уголовно-процессуальный институт – это совокупность норм права, регулирующих деятельность должностных лиц органов предварительного расследования, прокурора и суда (по УПК Монголии – деятельность детектива и прокурора) по окончанию производства расследования,

оценке собранных по делу доказательств, прекращению следственных действий, вынесению постановления о прекращении уголовного дела, обеспечению прав и законных интересов лиц, затронутых постановлением о прекращении уголовного дела.

2. Прекращение уголовного дела как этап процессуальной деятельности на стадии предварительного расследования – это урегулированная законом деятельность должностных лиц органов предварительного расследования, прокурора и суда (по УПК Монголии – деятельность детектива и прокурора) по окончании предварительного расследования, направленная на достижение назначения уголовного судопроизводства, состоящая из оценки собранных по делу доказательств, систематизации и нумерации уголовно-процессуальных документов, прекращения следственных действий, вынесения постановления о прекращении уголовного дела, обеспечения прав и законных интересов лиц, на которых распространяется принятое решение.

3. Прекращение уголовного дела как итоговое уголовно-процессуальное решение по УПК России – это вид процессуального решения досудебного производства, принятого в соответствии с требованиями УПК, разрешающее уголовное дело по существу, за исключением решений, принимаемых судом о применении принудительных мер воспитательного воздействия и назначения судебного штрафа.

3.1. Прекращение уголовного дела как итоговое уголовно-процессуальное решение по УПК Монголии – это итоговое процессуальное решение о завершении предварительного следствия, принятое прокурором в соответствии с требованиями УПК, разрешающее уголовное дело по существу.

Термином «прекращение уголовного дела», полагает С. Ю. Солонина,

¹⁹ См., например: Бямбаа Ж., Баясгалан Г. Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн ундсэн асуудлууд : сурах бичиг (Основные вопросы уголовно-процессуального права Монголии : учеб. пособие). – Улан-Батор: МУИС Хэвлэх цех (Типография МГУ), 1988. С. 135.

²⁰ Оюунчимэг Т. Эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгох, онол ба практик. Лекцууд (Прекращение уголовного дела: теория и практика. Лекции). –

Улан-Батор: Цагдаагийн академийн хэвлэх цех (Типография полицейской академии), 2012. С. 27.

²¹ Зумбэрэлхам Д. Монгол улсын эрүүгийн байцаан эрх зүй дэх гэм буруугийн зарчим: нэг сэдэвт бүтээл (Принцип презумпции невиновности в уголовном процессе Монголии : монография). – Улан-Батор: “Наран” ХХК хэвлэх уйлдвэр (Типография компании “Солнце” принтинг), 2005. С. 150.

правильнее обозначать не только прекращение производства по уголовному делу в целом, но и прекращение судом уголовного дела в отношении конкретного лица, которое влечёт и прекращение уголовного преследования этого лица²².

Наряду с термином «прекращение уголовного дела» УПК России содержит понятие «прекращение уголовного преследования», которое необходимо отличать от понятия «прекращение уголовного дела».

Уголовное преследование – это процессуальная деятельность, осуществляемая стороной обвинения в целях изобличения подозреваемого, обвиняемого в совершении преступления (ч. 55 ст. 5 УПК России).

Прекращение уголовного преследования, по УПК России, возможно без прекращения уголовного дела в случаях, когда:

1) основания прекращения уголовного преследования относятся не ко всем, а только к одному или нескольким подозреваемым (обвиняемым), совершившим преступление в соучастии;

2) уголовное преследование прекращается в части предъявленного обвинения, по отдельным эпизодам (преступлениям), если они не нашли подтверждения;

3) уголовное преследование прекращается в отношении всех подозреваемых или обвиняемых по уголовному делу в связи с их непричастностью к совершению преступления. В последнем случае необходимо установить лиц, совершивших преступление.

Уголовно-процессуальный кодекс Монголии 2017 года не содержит понятия «уголовное преследование», оснований и порядка прекращения уголовного преследования обвиняемого при производстве предварительного следствия. Понятие «прекращение уголовного преследования» не содержится и в русско-монгольском словаре юридических

терминов. Термин «уголовное преследование» даётся отдельно – эруугийн мушгулт²³. В науке уголовного процесса Монголии Ж. Бямбаа, Ж. Эрхэсхулан под уголовным преследованием понимают уголовно-процессуальную деятельность, осуществляемую стороной обвинения с целью установления признаков преступления, обнаружения физического или юридического лица совершившего преступление, привлечения его к уголовной ответственности²⁴.

Прекращение уголовного дела влечёт за собой прекращение уголовного преследования. Если участие обвиняемого в совершении преступления не было доказано, а процессуальные возможности собирания дополнительных доказательств в ходе производства предварительного следствия были исчерпаны, то вышестоящий прокурор отменяет постановление о возбуждении уголовного дела и привлечении лица в качестве обвиняемого, возвращает материалы производства по делу в подразделение дознания для продолжения расследования, установления и изобличения лица, совершившего преступление (ч. 2 ст. 32.5 УПК Монголии).

По нашему мнению, при отсутствии возможности у органа предварительного следствия (детектива) Монголии по объективным причинам продолжать сбор доказательств, изобличающих обвиняемого в совершении преступления, прокурор должен иметь право прекратить уголовное преследование обвиняемого по реабилитирующему основанию. В связи с этим предлагаем ввести в УПК Монголии нормы права, регулирующие деятельность прокурора о прекращении уголовного преследования обвиняемого в досудебном производстве, если его причастность к совершённой преступлению не подтверждается совокупностью собранных по делу доказательств, а их сбор по объективным причинам не представляется возможным.

²² Солонина С. Ю. Прекращение уголовного дела и прекращение уголовного преследования: соотношение понятий // Молодой учёный. 2015. № 9. С. 881–883.

²³ Нарангэрэл С. Орчин уеийн орос-монгол хууль зүйн толь. (Современный русско-монгольский юридический толковый словарь). – Улан-Батор:

“Од принтинг” ХХК (Типография компании “Стар” принтинг), 2017. С. 207.

²⁴ Бямбаа Ж., Эрхэсхулан Ж. Эруугийн процессийн ундсэн асуудал : сурах бичиг (Основные вопросы уголовного процесса : учеб. пособие). – Улан-Батор: “Соембо принтинг” ХХК (Типография компании “Soyombo” принтинг), 2018. С. 215.

Уголовное преследование в отношении обвиняемого по УПК Монголии, на наш взгляд, может быть прекращено при производстве предварительного следствия в случаях, когда:

1) отсутствуют признаки преступления;

2) не доказана причастность обвиняемого к совершенному преступлению;

3) истекли сроки давности уголовного преследования;

4) наступила смерть обвиняемого, за исключением случаев, когда производство по уголовному делу необходимо для реабилитации умершего;

5) издан акт об амнистии;

6) в отношении обвиняемого действует вступивший в законную силу приговор по этому обвинению;

7) в отношении обвиняемого действует вступившее в законную силу постановление о прекращении уголовного дела по этому обвинению;

8) в отношении обвиняемого действует вступившее в законную силу постановление об отказе открытия дознания в связи с отсутствием признаков преступления по этому обвинению.

Считаем целесообразным понятие «прекращение уголовного преследования» включить в число основных понятий УПК Монголии и изложить его в следующей редакции:

«Прекращение уголовного преследования – это частичное прекращение прокурором производства предварительного следствия по уголовному делу, завершающее процессуальную деятельность детектива по изобличению лица, обвиняемого в совершении преступления».

Предлагаем дополнить УПК Монголии нормами права, регулирующими основания и порядок прекращения уголовного преследования лица, обвиняемого в совершении преступления, при производстве предварительного следствия.

Список литературы

1. Население Омской области сократилось на 15600 человек за год [Электронный ресурс] // Сайт «Без формата». – URL : <http://omsk.bezformata.com/listnews/naselenie-omskoj-oblasti-sokratilos/73094080/> (дата обращения 10.10.2019).

2. Монгол улсын цагдаагийн ерөнхий газрын гэмт хэргийн тоо бүртгэл (Статистический сборник о состоянии преступности. Главное управление полиции Монголии). – Улан-Батор: ЦЕГ Хэвлэх цех (Типография Главного управления полиции), 2017.

3. Монгол улсын ундэсний статистикийн хороо. (Национальное статистическое управление Монголии) [Электронный ресурс] // Сайт «Ундэсний статистикийн хороо». – URL : <https://www.nso.mn>. (дата обращения: 12.11.2019).

4. Монгол улсын цагдаагийн ерөнхий газрын гэмт хэргийн тоо бүртгэл (Статистический сборник о состоянии преступности. Главное управление полиции Монголии). – Улан-Батор: ЦЕГ Хэвлэх цех (Типография Главного управления полиции), 2018.

5. Шейфер С.А. Прекращение уголовного дела в советском уголовном процессе: автореф. дис. канд. юрид. наук. – Москва, 1963.

6. Лавнов М.А. Институт прекращения уголовного дела в системе уголовно-процессуального права и правоприменительной практике: автореф дис. канд юрид наук : 12.00.09 / Лавнов Михаил Александрович;. – Саратов, 2015.

7. Петрухин И. Л. Концептуальные основы реформы уголовного судопроизводства в России / Концептуальные основы реформы уголовного судопроизводства в России : материалы научной конференции 22–23 января 2002 г. – Москва: Проспект, 2002.

8. Миньковский Г. М. Окончание предварительного расследования и осуществление права обвиняемого на защиту. – Москва: Госюриздат, 1957.

9. Дубинский А. Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования. – Киев: КВШ МВД СССР, 1975.

10. Безлепкина Б.Т. Краткое пособие для следователя и дознавателя [Электронный ресурс] // Сайт «Consultant.ru». – URL: <http://www.consultant.ru/popular> (дата обращения: 03.09.2019).

11. Волынская О. В. Некоторые подходы к формулированию понятия «прекращение уголовного дела» // Российский следователь: Юрист. 2006. № 3.

12. Касаткина С. А. Признание обвиняемого : монография [Электронный ресурс] // Сайт «Consultant.ru». – URL: <http://www.consultant.ru/popular> (дата обращения: 20.12.2019).

13. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть общая: Академический курс: учебник / под ред. д.ю.н., профессора Б.Х. Толеубековой. – Алматы: ТОО Издат. компания «HAS», 2004. – Кн. 2.

14. Бат-Эрдэнэ Б. Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн ундсэн асуудлууд : сурах бичиг (Основные вопросы уголовно-процессуального права Монголии : учеб. пособие). – Улан-Батор: Цагдаагийн дээд сургуулийн хэвлэх цех (Типография высшей школы полиции), 1988.

15. Амарбаясгалан Б., Эрхэсхулан Ж. Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй : сурах бичиг (Уголовный процесс Монголии : учеб. пособие). – Улан-Батор: МУИС Хэвлэх цех (Типография МГУ), 2007.

16. Нарангэрэл С. Орчин уеийн орос-монгол хууль зүйн толь. (Современный русско-монгольский юридический толковый словарь). – Улан-Батор: “Од” принтинг” ХХК (Типография компании “Солнце” принтинг), 2017.

17. Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. – Москва: Юрид. лит., 1965.

18. Давлетов А.А. Уголовное судопроизводство Российской Федерации. Особенная часть : курс лекций. – Екатеринбург: ООО «ИРА УТК», 2011.

19. Бямбаа Ж., Баясгалан Г. Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн ундсэн асуудлууд : сурах бичиг (Основные вопросы уголовно-процессуального права Монголии : учеб. пособие). – Улан-Батор: МУИС Хэвлэх цех (Типография МГУ), 1988.

20. Оюунчимэг Т. Эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгох, онол ба практик. Лекцууд (Прекращение уголовного дела: теория и практика. Лекции). – Улан-Батор: Цагдаагийн академиин хэвлэх цех (Типография полицейской академии), 2012.

21. Зумбэрэлхам Д. Монгол улсын эрүүгийн байцаан эрх зүй дэх гэм буруугүй зарчим: нэг сэдэвт бүтээл (Принцип презумпции невиновности в уголовном процессе Монголии : монография). – Улан-Батор: “Наран” ХХК хэвлэх үйлдвэр (Типография компании “Солнце” принтинг), 2005. С. 150.

22. Солонина С. Ю. Прекращение уголовного дела и прекращение уголовного преследования: соотношение понятий // Молодой учёный. 2015. № 9.

23. Нарангэрэл С. Орчин уеийн орос-монгол хууль зүйн толь. (Современный русско-монгольский юридический толковый словарь). – Улан-Батор: “Од принтинг” ХХК (Типография компании “Стар” принтинг), 2017.

24. Бямбаа Ж., Эрхэсхулан Ж. Эрүүгийн процессийн ундсэн асуудал : сурах бичиг (Основные вопросы уголовного процесса : учеб. пособие). – Улан-Батор: “Соембо принтинг” ХХК (Типография компании “Soyombo” принтинг), 2018.

МӨРДӨГЧИЙН БИЕ ДААСАН, ХАРААТ БУС БАЙДЛЫН МӨН ЧАНАР

THE NATURE OF INDEPENDENCE AND IMPARTIALITY OF DETECTIVES

Х.Буянтүмэн

Авлигатай тэмцэх газрын Мөрдөн шалгах хэлтсийн дарга, эрхэлсэн комиссар, ДХИС-ийн докторант

Buyantumen Kh.

Commissioner in Charge, Head of Investigation Department of the Independent Authority Against Corruption, PhD candidate of the University of Internal Affairs

Хураангуй: Эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан, хараат бус байдал түүний ойлголт, мөн чанар зэрэг нь өнөөг хүртэл маргаантай, шийдэгдээгүй байгаа тул уг асуудлыг хөндөж, зарим зүйлд хэсэгчлэн дүн шинжилгээ хийсэн.

Abstract: The concept and nature of the independence and impartiality of the detective in the criminal process are still controversial and unresolved, so this issue was raised and some aspects were partially analyzed.

Түлхүүр үг: мөрдөгчийн бие даасан байдал

Keyword: Detective's independence

Эрүүгийн процесс болон түүний дотор мөрдөн шалгах ажиллагаа дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал (цаашид мөрдөгчийн бие даасан байдал гэх) нь Монгол Улсын Эрүүгийн процессын шүүхээс өмнөх шатын нэг чухал институц бөгөөд өнөөдөр эрүүгийн процессын зохион байгуулалт, эрх зүйн зүй зохистойгоор шийдвэрлэвэл зохих тулгамдсан асуудлын нэг хэвээр байна. Мөн эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлын ойлголт, мөн чанар зэрэг нь өнөөг хүртэл маргаантай, шийдэгдээгүй байна.

Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.4 дүгээр зүйлийн 1.9 дэх хэсэгт: “мөрдөн шалгах ажиллагаа гэж хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад прокурорын зөвшөөрлөөр, эсхүл мөрдөгч бие даан явуулах ...хуульд заасан ажиллагааг” хэлнэ гэжээ. Мөн хуулийн 6.2 зүйлийн 2.5 дахь хэсэгт зааснаар “прокурорын зөвшөөрөл авахаар хуульд зааснаас бусад тохиолдолд гэмт хэргийг илрүүлэх, түүнийг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг илрүүлэх, олж тогтоох мөрдөн шалгах ажиллагааг бие даан явуулах” гэжээ. Үүнээс үзэхэд мөрдөгчийн бие даасан байдлыг түүний эрхийн хүрээнд хуульчилсан байна.

Эрүүгийн процессын онолын эрдэмтэд мөрдөгчийн бие даасан, хараат бус байдлыг тэдгээрийн эрх зүйн байдал;

процессын эрх, үүрэг, эрх хэмжээ, бүрэн эрх; эрүүгийн процессын ажиллагаанд тэдний гүйцэтгэх чиг үүрэг, байр суурь, процессын эрх зүйн зарчим талаас нь авч үзэх хандлага зонхилж байна.

ОХУ-ын эрдэмтэн С. Н. Хорьяков: “эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал”, “мөрдөгчийн эрх хэмжээ” гэсэн ойлголт нь өөр хоорондоо философийн “шалтгаан”, “үр дагавар” гэсэн ухагдахуунд хамаарна”¹ гэжээ. Эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал нь түүний процессын эрх хэмжээг тодорхойлох үндсэн эх үндэс мөн. Хаана мөрдөгчийн бие даасан байдал хязгаарлана, мөн түүний эрх хэмжээ хязгаарлагдах үндэстэй. Нөгөө талаас мөрдөгчийн бие даасан байдал нь түүний эрх хэмжээгээ хэрэгжүүлэх процессын баталгаа болно.

Монгол Улсын эрүүгийн процессын хууль тогтоомжид мөрдөгчийн бие даасан байдлын тухай нэг ч тодорхойлолт өгөөгүй байна. Энэ нөхцөл байдал нь эрүүгийн процессын шинжлэх ухаанд тухайн ойлголтын талаар үзэл санаа нэгдмэл бус байгааг харуулж байна. Зарим судлаачид мөрдөгчийн шийдвэр, үйл ажиллагаанд тавих хэт их хяналтын шалтгаанаар тухайн бие даасан байдлыг үгүйсгэх ч хандлага ажиглагдаж байна².

¹ Хорьяков С. Н. Процессуальная самостоятельность следователя: дисс. ... канд. юрид. наук. М, 2006. С. 21.

² Горюнов В. В. Процессуальная самостоятельность следователя в свете реформы следственного аппарата // Российский

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
ХАМГААЛАХ
ХАМГААЛАХ
ХАМГААЛАХ

Эрдэмтэн Н. И. Кулагин¹ “эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал нь гэмт хэргийн хохирогчийн төдийгүй, мөн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны эрх ашгийг үр нөлөөтэй хамгаалахад тусална”² гэжээ.

Эрдэмтэд мөрдөгчийн бие даасан байдлын талаар зөрүүтэй байр суурийг илэрхийлж байна. Тухайлбал В. Л. Будников, Е. В. Волколупов нар: “мөрдөгчийн бие даасан байдал гэдэг нь мөрдөгчид хуулиар олгосон бүрэн эрхийг дотоод итгэлээрээ хэрэгжүүлж, хариуцлагаа биечлэн хүлээх боломж олгосон бодит үндэслэл”³ гэжээ. Энэ үзэлтэй санал нийлэмгүй байна. Бидний үзэж буйгаар мөрдөгчийн дурдсан боломж нь төрийн нэрийн өмнөөс хэрэгжүүлж, төрөөс баталгаажсан эрх хэмжээ мөн.

Мөрдөгч бие даан хэрэгжүүлэх мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад гаргасан алдааны төлөө хариуцлага хүлээх нь зүйн хэрэг. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны онцлог нь эрүүгийн материаллаг болон процессын хууль тогтоомж, түүний зарчмуудын хэрэгжилт, эдгээр хуулиудын шүүхийн өмнөх шатны, тухайлбал, мөрдөгчийн, прокурорын хууль хэрэглээний алдаа “шүүхийн алдаа” болон өрнөх зүй тогтолтой⁴.

А. А. Клейны үзэж буйгаар эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлын хамгийн түгээмэл тодорхойлолт нь “мөрдөн шалгах болон процессын бусад ажиллагаа явуулах, энэ талаар шийдвэр бие даан гаргах эрх, түүнийг хуулийн дагуу шуурхай бүрэн дүүрэн хэрэгжүүлэх үүрэг,

хариуцлагын цогц, түүний эрх зүйн байдлын нэг чухал бүрдэл хэсэг”⁵ гэжээ.

Мөрдөгчийн бие даасан байдал нь түүний эрх зүйн байдлын нэг чухал элемент гэж хүлээн зөвшөөрч болох боловч, энэ нь түүний эрх үү, аль эсвэл үүрэг үү гэдэг нь тодорхой бус байгаа юм. Тухайлбал Г. М. Ясинский: “мөрдөгчийн бие даасан байдал нь мөрдөн шалгах ажиллагааны шийдвэл зохих асуудлыг үнэн зөв, шуурхай хэрэгжүүлэхийн тулд хуулийн дагуу, хэргийн материалд үндэслэн дотоод итгэлээрээ шийдэх эрх. Бие даасан байдал нь нөгөө талаас мөрдөгчөөс мөрдөн байцаах ажиллагааг үнэн зөв, шуурхай шийдвэрлэх бүх талын хүчин чармайлт санаачилга гаргах үүрэг хүлээлгэнэ”⁶ гэжээ. А. Р. Вартанов тухайн үедээ эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал гэж эрүүгийн процессын зорилгыг хангахын тулд хуулиар тогтоосон шүүхийн зөвшөөрлөөр хэрэгжүүлэхээс бусад тохиолдолд гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг тогтоох, байцаан шийтгэх ажиллагааны явцыг чиглүүлэх, мөрдөн шалгах болон процессын бусад ажиллагааг хэрэгжүүлэх, түүнтэй холбоотой шийдвэрийг нотлох баримтыг чөлөөтэй үнэлэх үндсэн дээр өөрийн үзэмжээр гаргах, хэрэгжүүлэх эрх мөн”⁷ гэж томъёолжээ.

К. В. Грохольский эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг “өөрт байгаа хэргийн материалд үндэслэн хууль ёс, үндэслэлтэй байх, шударга ёсны зарчимд тулгуурлан, бие даан, дотоод итгэлээрээ бүхий л шийдвэр гаргаж хэрэгжүүлэхээр хууль тогтоомжийн хэм хэмжээгээр тогтоон бэхжүүлсэн эрх үүргээс бүтсэн цогц байдал”⁸ гэжээ.

следователь. 2012. № 19. С. 13-16; Кругликов А. П. Единый следственный аппарат в России: понятие, проблемы образования и функционирования // Российская юстиция. 2014. № 3. С. 62-65.

¹ Цаашид эрдэмтэн, профессорыг зөвхөн нэрээр нь дурдах болно.

² Кулагин Н. И. В защиту прав и законных интересов следователя // Права человека и правоохранительная деятельность. Волгоград, 1995. С. 105-106.

³ Будников В. Л., Волколупов Е. В. Проблема процессуальной самостоятельности следователя как субъекта доказывания по уголовному делу // Современные проблемы уголовно-процессуального доказывания. Сборник статей. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2000. С. 141.

⁴ Ч.Нямсүрэн. Шүүхийн алдааг тандахуй//Шударга ёсны хэмжүүр. 2018.12. №2/022

⁵ Клейн А. А. Правовые и организационные аспекты процессуальной самостоятельности и независимости следователя органов внутренних дел : дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1992. С. 14.

⁶ Ясинский Г. М. О процессуальной самостоятельности следователя // Советское государство и право. 1964. № 9. С. 64.

⁷ 85 Вартанов А. Р. Проблемы процессуальной самостоятельности следователя по УПК РФ: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2012. С.8-9.

⁸ Грохольский К. В. Понятие и сущность процессуальной самостоятельности следователя // Ученые записки: Сборник научных трудов юридического факультета Оренбургского государственного университета. Оренбург, 2004. Выпуск 1. С. 185.

Бидний үзэж байгаагаар мөрдөгчийн бие даасан байдал нь Монгол Улсын эрүүгийн процессын хуульд шүүх, прокурорын зөвшөөрөл шаардахаас бусад мөрдөн шалгах болон процессын бусад ажиллагааны тухай шийдвэр гаргах, мөрдөн шалгах ажиллагааг бие даан явуулах бүрэн эрх мөн гэж үзэж байна.

Иймд мөрдөн шалгах ажиллагааг хөтлөн явуулах, мөрдөн шалгах ажиллагааг болон процессын бусад ажиллагааны тухай шийдвэр гаргах мөрдөгчийн шууд үүргийг хуульчлан баталгаажуулах шаардлагатай юм.

А. Б. Соловьев, Н. А. Якубович нар процессын бие даасан байдал гэж “хуулиар тусгайлан эрх олгосон байгууллага, албан тушаалтнаас гэмт хэргийн шинж тэмдэг илэрсэн тохиолдол бүрд өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд эрүүгийн хэрэг үүсгэх, гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг тогтоож, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг илрүүлж, тэдэнд ял оногдуулахын тулд хуульд заасан бүхий л арга арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх үүрэг хариуцлагыг өөртөө багтаасан чиг үүрэг мөн”¹ гэж тодорхойлжээ.

Монгол Улсын эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн² 1.4 дүгээр зүйлийн 1.8 дахь хэсэгт “мөрдөгч гэж хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах эрх бүхий албан тушаалтныг” хэлнэ. Хуульд мөрдөгчийн “бүрэн эрх”-ийн талаар дурдаагүй, зөвхөн “эрх бүхий” гэжээ. Жишээ нь Монгол Улсын шүүхийн тухай 2021 оны хуулийн³ 16 дугаар зүйлийн 16.1 дэх хэсэгт шүүгчийн нийтлэг бүрэн эрхийг хуульчилсан байна. Прокурорын тухай Монгол Улсын 2017 оны хуулийн 15 дугаар зүйлд хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтад хяналт тавих прокурорын бүрэн эрхийг тусгайлан хуульчилжээ.

Хууль зүйн шинжлэх ухаанд эрх хэмжээ (competence), бүрэн эрх (authority), объектив эрхийн талаар янз бүрийн тодорхойлолт өгчээ. “Компетенци” буюу “эрх

хэмжээ” гэсэн ойлголт нь латины competere буюу зохицох, тохирох, олж авах гэсэн утгатай үгнээс гаралтай. Хууль зүйн шинжлэх ухааны толь бичгээс үзэхэд эрх хэмжээ нь “төрийн байгууллага, олон нийтийн байгууллага, ашгийн төлөө болон ашгийн төлөө бус байгууллага албан тушаалтны эрх зүйн хэм хэмжээний актаар тогтоосон зорилт, чиг үүрэг, эрх, үүрэг (бүрэн эрх)-ийн цогц”⁴ ажээ.

Хэл зүйн тайлбар толь бичигт бүрэн эрхийг “хэн нэгэнд албан ёсоор олгосон ямар нэгэн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх”⁵ гэжээ. Эрх зүйн онолын шинжлэх ухаанд “бүрэн эрх” гэж энгийн нэг эрх биш, харин эрх, үүргийн нэгдэл талаас нь авч үзэж байна.

“Бүрэн эрх”-ийг зарим тайлбар толь бичигт мөн “төрийн байгууллага, орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, албан тушаалтан, нийгмийн харилцааны бусад оролцогчдын эрх зүйн хэм хэмжээний актаар тогтоосон эрх ба үүрэг”⁶ гэж тодорхойлсон байна. Ю.А. Тихомиров: “Нийтийн эрх зүйн салбар хүрээн дэх бүрэн эрх нь эрх үүргийн салгаж үл болох нэгдэл бөгөөд нэг ёсны “үүргийн эрх” учраас нийтийн эрх ашигт заавал хэрэгжих учиртай. Бүрэн эрхээс татгалзах, мөн бүрэн бус үр нөлөөгүй хэрэгжүүлсэн бол хариуцлага хүлээнэ”⁷ гэж онцлон тэмдэглэжээ. Үүнээс үзэхэд эрх ба үүрэг нь тухайн тохиолдолд эрх нь мөн нэгэн зэрэг үүрэг болсон нэгдсэн ухагдахууныг илэрхийлж байна.

Эрүүгийн процессын шинжлэх ухаанд ч мөн адил “мөрдөгчийн бүрэн эрх” гэсэн нэр томьёог нэг мөр ойлгох нэгдсэн хандлага үгүй байна. Зарим эрдэмтэд энэ ойлголт, нэр томьёог явцуу утгаар нь эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн эрхийн цогц⁸,

¹ Соловьев А.Б., Якубович Н.А. К вопросу о концепции правового обеспечения функции уголовного преследования // Современные проблемы уголовного права, процесса, криминалистики. М. Кемерово, 1996. С. 79 -80.

² Монгол Улсын эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль // <https://www.legalinfo.mn/law/details/12694>

³ Монгол Улсын шүүхийн тухай хууль // <https://www.legalinfo.mn/law/details/16047>

⁴ Юридическая энциклопедия / под ред. М.Ю. Тихомирова. — М., 2001.

⁵ Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. — М., 1998. С 554.

⁶ Конституционное право: энциклопедический словарь / отв. ред. С.А. Авакьян. — М., 2001. С 429

⁷ 16. Тихомиров Ю.А. Теория компетенции. — М., 2001. С 56-57

⁸ 93 См.: Карев Д. С., Савгирова Н. М. Возбуждение и расследование уголовных дел. М., 1967. С. 25-26; Советский уголовный процесс/ Под. ред. Н. С. Алексеева, В. З. Лукашевича. Л., 1989. С. 214 и др.

харин нөгөө нэг хэсэг нь процессын эрх үүргийн цогц¹ гэжээ.

Эрдэмтэн А.Н. Огородов мөрдөгч “бие даан мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, мөрдөн байцаах болон процессын бусад ажиллагааны талаар шийдвэр гаргах зэрэг ажиллагааг түүний үүрэг”² гэж үзжээ.

Бидний үзэж байгаагаар мөрдөгч нь эрүүгийн процессыг хэрэгжүүлж байгаа этгээдийн хувьд нотлох баримтыг тал бүрээс нь бүрэн бодитойгоор шалгаж хянах үндсэн дээр хэргийн бодит байдлыг тогтоох үүрэгтэй, энэ үүргээс хамааран хуульд заасан эрхээ эдэлнэ.

Үүнээс үзэхэд мөрдөгчийн бие даасан байдал нь бие даан мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, мөрдөн байцаах болон процессын бусад ажиллагааны талаар шийдвэр гаргах ажиллагаа нь түүний бүрэн эрх мөн гэсэн дүгнэлтэд хүрч байна.

Иймд цагдаагийн албаны гэмт хэрэгтэй тэмцэх үндсэн нэгжийн хувьд мөрдөгчийн бүрэн эрхийг Цагдаагийн албаны тухай хууль болон бусад мөрдөн шалгах байгууллагын үйл ажиллагааг зохицуулсан хуульд бэхжүүлэх шаардлагатай байна.

Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн хэм хэмжээнд дүгнэлт хийж үзэхэд мөрдөгч нь шүүх, прокурорын хамт тухайн хуулийн 1.6 дугаар зүйлд заасан эрүүгийн процессыг хэрэгжүүлж байгаа этгээд бөгөөд хуулийн 6.2 дахь хэсэгт зааснаар хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад хуульд заасан эрх, үүргийн дагуу, эсхүл прокурорын даалгавраар энэ хуулиар харьяалуулсан эрүүгийн хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагааг явуулна.

Монгол Улсын эрүүгийн процессын зорилт нь “гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх,

хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино³.

Эрүүгийн процессын зорилтоос үзэхэд хуульд зааснаар мөрдөгч мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, процессын зохих шийдвэр гаргах бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ “гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн дүүрэн илрүүлэх” үүрэг хүлээнэ. Энэ үүргийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд шүүх, прокурорын хяналт тавина. Бидний үзэж байгаагаар гэмт хэргийг шуурхай бүрэн дүүрэн илрүүлэхийн тулд мөрдөн шалгах ажиллагаатай холбоотой шийдвэр бие даан гаргах, өөрөөр хэлбэл, мөрдөгч нь эрүүгийн процессын хуулийн шаардлага, өөрт байгаа цаг хугацаа (мөрдөн шалгах ажиллагааны хугацаа), мэдээлэл (мэдээ, нотлох баримт гэх зэрэг), зохион байгуулалтын (процессын тодорхой ажиллагаа хийх шаардлага байгаа эсэх) нөөцөө идэвхтэй ашиглан бусад оролцогчдын тусламжгүйгээр шийдвэрлэх хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Дээр дурдсанаас үзэхэд мөрдөгч нь мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад үүсэн бий болсон тохироог шийдвэрлэх арга замыг сонгох шаардлагатай болно. Хууль зүйн шинжлэх ухаанд тохироог шийдвэрлэх арга замын талаарх мөрдөгчийн сонголтыг “мөрдөгчийн дотоод итгэл”⁴ гэсэн нэр томъёогоор тайлбарлана. Энэ нь бидний үзэж байгаагаар процессын бие даасан байдлын нэг илэрхийлэл мөн.

Судлаач эрдэмтдийн бүтээл, тэдний байр суурийг судалж үзэхэд С. Н. Хорьяковын “мөрдөгчийн процессын бие даасан байдал гэж тухайн албан тушаалтны процессын ажиллагаа ба процессын шийдвэрийг эрх зүйн зарчим, хүмүүнлэг чанарт (совесть) тулгуурлан өөрийн дотоод итгэлээр хэрэгжүүлэх боломжийг хангасан хэм хэмжээ”⁵, Ю. В. Деришевын “төр, нийгмээс хүлээн зөвшөөрөх шийдвэрийг бусдаас хараат бус, бие даан батлан гаргах талаарх тодорхой субъектийн дотоод мөн

¹ См.: Власов А. А. Полномочия следователя в советском уголовном процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1979. С.10; Эйсмэн А. А. Вопросы структуры и языка уголовно-процессуального закона // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 15. М., 1972. С. 86; Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия. Изд. 5-е, доп. и перераб. /под ред. М. Ю. Тихомирова. – М., 2005. С. 654 и др.

² Огородов А.Н. Процессуальная самостоятельность следователя в уголовном судопроизводстве. М., 2017. С 48.

³ Монгол Улсын эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль <https://www.legalinfo.mn/law/details/12694>

⁴ Лазарев В. В. Социально-экономические аспекты применения права. Казань, 1982. С. 49–50; Васильев Л.М., Ярославский А. Б. Усмотрение следователя при расследовании преступлений и его влияние на установление истины по делу. Краснодар, 2000. С. 8;

⁵ Хорьяков С. Н. Процессуальная самостоятельность следователя: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006. С. 9-10.

чанар”¹ гэсэн үзэл санааг дэмжүүштэй байна.

Монгол Улсын эрүүгийн процессын хууль тогтоомжийн институционал байгууламж, эрүүгийн процессын чиг үүргийг хэрэгжүүлж байгаа этгээдийн гүйцэтгэх чиг үүргээс харахад мөрдөгч нь өөрийн бүрэн эрхээ прокурор, шүүхээс гадуур хуулийн хэм хэмжээ, хүмүүнлэг чанарт үндэслэсэн өөрийн дотоод итгэлээрээ процессын шийдвэр гаргах бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх боломжгүй байна.

Шүүх, прокурорын хяналт нь иргэдийн эрх, хууль ёсны эрх ашгийг хамгаалах, мөрдөгчөөс дураар авирлах, эрхээ хэтрүүлэхээс хамгаалах механизм мөн.

Мөрдөгчийн бие даасан байдал нь түүний хараат бус байх гэсэн ойлголттой нягт холбоотой.

А. П. Гуляев: “процессын захирах захирагдах ёс, хараа хяналтын дор байх шинж чанараас ургуулан” мөрдөгчийн хараат бус байдлыг үгүйсгэжээ². А. И. Михайлов эсрэгээр “эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн хараат бус байдал нь түүний процессын бие даасан байдлыг хангах нэг нөхцөл”³ хэмээжээ.

Бидний үзэж байгаагаар “хараат бус байх”, “процессын бие даасан байдал” гэсэн ойлголтууд нь төсөөтэй боловч, өөр өөр ойлголт юм. Хараат бус байх нь зөвхөн эрүүгийн процессын төдийгүй, үйл ажиллагааны зохион байгуулалт-удирдахуйн ухагдахуун мөн.

Мөрдөгчийн хараат бус байх нь дараах үндсэн хандлагаар илэрч байна: 1)тер, төрийн бус байгууллага, олон нийтийн ашиг сонирхлын нэгдэл, түүний төлөөлөгчдийн нөлөөнөөс ангид байх; 2)дээд шатны албан тушаалтны тодорхой хэрэг мөрдөн шалгах ажиллагаатай холбоотойгоор мөрдөгчид нөлөөлөх, дарамт шахалтаас ангид байх; 3) хяналт тавих, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахаас бусад байгууллага, албан тушаалтнаас хараат бус байх; 4) мөрдөгч мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж байгаа мөрдөн шалгах бусад байгууллагаас хараат бус байх зэрэг.

Тухайн ойлголтын талаар тодорхой оновчтой тодорхойлолт үгүйлэгдэж байгаа учир энэ талаар хууль тогтоогч, хэрэглэгч, эрдэмтэн судлаачдын анхаарлыг хандуулах шаардлагатай гэж үзэж байна. Мөрдөгч нь хэнээс ч хараат бус байж л өөрийн процессын бие даасан байдлыг бодитой хэрэгжүүлэх боломжтой. Мөрдөгч нь ялангуяа зохион байгуулалт, удирдлагад шууд хамааралгүй, эсхүл эрүүгийн процессыг хэрэгжүүлэгч бус этгээдээс мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах хугацаа, журам байнгын хараат байх нь процессын шийдвэр бие даан гаргахад туйлын хүндрэлтэй.

Мөн мөрдөгчийн бие даасан байдлыг хангах тухай асуудлыг мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад эрүүгийн процессын бусад хэрэгжүүлэгчид, оролцогчдын дарамт шахалт үзүүлэх, цаг хугацааг сунжруулах зэрэг нөлөөллийг арилгах арга хэмжээ авах нь зүйтэй юм.

Эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал нь материаллаг болон процессын эрх зүйн хэм хэмжээнд заасан хариуцлагаар хангагдана. Монгол Улсын эрүүгийн хуулийн Хэрэг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг гэсэн 21 дүгээр бүлэгт мөрдөгчийн гэмт үйлдэлтэй холбоотой 21.1 (Нотлох баримтыг хуурамчаар үйлдэх, устгах); 21.5 (Гэрч, хохирогч, шинжээч, орчуулагч, хэлмэрчид хууль бусаар нөлөөлөх); 21.6 (Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгч, мөрдөгч, иргэдийн төлөөлөгчид хууль бусаар нөлөөлөх); 21.9 (Мөрдөн шалгах ажиллагааны нууцыг задруулах); 21.12 (Эрүү шүүлт тулгах) зэрэг үйлдлүүдийг эрүүгийн хэрэгт тооцож ялтай болгожээ. Мөн Хорин хоёрдугаар бүлэгт заасан авлигын холбогдох гэмт хэрэг ч үүнд хамааралтай.

Эрүүгийн процессын хуульд хамгийн эхний ээлжид прокурор шүүх мөрдөгчийн хууль бус үндэслэлгүй шийдвэрийг хүчингүй болгох, мөрдөгчийн хууль зөрчсөн ажиллагааг таслан зогсоох зэрэг процессын хариуцлагыг заасан байна.

Дээр дурдсан хариуцлагаас гадна мөрдөгч хүлээх сахилгын хариуцлага ч мөн үүнд хамаатай.

¹ Деришев Ю. В. Проблемы организации досудебного производства по УПК РФ. Омск, 2003. С. 91.

² Гуляев, А. П. Следователь в уголовном процессе. М., 1981. С. 99.

³ Михайлов А. И. Проблема эффективности предварительного следствия: дисс. ... докт. юрид. наук. М., 1979. С. 66.

Хууль сахиулахуй

Бидний үзэж байгаагаар эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг төрөөс тодорхой баталгаажуулснаар мөрдөгч бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх үндсэн дээр эрүүгийн процессын зорилгыг бүрэн хангах боломжтой. Мөрдөгч нь хэргийн тодорхой нөхцөл байдлаас хамаарч гаднын ямар нэгэн нөлөөгүйгээр байцаалт (мэдүүлэг) авах, мөрдөн мөшгөх ажиллагааг төлөвлөх, явуулах шаардлага бий болно. Энэ талаар прокурор, мөрдөн шалгах байгууллагын дарга хэн ч байсан энэ бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхэд нь ямар нэгэн зааварчилга өгөх эрхгүй. Хэрэв мөрдөгч албан үүрэгтээ хайнга идэвхгүй хандсан, материаллаг болон процессын зөрчил гаргасан бол мөрдөгчид хуульд заасан хариуцлага хүлээх үндэслэл болно.

Хууль зүйн бүтээлүүдэд мөрдөгчийн бие даасан байдлыг мөрдөн шалгах ажиллагааны урьдчилсан нөхцөлд хамааруулсан тохиолдол¹ цөөнгүй ажиглагдана.

Энэ байр суурийг А. П. Гуляев и А. А. Клейн нар няцааж, мөрдөгчийн процессын бие даасан байдал нь мөрдөн мөшгөх ажиллагааны нэг урьдчилсан нөхцөл хэдий ч, эрүүгийн процессын нэг чухал институци, эрүүгийн процессын зорилгыг хангах нэг зарчим учраас түүнийг энэ явуу хүрээгээр ойлгох боломжгүй² гэжээ.

Мөн зарим эрдэмтэн судлаачид эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал нь эрүүгийн хэргийг мөрдөн байцаах явцад түүний хариуцлага, идэвх санаачилгыг хангахад зайлшгүй шаардлагатай нөхцөл³ гэжээ.

А. А. Клейн эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг эрүүгийн процессын нэг институц, мөн мөрдөн мөшгөх ажиллагааны нэг зарчмын хувьд хоёр үндсэн ач холбогдлоор авч үзсэн байна. Тэрвээр эхний ач холбогдлыг нь “мөрдөгчийн бие даасан байдал нь мөрдөгч нь мөрдөн шалгах ажиллагааны холбогдох бүхий л асуудлыг өөрийн дотоод итгэлээр нотлох баримтыг үнэлэх үндсэн дээр эрхээ

бие даан шийдвэрлэх болон мөрдөн шалгах ажиллагаанд түүний идэвх санаачилгыг хангаж байгаа бусад бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой үүссэн харилцааг зохицуулж буй эрүүгийн процессын эрх зүйн хэм хэмжээний цогц” агуулгаар тодорхойлжээ⁴. Харин мөрдөгчийн бие даасан байдлын зарчим нь АА.Клейний үзэж буйгаар “эрүүгийн шүүн таслах ажиллагааны өнөөгийн тогтолцоотой уялдуулан мөрдөн шалгах үйл ажиллагааг зохицуулж буй эрүүгийн процессын хэм хэмжээнд нийцүүлэн мөрдөн шалгах ажиллагаа, энэ үйл ажиллагаатай холбоотой үүссэн харилцааны зохион байгуулалтын үндсийг тодорхойлж байгаа хууль тогтоомжоор бэхжүүлсэн эрх зүйн шаардлага”⁵ гэжээ.

Доктор, профессор Б.Бат-Эрдэнэ: “ЭБШ ажиллагааны зарчим гэдэг нь Үндсэн хууль болон бусад хуулиудад бэхжиж тусгалаа олсон бөгөөд ЭБШ ажиллагааны ерөнхий журам, зохион байгуулалтыг тодорхойлж улмаар уг ажиллагааны мөн чанарыг илэрхийлж буй нийтлэг заалт мөн” хэмээн тодорхойлсон байна.

Эрх зүйн зарчим (principium-эхлэл, үндэс гэсэн утгатай латин гаралтай үг) нь төрийн хууль цаазын бодлогын мөн чанарыг илэрхийлэх, хууль цаазын шинжлэх ухааны хамгийн тэргүүлэх үзэл санааг агуулсан байх, хууль тогтоомжид хэм хэмжээний хэлбэрээр тусгагдсан байх, эрх зүйн хийдэл, зөрчилдөөн, алдаа (хуулийн цоорхой), түүнчлэн эрх зүйн зохицуулалтгүй орчныг (эрх зүйн вакум) арилгах үндсэн арга замыг чиглүүлэх зэрэг шинжтэй. Эрх зүйн зарчим нь: нэг талаас эрх зүйн зүй тогтлыг илэрхийлэх, нөгөө талаас эрх зүйн зохицуулалтын бүх хүрээнд үйлчилж байдаг хамгийн нийтлэг хэм хэмжээ байдаг⁶.

Францын алдарт эрдэмтэн Р.Давид эрх зүйн нийтлэг зарчмыг: хуулийн үндсэн томьёолол (хуульд бэхжигдсэн нийтлэг зарчмууд) ба хууль тогтоомжид тусгагдаагүй нийтлэг зарчмууд (эрх зүйн шударга ёсны

¹ Никандров В. И. Общие условия предварительного следствия в советском уголовном процессе: дисс....канд. юрид. наук. М., 1973. С. 18, 71.

² Гуляев А. П. Указ. соч. С. 161.; Клейн А. А. Указ. соч. С. 37.

³ Квелидзе Г. А. Процессуальная самостоятельность и организация работы

следователя// Социалистическая законность. 1969. № 11. С. 45.

⁴ Клейн А. А. Правовые и организационные аспекты процессуальной самостоятельности и независимости следователя органов внутренних дел: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1992. С. 33.

⁵ Мөн тэнд., С. 40, 47.

⁶ Ч.Нямсүрэн. Эрх зүйн ерөнхий онол., УБ.2017. дахь тал

тухай уламжлалт үзэл санаа)¹ гэж ангилан авч үзжээ. Эрх зүйн нийтлэг зарчим нь хуульд бэхжигдсэн эсэхээс үл хамааран эрх зүйн бие даасан эх сурвалж болно.

АНУ-ын эрдэмтэн Р.Дворкин зарчмууд нь хууль зүйн ач холбогдол бүхий асуудлыг шийдвэрлэх гол үндэслэл учраас эрх зүйн бүрэлдэхүүн нэг хэсэг мөн гэж үзсэн байна. Дворкин зарчим, стратеги болон стандарт гэсэн ойлголтыг авч үздэг. Стратеги нь нийгмийн ямар нэгэн үр дүнд хүрэх стандарт, зарчим нь ёс суртахууны шаардлагуудыг илэрхийлсэн стандарт юм. Тэр зарчмуудыг шүүхээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны практикт тулгуурлан тайлбарлана. Эрх зүйн хэм хэмжээ нь зан үйлийн хатуу загварыг тогтоодог бол зарчим нь тодорхой хэрэг хянан шийдвэрлэхэд биш, харин ерөнхий чиг баримжаа, үнэлэмжийн үндсийг зааж өгнө².

Процессын зарчим гэж хууль зүйн процессын хамгийн гол чанарыг илэрхийлж буй гол үзэл санааг хэлнэ. Эдгээр зарчмууд нь хууль тогтоомжид шууд бэхжигдсэн, эсхүл түүний гол үндэслэлүүдээс урган гарна. Зарчмууд нь процессын бүхий л хэм хэмжээнүүдийн үндэс суурийг тавихын хамт төрийн зохих байгууллагуудын үйл ажиллагааны хууль ёсны, үр нөлөөтэй байдал, гаргаж буй шийдвэрийнх нь үндэслэлийг хангана.

Процессын зарчмуудын ихэнх нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд бэхжигдсэн байна. Эдгээр зарчмууд нь эрх зүйн бүхий л салбар, институци, хэм хэмжээнд хамаарах учраас эрх зүйн нийтлэг түгээмэл шинж чанартай.

Эрүүгийн процессын зарим зарчим тэргүүлэх байр суурьтай байж бусад зарчмууд (мэтгэлцэх, эрүүгийн процессын ажиллагаа хууль ёсны байх) болон процессын зарим институтийн агуулгыг илэрхийлсэн зарчмуудын агуулга, ач холбогдлыг тодорхойлно³. Үүнээс үзэхэд эрүүгийн процессын зарчмууд нь эрүүгийн процессын бүх үе шатанд бус харин аль нэг шатанд, эсхүл тодорхой ажиллагааны явцад үйлчилнэ.

Эрүүгийн процессын ажиллагааны зарчим нь дараах үндсэн шинжүүдийг өөртөө агуулна. Үүнд:

Нэгдүгээрт. Хууль зүйн хэлбэрийг олсон төдийгүй зайлшгүй дагаж биелүүлэх шинжтэй байна. Өөрөөр хэлбэл зарчим нь Үндсэн хууль, эрүүгийн процессын хууль болон бусад ердийн хуулиудад тусгагдана.

Хоёрдугаарт. Энэ нь хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, хэрэг шийдвэрлэх зэрэг төрөөс гүйцэтгэх үйл ажиллагааны үндсэн чиглэл, баримтлал болно.

Гуравдугаарт. Зарчим нь мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад хийгдэж буй үйлдэл, үйл ажиллагаа, хуулийн дагуу явагдаж байгаа эсэхийн үндсэн шалгуур болохын зэрэгцээ эрх зүйн хийдлийг шийдвэрлэх хууль зүйн үндэс болно.

Дөрөвдүгээрт. Зарчим нь манай төрийн улс төрийн бодлого, мөн чанарыг илэрхийлнэ.

Монгол Улсын Шүүхийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлд “Шүүхийн бие даасан, шүүгчийн хараат бус байдал”-ын зарчмыг тунхаглажээ. Энэ хуульд зааснаар шүүгчийн бие даасан, хараат бус байдлын талаар зарчмын дараах шаардлагуудыг хуульчилжээ.

1) Шүүх нь шүүх эрх мэдлийг аливаа этгээдээс хараат бусаар хэрэгжүүлнэ.

2) Шүүгчийн хараат бус, шүүхийн бие даасан байдлыг алдагдуулсан хууль тогтоомж болон хэм хэмжээний акт гаргахыг хориглоно.

3) Бүх шатны шүүхийн шүүгч, Ерөнхий шүүгч бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ бусад шүүгчийн шүүн таслах ажиллааанд хөндлөнгөөс оролцох, тухайлсан хэрэг, маргаантай холбоотой заавар өгөх, удирдамжаар хангах, шүүгчид тодорхой хэрэг, маргааныг нэр заан хуваарилах зэргээр шүүгчийн хараат бус байдалд халдахыг хориглоно.

5) Бүх шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоо нь шүүгчийн хараат бус, шүүхийн бие даасан байдлыг хангаж, шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхэд хүрэлцээтэй байх зэрэг.

Монгол Улсын Прокурорын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд прокурорын үйл ажиллагааны хараат бус бие даасан

¹ Давид Р. Основные правовые системы современности. И., 1999. С. 108-109.

² Дворкин Р. О правах всерьез. Перевод с английского М.Д.Лахути, Л.Б.Макеевой. М., 2004. С. 76.

³ Уголовно-процессуальное право: учебник для бакалавриата и магистратуры / под общ. ред. В. М. Лебедева. 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2015. С. 117.

Хууль сахиулахуй

байдлын зарчмыг тунхаглажээ. Мөн хуулийн 7 дугаар зүйлд:

1) Прокурор шийдвэрээ хуульд нийцүүлэн хараат бусаар гаргана.

2) Прокурорын шийдвэр гаргах, үйл ажиллагаа явуулахад нь хөндлөнгөөс оролцох, нөлөөлөх, хууль бус шийдвэр гаргуулахаар дарамт шахалт үзүүлэхийг хориглоно.

3) Прокурорын байгууллагын үйл ажиллагаанд албан тушаалтан, хүн, хуулийн этгээд хууль бусаар нөлөөлөх, хөндлөнгөөс оролцохыг хориглоно гэжээ. Мөн хуулийн 9 дүгээр зүйлд “Хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу гаргасан прокурорын шийдвэрийг хүн, хуулийн этгээд, албан тушаалтан биелүүлэх үүрэгтэй” гэжээ.

Өмгөөллийн тухай Монгол Улсын хуулийн 4 дүгээр зүйлд өмгөөллийн үйл ажиллагаанд баримтлах зарчмыг тунхагласан байна.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай Монгол Улсын хуулийн 1.6 дугаар зүйлд эрүүгийн процессыг хэрэгжүүлэгч болон оролцогчдод нийтэд хамааралтай түгээмэл зарчмуудыг тунхагласан. Тухайлбал: Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа хууль ёсны байх, хэргийн бодит байдлыг тогтоох, хүний халдашгүй байх эрхийг хангах, эрүү шүүлт, хүнлэг бус харьцаанаас ангид байх гэх зэрэг зарчмууд нь шүүх, прокурор, мөрдөгч зэрэг эрүүгийн процессыг хэрэгжүүлэгчдийн үйл ажиллагааны үндсэн чиг хандлагыг тогтоосон түгээмэл зарчмууд мөн.

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт “Цагдаагийн алба, алба хаагч нь үйл ажиллагаандаа Монгол Улсын Үндсэн хуульд зааснаас гадна хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх, ил тод, нээлттэй байх, нууцыг чанд хадгалах, олон нийтийн итгэл хүлээж, дэмжлэг авах, үйл ажиллагаа нь тасралтгүй байх, улс төрөөс ангид байх, нэгдмэл төвлөрсөн удирдлагатай байх зарчмыг баримтална” гэжээ.

Бидний үзэж байгаагаар эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг үндсэн зарчим гэж үзэж байна. Хэдийгээр мөрдөгчийн бие даасан байдал нь ихэвчлэн шүүхийн өмнөх шатанд хэрэгжих хэдий ч түүний хэрэгжилт нь шүүх

таслах ажиллагаанд нөлөөлөхгүй гэсэн үг биш. Мөрдөгч нь өөрийн дотоод итгэлээр шийдвэр гаргаж үйл ажиллагаа явуулах ёстой. Үүнээс үндэслэн мөрдөгч нь шүүгч буюу прокурорын зөвшөөрөл шаардахаас ч өмнө шийдвэрээ бие даан гаргасан байна.

Өнөөдөр мөрдөгчийн шийдвэр, чиг үүрэг нь прокуророос бүрэн хамааралтай нь процессын хууль тогтоомжид хийсэн судалгаанаас харагдаж байна.

Мөрдөгчийн эрүүгийн процессын явцад гүйцэтгэх үүрэг, хэрэгжүүлэх чиг үүрэг нь ямар байх талаар эрдэмтэн судлаачид авч үзсэн байна.

Профессор М. С. Строгович тухайн үедээ “хэрэг мөрдөн шалгах явцад мөрдөгчийн гүйцэтгэх үүрэг нь гэмт хэрэгтэй үр дүнтэй, амжилттай шийдвэрлэх зорилтоор тодорхойлогдоно. Мөрдөгчөөс түргэн шуурхай идэвхтэй мөрдөн шалгахгаас гадна яллагдагчийг илчлэх, хариуцлагыг хүндрүүлэх нөхцөл байдал болон мөн түүнтэй адил яллагдагчийг цагаатгах болон хариуцлагыг хөнгөрүүлэх нөхцөл байдлыг тодорхойлох бодиттой хандах явдлыг шаардана”¹ гэжээ.

Бидний хийсэн ажиглалтаар эрүүгийн процессын шинжлэх ухаан нь мөрдөгчийн эрүүгийн процессын чиг үүргийн талаар нэгдсэн зөв ойлголт төлөвшөөгүй байна. Энэ нь судалгааны тухайн объектын нарийн төвөгтэй байдалтай нягт холбоотой гэж үзэж болно.

Профессор С. А. Шейфер “чухамдаа процессын чиг үүрэгт процессын оролцогчийн эрх зүйн байдал илрэх төдийгүй, эсрэгээр эрх зүйн байдал нь аль нэг оролцогчийн процессын чиг үүргийг бүрдүүлж, эрүүгийн шүүн таслах ажиллагаанд түүний гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлно” гэж бичжээ.

Мөн профессор П. С. Элькинд “эрүүгийн процессын чиг үүрэг гэдэг нь эрх зүйн хэм хэмжээгээр тодорхойлогдож, эрүүгийн процессын зохих чиглэлд илэрхийлэгдсэн тусгай зорилго, түүний оролцогчдын гүйцэтгэх үүрэг мөн. Эрүүгийн процессын бүхий л ажиллагаа нь: гэмт хэргийн мэдээллийг тогтоох, шалгах; тэднийг мөрдөх; яллах; өмгөөлөх; хэргийг шүүхээр хянан шийдвэрлэх; туслах; бусад

¹ Шейфер С. Л. Реформа предварительного следствия: правовой статус и взаимоотношения

прокурора и руководителя следственного органа // Государство и право. 2009. № 4.С. 51.

зэрэг тодорхой чиг үүргүүдээс бүрдэнэ”¹ гэж үзсэн.

Зөвлөлтийн нэрт процессуалист, профессор М. С. Строгович тухайн үедээ мөрдөгчийн чиг үүргийн талаар “мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагаанд эрүүгийн хэргийг мөрдөн байцаах буюу яллах; өмгөөлөх; хэргийг шийдвэрлэх гэсэн үндсэн гурван чиг үүрэгт илэрнэ”² гэжээ. Чиг үүргийн тухайн ангилалтыг Л. Б. Алексеева³, С. А. Шейфер⁴ зэрэг эрдэмтэд ч хүлээн зөвшөөрдөг. Бид дээр дурдсан эрдэмтдийн үзэл санааг харьцуулан үзэхэд мөрдөгчийн чиг үүрэгт гэмт хэрэг мөрдөн шалгах чиг үүрэг багтаагүйг харж болно.

Зарим эрдэмтэн судлаачид “мөрдөгчийн үйл ажиллагаа дахь процессын чиг үүргийг яллах, өмгөөлөх, хэрэг шийдвэрлэх гэсэн гурав ангилах нь учир дутагдалтай”⁵ гэж үзэж байна.

А. М. Ларин эрүүгийн процесст мөрдөгчийн гүйцэтгэх чиг үүргийг харьцангуй өргөжүүлсэн байна. Тэр бичихдээ “мөрдөгч нь хэргийн нөхцөл байдлыг шинжлэн судлах, эрүүгийн хэргийг мөрдөн шалгах, гэм хорыг арилгах, нөхөн төлөх, иргэний нэхэмжлэлийг няцаах, хэргийн оролцогчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, процессын удирдлага ба хэргийг шийдвэрлэх зэрэг чиг үүргийг гүйцэтгэнэ”⁶ гэжээ.

Бидний үзэж байгаагаар мөрдөгч гэмт хэргийг мөрдөн шалгах явцад шийдвэрлэх талаар дээд дурдсан эрдэмтдийн зорилтуудыг процессын нэг чиг үүрэгт нэгтгэн, гэмт хэргийг мөрдөн шалгах чиг үүрэг гэж тодорхойлж болохоор байна.

Мөн өөр эрдэмтэд эрүүгийн процессын процессын чиг үүрэгт дүн шинжилгээ хийх замаар энэ ойлголтыг огт өөрөөр тодорхойлдог. Жишээ нь Г. П. Химичева “процессын чиг үүргийг эрүүгийн процессын оролцогчоос эрх үүргээ хэрэгжүүлэх замаар хэрэгжүүлж байгаа процессын ажиллагааны чиглэл гэж авч үзэх нь зүйтэй”⁷ гэжээ.

Манай орны эрдэмтэд эрүүгийн процессын оролцогчдын нийтлэг чиг үүргийг янз бүрээр авч үзсэн нь бий. Жишээ нь доктор Т. Оюунчимэг “Эрүүгийн хэрэг шалгаж шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогч дараах нийтлэг чиг үүрэгтэй:

1) мөрдөх; 2) яллах; 3) өмгөөлөх; 4) эрүүгийн хэрэг шийдвэрлэх.

Эдгээр чиг үүргийг оролцогчдод жигд хуваарилснаар эрүүгийн хэрэг шалгаж шийдвэрлэх ажиллагааны мэтгэлцэх зарчим хангагдана”⁸ гэжээ.

Мөн энэ үзэл санааг Б.Лхагварачаа нар дэмжжээ⁹. Мөн тэд “мөрдөх чиг үүрэг нь хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтад чиглэсэн үйл ажиллагааны чиглэл юм. Уг чиг үүргийн хүрээнд мөрдөгчөөс гэмт хэргийг илрүүлэх, гэмт этгээдийг олж тогтоох, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж хэргийн яллах болон цагаатгах нотлох баримтыг цуглуулах, бэхжүүлэх болон шалгах ажиллагаа хамаарна” гэж зөв зүйтэй тэмдэглэжээ.

Мөн судлаачид эрүүгийн процессын оролцогчид, түүний дотор мөрдөгчийн процессын чиг үүргийн талаар онолын болон практик судалгаа үгүйлэгдэж байна.

Бидний ажиглалтаар хууль зүйн эрдэмтэд бүтээлдээ мөрдөгчийн чиг үүргийг яллах чиг үүрэгт хамааруулан тодорхойлох,

¹ Элькинд И. С. Право обвиняемого на защиту в советском уголовном процессе // Вопросы защиты но уголовным делам : сб. статей. Л.: Изд-во ЛГУ, 1967. С. 13.

² Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Том 1: основные положения науки советского уголовного процесса. М.: Наука, 1968. С. 226.

³ Алексеева Л. В. Функции обвинения, защиты и разрешения дела // Курс советского уголовного процесса. Общая часть / под ред. А. Д. Бойкова и И. И. Карнеца. М.: Юридическая литература, 1989. С. 429.

⁴ Шейфер С. А. Досудебное производство в России: этапы развития следственной, судебной и прокурорской власти. М.: Норма ; ИНФРА-М, 2013. С. 107.

⁵ О Даев В. Г. Процессуальные функции и принцип состязательности в уголовном

судопроизводстве // Правоведение. 1974. № 1. С. 72; Гуляев А. П. Следователь в уголовном процессе. М., 1981. С. 11; Головкин Л. В. Новый УПК Российской Федерации в контексте сравнительного уголовно-процессуального права // Государство и право. 2002. № 5. С. 52.

⁶ Ларин А. М. Расследование уголовного дела: процессуальные функции. М.: Юридическая литература, 2006. С. 12.

⁷ Химичева Г. П. Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. М.: Экзамен, 2003. С. 49.

⁸ Т.Оюунчимэг нар. Эрүүгийн хэрэг шалгаж шийдвэрлэх ажиллагаа. УБ., 2020. 39-40 дэх тал.

⁹ Эрүүгийн процессын эрх зүй. Сурах бичиг. Ерөнхий ба тусгай анги. Хамтын бүтээл. УБ., 2021. 86 дахь тал.

Хууль сахиулахуй

мөн мөрдөгчийн эрх зүйн байдал, хүлээх үүрэг, эдлэх эрхийн хүрээнд бүрхэгдүүлэх чиг хандлага ажиглагдаж байна.

Энэ асуудал нь өнөөдөр мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах зөвшөөрлийг шүүх биш, харин прокурор ихэвчлэн өгөх эрх зүйн хуучин дэг журам ноёрхож байгаатай холбоотой. Манай орчин үеийн эрүүгийн процессын онол практикт ихэвчлэн мөрдөх, яллах, өмгөөлөх, эрүүгийн хэргийг шийдвэрлэх гэсэн гол гурван чиг үүргийг ялган авч үзэх чиг хандлага, ноёрхсон хэвээр байна. Бидний үзэж байгаагаар яллах, өмгөөлөх, эрүүгийн хэргийг шийдвэрлэх нь зөвхөн эрүүгийн процессын шүүхийн шатанд хэрэгжих чиг үүрэг гэдэгт л учир байгаа юм. Эдгээр дурдсан гурван гишүүнт чиг үүрэг нь зөвхөн шүүхийн шатанд ямар нэгэн саад тогторгүйгээр үйлчилж байна. Шүүхийн шатанд дахь мэтгэлцэх зарчмын хэрэгжилт нь энэ эдгээр чиг үүргийн хэрэгжилтээр хангагдана. Гэвч энэ схемийг мэтгэлцэх зарчмын хамт шүүхийн өмнө шатанд хэрэгжүүлэх оролдлого нь онол, практикийн хувьд ихээхэн зөрчилтэй байна.

Харин шүүхийн өмнөх шатанд мөрдөн шалгах буюу инквизиц чиг үүргийг бие даасан, хараат бус мөрдөгч хэрэгжүүлнэ. Мөрдөн шалгах чиг үүрэг нь онцгой, нийлмэл шинжтэй явц дундын гэж болохоор өвөрмөц, шинжтэй, яллах, өмгөөлөх, хэргийг шийдвэрлэх чиг үүргийн зарим шинжүүдийг өөртөө агуулсан байдаг. Профессор В.Т. Томин “мөрдөгч нь гэмт буруутныг олж тогтоон илчилснээр гэм буруугүй этгээдийг хамгаалдаг” гэжээ.

Мөрдөгчийн инквизиц буюу мөрдөн шалгах чиг үүргийн талаар авч үзэхдээ процессын чиг үүргийн хуваарилалтын зарчмыг хөндөх шаардлагатай болно. Мэтгэлцэх зарчмаас эхтэй энэ дэд зарчим нь онолын төдийгүй мөн практикийн ач холбогдолтой. Жишээ нь өмгөөлөх зарчим нь тодорхой этгээдийг мөрдөн мөшгөх тэр үеэс эхэлнэ. Ийм учраас өмгөөлөх зарчмыг өргөн хүрээтэй тодорхойлох боломжтой. Түүнээс яллах чиг үүргийг өргөн хэмжээгээр ойлгож тайлбарлах асуудал бүрхэг байгаа юм. Үүний нэг тодорхой жишээ нь мөрдөгчийг яллах талын оролцогч гэж тодорхойлох нь онол арга зүйн хувьд ч учир дутагдалтай байна. Иймд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх чиг үүрэг, түүнээс урган гарсан мөрдөн шалгах чиг үүргийн арга зүйн хувьд шинээр шинэ хандлагаар авч үзэх хэрэгтэй байна.

Бид мөрдөн шалгах чиг үүргийн талаар ярихдаа энэ чиг үүргийг хангах төрийн ашиг сонирхол ямар байна гэдгийг сонирхох хэрэгтэй юм. Мөрдөн шалгах чиг үүрэг нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтоор тодорхойлогдох учиртай. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай Монгол Улсын хуулийн 1.1. дүгээр зүйлд гэмт хэргийг бүрэн шуурхай илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино гэжээ.

Үүнээс үзэхэд хууль тогтоогч эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны шүүхээс өмнөх шатны үндсэн зорилго нь яллах биш, харин гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түргэн шуурхай олж илрүүлэх, шударга ёсыг тогтоох, гэм буруугүй хүнийг хэлмэгдүүлэхгүй байх, зөрчсөн эрхийг нөхөн сэргээхэд орших ажээ. Иймд мөрдөн шалгах ажиллагаа нь шүүхээс өмнөх шатанд энэ зорилгыг хэрэгжүүлэх үндсэн арга хэрэгсэл мөн.

Бидний үзэж байгаагаар мөрдөн шалгах чиг үүрэг нь эрүүгийн процессын зорилгоор тодорхойлсон өндөр идэвхжүүлэлттэй, дээд эрхэм зорилготой гэж хэлж болно. Хэрэв энэ чиг үүргийн оронд яллах, өмгөөлөх чиг үүргээр орлуулах гэж үзвэл дээд зорилго мөн адил үгүй болно. Яллах, өмгөөлөх чиг үүрэгч мөн өөрийн гэсэн дээд эрхэм зорилго, идэвхжүүлэлттэй. Нөгөө талаас дурдсан мэтгэлцэх зарчмаас урган гарсан үндсэн чиг үүргийн тогтолцоонд өмгөөлөх чиг үүргийн мотивацийн эх сурвалж нь харьцангуй өөр шинжтэй, ихэвчлэн өмгөөлөгчийн хөлс, эдийн засгийн ашиг сонирхолд тулгуурладаг нь нууц биш. Мөрдөгч нь эрүүгийн процесст төрийн албан үүргээ гүйцэтгэж байгаа бол өмгөөлөгч нь хувийн өмгөөллийн үйлчилгээ үзүүлэх байдлаар тайлбарлаж болох юм. Өнөө үед шүүхээс өмнөх шатанд мөрдөн шалгах чиг үүргийг дэлхийн улс орнууд “инквизиц” чиг үүрэг, мөрдөгчийг “инквизитор”-той адилтган нэрлэх нь цөөнгүй байна. “Инквизитор” (лат. Inquisitor — мөрдөгч, эрүүлч) гэх нэр томьёог анх Римийн хожмын эзэнт гүрний хуульчид бодож олсон төдийгүй, XII зууны үед римийн эрх зүйг дахин судалж, сэргээх замаар дундад зууны үед энэ нэр томьёог дахин хэрэглэх болжээ. Анх Римийн эзэн хаан 1382 онд инквизитор гэсэн албан тушаалыг

бий болгож, шашны манихейн урсгалын төлөөлөгчдийг илрүүлж шүүх хэргийг хариуцуулсан түүхтэй байна. Хожим инквизитор нь инквизицийн шүүгч гэж нэрлэгдэх болсон. Венецийн бүгд найрамдах улсад анх төрийн инквизитор (Inquisitori di stato) буюу төрийн мөрдөгч бий болжээ¹.

Зарим эрдэмтэн судлаачид инквизиц буюу мөрдөн шалгах чиг үүрэг нь ихэвчлэн “номиналь”, тогтсон хэв загварын шинжтэй, мөн чанарын хувьд гэмт хэргийг илрүүлэх, мөрдөн мөшгөх ажлыг гүйцэтгэх ажилтнууд л хийдэг, харин мөрдөгч нь тэдний илрүүлсэн хэргийг журамлаж албан ёсны болгон хувиргадаг гэж шууд зарлах нь ч бий. Бидний үзэж байгаагаар мөрдөгчийн үндсэн чиг үүрэг нь мөрдөн шалгах чиг үүрэг мөн. Мөрдөгчийн ажлыг зөвхөн статистик тоон үзүүлэлтээр бус харин үнэн зөвийг хууль ёсоор нээн харуулах оюуны чадамж, урлагийг хэрхэн эзэмшиж байна гэдгээр дүгнэх хэрэгтэй юм.

Манай эрүүгийн процессын хууль тогтоомжид мөрдөгчийн эрх зүйн байдал, түүний бие даасан, хараат бус байдлыг нарийвчлан тогтоогоогүйгээс мөрдөгч нь “ямар шалгуур, шаардлага хангасан хүн байж болох талаар эрх зүйн зохицуулалт байхгүй байна.

Эрүүгийн процессын Монгол Улсын тухай хуульд зааснаар мөрдөгч нь мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахдаа ихэвчлэн прокурорын зөвшөөрөлгүйгээр явах ямар ч боломжгүй байна.

Байнга бусад этгээдийн зөвшөөрөл, үзэл бодол, нотолгооны хандах нь мөрдөгчөөс өөрийн дотоод итгэлээр процессын шийдвэр гаргах боломжгүй байна.

Энэ бүхэн нь мөрдөн шалгах ажиллагааны үр дүнд болон мөрдөгчөөс өөрийн идэвх санаачилгаар хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах зорилтыг шийдвэрлэхэд сөргөөр нөлөөлж байна.

Иймд эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг процессын хувьд бэхжүүлж, хэрэгжүүлэх шаардлага зүй ёсоор тулгамдаж байна.

Хэдийгээр эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд “мөрдөгч гэж хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах эрх бүхий албан тушаалтныг хэлнэ” гэж

заасан боловч практикт ажиллаж байгаа олон мөрдөгч өөрийн зорилго, чиг үүргээ яллах талын гэж хариулж байна. Бидний хийсэн судалгаагаар мөрдөгч нь мөрдөн шалгах чиг үүрэгтэй гэж 33% нь, харин яллах чиг үүрэгтэй гэж 66.7% нь хариулжээ.

Цаашид эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хяналтын шатанд мөрдөгчийн үйл ажиллагааны баталгааг хангахгүй бол мөрдөгчийн энэ мэргэшлийн нэр хүнд олон нийтийн дунд унах, хууль хэрэгжүүлэгч энэ этгээдийн чиг үүрэг яллах тал руу хэлбийх, прокурорын хэлсэн үг үйлдлийг дагагч болох төлөв ажиглагдаж байна.

Үүнээс гарахын тулд ЭХХШХ-ийн прокурорын зөвшөөрөл шаардаж буй хүний үндсэн хуулийн эрх хөндөж буй ажиллагаанд шүүхийн зөвшөөрөл олгох нь зүйтэй гэж үзэж байна. Энэ нь прокурорын хяналтын үүргийг бууруулахгүй, харин мөрдөгчийн процессын бие даасан, хараат бус байдлыг бэхжүүлж, тэдний ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх болно.

Урьдчилсан үнэлэлт: Хууль тогтоогч Цагдаагийн албаны тухай хууль болон бусад мөрдөн шалгах байгууллагын үйл ажиллагааг зохицуулсан хуульд мөрдөгчийн үйл ажиллагаатай холбоотой ямар нэгэн зарчмын шинжтэй хэм хэмжээг тусгаагүй байна.

Хууль тогтоомжийн энэ харьцуулалтаас үзэхэд эрүүгийн хэрэг хянан шалгах гол ачааллыг үүрч байгаа мөрдөгчийн бие даасан, хараат бус байх зарчим, түүний зохих шаардлагууд үгүйлэгдэж байна.

Мөрдөгч нь шийдвэрээ хуульд нийцүүлэн хараат бусаар гаргах, мөрдөгч шийдвэр гаргах, үйл ажиллагаа явуулахад хөндлөнгөөс оролцох, нөлөөлөх, хууль бус шийдвэр гаргуулахаар дарамт шахалт үзүүлэх, хөндлөнгөөс оролцох, түүний хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу гаргасан шийдвэрийг хүн, хуулийн этгээд, албан тушаалтан биелүүлэх зэрэг хараат бус бие даасан байх зарчим, түүний шаардлагууд үгүйлэгдэж байна.

Үүнээс дүгнэлт хийхэд:

1. Эрүүгийн процессын онолын эрдэмтэд мөрдөгчийн бие даасан, хараат бус байдлыг тэдгээрийн эрх зүйн байдал; процессын эрх, үүрэг, эрх хэмжээ, бүрэн эрх; эрүүгийн процессын ажиллагаанд тэдний

¹ Энциклопедический Словарь Ф.А.Брокгауза и И.А.Ефрона (В 86 томах с иллюстрациями и

дополнительными материалами)// <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>

МОНГОЛ УЛСЫН
ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН
ХУУЛЬД ШҮҮХ, ПРОКУРОРЫН
ЗӨВШӨӨРӨЛ ШААРДАХААС
БУСАД МӨРДӨН ШАЛГАХ БОЛОН
ПРОЦЕССЫН БУСАД АЖИЛЛАГААНЫ
ТУХАЙ ШИЙДВЭР ГАРГАХ,
МӨРДӨН ШАЛГАХ АЖИЛЛАГААГ
БИЕ ДААН ЯВУУЛАХ БҮРЭН
ЭРХ МӨН ГЭЖ ҮЗЭХ
БҮРЭН ҮНДЭСТЭЙ БАЙНА.

гүйцэтгэх чиг үүрэг, байр суурь; процессын эрх зүйн зарчим талаас нь авч үзэх хандлага зонхилж байна.

2. Монгол Улсын эрүүгийн процессын бүтээл, хууль тогтоомжид мөрдөгчийн бие даасан байдлын тухай нэг ч тодорхойлолт өгөөгүй байна. Энэ нөхцөл байдал нь эрүүгийн процессын шинжлэх ухаанд тухайн ойлголтын талаар үзэл санаа нэгдмэл бус байгааг харуулж байна. Зарим судлаачид мөрдөгчийн шийдвэр, үйл ажиллагаанд тавих хэт их хяналтын шалтгаанаар тухайн бие даасан байдлыг үгүйсгэх ч хандлага ажиглагдаж байна.

3. Мөрдөгчийн бие даасан байдал нь Монгол Улсын эрүүгийн процессын хуульд шүүх, прокурорын зөвшөөрөл шаардахаас бусад мөрдөн шалгах болон процессын бусад ажиллагааны тухай шийдвэр гаргах, мөрдөн шалгах ажиллагааг бие даан явуулах бүрэн эрх мөн гэж үзэх бүрэн үндэстэй байна.

4. Мөрдөгчийн “хараат бус байх”, “процессын бие даасан байдал” гэсэн ойлголтууд нь төсөөтэй боловч, өөр өөр ойлголт. Хараат бус байх нь зөвхөн эрүүгийн процессын төдийгүй, үйл ажиллагааны зохион байгуулалт-удирдахуйн ухагдахуун төдийгүй, “мөрдөгчийн процессын хараат бус байдал нь түүний процессын бие даасан байдлыг хангах нэг нөхцөл” мөн.

5. Мөрдөгч нь шийдвэрээ хуульд нийцүүлэн хараат бусаар гаргах, мөрдөгч шийдвэр гаргах, үйл ажиллагаа явуулахад хөндлөнгөөс оролцох, нөлөөлөх, хууль бус шийдвэр гаргуулахаар дарамт шахалт үзүүлэх, хөндлөнгөөс оролцох, түүний хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу гаргасан шийдвэрийг хүн, хуулийн этгээд, албан тушаалтан биелүүлэх зэрэг хараат бус бие даасан байх зарчим, түүний шаардлагууд үгүйлэгдэж байна.

Санал: Бид хийсэн судалгаанд үндэслэн эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг зарчмын

хувьд дараах байдлаар томъёолох нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай Монгол Улсын хуульд: “6.2¹ дугаар зүйл. Мөрдөгчийн бие даасан хараат бус байх” гэсэн зүйлийг шинээр дараах агуулгатай тусгах саналтай байна. Үүнд:

1.Мөрдөгчийн шийдвэр, үйл ажиллагаа нь бие даасан хараат бус байна.

2.Мөрдөгч бүрэн эрхийн хүрээнд шийдвэр гаргах, үйл ажиллагаа явуулахад нь шүүгч, прокурор, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах албаны дарга нь хуульд заасан үндэслэл журам зөрчиж хөндлөнгөөс оролцох, нөлөөлөх, хууль бус шийдвэр гаргуулахаар дарамт шахалт үзүүлэхийг хориглоно.

3.Мөрдөгчийн мөрдөн шалгах ажиллагаанд хүн, хуулийн этгээд, албан тушаалтан хууль бусаар нөлөөлөх, хөндлөнгөөс оролцохыг хориглоно.

4.Хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу гаргасан мөрдөгчийн шийдвэрийг хүн, хуулийн этгээд, албан тушаалтан биелүүлэх үүрэгтэй.

5.Хэрэг шалгаж шийдвэрлэх ажиллагааны явцад мөрдөгч, мөрдөн шалгах мөрдөгчдийн багт аливаа этгээдээс нөлөөлөхөөр оролдсон тохиолдол бүрийг тэмдэглэн баталгаажуулж нөлөөллийн мэдүүлэг хөтөлнө”.

Үндэслэл: Энэхүү заалт нь шүүгч, прокурор, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах албаны дарга болон бусад албан тушаалтан, нөлөө бүхий этгээдийн зүгээс мөрдөгчийн мөрдөн шалгах ажиллагаанд хуульд заасан үндэслэл журмаас гадуур хөндлөнгөөс оролцох, тухайн хэрэгтэй холбоотойгоор хууль бус шинжтэй заавар, чиглэл өгөх, удирдамжаар хангах, мөрдөгчид тодорхой хэргийг нэр заан хуваарилах зэрэг сөрөг үзэгдлүүдээс урьдчилан сэргийлэх боломжтой болно. Нөгөө талаас мөрдөгчийн бие даасан, хараат бус байдлын баталгаа болно.

БУСДЫН ЭД ХӨРӨНГИЙГ АВАХААР ЗАНАЛХИЙЛЭХ ГЭМТ ХЭРГИЙН МӨН ЧАНАР, НИЙГМИЙН ХОР АЮУЛ

NATURE OF THE CRIME OF THREATENING TO TAKE OTHER PEOPLE'S PROPERTY AND THE DANGER TO SOCIETY TAKE OTHER PEOPLE'S PROPERTY AND THE DANGER TO SOCIETY

Н.Жинжиймаа

МҮИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн захирал, ДХИС-ийн докторант

Jinjiimaа N.

Doctoral student of the University of the Internal affairs, director of the Law and administration school of the Mongolian National University

Хураангуй: Бусдын эд хөрөнгө авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг нь бусдын өмчлөх эрх мөн иргэдийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул занал учруулдаг, иргэн, хуулийн этгээдийн хэвийн үйл ажиллагааг алдагдуулдаг, хууль, эрх зүйн хортой үр дагавар үүсгэдэг нийгэмд аюултай гэмт хэрэг юм.

Abstract: The crime of threatening to take other people's property is a socially dangerous crime that threatens the property rights of others and the lives and health of citizens and legal entities, and causes harmful legal and legal consequences.

Түлхүүр үг: Бусдын эд хөрөнгө авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг, гэмт хэргийн мөн чанар, нийгмийн хор аюул

Key word: The crime of threatening to take other people's property, the nature of crime and the danger to society.

НҮБ-аас баталсан Хүний Эрхийн Түгээмэл тунхаглалд “Хүн бүр эд хөрөнгийг хувьдаа буюу бусадтай хамтран өмчлөх эрхтэй. Хэний ч эд хөрөнгийг хувьдаа хураан авч болохгүй, Монгол Улсын Үндсэн хуульд¹ “Хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах, эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах эрхтэй. Хувийн өмчийг хууль бусаар хураах, дайчлан авахыг хориглоно” гэж тус тус заасан нь хувийн өмчийн эрхийг нийтэд тунхагласан.

Хүн төрөлхтөн бүхий л нийгмийн байгууллын үед баялаг бүтээхээс гадна түүнд хохирол учруулсаар байгаа бөгөөд бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэхдээ элдэв хууль бус арга хэрэглэх явдал байсаар байна.

2002 оны Эрүүгийн хуулийн 149 дүгээр зүйл Бусдын эд хөрөнгийг авахаар далайлган сүрдүүлэх, 2015 оны Эрүүгийн хуулийн 17.6 дугаар зүйл Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг 10 жил буюу 2010-2019 онд нийт 151 бүртгэгдсэн байна. Энэ нь энэ хугацаанд нийт бүртгэгдсэн гэмт хэргийн 0.06%-ийг, Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн 0.1%-ийг

тус тус эзэлж байна. Бусдын эд хөрөнгө авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн талаар судлахаас өмнө гэмт хэргийн ойлголт, мөн чанар, гэмт хэргийн нийгэмд аюултай шинж талаар авч үзэх шаардлагатай юм.

Гэмт хэрэг гэж Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажуулсан хүний эрх, эрх чөлөө, нийтийн болон үндэсний ашиг сонирхол, Үндсэн хуулийн байгуулал, үндэсний болон хүн төрөлхтний аюулгүй байдал зэрэг нийгмийн амин чухал эрх ашигт халдаж хохирол учруулсан, нийгэмд аюултай, Эрүүгийн хуульд заасан, гэм буруутай үйлдэл, эс үйлдэхүй юм². Аливаа үйлдэл, эс үйлдэхүйг гэмт хэрэгт тооцох гол шаардлага бол тэдгээр нь нийгэмд аюултай өөрөөр хэлбэл, Эрүүгийн хуулиар хамгаалагдсан иргэн, нийгэм, төр, байгууллага, аж ахуйн нэгжийн хуулиар хамгаалагдсан эрх ашиг, сонирхолд хохирол учруулсан, эсхүл тийм хор уршиг учрах бодит боломж бий болгосон байх явдал юм. Гэмт хэргийн нийгэмд аюултай шинж нь түүний нийгмийн хор аюулын шинж чанар, хэр хэмжээгээр дамжин илэрч байдаг

¹ Монгол Улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992. (Төрийн мэдээлэл) № 2. 19 дэх тал.

² Г.Гантөмөр, С.Гантулга, Б.Энхболд., нарын хамтын бүтээл “Эрүүгийн эрх зүй” ерөнхий анги. (сурах бичиг) УБ, 2020., 153 дахь тал

МОНГОЛ УЛСЫН ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬ

үйлдэл, эс үйлдэхүйн талаар объектив үнэлэмж шаардаж байдаг ойлголт юм.

Гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулын шинж чанар гэдэг нь гэмт үйлдэл, эс үйлдэхүйд Эрүүгийн хуулийн хамгаалалтад авагдсан эрх, ашгийн мөн чанар, үнэ цэнийг илэрхийлэх хууль цаазын үнэлэмж юм³. Профессор Г.Совд “Гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулын хэр хэмжээ гэдэг нь гэмт хэргийн объектив тал буюу гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн нийгэмд хор аюул учруулсны эрчим ямар хэмжээнд байсан үр дагавар, хор уршиг шалтгаант холбоо зэргээр тодорхойлогдоно. Үүнд (хор аюулын хэр хэмжээ) үйлдлээ хэрэгжүүлсэн арга, хэрэглэсэн зэвсэг хэрэгсэл, орчин, цаг хугацаа учруулсан хохирлын хэмжээ, түүнээс уламжлах үр дагавар зэрэг олон асуудлыг хамруулж судалсны үндсэн дээр дүгнэлт хийж болно гэж⁴ гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулын хэр хэмжээг тодорхойлжээ.

Гэмт хэргийн нийгэмд аюултай байдал нь шинж чанар болон тооны үзүүлэлтээр хэмжигдэх нийгэм хууль цаазын ойлголт юм. Гэмт хэргийн нийгэмд аюултай шинж нь үйл явдлын хор уршгийн агуулгыг чанарын талаас харуулах ойлголт, нийгэмд аюултай байдал нь шинж чанараараа гэмт хэргийг эдийн засгийн, хүч хэрэглэсэн, санаатай ба болгоомжгүй, цаашилбал төрийн болон аж ахуйн эсрэг гэж ангилах боломж олгодог. Гэмт хэргийн нийгэмд аюултай байдлын шинж нь юуны өмнө түүний халдлагад өртөгдөн хохирол амсаж байгаа эрх ашиг, сонирхлын (объектын) агуулгатай шууд холбоотой илрэн гардаг. Эрүүгийн хуулиар хамгаалагдсан объектод учирсан болон учрах байсан хохирлын агуулга, төрөл нь гэмт хэргийн нийгэмд аюултай шинжийг тодорхойлдог⁵.

Гэмт хэргийн дээрх шинж Эрүүгийн хуулиар хамгаалсан объектод хор хохирол учруулах үйлдлээр илэрнэ. Ямар нэгэн үйлдэл, эс үйлдэхүйг гэмт хэрэг гэж хуульчилж тогтоох үндсэн шалгуур бол түүний нийгмийн хор аюулын ерөнхий шинж байдаг. Тиймээс гэмт хэргийн нийгмийн хор аюул хамгийн гол шалгуур үзүүлэлт мөн бөгөөд бусдын эд хөрөнгө авахаар

заналхийлэх гэмт хэрэг нь нийгэмд ихээхэн хор аюул учруулдаг гэмт хэрэгт тооцогдоно.

Бусдын эд хөрөнгө авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн нийгмийн аюул энэ гэмт хэргийг тодорхойлогч, түүнээс салгаж үл болох гол шинж байдаг. Түүний мөн чанар бусдын өмчлөх эрх цаашлаад иргэдийн эрүүл мэнд, халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийг хөндөж байдаг оршдог. Бусдын эд хөрөнгө авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг нь бусдын өмчлөх эрх мөн иргэдийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул занал учруулдаг, иргэн, хуулийн этгээдийн хэвийн үйл ажиллагааг алдагдуулдаг, хууль, эрх зүйн хортой үр дагавар үүсгэдэг нийгэмд аюултай гэмт хэрэг юм.

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль (шинэчилсэн найруулга)-д хуульчилсан, бусдын эд хөрөнгө авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн мөн чанар, нийгмийн аюулын хэр хэмжээ, бүрэлдэхүүний шинж, тэдгээрийн онцлогт дүн шинжилгээ хийхийн тулд бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх явдлыг нийгмийн үзэгдлийн хувьд тодорхойлж түүний элементүүдийг авч үзэх шаардлагатай болно.

Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухааны түүхэнд “Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх” гэмт хэргийг анх удаа 1926 оны Шүүх цаазын бичигт тусгасан нь Эрүүгийн эрх зүйн хөгжилд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн. Энэ гэмт хэрэг үе үеийн эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн “Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг”-ийн бүтцэд хамаарч ирсэн боловч зарим төсөөтэй гэмт хэргээс ялгагдах онцлог шинжийг улам боловсронгуй болсоор онц хүндрүүлэх шинжтэй болтол хөгжиж ирсэн.

Монгол Улсын Эрүүгийн шинэ хуульд хуульчлагдсан тогтолцооноос үүдэн “Өмчлөх эрхийн эсрэг” гэмт хэргийг эд хөрөнгөө өмчлөх, эзэмших, захиран зарцуулах аж ахуй, бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэх, хөтлөн явуулах иргэдийн эрхэд халдсан, нийгэмд аюултай, эрүүгийн хуульд заасан, гэм буруутай үйлдэл, эс үйлдэхүйн цогц бүрдэл гэж тодорхойлжээ⁶. Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг нь Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17 дугаар бүлгийн 17.1-17.12 дугаар зүйлүүдэд заасан 12 гэмт хэргүүд хамаардаг. Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг нь

³ Г.Гантөмөр, С.Гантулга, Б.Энхболд., нарын хамтын бүтээл “Эрүүгийн эрх зүй” ерөнхий анги. (сурах бичиг) УБ., 2020., 154 дахь тал

⁴ Г.Совд. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар.УБ., 2002, 77 дахь тал

⁵ Г.Гантөмөр, С.Гантулга, Б.Энхболд., нарын хамтын бүтээл “Эрүүгийн эрх зүй” ерөнхий анги. (сурах бичиг) УБ., 2020., 155 дахь тал

⁶ С.Жанцан. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй. Ерөнхий ба тусгай анги. УБ., 2012. 352 дахь тал.

Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн бүлэгт хамаардаг. Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн улмаас иргэд аж ахуйн нэгжийн хууль ёсны эрх ашиг сонирхолд учруулсан хохирол, хор уршгийн хэмжээ нийт гэмт хэргийнхтэй харьцуулахад тал орчим хувийг эзэлдэг.

2002 оны Эрүүгийн хуулийн 149 дүгээр зүйл Бусдын эд хөрөнгийг авахаар далайлган сүрдүүлэх, 2015 оны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.6 дугаар зүйл Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг 10 жил буюу 2010-2019 онд нийт 151 бүртгэгдсэн байна. Энэ нь энэ хугацаанд нийт бүртгэгдсэн гэмт хэргийн 0.06 % нь, Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн 0.1 %-ийг тус тус эзэлж байна.

Тухайн төрлийн гэмт хэргийн улмаас сүүлийн 10 жилийн хугацаанд нийт 136 хүн хохирсноос 38 буюу 27.9 % нь эмэгтэй, 98 буюу 72.1 % нь эрэгтэй хүн байна.

Тухайн гэмт хэргийн улмаас хохирсон хүн 2017 онд хамгийн их буюу 26 бүртгэгдсэн бол 2011, 2012 онд хамгийн бага буюу 4 бүртгэгдсэн байна.

Энэ хугацаанд гэмт хэргийн улмаас нийт 14 тэрбум 307.4 сая төгрөгийн хохирол учирсан байна. 2017 онд бүртгэгдсэн гадаадын хөрөнгө оруулалттай хувьцаат компани хувьцааг далайлган авсан хэрэгт хамгийн их буюу 10 тэрбум төгрөгийн хохирол мөн 2018 онд бүртгэгдсэн бусдыг айлган сүрдүүлэн, заналхийлсэн гэмт хэрэгт 918.5 сая төгрөгийн хохирол учирсан. Учирсан хохирлын 3.2 тэрбум буюу 22.9 % -ийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд нөхөн төлүүлж 77.1 % -ийг нөхөн төлүүлээгүй байна⁷.

Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн нийтлэг шинжүүдээс бүрдэхээс гадна өөрийн гэсэн онцлогтой нь тухайн гэмт хэргийн эрүүгийн эрх зүйн шинжээр илэрдэг.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.6 дугаар зүйлд "Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх" гэмт хэргийг дараах байдлаар хуульчилсан. Үүнд:

1. Бусдыг эд хөрөнгө, эдийн, эдийн бус хөрөнгийн эрхээ шилжүүлэн өгөхийг шаардаж өөрт нь, түүний ойр дотны хүнд хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нь ноцтой хор уршиг учруулж болохуйц баримт,

мэдээлэл тараахаар сүрдүүлсэн бол арван мянган нэгжээс дөчин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл хоёр жилээс найман жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

2. Энэ гэмт хэргийг:

2.1. байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон;

2.2. албан тушаалтан албаны чиг үүрэг, бүрэн эрх, нөлөөг урвуулан ашиглаж үйлдсэн;

2.3. зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн бол таван жилээс арван хоёр жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн дээрх зүйлийн нэг дэх хэсэгт үндсэн шинжийг, хоёр дахь хэсэгт хүндрүүлэх шинжийг зааж өгсөн. Дээрхээс үзэхэд бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг нь:

1. Үндсэн шинж

2. Хүндрүүлэх шинжтэй юм.

Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн үндсэн шинжид уг гэмт хэргийг өмчлөх эрхийн эсрэг бусад гэмт хэргээс ялгах, онцлог бүхий объектив, субъектив шинжийг тодорхойлсон. Харин хүндрүүлэх шинжид бусдын эд хөрөнгийг заналхийлж авахад ялыг хүндрүүлэн үзэх, үндсэн шинжээс нийгмийн аюулын хэр хэмжээгээр их байх шинжийг хуульчилсан.

Дээрх гэмт хэргийн шинжийг ингэж ялгаатай хуульчилсны гол ач холбогдол нь уг гэмт хэрэгт эрүүгийн эрх зүйн үүднээс зөв үнэлэлт, дүгнэлт өгөх, нийгмийн аюулын хэр хэмжээг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй тогтоох уг гэмт хэргийн шинж тус бүрт эрх зүйн үүднээс өөр өөр байдлаар үнэлэмж өгдөгт оршино.

Доктор, дэд профессор С.Гантулга нар "Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг гэж бусдын өмчлөх эрхэд гэм буруугийн санаатай хэлбэрээр халдсан, Эрүүгийн хуулийн 17.6 дугаар зүйлд хуульчлан тодорхойлж, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан нийгэмд аюултай, гэм буруутай үйлдэл" гэж⁸ оновчтой тодорхойлсон.

Тэгвэл Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.6 дугаар зүйлд үндэслэн, бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэргийг тодорхойлбол "Бусдыг эд хөрөнгө, эдийн, эдийн бус хөрөнгийн эрхээ шилжүүлэн өгөхийг шаардаж өөрт нь,

⁷ ЦЕГ-ын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба. Гэмт хэрэгт хийсэн дүн шинжилгээ (2010-2019 он). УБ., 2020

⁸ С.Гантулга, Б.Энхболд. Эрүүгийн эрх зүйн тусгай анги. (Сурах бичиг). УБ., 2020, 167 дахь тал

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
СЭНДЭГ

түүний ойр дотны хүнд хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлэн, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нь ноцтой хор уршиг учруулж болохуйц баримт, мэдээлэл тараахаар санаатай хэлбэрээр сүрдүүлсэн нийгэмд аюултай гэм буруутай үйлдэл” гэж тодорхойлж болох юм.

Эрүүгийн эрх зүйн онолын үүднээс энэ гэмт хэрэг нь харьцангуй тодорхой диспозицтэй гэмт хэрэг бөгөөд хөрөнгийн эрхээ шилжүүлэн өгөхийг шаардаж хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн, ноцтой хор уршиг учруулж болохуйц баримт, мэдээлэл тараахаар сүрдүүлсэн үйлдэл хийснээр бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэрэгт тооцохоор заажээ. Онолын үүднээс тодорхой гэмт хэргийн нийгмийн аюулыг объект, түүний ач холбогдол, халдлагын зүйл, гэмт хэрэг үйлдсэн арга, хэлбэр, гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан зэвсэг, зэвсгийн шинжтэй зүйл, учирсан хохирол, хор уршиг, гэмт хэргийн сэдэлт, зорилго, гэм буруугийн хэлбэр, гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлсөн шалтгаан нөхцөл, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдал зэргийг үнэлэх замаар тодорхойлдог.

Энэ гэмт хэрэг Үндсэн хуулиар хамгаалсан хүний эрх, эрх чөлөө, өмчлөх эрх мөн хүний эрүүл мэндийн эсрэг чиглэж, тэр эрх ашгийг хөнддөгөөрөө нийгэмд үзүүлэх хор аюул ихтэй.

Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн уршгаар хүний өмчлөх эрх, эрх чөлөө зөрчигдөх төдийгүй хүний эрүүл мэнд ч хохирдог учраас түүний нийгмийн хор аюулын шинж чанар, хэм хэмжээ оршино.

Тэгвэл бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн нийгмийн аюул нь эдийн ба эдийн бус хөрөнгөө өмчлөх эрх болон сэтгэл санаа, бие махбод, хэвийн амьдрал, хууль ёсны ашиг сонирхолд хохирол учруулдгаар илэрхийлэгдэнэ. Энэ гэмт хэргийн нэг онцлог нь тулган шаардсан, хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн эсвэл хуульд заасан тодорхой зорилгоор сүрдүүлсэн үйлдэл хийдэг учраас нийгмийн аюулын хэр хэмжээ харьцангуй их гэж дүгнэж болох тул, эдгээрийг дутуу үнэлж, түүнтэй тэмцэх ажиллагааны зорилго, хуулийн үзэл баримтлалыг бууруулж болохгүйн тодорхой.

Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг нь зөвхөн шууд санаатай шунахай сэдэлтэйгээр үйлдэгддэг (мөнгөн төлөөс авах), эсвэл бусад гэмт хэргийг үйлдэх (хүний эрүүл мэндэд мэндэд хөнгөн хохирол учруулах, хувь хүний нууцад халдах, зөвшөөрөлгүй гэрэл зураг авах, дуу, дүрс бичлэг хийж дамжуулах, тараах гэх мэт) зорилгоор үйлдэх хандлагатай байна.

Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжийг зөв тогтоох нь тухай гэмт үйлдэл, эс үйлдэхүйг зөв зүйлчлэх, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх асуудлыг оновчтой шийдвэрлэх ач холбогдолтой. Тухайлбал Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.6 дугаар зүйлд заасан шинжтэй тохирч байгаа эсэх, түүний нийгмийн аюулын шинж чанар хэр хэмжээг зөв тодорхойлох, төсөөтэй гэмт хэргээс ялган зүйлчлэх, гэмт хэрэг үйлдэх үе шатны үүднээс үнэлэлт дүгнэлт өгөх, эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэх, хүндрүүлэх нөхцөл байдлыг тогтоох, эдгээрт тохирсон оновчтой ял оногдуулах зэрэг асуудлыг шийдвэрлэх учиртай.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны практикаас үзэхэд, дээрэмдэх, заналхийлэх, гэмт хэргээр зүйлчлэх явдал гардаг. Ийм үед бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинж чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжийг буруу зүйлчилснээр төсөөтэй гэмт хэргийн шинжтэй андуурах, үндэслэлгүй ял оногдуулах эсвэл хэт хүнд ял оногдуулах, нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээг буруу үнэлэх, буруу үнэлэлт, дүгнэлт өгөх, энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, төрийн эрүүгийн бодлого алдагдахад хүрнэ.

Бүртгэгдсэн болон шийдвэрлэсэн гэмт хэргийн судалгаа

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 13.5 дугаар зүйлд “Заналхийлэх”, 17.6 дугаар зүйлд “Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх”, 23.7 дугаар зүйлд “Нийтийн албан тушаалтныг заналхийлэх” гэсэн гурван төрлийн заналхийлэх гэмт хэргийг хуульчилсан⁹ байна.

⁹ Нээлттэй нийгэм форум. Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа цуврал-5 “Заналхийлэх гэмт хэрэг ба өрсөлдөх хэм хэмжээ” УБ, 2022, 23 дахь тал

График 1. Бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо (заналхийлэх, бусдын эд хөрөнгө авахаар заналхийлэх, нийтийн албан тушаалтныг заналхийлэх гэмт хэрэг 2017-2021)

График 2. Шийдвэрлэсэн гэмт хэргийн тоо (заналхийлэх, бусдын эд хөрөнгө авахаар заналхийлэх, нийтийн албан тушаалтныг заналхийлэх гэмт хэрэг 2017-2021)

Эдгээр гэмт хэргийн объектив шинжийг задлан шинжилбэл Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13.5 дугаар зүйлд заасан заналхийлэх гэмт хэрэг нь "Бусдыг тодорхой үйлдэл хийх эсхүл хийхгүй байхыг

шаардах, ингэхдээ: - Хүч хэрэглэсэн; - Хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн; - Эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нь хохирол учруулж болохуйц баримт мэдээлэл тараахаар

МОНГОЛЫН
Дотоод Ажлын
Төрийн Газар

Хууль сахиулахуй

сүрдүүлсэн гэх гурван төрлийн үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцохоор¹⁰ хуульчилжээ.

Харин Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.6 дугаар зүйл - эд хөрөнгө авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн объектив шинж нь заналхийлэх гэмт хэргээсээ зөвхөн “бусдын эд хөрөнгө, эдийн бус хөрөнгийн эрхээ шилжүүлэн өгөхийг шаардах шинжээрээ ялгаатай байна.

Тэгвэл Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 23.7 дугаар зүйл - нийтийн албан тушаалтныг заналхийлэх гэмт хэрэг нь нийтийн албан тушаалтныг албан үүрэгтэй нь холбогдуулан заналхийлж, тодорхой шийдвэр гаргах, үйл ажиллагаа явуулах, шийдвэр гаргахгүй байх, үйл ажиллагаа явуулахгүй байхыг шаардаж буй шинжээрээ ялгаатай.

Иймд эдгээр гэмт хэргийг шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэрийн агуулгад дүн шинжилгээ хийхдээ уг хэргийн объектив талын шинж болох дараах шинж чанаруудыг задлан шинжлэх нь зүйтэй¹¹. Үүнд: А. Тодорхой үйлдэл хийхийг шаардсан эсхүл тодорхой үйлдэл хийхгүй байхыг шаардсан хоёрын аль нь болох эсхүл эд хөрөнгө, эдийн, эдийн бус хөрөнгийн эрхээ шилжүүлэхийг шаардсаны аль нь болох; Б. Үйлдэл нь: - Хүч хэрэглэсэн үйлдэл байсан эсэх; - Хүч хэрэглээгээр заналхийлсэн эсэх; - Эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нь хохирол учруулахуйц баримт мэдээлэл тараахаар сүрдүүлсэн эсэх. Ингэснээр Эрүүгийн хуулийн тухайн зүйл, хэсэг, заалтыг шүүх хэрэглэхэд бодит амьдрал дээр болсон үйл баримттай нийцэхүйцээр хуульд томьёолсон эсэхийг үнэлэх боломжтой болох юм.

Энэ төрлийн гэмт хэргийг шийдвэрлэх явцад шүүхээс гаргаж буй илэрхий алдаа гэж хэлж болохуйц нэг асуудал байгаа нь бусдаас мөнгө, эд зүйл шаардаж заналхийлсэн үйлдлийг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.6-аар бус Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13.5-аар зүйлчлэн шийдвэрлэсэн долоон тохиолдол байна¹². Тухайлбал, Ц.М-д холбогдох хэрэгт хохирогч мэдүүлэхдээ: “...Ц.М-тэй бэлгийн харилцаанд орсон юм. Гэтэл Ц.М би тухай үед бичлэг хийсэн байгаа, уг бичлэгийг

хүмүүст болон чиний хүүхдэд үзүүлнэ гэж айлган сүрдүүлж долоо хоногт нэгээс хоёр удаа ирж бай, энэ бичлэгээ устгуулахын тулд 30,000,000 төгрөг өг гэж хэлсэн...”¹³. Шүүх эдгээр хэрэгт авагдсан мэдүүлэг, бусад нотлох баримтаар илэрхийлэгдсэн энэ мэт үйл баримтыг үнэлэхгүйгээр зүйлчлэл, шийдвэр гаргаж буйг энд онцолж байна. Эдгээр тохиолдолд шүүх хэргийг буруу зүйлчилж шийдвэрлэсэн гэхээсээ илүү хэрэгт авагдсан үйл баримтад эрх зүйн дүгнэлт хийгээгүй гэдгийг цохож буйг анхаарна уу. Өөрөөр хэлбэл, эдгээр долоон хэрэгт бусдыг заналхийлэхдээ эд хөрөнгө авахаар заналхийлсэн тухай хохирогчийн мэдүүлэг нь өөр бусад баримтаар тогтоогдоогүй, иймд Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.6 дугаар зүйлээр зүйлчлэх боломжгүй байсан байж болно. Гагцхүү ийнхүү эд хөрөнгө өгөхийг шаардсан нь нотлогдоогүй учир Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13.5-аар зүйлчилсэн үү эсхүл өөр ямар үндэслэлийг удирдлага болгон хууль зүйн дүгнэлт хийсэн тухай шийдвэртээ дурдах шаардлагатай гэж үзсэнтэй бид санал нэг байна. Иймд Эрүүгийн хуулийн 13-р бүлэг: Хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 13.5 дугаар зүйл. Заналхийлэх, Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн 17.6 дугаар зүйлд. Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэж томьёолсон нь утга агуулга найруулгын хувьд давхардаж байгаа тул тэдгээрийг тус тусад нь өөрчлөн найруулах гэсэн саналтай байна.

Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн шийдвэрлэлт Эрүүгийн хуулийн 17.6.1 дүгээр зүйлээр нийт 21 хэрэг анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэгджээ. Эдгээр 21 хэргийн 11 хэрэгт давж заалдсан¹⁴ байна.

Энэ гэмт хэргийн объектив шинжийг задлан шинжилж үзвэл:

А. Бусдаас: - Эд хөрөнгө шилжүүлэн өгөхийг шаардсан тохиолдол – 21

Эдийн, эдийн бус хөрөнгийн эрхээ шилжүүлэн өгөхийг шаардсан тохиолдол байхгүй.

Б. Ингэхдээ: - Хүч хэрэглэсэн тохиолдол - 3; - Хүч хэрэглэхээр

¹⁰ Нээлттэй нийгэм форум. Дурьдсан бүтээл. 23 дахь тал

¹¹ Нээлттэй нийгэм форум. Дурьдсан бүтээл. 24 дахь тал

¹² Нээлттэй нийгэм форум. Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа цуврал-5 “Заналхийлэх гэмт хэрэг ба өрсөлдөх хэм хэмжээ” УБ, 2022, 45 дахь тал

¹³ Ц.М-д холбогдох заналхийлэх гэмт хэргийн тухай Чингэлтэй дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2020 оны 06 дугаар сарын 03-ны өдрийн 632 тоот шийтгэх тогтоол

¹⁴ Нээлттэй нийгэм форум. Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа цуврал-5 “Заналхийлэх гэмт хэрэг ба өрсөлдөх хэм хэмжээ” УБ., 2022, 45 дахь тал

заналхийлсэн - 2; - Эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нь ноцтой хор уршиг учруулж болохуйц баримт мэдээлэл тараахаар сүрдүүлсэн 20 тохиолдол¹⁵ байна.

Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн шинжийг хууль зүйн үүднээс бүрэн дүүрэн тогтоох нь тухайн гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж, хэр хэмжээг бодитой тодорхойлж эрүүгийн хариуцлагыг хүлээлгэх чухал ач холбогдолтой.

Дүгнэлт, санал

Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэргийн уршгаар хүний өмчлөх эрх, эрх чөлөө зөрчигдөх төдийгүй хүний эрүүл мэнд ч хохирдог учраас түүний нийгмийн хор аюулын шинж чанар, хэм хэмжээ оршдог. Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг нь зөвхөн шууд санаатай шунахай сэдэлтэйгээр үйлдэгддэг (мөнгөн төлөөс авах), эсвэл бусад гэмт хэргийг үйлдэх (хүний эрүүл мэндэд мэндэд хөнгөн хохирол учруулах, хувь хүний нууцад халдах, зөвшөөрөлгүй гэрэл зураг авах, дуу, дүрс бичлэг хийж дамжуулах, тараах гэх мэт) зорилгоор үйлдэх хандлагатай байна.

Бусдын эд хөрөнгө авахаар заналхийлэх гэмт хэрэг нь бусдын өмчлөх эрх мөн иргэдийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул занал учруулдаг, иргэн, хуулийн этгээдийн хэвийн үйл ажиллагааг алдагдуулдаг, хууль, эрх зүйн хортой үр дагавар үүсгэдэг нийгэмд аюултай гэмт хэрэг гэж тодорхойлж болох юм. Энэ гэмт хэргийн улмаас нийт 14 тэрбум 307.4 сая төгрөгийн хохирол учирсан байна. 2017 онд бүртгэгдсэн гадаадын хөрөнгө оруулалттай хувьцаат компани хувьцааг далайлган авсан хэрэгт хамгийн их буюу 10 тэрбум төгрөгийн хохирол мөн 2018 онд бүртгэгдсэн бусдыг айлган сүрдүүлэн, заналхийлсэн гэмт хэрэгт 918.5 сая төгрөгийн хохирол учирсан. Учирсан хохирлын 3.2 тэрбум буюу 22.9%-ийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд нөхөн төлүүлж 77.1% -ийг нөхөн төлүүлээгүй байна.

Энэ төрлийн гэмт хэргийг шийдвэрлэх явцад шүүхээс гаргаж буй илэрхий алдаа гэж хэлж болохуйц нэг асуудал байгаа нь бусдаас мөнгө, эд зүйл шаардаж заналхийлсэн үйлдлийг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.6-аар бус Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13.5-аар

зүйлчлэн шийдвэрлэсэн долоон тохиолдол байна.¹⁶ Эдгээр долоон хэрэгт бусдыг заналхийлэхдээ эд хөрөнгө авахаар заналхийлсэн тухай хохирогчийн мэдүүлэг нь өөр бусад баримтаар тогтоогдоогүй, иймд Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.6 дугаар зүйлээр зүйлчлэх боломжгүй байсан байж болно.

Гагцхүү ийнхүү эд хөрөнгө өгөхийг шаардсан нь нотлогдоогүй учир Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13.5-аар зүйчилсэн үү эсхүл өөр ямар үндэслэлийг удирдлага болгон хууль зүйн дүгнэлт хийсэн тухай шийдвэртээ дурдах шаардлагатай гэж үзсэнтэй бид санал нэг байна. Иймд Эрүүгийн хуулийн 13-р бүлэг: Хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 13.5 дугаар зүйл. Заналхийлэх, Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн 17.6 дугаар зүйлд. Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх гэж томьёолсон нь утга агуулга найруулгын хувьд давхардаж байгаа тул тэдгээрийг тус тусад нь өөрчлөн найруулах зайлшгүй шаардлагатай байна.

Ашигласан материал

- Монгол Улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992

- Эрүүгийн хууль. УБ., 2016

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль. УБ., 2017

- Г.Гантөмөр, С.Гантулга, Б.Энхболд "Эрүүгийн эрх зүй" ерөнхий анги. (сурах бичиг) УБ, 2020.

- Г.Гантөмөр, С.Гантулга, Б.Энхболд "Эрүүгийн эрх зүй" тусгай анги. (сурах бичиг) УБ, 2020.

- С.Жанцан. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй. Ерөнхий ба тусгай анги. УБ., 2012

- Г.Совд. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар. УБ., 2002,

- Чингэлтэй дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2020 оны 06 дугаар сарын 03-ны өдрийн 632 тоот шийтгэх тогтоол

- ЦЕГ-ын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба. Гэмт хэрэгт хийсэн дүн шинжилгээ (2010-2019 он). УБ., 2020

- Нээлттэй нийгэм форум. Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа цуврал-5 "Заналхийлэх гэмт хэрэг ба өрсөлдөх хэм хэмжээ" УБ, 2022,

¹⁵ Нээлттэй нийгэм форум. Дурьдсан бүтээл. 46 дахь тал

¹⁶ Нээлттэй нийгэм форум. Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа цуврал-5 "Заналхийлэх гэмт хэрэг ба өрсөлдөх хэм хэмжээ" УБ, 2022, 45 дахь тал

ᠭᠡᠮᠡᠳᠡ ᠶᠡᠪᠳᠠᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

ГЭМТ ХЭРГИЙН УЛМААС УЧИРСАН СЭТГЭЛ САНААНЫ ХОХИРЛЫГ ТООЦОЖ БУЙ ГАДААДЫН ЗАРИМ УЛСЫН ТУРШЛАГЫГ МОНГОЛ УЛСАД НЭВТРҮҮЛЭХ БОЛОМЖ

INTRODUCTION OF EXPERIENCE OF SOME COUNTRIES ON CALCULATION AND ELIMINATION OF MORAL DAMAGE CAUSED BY CRIME TO MONGOLIA

Ч.Отгонсүрэн

ДХИС-ийн докторант

Otgonsuren Ch.

Ph.D candidate of the University of Internal Affairs Mongolia

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд гэмт хэргийн улмаас сэтгэл санааны хохирлыг тооцож буй гадаадын зарим улсын туршлагыг судалж, Монгол Улсад хийгдэж байгаа сэтгэл санааны хохирлыг тооцох үнэлгээний аргачлалыг харьцуулан нэвтрүүлэх боломжийн талаар дүгнэлт, санал дэвшүүлсэн болно.

Abstract: In this work, the experience of other foreign countries on calculating the moral damage caused by crime is researched and the results of comparison to methodologies of calculating moral damage in Mongolia are given

Түлхүүр үгс: Гэмт хэрэг, хохирол, сэтгэл санаа хохирол, хор уршиг, сэтгэц.

Key words: Crime, damage, moral damage, harm, mentality.

Манай Улсад Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 14-т Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхээр заасан нь гэмт хэргийн улмаас хүний сэтгэл санаанд учирсан хор уршгийг арилгуулахаар шүүхэд гомдол гаргаж, шийдвэрлүүлэх эрх зүйн үндсийг зааж өгсөн байдаг. Гэвч эрх зүйн шинэчлэлийн хүрээнд боловсруулагдсан Иргэний хууль, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Шүүхийн шинжилгээний тухай хуулиудад гэмт хэргийн улмаас хүний бие, эд хөрөнгөд учирсан бодит хохирол, гэм хорыг арилгах талаар зохицуулалтыг боловсронгуй болгосон боловч эдийн бус гэм хор тэр дундаа сэтгэцэд учирсан хор уршгийг арилгах, нөхөн төлөх төлбөрийн хэмжээг тогтоох, шүүхээр шийдвэрлүүлэх эрх зүйн орчин тодорхойгүй байна.

Иргэний хууль, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд, сэтгэл санаанд буюу сэтгэцэд учирсан хор уршгийг хэрхэн ойлгох, ямар гэмт хэргийн улмаас хохирсон хохирлыг ямар шаардлагыг үндэслэн тооцох, ямар

шалгуур үзүүлэлттэй байх зэрэг зохицуулалт байхгүй байна.

Ийнхүү эрх зүйн зохицуулалт дутмаг байгаагаас гэмт хэргийн улмаас хохирсон хохирогч өөрт учирсан хохирлоо бодитой, бүрэн төлүүлэх эрхээ эдэлж чадахгүй байна

Энэ нь нэг талаас Монгол Улсад гэмт хэргийн улмаас хохирсон иргэдийн амь нас, эрүүл мэнд, сэтгэл санааны хохирол, эсхүл сэтгэцийн хор уршгийг тооцохдоо зөвхөн нотлох баримтад тулгуурлан эмчилгээ, оршуулга, тээврийн зардлын баримтыг харгалзан хохирлыг тооцож байна. Өөрөөр хэлбэл зөвхөн учирсан бодит хохирлыг шүүхээс тооцож байгаа бол эдийн бус хохирол болох сэтгэл санааны хохирол буюу сэтгэцийн хор уршгийг хэрхэн тооцох нь тодорхойгүй байгаагаас хохирлыг тооцолгүй орхигдуулж байна.

Нөгөөтээгүүр гэмт хэргийн улмаас сэтгэл санааны хохирол буюу сэтгэцийн хор уршиг хүлээсэн этгээд нь өөрт учирсан сэтгэл санааны хохирлоо нэхэмжилдэггүй, шүүхэд гаргасан цөөн нэхэмжлэлийг шүүхээс хэрэгсэхгүй болгодог зэргээр хүний эрхийг бодитой эдлүүлэх боломжоор хангахгүй байна.

Зарим Улс орнуудад иргэнээ хохироохгүйн тулд сэтгэл санаа, эд эрхтэн, амь насыг “үнэлдэг” жишиг олон улсад аль хэдийнээ тогтсон байна. Бусдын болон хууль шүүхийн байгууллагын буруутай үйл

ажиллагаанаас болж зовж шаналсан, сэтгэл санаа тайван бус болсноос аз жаргалгүй болсон, мөн эд эрхтнээрээ тахир дутуу болж хөдөлмөрийн чадвар, амь насаа алдахад мөнгөн дүнгээр хохирол барагдуулдаг эрх зүйн орчин, туршлага бүрдсэн байдаг.

Тэр бүү хэл зарим улс оронд ёс суртахууны шинжтэй эдийн бус хохирлыг нөхөн барагдуулах тогтолцоо бүрджээ. Хохирогчийн сэтгэл санааны хохирлыг төлөх хөрөнгө буруутай этгээдэд байхгүй бол улсын төсвөөс гаргадаг. Ихэнх улс оронд сэтгэл санааны нөхөн төлбөр олгох улсын тусгай сан байдаг бөгөөд хөрөнгийг улсын төсвөөс санхүүжүүлдэг жишиг бий.

Европын улс орнуудад сэтгэл санааны хохирлыг олгохдоо насны ангилал, хөдөлмөрийн чадвараа алдсан хувь, гоо сайхнаараа хохирсон эсэх, хөл, гар, тархины гэмтлийг нарийн харгалзан үзэж мөнгөн төлбөр өгдөг. Тухайлбал, Бельгид нүүрэндээ эдгэшгүй сорви авсан 16 настай хүүхдэд 18600 евро, Гааг дахь шүүхээс баруун нүдээ алдаж, хоёр жилийн турш ажиллах боломжгүй болж, хөдөлмөрийн чадвараа 15 хувь алдсан хүнд 20 мянган еврогийн нөхөн төлбөр, хөлөө гурван см тайруулж, 4, 12, 14 см-ын сорви авч, хичээл сургуулиа хойшлуулсан эмэгтэйд 14500 еврогийн нөхөн төлбөрийг олгожээ.

Гэтэл манай улсад өнөөг хүртэл эдийн бус буюу сэтгэл санааны гэм хорыг хэрхэн нөхөн төлүүлэхийг хуульд тодорхой зааж өгөөгүй. Сэтгэл санааны гэм хорыг тусгайлан авч үздэггүй нь амь нас, эрүүл мэндээрээ хохирсон, хилс хэргээр шийтгэгдсэн иргэд хохирч үлдэж байгаа юм.

Цөөн тохиолдолд сэтгэл санааны хохирлыг нэхэмжилдэг ч шүүхээс нотлох баримтгүй гэх үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгодог. Өөрөөр хэлбэл, манай өнөөгийн практикаар бол иргэн зовж шаналснаа шүүхийн өмнө нотлохоос өөр гарц шийдэлгүй байна. Тиймээс сэтгэл санааны хохирлыг төлдөг бусад улс орны жишгийг хүргэж байна.

Европын ихэнх орон хохирлыг нөхөн төлөх хоёр аргыг хэрэглэж байна. Зарим улс тодорхой өгөгдлийн бүдүүвч ашиглах буюу “нөхөн төлбөрийн хүснэгттэй улсууд” гэж нэрлэж болно. Мөн шүүгчийн үзэмжээр эрх зүйн практик дээр тулгуурлан хохирлыг барагдуулж байна. “Нөхөн төлбөрийн хүснэгттэй улсууд”-д Испани, Франц, Бельги, Итали, Чех багтдаг бол Герман, Швейцарь, Австри, Голланд, Польш “жишгийн эрх зүйт улсууд” юм.

Гадаад улс орнуудын сэтгэл санааны хохирлыг үнэлэх, арилгах, зөрчсөн эрхийг сэргээх асуудлыг улс тус бүрээр нь авч үзье:

АНУ нь хувь хүний эд хөрөнгийн бус ашиг сонирхлыг мөнгөн төлбөр хэлбэрээр хамгийн үр нөлөөтэй хамгаалж, их амжилт олж байгаа улс юм. Английн эрх зүйгээс ялгарах америкийн өөр нэг онцлог бол “сэтгэл санаанд зориуд санаатайгаар хүнд дарамт учруулсан” («intentionally causing of severe emotional distress») тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэнэ. Энэ деликтийн төлөө хүлээлгэх хариуцлагын үндсэн зарчим нь Деликтийн эрх зүйн (The Restatement (Second) of Torts, § 46, 1965) эмхэтгэлийн хоёр дахь засварт: “аливаа этгээд нь өөрийн онцгой болон доромжилсон зан үйлээр, санаатай буюу болгоомжгүй байдлаар бусад этгээдэд сэтгэл санааны хүнд дарамт учруулсан бол энэ сэтгэл санааны дарамтынхаа төлөө хариуцлага хүлээх ёстой” гэсэн агуулгаар илэрхийлэгдсэн байна.

ОХУ, Украин. Сэтгэл санааны хохирлын нөхөн төлбөрийг шүүхийн журмаар олгохдоо буруутай этгээдээс нэхэмжилдэг. Эдийн бус хохирлыг нөхөн төлүүлэхэд Иргэний, Хөдөлмөрийн тухай хууль болон Эрделевскийн хүснэгтийг ашиглаж байна. Буруутай этгээдэд нөхөн төлбөр олгох хангалттай хөрөнгө байхгүй бол улсын төсвөөс олгодог. Нөхөн төлбөр олгох улсын сангийн хөрөнгийг улсын төсвөөс санхүүжүүлдэг. Жил бүр энэхүү сангийн санхүүжилтийг ОХУ-ын Засгийн газраас баталж өгдөг бөгөөд Улсын төсвийн тухай хуулиар зохицуулдаг.

Герман улсад. Гэмт хэргийн улмаас тодорхой этгээдэд оюун санааны, бие махбодийн, эд хөрөнгийн хохирол учирдаг гэж үзнэ. Сэтгэл санааны хохирол нь ямар ч төрлийн гэмт хэргийн зайлшгүй үр дагавар байдаг бол бие махбодийн болон эд хөрөнгийн хохирол нь гэмт хэргийн шинж чанараас хамаарна. Гэвч ямар ч тохиолдолд учирсан хор, хохирлыг арилгах, хохирогчийг хамгаалах асуудалтай байнга тулгарч байдаг.

Герман улсад сэтгэл санааны хохирол арилгах асуудлыг нийтлэг эрх зүйн тогтолцоотой улс орнуудаас өөрөөр шийдвэрлэнэ. Энэ нь юуны түрүүнд урд өмнө нь ёс суртахууны ашиг сонирхлыг бараг тооцож байгаагүй ромын эрх зүйн хүчтэй нөлөөгөөр тайлбарлагдана. Гэвч энэ үзлийг зарим эрдэмтэд буруу гэж үздэг. Сэтгэл санааны хохирлыг арилгах үзэл

Хууль сахиулахуй

санаа ромын эрх зүйд зарим талаар тусгагдаж байсан нь эргэлзээгүй. Энэ үзэл санаа нь цэгцтэй хэлбэрээр илэрхийлэгдээгүй боловч энэ нь түүхэн хөгжлийн турш байнга хөгжиж, он цагийн урсгалд хохирол, алдагдлын тухай сургааль болон хөгжих нь дамжиггүй.

Германы шүүхүүд нь сэтгэл санааны хохирлыг арилгах зайлшгүй нөхцөл байдал илэрсэн тохиолдолд хуулийн шууд заалтыг тойрон гарахын тулд нийтлэг эрх зүйн тогтолцоотой улс орнуудад сэтгэл санааны хохирол арилгах тогтолцоог ашиглах арга техникийг нэвтрүүлж эхлээд байгаа юм. Жишээлбэл, германы эрх зүй нь нийтлэг эрх зүйн нэгэн адил, хэрэв сэтгэл санааны хохирлыг арилгах нийтлэг зарчим байхгүй бол түүнийг яаравчлан хөгжүүлэх шаардлагатай гэж үздэг.

Белорусс Улс:

Хуулийн байгууллагууд нь хууль тогтоомжид заасны дагуу хүнд, онц хүнд гэмт хэргийн улмаас хүн ам хохирох явдлаас урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэргийн улмаас хохирогчид учирсан эд хөрөнгө, эрүүл мэнд, сэтгэл санааны хохирлыг бүрэн төлөх талаарх үндэсний болон олон улсын эрх зүйн нэг гол зарчмыг амьдралд нэвтрүүлэх талаар ихээхэн ажлыг хийж байна. Энэ асуудалд хууль сахиулах төв, орон нутгийн байгууллагуудын ажлын үр дүнг тооцоход энэ асуудал гол байр суурийг эзэлж байна. 2000 онд 1999 онтой харьцуулахад гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг арилгах ажил нь 71.4% -иас 73% болж өссөн байна. Мөн виктимологийн урьдчилан сэргийлэх олон талт ажил зохиож эхлээд байна.

Франц Улс:

Францын иргэний хууль нь эд хөрөнгийн болон сэтгэл санааны хохирлын ялгааг авч үздэггүй. Иргэний хуулийн 1149 дүгээр зүйл нь алдагдлыг тодорхойлохдоо, хохирлыг арилгах буюу нийт алдагдлыг арилгах тухай асуудлыг зөвхөн мөнгөн төлбөрөөр үл хязгаарлана. Сэтгэл санааны болон эд хөрөнгийн хохирлыг арилгахын тулд хариуцагч нь хохирлыг арилгах гэм буруутай байх ёстой. Францын иргэний хууль нь түүний үүссэн шалтгаан нь деликт, эсхүл гэрээний зөрчил байсан ч үл хамаарч, оюун санааны хохирлын төлөө нөхөн төлбөр авах боломжтой учраас Германы иргэний хуулиас ялгаатай байдаг. Гэвч Франц улсад сэтгэл санааны хохирлыг арилгах хэмжээ нь нийтлэг эрх зүй (Common Law) үйлчилж

байгаа орнуудаас бага байдаг уламжлалтай.

Францын деликтийн эрх зүйн үйлчлэлийн хүрээн дэх сэтгэл санааны хохирлыг арилгах институци нь иргэдийн дараах ашиг сонирхол, тухайлбал: бие, нэр төр, алдар хүндийн халдашгүй эрх; хувь хүний бодгаль чанарын бүх эрх /нэр, дүр төрхийн эрх орно/; мэргэжлийн үйл ажиллагааны болон захидал харилцааны нууцыг хадгалах эрх; зохиогчийн эрх; мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, чөлөөтэй зорчих эрх зэрэг ашиг сонирхлуудыг хамгаална.

Бельги Улс:

Эрүүгийн болон иргэний журмаар хохирол нөхөн төлүүлэх боломж нээлттэй бөгөөд хохирогч нэхэмжлэхийг өөрөө сонгох эрхтэй. Нийтийн сангаас эдийн бус хохирлыг нөхөн төлүүлэхээр нэхэмжилж болно. Жишээ нь, амьдралаас таашаал авах боломжоо алдсаны хохирол, бэлгийн харилцааны хэм алдагдсаны хохирол, сэтгэл санааны тайван бус байдалд оруулсны хохирлыг эдийн бус гэм хорын хэлбэрээр тооцож барагдуулдаг.

-Хөдөлмөрийн чадвараа 100 хувь алдсаны нэг өдрийн 25 евро

-Хөдөлмөрийн чадвараа 50 хувь алдсаны нэг өдрийн 13 евро

-Нэмэлт өвдөлт, шаналал зовиурт мөн нөхөн төлбөр өгнө.

Хөдөлмөрийн чадвараа бүрэн алдсан хохирогчийг насны байдлаар нь ангилдаг.

-10 ба түүнээс доош настай хүнд 3300 евро

-35 ба түүнээс доош настай хүнд 2425 евро

-64 ба түүнээс доош настай хүнд 1410 евро.

Гоо сайхны хохирлыг 1-7 хүртэлх түвшингээр үнэлнэ.

-1-р түвшин 250-750 евро

-4-р түвшин 2250-8700 евро

-5-р түвшин 8700 евро ба түүнээс дээш

-7-р түвшин 24800 евро ба түүнээс дээш

Голланд Улс:

Гадаад гэмтэл /хөдөлмөрийн чадвараа алдсан 1 долоо хоногт/ 100-500 евро

-тархи хөдлөх / хөдөлмөрийн чадвараа алдсан 1 долоо хоногт / 300-1000 евро

-хүндрэлгүй эмчлэгдэх
боломжтойгоор нэг гар хугарсан бол 600-2000 евро

-хүндрэлгүй эмчлэгдэх
боломжтойгоор нэг хөл хугарсан бол 1250-3500 евро

-өвдөгнөөс доошхи нэг хөлөө алдсан
бол 15000-20000 евро

-нүд хараагүй бол нэг нүдэнд 15000-25000 евро

-нуруу сээрний гэмтлээс болж
саажилт үүссэн бол 50000-аас дээш евро

Монгол Улсад сэтгэл санааны хохирлыг үнэлж буй аргачлал

Сэтгэл санааны хохирол, амь нас болон эд хөрөнгийн хохирлыг үнэлж буй байдал

Сэтгэл санааны хохирлыг мөнгөн хэлбэрээр төлөх ба хохирогчид учирсан биеийн болон сэтгэл санааны зовлон шаналлын шинж чанар, хохирол учруулсан нөхцөл байдал зэргийг харгалзан нөхөн төлбөрийн хэмжээг шүүх тогтоож байхаар хуульчилсан байна.

Харин урд хөршийн хувьд эдийн бус гэм хорыг тооцох аргачлалгүй ч тухайн хэргийн нөхцөл байдлыг харгалзан шүүхээс тогтоодог аж. Германы хувьд сэтгэл санааны гэм хорыг арилгахад тусгай аргачлал боловсруулсан бөгөөд үүнийг шүүх шийдвэр гаргахдаа мөрдлөг болгодог байна.

Хохирлын хэмжээг тодорхойлохдоо хариуцагчийн гэм буруу, хохирогчид бий болсон сөрөг үр дагавар, хариуцагчийн эд хөрөнгийн байдал зэргийг харгалзан үздэг. Өмнөд Солонгосын хувьд сэтгэл санааны хохирлын суурь төлбөрийг 80 сая вонноор үнэлдэг аж. /Монголоор 176.000.000/ сая төгрөг.

Хүний эрхийн хуульч М.Ичинноров нэгэн илтгэлдээ “Хүний алтан амийг мөнгөөр үнэлэх боломжгүй ч мөнгөн дүнгээр илэрхийлдэг систем байдаг. Хүний амь насны эдийн засгийн үнийг тооцохдоо дундаж наслалтаас насыг нь хасах, дотоодын нийт бүтээгдэхүүний нэг хүнд ногдох тоогоор үржүүлж гаргадаг жишиг бий. Үүгээр бодоход монгол хүний эдийн засгийн үнэ цэнэ 150-300 сая орчим төгрөг болохоор байна. Гадаадын зарим оронд 50, 125 мянган ам. доллараас эхлээд долоон сая ам.доллараар тооцож байна” хэмээн дурджээ.

Дээрх байдлаар Олон улсын судалгааны мэдээллүүд ихээхэн байгаа боловч Монголын хохирол үнэлэгчдийн

холбооноос сэтгэл санааны хохирлын хэмжээг тооцох аргачлалыг 2016 онд боловсруулжээ.

Аргачлалыг хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар товч харуулахад:

Алдагдсан боломжийн үнэлгээ

Сэтгэл санааны хохирлын үнэлгээ

Шууд зардал буюу баримтаар нотлогдох хохирлуудыг багтаан эрүүл мэнд, сэтгэл санааны хохирол үнэлгээг тооцоолохоор тогтоосон.

Алдагдсан боломжийн хохирлын үнэлгээ (АБХУ):

Статистик мэдээнээс Монгол хүний дундаж наслалтын мэдээллийг авч, тэтгэвэрт гарах нас, ажил эрхлэх насны зөрүүгээр идэвхтэй ажиллах жилийг тооцоолно. Тухайн хохирсон хүний ажлаас гарсан өдрөөс тэтгэвэрт гарах өдрийг хүртэл тооцоолж нийт хэдэн өдөр ажиллах боломжоо алдсаныг сард (АБА) шилжүүлж сарын цалингаар (СЦ) үржүүлэн нийт цалингийн алдагдлыг гаргана.

АБХУ=АБА сарын тоо* СЦ

Шууд зардал буюу шууд хохирлын үнэлгээ (ШЗХУ):

Шууд зардлыг тухайн хохиролтой холбогдон гарсан баримтаар нотлогдох эмчилгээний зардал (ЭЗ) болон бусад баримтаар нотлогдох зардлуудын (ББНЗ) нийлбэрээр тооцоолно.

ШЗХУ= ЭЗ+ББНЗ

Сэтгэл санааны хохирлын үнэлгээ (ССХУ):

Сэтгэл санааны хохирол тооцооллыг мөнгөн дүнгээр илэрхийлэхэд дотоодын нийт бүтээгдэхүүнийг (ДНБ) хүн амын тоонд харьцуулан нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүнийг (НХНДНБ) гаргаж үржүүлэгчээр (МХУХ-ноос гаргасан 5.5) үржүүлэн хүний амь насны үнэлгээг гарна. Гарсан тоог хуанлийн хоногт (ХХ) харьцуулахад нэг өдрийн сэтгэл санааны хохирлын суурь үнэлгээ(НӨССХУ) гарна.

Хохирлоос үүссэн үйлдэл	Итгэлцүүр
байдал	
Сэхээн амьдруулах	5.0
Мэс засал, хагалгаа	4.0
Эмнэлэгт хэвтэж эмчлүүлсэн	2.0
Зовиуртай байсан	2.0
Энгийн зовиур	1.0
Хөдөлмөрийн чадвар алдалтын хувиар	0-1.0

Энэхүү үржүүлэгч болон итгэлцүүрийг МХУХ-ноос боловсруулан гаргасан болно.

Хууль сахиулахуй

Сэтгэл санааны хохирлын нийт үнэлгээг гаргахад эмнэлэгт хэвтсэн хоногийг (ЭХХ) дээр тооцоолон гаргасан сэтгэл санааны хохирол тооцох нэг өдрийн суурь үнэлгээг холбогдох итгэлцүүрээр үржүүлэн гаргана. Бусад дээрх итгэлцүүрт хамаарах хохирол үүссэн байвал энэ аргачлалаар тооцоолон гаргах боломжтой байна.

$ССХУ = (НХНДНБ * \text{Үржүүлэгч}) / \text{ЭХХ} * \text{итгэлцүүр}$

Дээрх алдагдсан боломжийн хохирлын үнэлгээ, сэтгэл санааны хохирлын үнэлгээ, шууд зардлуудын хохирлын үнэлгээний нийлбэр нь эрүүл мэнд, сэтгэл санааны нийт хохирлыг (ЭМССХУ) тооцоолох үнэлгээ болж байна.

$ЭМССХУ = АБХУ + ШЗХУ + ССХУ$

Дээрх аргачлалын томьёоллын дагуу шүүхэд гомдол гаргасан иргэний сэтгэл санааны хохирлыг үнэлсэн жишээг харуулбал:

№	Үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Дундаж
1	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн /2018 он/	Сая.төг	32,306,653,450.00
2	Хүн амын тоо /2015-01-01/	Хүн	3,238,479.00
3	Нэг хүнд ногдох ДНБ	Мян.төг	9,975.87
4	Үржүүлэгч /МХҮХ-ноос тогтоосон/	Итгэлцүүр	5.50
5	Хүний амь насны үнэ /2016 оны байдлаар/	Мян.төг	54,867.30
6	Нэг өдрийн сэтгэл санааны хохирлын суурь үнэ	Мян.төг	30.06

№	Цагдан хорих хугацааны сэтгэл санааны хохирол	Хэмжих нэгж	Тооцоолол
1	Нэг өдрийн сэтгэл санааны хохирлын суурь үнэ	Мян.төг	30.06
2	Хоригдсон хоног 2018.11.06-2019.01.04	хоног	60.00
3	Үржүүлэгч /МХҮХ-ноос тогтоосон/	Итгэлцүүр	5.00
4	Хоригдсон хугацааны сэтгэл санааны хохирол дүн	Мян.төг	9,018.00

№	Хязгаарлалттай хугацааны сэтгэл санааны хохирол	Хэмжих нэгж	Тооцоолол
1	Нэг өдрийн сэтгэл санааны хохирлын суурь үнэ	Мян.төг	30.06
2	Хоригдсон хоног 2018.11.05-2019.10.23	хоног	291.00
3	Үржүүлэгч /МХҮХ-ноос тогтоосон/	Итгэлцүүр	4.00
4	Хоригдсон хугацааны сэтгэл санааны хохирол дүн	Мян.төг	34,994.81

№	Сэтгэл санааны хохирол тооцоолол	Хэмжих нэгж	Нийт дүн
1	Цагдан хорих хугацааны сэтгэл санааны хохирол	Мян.төг	9,018.00
2	Хязгаарлалттай хугацааны сэтгэл санааны хохирол	Мян.төг	34,994.81
	Нийт дүн		44,012.81

Дээрх Монгол Улсын жишээ дээр ОХУ-ын эрдэмтдийн зохиосон сэтгэл санааны хохирлыг тооцох аргачлалаар гарах хохирлыг тооцоолбол:

1. В.Я. Понаринийн сэтгэл санааны хохирол (ССХ) тооцох арга. Үүнд ССХ тооцох 2 аргачлал багтсан: өдрийн үзүүлэлт болон хориг арга хэмжээний үзүүлэлт. Эхний аргачлалыг хэрэглэхэд:

$ССХ = n \cdot ЧД$,

Тухайн хохирогчийн дундаж цалин тооцоолол

$19\ 145\ 450 = 1200000 / 22 * 351$

n - шүүх ССХ нэхэмжлэх өдрүүдийн тоо

Д - шүүгдэгчийн нэг өдрийн дундаж орлого.

Ийм тохиолдолд ССХ нь зөвхөн шүүгдэгчийн орлогоос хамаарна, хохирогчийн тарчлал, түүний хувь хүний шинж чанар тооцогдохгүй байна.

2. ОХУ-д Эрделевскийн доорх томьёог ашиглан сэтгэл санааны хохирлыг тооцож байна.

Эрделевскийн хүснэгтийг бусад улс орон загвар болгон ашиглах тохиолдол бий. Эрделевскийн хүснэгтэд $D = d * fv * i * c * (1 - fs)$ буюу D - Сэтгэл санааны хохирлын нийт дүн, d – Сэтгэл санааны хохирлын нөхөн төлбөрийн хэмжээ, fv - Гэмт этгээдийн үйлдсэн гэм хорын хэмжээ. Гэм хор нь 0-ээс их нэгээс бага байх бөгөөд i - хувь хүний онцлог өөрөөр хэлбэл тухайн хохирогч нь сэтгэл санааны хувьд дунд зэргийн байдалтай бол $i = 1$, хэрэв сэтгэл санааны

хувьд хүндээр тусгаж авсан бол $i > 1$, харин эсрэгээрээ байхын бол $i < 1$ байна. Хохирогч өөрөө сэтгэл санааны хувьд тогтвортой, гомдолгүй бол $i = 0$ байна.

С- хор хөнөөл учруулсан бодит нөхцөл байдлын итгэлцүүр.

I, С- гэмт хэргийн төрөл бүр нь тодорхой онцлог шинж чанараар 0-2 итгэлцүүрээр тодорхойлогддог.

fs – хохирогчийн гэм буруутай байдлыг харгалзан үздэг байна.

Хүснэгт:

Зөрчил	Нөхөн төлбөрийн хэмжээ	
	Итгэлцүүр	Цалингийн доод хэмжээ
Бие махбодид хүнд гэмтэл учруулах	0,80	576
Хэрвээ хохирогчийг зовоон тарчлаасан бол (тамласан)	1,00	720
Бие махбодид дунд зэргийн гэмтэл учруулах	0,30	216
Хэрвээ хохирогчийг зовоон тарчлаасан бол (тамласан)	0:5	360
Бие махбодид хөнгөн гэмтэл учруулах	0,03	24
Зодох	0,025	18
Тамлах	0,30	216
Хүн алах, хүний бие махбодид хүнд гэмтэл учруулахаар заналхийлэх	0,20	144
Хүний эрхтэн, эд эсийг шилжүүлэн суулгахыг шаардах	0,40	288
Бусдаас хамааралтай болон хүнээс шаардах	0,5	360
Бэлгийн замын халдварт өвчин халдаах	0,05	36
ДОХ халдаах	0,50	360
Өвчтөнд тусламж үзүүлээгүйгээс болоод өвчтөний эрүүл мэндэд дунд зэргийн хохирол учруулах	0,03	24
Өвчтөнд тусламж үзүүлээгүйгээс болоод өвчтөний эрүүл мэндэд хүнд зэргийн хохирол учруулах	0,30	216
Хүн хулгайлах	0,80	576
Бие махбодийн зовлон учруулсан тохиолдолд	1,00	720
Эрүүл мэндэд хүнд буюу дунд зэргийн хохирол учруулсан тохиолдолд	1,50	1080
Хууль бусаар хүний эрх чөлөөг хязгаарлах (нэг өдрийн)	0,30	216
Бие махбодийн зовлон учруулсан тохиолдолд	0,50	360
Эрүүл мэндэд хүнд буюу дунд зэргийн хохирол учруулсан тохиолдолд	0,80	576
Сэтгэцийн эмнэлэгт хууль бусаар байрлуулсан (нэг өдрийн)	0,30	216
Эрүүл мэндэд хүнд буюу дунд зэргийн хохирол учруулсан тохиолдолд	0,70	504
Хуурамч, нэр төр гутаасан мэдээлэл түгээх	0,03	24
Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр	0,05	36
Хүнд гэмт хэрэгт холбогдсон мэдээлэл түгээсэн тохиолдолд	0,30	216
Доромжлох	0,015	12
Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр	0,03	24

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яам

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ
ᠭᠡᠮᠡᠲᠡ ᠵᠠᠪᠳᠠᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Хохирогчийн хүчирхийлэл, заналхийлэл, хохирогчийн биеэ авч явах чадахгүй байдлыг ашиглан бэлгийн харьцаанд орох эсвэл бэлгийн шинжтэй бусад хүчирхийлэл үйлдэх	0,60	432
Хүн алах, хүний бие махбодид хүнд гэмтэл учруулахаар заналхийлсэн тохиолдолд	1,00	720
Эрүүл мэндэд хүнд буюу дунд зэргийн хохирол учруулсан эсвэл ДОХ халдаасан тохиолдолд	1,50	1080
Өөрийхөө автанд оруулах, сүрдүүлэх замаар бэлгийн шинж чанартай үйлдэл хийхийг албадах	0,10	72
Иргэний ялгаварлан гадуурхалт	0,20	144
Хувийн нууцлалыг зөрчих	0,03	24
Утасны яриа, захидал болон шуудан холбооны мэдээллийн нууцлалыг зөрчих	0,03	24
Гэрийн халдашгүй байдлыг зөрчих	0,025	18
Хүчирхийлэл ашигласан болон сүрдүүлсэн тохиолдолд	0,20	144
Иргэдэд мэдээлэл өгөхөөс хууль бусаар татгалзах	0,025	18
Сонгуулийн эрхийг хэрэгжүүлэхэд саад учруулах	0,03	24
Ажилд авахаас хууль бусаар татгалзах	0,03	24
Хууль бусаар ажлаас халах	0,1	72
Хөдөлмөрийн бусад эрхийг зөрчих	0,05	36
Зохиогч, зохион бүтээгчийн оюуны өмчийн эрхийг зөрчих	0,20	144
Шашин шүтэх эрх чөлөөг зөрчих	0,025	18
Хүүхэд үрчлэх болон үр шилжүүлэн суулгах нууцыг задруулах	0,20	144
Хүүхэд солих	0,50	360
Хэрэглэгчийн өмчийн эрхийг зөрчих	0,05	36
Их хэмжээний хохирол учруулсан тохиолдолд	0,20	144
Ойр дотны хамаатныхаа үхэлд хүргэх	0,30	216
Харгисаар үхэлд хүргэсэн тохиолдолд	0,80	576
Ойрын хамаатныхаа цогцос буюу булшид зүй бусаар харьцах	0,025	18
Гэмгүй хүнийг хэлсээр эрүүгийн хариуцлагад татах	0,50	360
Хүнд гэмт хэрэгт тулгах	1,00	720
Гэмгүй хүмүүсийг буруутгах	0,40	288
Ноцтой үр дагавар дагуулсан	1,00	720
Хууль бусаар баривчлах	0,20	144
Хууль бусаар цагдан хорих (нэг өдрийн)	0,04	28,8
Хууль бусаар эрх чөлөөг хязгаарлах бусад тохиолдлууд (нэг өдрийн)	0,01	7,2
Мэдүүлэг өгөхийг албадах	0,30	216
Хүчирхийлэл хэрэглэсэн болон тамласан хослуулан	0,80	576
Эрх бүхий байгууллага, захиргааны хууль бус үйлдэл, шийдвэрээр иргэний эрх, эрх чөлөөг бусад хэлбэрээр зөрчих	0,05	36
Их хэмжээний хохирол учруулсан тохиолдолд	0,20	144

Итгэлцүүрийг сонгох үзүүлэлтүүдийг харуулбал:

Сэтгэл санааны хүнд зэргийн хохиролтой хохирогч хүнд зодуулсан хүн нь бие мах бодь болон сэтгэл санааны хохирлын хувьд өөр өөрийн онцлогтой. Хүнд зодуулж бие мах бодийн гэмтэл авсан бол тодорхой хугацаанд эмчлэгдэж болдог бол сэтгэл санааны хохирлыг тэр хэмжээгээр эмчлэх боломжгүй гэж үзэж байна. Тухайн хохирогч хүнд зодуулсны дараа өвчин мэдэрч буй байдал нь их багаас шалтгаалан I итгэлцүүр нь 1-ээс дээш буюу доош гэж тодорхойлно.

Хэрвээ жирэмсэн хүн зодуулаад хүүхэд зулбуулсан бол тухайн иргэн дахин хүүхэд тээх боломжтой юу гэдгээс шалтгаалан итгэлцүүр нь өөр өөр байна.

- Хэрэв тухайн эмэгтэй санаатайгаар зодуулсан бол /жирэмслэлтээ зогсоох санаатай бол/ сэтгэл санааны хохирол байхгүй шүүгч I итгэлцүүр байхгүй гэж үзнэ.

- Хэрэв тухайн зодуулсан жирэмсэн эмэгтэй урд өмнө удаа дараа аборт хийлгэж байсан бол 0,5 итгэлцүүр

- Зодуулсны дараа хүүхэд тээх боломжтой бол – 1 итгэлцүүр

- Эмчилгээ хийлгэх шаардлагатай бол – 1,5 итгэлцүүр

- Хэрэв зовоон тарчлаасан бол /тамласан/ 2 итгэлцүүр

- Хүүхэд тээх бүүр боломжгүй гэж үзвэл 2 итгэлцүүр

Хэрэв ойрын хамаатан нас барсан бол ямар хамаатнаас шалтгаалж:

- Хэрвээ гэр бүлийн гишүүн бол хэр удаан хугацаанд амьдарч байсан итгэлцүүр өсөх

- Цаашид гэрлэх үү үгүй юу гээд насыг харгалзаж үзэх итгэлцүүр нь өөрчлөгдөх

- Нас барсан хохирогчийн хамаатан садан тус бүр нь сэтгэл санааны хохирлыг нөхөн төлүүлэх эрх үүснэ

Хэрэв хохирогчийн нэр төрд халдсан бол итгэлцүүрийг тооцоолоход нэр төр гутаасан шинж чанараас хамаарна. /хамрах хүрээ, үр дагавар/ /Нэр төрийг гутаан доромжлохдоо хэр өргөн хүрээнд тараасан, бас хэр олон мэдээллийн хэрэгслээр тараасан/

Хохирогчийн итгэлцүүрийг тодорхойлохдоо тухайн хохирогчийн зан чанар характерыг судалж үзэж байж тодорхойлдог

Үр дагавар нь:

- Ажлаас халагдах
- Сонгох эрх, нөлөөнд хууль бусаар

халдсан

- Гэр бүл салах гэх мэт...

Ажлын байран дээр нэр хүндэд халдсан байдал

Хэрэв хууль бусаар хүний эрхийг хязгаарлаж саатуулсан тохиолдолд итгэлцүүр i- 1 болно.

Хэрэв хохирогчийг барьцаалан хууль бусаар эрхэнд нь халдсан тохиолдолд **итгэлцүүр c- 1** ба түүнээс дээш байна.

Хэрэв хууль бусаар ял эдэлсэн тохиолдолд:

- Хохирогч хэрэв өмнө нь ял эдэлж байсан бол өмнө нь ял эдэлж байгаагүй хохирогчоос итгэлцүүр нь 1-ээс бага байна

- Нэг хүнд оногдох талбайн хэмжээнээс хамаарна /ялын төрлөөс, бусад хоригдлуудыг дарамталсан, зөрчил гаргах, хорих ангийн журмыг зөрчих, ажил дээр сөрөг үр дагавар/ гарсан зэрэг байдлаас хамаарч итгэлцүүр **C-г** өсгөх буюу бууруулна

Хувь хүний бүрэн эрхийг хязгаарлах:

- Өөрийн хүсэлгүй бэлгийн харилцаанд оруулах

- Бэлгийн чиг хандлагыг нь албадан өөрчлөх

- Мэргэжлийн бие үнэлэгч хүчиндүүлсэн бол итгэлцүүрийг багасгаж тооцох гэх мэт...

- Хохирол учруулахдаа ямар нөхцөл байдалтай байсан талаар /хүчиндэх үед хүний биед хохирол учруулсан байдал, бэлгийн замын халдварт өвчин авах, хүчингийн улмаас жирэмслэх, хүүхэд эхнэр, нөхрийн өмнө эсвэл бусдын өмнө хүчиндэх, гэр бүл салах, сэтгэцийн өвчтэй/ зэргээс хамаарч **C итгэлцүүр** өөрчлөгдөнө.

- Согтууруулах болон мансууруулах бодис хэрэглэсний улмаас /эсвэл өөрөө өдсөн бол/ хүчиндүүлсэн тохиолдолд итгэлцүүрийг бууруулж тооцно.

Хувь хүн /хуулийн этгээдийн/ нууцыг задруулах

- Банк санхүүгийн байгууллага хувь хүн, хуулийн этгээдтэй холбоотой дансны мэдээллийг нийтэд дэлгэх /түүнээс хамаарч тухайн хохирогчийн санхүүгийн байдал дордсон бол **C итгэлцүүр 2** болно/

- Эмчлэгч эмч өвчтөний өвчний түүхийг задруулах /үр дагавраас хамаарч итгэлцүүр нь өсөх буюу буурна/

Хууль сахиулахуй

Fs – хохирогчийн гэм буруугийн зэрэг 0-1

Тухайн хохирогчийн өөрөө зорилготойгоор хохирол амсаж сэтгэл санаанд хохирол үүссэн бол $fs-1$ гэж үзээд өөрөөр хэлбэл сэтгэл санааны нөхөн төлбөрийг олгохгүй 0 гэж үзнэ. $D=d*fv*i*c*(1-fs)$.

Хэрэв тухайн хохирогч нь өөрөө буруугүй тохиолдолд сэтгэл санааны хохирол учирсан бол Fv – ийг орхиж тооцоолно. $D=d*i*c*(1-fs)$

$$420000=d*0.3*2(1-0) \quad d=27 \ 300 \ 000$$

4. А.Л. Южаниновагийн ССХ тооцох арга.

Дараахь бүтэцтэй томъёог санал болгосон:

$ССХ = (\text{биеийн тарчлалын хэмжээ} + \text{сэтгэл зовнилын хэмжээ}) \cdot Ч$ (үр дагавар) $Ч$ (нөлөөллийн мөн чанар)

Южаниновагийн тооцооллоор Тарчлалын зэрэг нь бие махбодийн зовлон зүдгүүр, тарчлал нь (хүнд, дунд, хөнгөн), түүний үр дагавар (үйл ажиллагаа, органик, архаг), түүнчлэн бие махбодийн зовлонтой холбоотой (хүчтэй, дунд зэрэг, сул) үнэлэгдэх ёстойг харгалзан үздэг. Харамсалтай нь биеийн тарчлалын хэмжээ болон сэтгэл зовнилын хэмжээг тодорхойлох томъёо байдаггүй. Гэсэн хэдий ч шинжээчдийн аргыг ашиглах боломжтой.

5. Е.Н. Холоповагийн ССХ тооцох арга.

ССХ-г дараах томъёогоор тооцоолно:

$$ССХ = ССХДХ \cdot Ч \cdot Хб \cdot Ч \cdot Бб \cdot Ч \cdot Ис$$

ССХДХ - хууль тогтоогчоор тогтоосон сэтгэл санааны хохирлын доод хэмжээ, $Хб$ - хохирогчийн буруугийн итгэлцүүр,

$Бб$ - Буруутай этгээдийн буруугийн итгэлцүүр,

$Ис$ - Сэтгэл зүйн итгэлцүүр эсвэл хувь хүний шинж чанарын итгэлцүүр.

6. Г.Г. Горшенковийн ССХ тооцох арга.

ССХ-г дараах томъёогоор тооцно:

$$ССХ = Иш \cdot Ч \cdot ХХДХ \cdot Ч \cdot Иэ,$$

$Иш$ - шийтгэлийн дундаж индекс (жишээ: хүчингийн хэрэгт (ОХУ-н Эрүүгийн Хууль 131 заалт): 1-р хэсэг - 3-аас 6 хүртэлх жилээр эрх чөлөө хязгаарлах; 2-р хэсэг - 4-өөс 10 жил; 3-р хэсэг - 8-аас 15 жил. Эндээс $Иш = 3 + 6 = 9/2 = 4,5$; $Иш = 4 + 10 = 14/2 = 7$; $Иш = 8 + 15 = 23/2 = 11,5$.

$ХХДХ$ - хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ;

$Иэ$ - эрүүл мэндийн хохирлын итгэлцүүр (ОХУ-н Эрүүгийн Хуулийн 111-115).

Горшенков өөрийн арга зүйгээ зөвхөн субъектив алдагдал, тэдгээрийн нөхөн төлбөрийн хэмжээг эрх зүйн үнэлэмжээр үнэлэх шалгуурын тогтолцоог боловсруулах анхны санаа гэж үздэг.

7. А.В. Черкуновагийн ССХ тооцох арга.

Судалгаан дээр ССХ-г энэхүү томъёогоор тооцоолсон.

$$ССХ_{х.э.} = (ССХ_{х.х.с.} + ССХ_{х.х.б.})$$

$ССХ_{х.э.}$ - хуулийн этгээдийн сэтгэл санааны хохирлын нөхөн олговор.

$ССХ_{х.х.с.}$ - хувь хүний сэтгэл санааны хохирлын нөхөн олговор

$ССХ_{х.х.б.}$ - хувь хүний бие махбодийн хохирлын нөхөн олговор

Хуулийн этгээдийн хувь хүн гэдэгт байгууллагын удирдлага (захирал, үүсгэн байгуулагч-хувь хүн), сэтгэл санааны хохирол амссан ажилтнууд орно. Хувь хүн бүрт учирсан сэтгэл санааны хохирлын нөхөн төлбөрийн хэмжээг ажлын үр дүнгийн байдлаар тодорхойлно [8].

Судалгаан дээр ССХ-г тооцоолох томъёог санал болгож байна:

$$КМВ = Ач \cdot Есм \cdot U \cdot Тсм$$

$Ач$ - хэмжих нэгж бууруулах итгэлцүүр,

$Есм$ - тарчлалд зарцуулсан эрч хүч

U - эрч хүчийн хэлбэлзлийн давтамж

$Тсм$ - тарчлалын цаг

Дүгнэлт, санал

Гэмт хэргийн улмаас учирсан сэтгэл санааны хохирлын хэмжээг бодитой тогтоох шийдвэрлэх, нөхөн төлүүлэх нь хууль зүйн болон нийгмийн тулгамдсан асуудлын нэг мөн бөгөөд эрх зүйн орчныг улам боловсронгуй болгох шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

Гэмт хэргийн улмаас учирсан сэтгэл санааны хохирол, хор уршгийг барагдуулах талаар гадаад улс орны аргачлалаас ОХУ-ын эрдэмтдийн боловсруулсан аргачлалд цалингийн доод түвшин болон дотоодын нийт бүтээгдэхүүнийг хохирол тооцоолох суурь үзүүлэлтээр тооцоолж байгаа нь манай орны үнэлгээний байгууллагуудын хэрэглэж байгаа суурь үзүүлэлт ашиглах аргачлалтай ижил байна.

Монгол Улсын иргэнийг гэм буруутайн тогтоодоггүй байхад эрхийг хязгаарласан, цагдан хорьсон хугацааны

сэтгэл санааны хохирлын үнэлгээг тогтооход оролцсон туршлагаасаа авч үзэхэд: Тухайн иргэний хохирогчийн ажил байдал, ирээдүй талаар дүгнэхэд:

✓ Хохирогч нь тухайн хугацаанд эрхэлсэн ажилгүй;

✓ Хохирогч нь ажлаа үргэлжлүүлэн хийх бололцоотой ч хуучин ажлын удирдлагын зүгээс итгэлгүй хандаж, ажил, албан тушаалд эргүүлэн авмааргүй байгаагаа илэрхийлсэн;

✓ Өргөдлөө өгөхийг хохирогчоос хүсэж, шинэ хамт олон дунд хэл аманд орооцолдон хэрэгт шалгагдаж байсан хүн орж ажиллах нь нийгэмд сөргөөр харагдах гээд байгаа талаар тайлбарлаж байгаа нь хохирогчийн бие организмд бодит байдлаар болон орчноос хүртэх сэтгэл санааны хохирол гэж үзэхээр байсан.

✓ Хохирогчийн ар гэр болох өндөр настай эцэг эх, эхнэр, өсвөр насны хүүхэд, түүний хүрээлэн буй орчин, найз нөхөд нь энэ хугацаанд танай хүү, нөхөр, аав, найз албан тушаалаа урвуулан ашигласан хэрэгтэн гэж дуудуулж байгаа нь хохирогчид болон ойр дотнын хүмүүст сэтгэл санааны ихээхэн хохирол учруулсаар байхаар байсан боловч шууд хохирлыг тооцоолсноос ойр дотнын дам хохирлыг тооцоолох боломжгүй байгаа нь үнэлгээний явцад харагдаж байсан. Үүнээс үзэхэд сэтгэл санааны хохирол нь тухайн иргэний асуудал биш ойр дотнын хүмүүс мөн адил хохиролд өртдөг боловч энэ талаар манай оронд одоогоор хохирол нэхэмжилсэн түүхэн мэдээлэл гараагүй буюу шийдвэрлээгүй байна.

Гадаад улс орнуудын сэтгэл санааны хохирол арилгах аргачлалыг Монгол Улсад хэрэглэж байгаа аргачлалтай харьцуулан

үзэхэд дээрх аргуудаас ОХУ-д Эрделевскийн сэтгэл санааны хохирол тооцох аргачлал нь ойролцоо байна. Бидний гарган ашиглаж байгаа итгэлцүүрийг шүүх эмнэлгийг сэтгэц гэм судлалын шинжлэх ухаантай хослуулан хөгжүүлж хохирогчийн сэтгэл санааны хохирол тооцох жишиг аргачлалын итгэлцүүрийг гаргах шаардлагатай байна гэж үзлээ.

Ашигласан материал:

1. Монгол Улс дахь гэмт хэргийн цагаан ном 2016

2. Монгол Улс дахь гэмт хэргийн цагаан ном 2017

3. <https://police.gov.mn/resource/policegovmn/File/2018/11/06/n3vggzukdbbb4vmw/1.%202018.10%20sar%20medee%20Burtgegdsen%20hereg.pdf>

4. Монгол улс дахь гэмт хэргийн статистикийн үйл ажиллагааны өнөөгийн байдал 2017

5. Квашис В.Е. Основы виктимологии. М., 1999. С.179-185.

6. Квашис В.Е. Основы виктимологии. М., 1999.С.218.

7. Lab, S. P. (1997). Crime Prevention: Approaches, Practices and Evaluations. Third Edition. Cincinnati, OH. Anderson Publishing Company.

8. Prosser W. L. Privacy//Calif. Law Review. 1960. Vol. 48. P. 388—392.

9. Постановление Пленума Верховного суда РФ от 20.12.1994 г. № 10 «Некоторые вопросы применения законодательства о компенсации морального вреда» // Российская газета. № 29. 08.02.1995

10. Шнайдер Г.И. Криминология М., 1994.С.364-365.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
ХАМГААЛАХ ЯАМ

ХУУЛЬ БУСААР МОД БЭЛТГЭХ ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХЭД МОДНЫ ГАРАЛ ҮҮСЛИЙН ГЭРЧИЛГЭЭГ ЦАХИМЖУУЛАХЫН АЧ ХОЛБОГДОЛ

THE ORIGIN OF WOOD IN THE FIGHT AGAINST ILLEGAL LOGGING THE IMPORTANCE OF ELECTRONIC CERTIFICATION

Я.Билэгдэмбэрэл

Экологийн цагдаагийн албаны Эрүүгийн цагдаагийн хэлтсийн тасгийн дарга, цагдаагийн дэд хурандаа, докторант

Bilegdemberel Ya.

Chairman of the first compartment of criminal department of the ecological police service, police lieutenant Colonel, Doctoral student

Хураангуй: Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг, гарал үүслийн гэрчилгээгүй мод, модон материал тээвэрлэх үйлдлийн гаралт, нөхцөл байдлыг тодорхойлон, гарал үүслийн гэрчилгээг цахим хэлбэрт шилжүүлсэнээр эдийн засаг, хууль, эрх зүйн хувьд үүсэж болох ач холбогдолыг судлан үзсэн болно.

Abstract: The occurrence and situation of the crime of illegal logging and transportation of wood and wood materials without a certificate of origin have been determined, and the certificate of origin to electronic form has been studied.

Түлхүүр үг: Хууль бусаар мод бэлтгэх, гарал үүслийн гэрчилгээ мод тээвэрлэх, гэмт хэрэг, нөхцөл байдал, гарал үүслийн гэрчилгээ, гарал үүслийн цахим гэрчилгээ, ач холбогдол, "Цахим Үндэстэн" дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөр

Key word: Illegal free preparation, transportation of origin certificates, crime, circumstances, and certificates of origin, Electronic Certificate of Origin, Importance, and Medium Term Purpose Program

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн гаралт, нөхцөл байдал, эрх зүйн зохицуулалтын талаар: Ойн нөөцийн хомсдол, экологийн доройтол нь Монгол орны төдийгүй хүн төрөлхтний тулгамдсан асуудал болж ойн баялгийг хууль бусаар ашигласны улмаас экологийн тэнцвэрт байдал алдагдаж байна.

Монголчууд эрт дээр үеэс амьдарч буй орон нутгийнхаа байгалийн зүй тогтлыг танин мэдэж байгаль орчноо хамгаалах, байгалийн баялгийг нөхөн сэргээхэд үлэмж анхаарч зан үйл, ёс заншил, шашин шүтлэгээрээ зохицуулж ирснээс гадна төрийн бодлогоор хууль цаазын хэмжээнд ч хамгаалж ирсэн уламжлалтай.¹

Үүний жишээ бол байгаль, дэлхийн хамгаалах талаар Их засаг, Их Юань гүрний нэвтэрхий толь, Алтан хааны цааз бичиг, Халх Ойрдын цаазын бичиг, Халх журам зэрэг эртний олон сурвалж бичигт уламжлалт зан үйлийн шинжтэйгээр, 1924,

1960, 1992 оны Үндсэн хууль, Эрүүгийн хууль, тогтоомжуудад хамгаалсан заалтуудыг хуульчлан өгсөн байдаг.

Дээр дурдсан хууль тогтоомжуудад "Ой модыг их хэмжээгээр огтлох, хулгайлбал 2 есөөр торгох", "Ой хээрийн түймэр тавих зорилгогүйгээр ой модыг гэмтээсэн, огтолсон буруутанг тэмээ тэргүүтэй 9 малаар торгох"² талаар хүлээх хариуцлагыг зааж өгсөн байдаг.

Харин 1942 оны Эрүүгийн хуульд байгаль орчны эсрэг гэмт хэргийн талаар тусдаа бүлэг байхгүй ч 9 дүгээр бүлэгт байгаль орчны эсрэг гэмт хэргийн талаар цөөн заалтыг оруулсан байдаг бол 1961 оны Эрүүгийн хуулийн 123, 190 дүгээр зүйлд, 1986 оны Эрүүгийн хуулийн 7 дугаар бүлэгт ус, газар, түүний хэвлий, агаар³ зэрэг байгалийн гол төрөл зүйлүүдийг шинээр Эрүүгийн хуулийн хамгаалалтад авч, 2002 оны Эрүүгийн хуулийн 211 дүгээр зүйл, 2017

¹ Цэлмэг.Ц Ойн тухай хууль тогтоомж зөрчих гэмт хэрэг: эрүүгийн эрх зүй кримнологийн асуудал. Докторын зэрэг горилсон бүтээл.,УБ, 2012 он, 13 дахь тал

² Эрдэнэбаяр.М. Байгаль хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэргийг илрүүлэх шалгахад анхаарах зарим асуудал.УБ.,2010 он. 67 дахь тал

³ БНМАУ-ын хуулиудын эмхтгэл.УБ., 1960 он, 123 он 123 дахь тал

оны Эрүүгийн хуулийн 24.6 дугаар зүйлд тусгайлан хуульчлан өгсөн байна.

Эрүүгийн хуулийн 24.6 дугаар зүйл “Хууль бусаар мод бэлтгэх”-д гэмт хэргийг хуульчлан өгсөн байна.

1.Зөвшөөрөлгүйгээр ойд мод бэлтгэсэн, гарал үүслийн гэрчилгээгүйгээр мод, модон материалыг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдсан, худалдан авсан бол

2.Энэ гэмт хэргийг:

2.1.байнга тогтвортой;

2.2.бүлэглэж;

2.3.улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн ойд;

2.4.төрийн албан хаагч үйлдсэн бол

3.Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол гэж хуульчлан өгсөн байна.⁴

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг гэдэг нь байгаль орчин, ойг хамгаалах, нөхөн сэргээх, үржүүлэх, эзэмших, ашиглахтай холбоотой харилцаанд гэм буруугийн санаатай хэлбэрээр халдсан, Эрүүгийн хуулийн 24.6 дугаар зүйлд хуульчлан тодорхойлж, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан нийгэмд аюултай үйлдэл юм.⁵

Монгол улсын ой бүхий газар нутаг нь Сибирийн тайга, Төв Азийн тал хээрийн дундах экологийн шилжилтийн бүсийн ойт хээрийн шилмүүст ой, уулархаг нутгийн тайгын ой болон говь цөлийн бүсийн заган ой гэсэн хоёр үндсэн хэсэгт хуваагдана. Монгол орны нутаг дэвсгэрийн 8 орчим хувь нь ойгоор бүрхэгдсэн ба ихэвчлэн нутгийн хойд хэсгээр тархсан. Сүүлийн жилүүдэд уур амьсгалын өөрчлөлтөөс шалтгаалан ойн түймэр, ойн хөнөөлт шавж өвчний тархалт ихэс ч ойн тархалт, нөөцөд ихээхэн хохирол учруулж байна.⁶

Ойн сан бүхий талбай 18582.7 мянган га буюу нийт нутаг дэвсгэрийн 11.8 хувийг эзлэх ба үүний 12392.8 мянган га нь байгалийн болон таримал ойгоор бүрхэгдсэн, 5645.6 мянган га нь байгалийн аясаар эсвэл зориудаар ойжуулж байгаа ойгоор бүрхэгдсэн байдаг. Ойн сангийн нийт

талбайн 84.8 хувийг нутгийн ойд хэсэгт тархсан навчит болон шилмүүст ой, 15.2 хувийг нутгийн өмнөд хэсгийн говь, цөлийн бүсэд тархсан заган ой эзэлдэг.⁷ Сүүлийн 20 жилд ойн түймэр, ойн хөнөөлт шавжийн хор хөнөөл болон хууль бус огтлолтоос шалтгаалан 1,2 сая га ойн талбай хорогдсон тоо баримт байдаг.

Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг улсын хэмжээнд сүүлийн 5 жилд нийт 1578 бүртгэгдсэн нь нийт гэмт хэргийн 1.0 хувийг эзлэж байгаа ба хэргийн илрүүлэлт 65.3 хувьтай байна. Гэмт хэргийн улмаас 1370 иргэн, 47 аж ахуйн нэгж, байгууллагад 24 тэрбум 388 сая төгрөгийн хохирол учирснаас 15 тэрбум 934 сая төгрөгийг буюу 65.3 хувийг нөхөн төлүүлж, 9 тэрбум 155 сая төгрөгийн хөрөнгө битүүмжилсэн байна.⁸

Дээрх хугацаанд нийт бүртгэгдсэн хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргээс 708 буюу 44.9 хувийг хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг эзэлж байна.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг 2022 оны эхний 8 сард 188 бүртгэгдсэн нь өмнөх оны мөн үеэс 8 буюу 4.4 хувиар өсч, 153 иргэн, хуулийн этгээд холбогдон шалгагдаж, 177 иргэн, аж ахуй нэгж, байгууллагад 1.398.558.480 төгрөгийн хохирол учирч, 221.195.903 төгрөгийн эд зүйлийг битүүмжлэн, 503.223.757 төгрөгийг нөхөн төлүүлж, хохирол нөхөн төлөлт 36.0 хувьтай, хэргийн илрүүлэлт 44.9 хувьтай байна.⁹

Цагдаагийн байгууллагын статистик мэдээнээс харахад энэ төрлийн гэмт хэргийн тоон үзүүлэлт өндөр биш боловч байгаль экологид учруулж байгаа хохирлыг мөнгөн дүнгээр илэрхийлэх нь учир дутагдалтай, зарим талаар хэзээ ч нөхөн сэргээгдэхгүйгээрээ онцлогтой.

Гарал үүслийн гэрчилгээ олгож ирсэн түүхэн уламжлалт, одоо олгож байгаа эрх зүйн зохицуулалт, нөхцөл байдлын талаар: Эртний түүхэн сударт ойгоос мод бэлтгэх зөвшөөрлийг өгч, бэлтгэх газрын заадаг байсан талаар дурдсан байдаг бөгөөд албан ёсоор 1924 оны анхдугаар хуралдаанаар “Байгалийн баялгийг ашиглах дүрэм”, “Ой модны

⁴ <https://legalinfo.mn/mn/detail/11634> Эрүүгийн хууль

⁵ Гантулга.С Энхболд.Б. Эрүүгийн эрх зүйн тусгай анги, Уб.,2018 он. 446 дахь тал

⁶ <https://www.eic.mn/forestresource/> Байгаль орчин аялал жуулчлалын яамны мэдээллийн сан

⁷ Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны “Монгол орны байгаль орчны төлөв байдлын тайлан 2017-2018 он.Уб.,83 дахь тал

⁸ Цагдаагийн ерөнхий газрын Статистик мэдээлэл 2017-2021 он

⁹ Экологийн цагдаагийн албаны Статистик мэдээлэл, нөхцөл байдлын танилцуулга. Уб.,2022.08 сар

Хууль сахиулахуй

дүрэм"-ийг батлан, 1925 онд шинэчлэн "Монгол Улсын хязгаарын доторх ой мод газрыг захих дүрэм"¹⁰ өөрчлөн иргэдэд мөрдүүлж, мод бэлтгэх зөвшөөрөл /гарал үүслийн гэрчилгээг/ олгож байжээ.

Энэ хугацаанд ой модыг үйлдвэрлэл бүтээн байгуулалтад өргөн ашиглаж уг асуудлыг хариуцсан Аж ахуйн яамны бүтцэд "Ой модны хэлтэс" байгуулжээ. Ойн ангиудыг байгуулж хот орчмын ой, амьтны нөөцийн ашиглалт, хамгаалалтад хяналт тавьж журамлах асуудлыг хариуцуулж байсан. 1933 онд "Модны тэмдэг"-т бичиг авч 11 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс дараа оны 04 дүгээр сарын 01-ний өдөр хүртэл модыг огтолно" гэсэн нь зөвшөөрлийн системийн үндэс болжээ.¹¹

Ойн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.4 дэх хэсэг "Ойн анги /байхгүй бол тухайн нутаг дэвсгэрийн байгаль хамгаалагч/ архилгаа, цэвэрлэгээний журмаар бэлтгэх модонд эрхийн бичиг, гарал үүслийн гэрчилгээ олгоно", 34.1 дүгээр зүйлд "...ойн анги /байхгүй бол сум, дүүргийн эрх бүхий албан тушаалтан/ иргэн, ойн нөхөрлөл, аж ахуйн нэгж, ойн мэргэжлийн байгууллагад мод бэлтгэх эрхийн бичиг, гарал үүслийн гэрчилгээ олгоно"¹² гэж заасны дагуу гарал үүслийн гэрчилгээ олгодог.

Харин гарал үүслийн гэрчилгээг Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн сайдын 2013 оны 05 дугаар сарын 15-ны өдрийн А-153 тоот тушаалын 1 дүгээр хавсралт "Гарал үүслийн гэрчилгээ олгох, хяналт тавих журам"-д заасны дагуу энэ харилцааг зохицуулж байна.

Уг журамд заасны дагуу Ойн судалгаа хөгжлийн төвөөс 2020 онд 14.000, 2021 онд 79050, 2022 онд 42500, сүүлийн 3 жилийн хугацаанд нийт 135.550 ширхэг гарал үүслийн гэрчилгээний хуудсыг Монгол Үнэт цаас хэвлэл ХХК-д 135.550.000 төгрөгөөр хэвлүүлэн тараасан байна.¹³

Эрүүгийн хуулийн 24.6 дугаар зүйл "Хууль бусаар мод бэлтгэх"-ийн 1 дэх хэсэгт "Зөвшөөрөлгүйгээр ойд мод бэлтгэсэн, гарал үүслийн гэрчилгээгүйгээр мод, модон материалыг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдсан, худалдан авсан

бол" гэж бэлтгэсэн газрыг зааж өгсөн бичиг баримтыг мод, модон материалыг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдсан, худалдсан авсан гэсэн 4 үйлдлүүдийг гэмт хэрэгт тооцсон байна.

Гарал үүслийн гэрчилгээгүйгээр гэдэг нь иргэн, ойн нөхөрлөл, аж ахуйн нэгж, ойн мэргэжлийн байгууллага нь ойгоос бэлтгэсэн мод, гуалин, шургааг, дүнз, зүсмэл материал, түлээг өөр аймаг, сум, хот, суурины хооронд тээвэрлэх, худалдахдаа сум дундын болон сум дүүргийн ойн ангиас авч байгаа зөвшөөрлийн бичиг юм.¹⁴

Улсын хэмжээнд 2022 оны эхний 8 сарын байдлаар гарал үүслийн гэрчилгээгүй мод, модон материал тээвэрлэсэн гэмт хэргийн шинжтэй 27 үйлдэл бүртгэгдэж, 20 хэргийг шийдвэрлэсэн байна.¹⁵

Экологийн цагдаагийн албанаас 2022 оны эхний 6 сарын байдлаар Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй шалгалтын ажиллагаа явуулаад хууль бусаар гарал үүслийн гэрчилгээ олгодог байж болзошгүй Ойн ангийн дарга, инженер, зарим сумын засаг дарга нартай холбоотой үйлдлийг илрүүлэн 13 хүнийг холбогдох газарт шилжүүлсэн шалгуулж байгаа талаарх мэдээллийг хэвлэлийн хуралд дээр танилцуулж байсан.

Гарал үүслийн гэрчилгээг цахим хэлбэрт оруулахад эдийн засаг, хууль, эрх зүйн орчинд гарч болох ач холбогдлын талаар: Монгол Улсын Засгийн газар харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийг эдийн засгийн тэргүүлэгч салбарын нэгээр зарлаж, "Цахим Үндэстэн" болох уриалгыг дэвшүүлсэн. Энэ хүрээнд Харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн газрыг татан буулгаж, Цахим хөгжил, харилцаа холбооны яамны үйл ажиллагаа стратеги, зохион байгуулалтын бүтцийн өөрчлөлтийн хөтөлбөр, зохион байгуулалтын бүтэц, орон тооны дээд хязгаарыг Засгийн газрын 2022 оны 01

¹⁰ Цэлмэг.Ц Ойн тухай хууль тогтоомж зөрчих гэмт хэрэг: эрүүгийн эрх зүйн криминлогийн асуудал. докторын зэрэг горилсон бүтээл.,Уб, 2012 он, 17 дахь тал

¹¹ Мөн бүтээлийн 18 дахь тал

¹² Төрийн мэдээлэл сэтгүүлийн 2012 оны №22 дугаар

¹³ Ойн судалгаа хөгжлийн төвөөс 2022.09.12-ны өдөр албан бичгээр авсан мэдээлэл

¹⁴ Гантулга.С Энхболд.Б. Эрүүгийн эрх зүйн тусгай анги, Уб.,2018 он. 447 дахь тал

¹⁵ Экологийн цагдаагийн албаны Статистик мэдээлэл, нөхцөл байдлын танилцуулга.Уб.,2022.08 сар

дүгээр сарын 06-ны өдрийн 13 дугаар тогтоолоор баталсан.¹⁶

Тус яам нь “Цахим Үндэстэн” дунд хугацааны бодлогын баримт бичигтээ дижитал дэд бүтэц, цахим засаглал, кибер аюулгүй байдал, тоон бичиг үсгийн боловсрол, инновац ба дижитал контент үйлдвэрлэл болон үндэсний хөгжлийн хурдасгуур гэсэн зургаан зорилт дэвшүүлсэн байна¹⁷.

Цахим хөгжил, шилжилтийн талаар Засгийн газраас дээр байдлаар анхааран үзэж байгаа бол энэ чиглэлээр судалгаа хийдэг доктор Б.Хишигтогтох, Д.Сумьяацэрэн нар өөрсдийн “Цахим мэдээллийн орчинд үйлдэгдэх гэмт хэргийг мөрдөн шинжлэхүйн онол, арга зүйн үндэс” бүтээлдээ “Мэдээлэл харилцаа холбооны салбар нь хүн төрөлхтний оюун сэтгэлгээ, соёл, иргэншлийн ололтын нэг хэсэг болсон байгалийн шинжлэх ухаан, техникийн буюу хэрэглээний шинжлэх ухаан, хүмүүнлэгийн буюу амьдралын шинжлэх ухааны заагт үүссэн, нөхцөл хөгжсөн, харьцангуй шинэ боловч хуучин шинжлэх ухааны үргэлжлэл, хүн төрөлхтний бий болгосон үнэт зүйлийн нэгээхэн хэсэг мөн.”¹⁸ гэж үзсэн байна.

Засгийн газрын үзэл баримтлал, эрдэмтэн судлаач нарын үзэж байгаагаар өнөө үед хүний хөдөлмөрийг хөнгөвчилсөн, эдийн засгийн хувьд хэмнэлт гаргах өөрчлөлтийг хийх ёстой гэж үзэж байна.

Гарал үүслийн гэрчилгээг цахим болгох ажиллагаа, аргачлалын талаар: Байгаль орчны мэдээллийн сангуудтай мэдээлэл солилцох боломж бүхий хууль бус мод бэлтгэл, хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг, бэлтгэсэн, тээвэрлэж яваа модын хэмжээг хянах зориулалттай цахим системийг хөгжүүлж, тухайн системд цагдаа, мэргэжлийн хяналтын улсын байцаагч, байгаль хамгаалагч, аж ахуйн нэгж, иргэд өөрсдийн гар утасны ухаалаг аппликэйшнээр дамжуулан хялбар хандаж, хяналт тавих боломжийг бүрдүүлэх ёстой.

Мод бэлтгэлийн хувьд Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны аймаг, суманд олгосон модны хэмжээ, хуваарь, эрх бүхий байгууллага иргэн, аж ахуйн нэгжид өгсөн тусгай зөвшөөрөл бүртгэхээс эхлээд бэлтгэсэн мод, модон материал эцсийн хэрэглэгчид хүрэх хүртэл бүх үе шатыг

хамарсан бүртгэл, тэмдэглэл, хяналт хийх боломж олгох модулиудаас бүрдэнэ. Хуваарилсан модны хэмжээ, бэлтгэлтийн ажлын явц байдлыг хянан, шалгах зорилгоор эрх бүхий хэрэглэгчид тус системд нэвтэрч хандах эрхийн дагуу мэдээлэл авах, тэмдэглэл үлдээх боломжтой байна.

Уг санд иргэн, хуулийн этгээдэд олгосон мод бэлтгэх эрхийн болон гарал үүслийн гэрчилгээний сери, дугаар, бэлтгэн нийлүүлэгч, бэлтгэх газрын нэр, модны төрөл, мод бэлтгэгчийн мэдээлэл, байгууллагын хаяг, зориулалт, бэлтгэн эхлэх, дуусах, тээвэрлэх хугацаа, бэлтгэх хоног, эрх олгосон эрх бүхий албан тушаалтан, хүчинтэй хугацаа, тээврийн хэрэгслийн марк, улсын дугаар, модны тоо хэмжээ зэрэг мэдээллүүдийг бүртгэдэг байх хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Гарал үүслийн гэрчилгээг цахим болгоход нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлагатай эрх зүйн актуудын талаар: Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн сайдын 2013 оны 05 дугаар сарын 15-ны өдрийн А-153 тоот тушаалын 1 дүгээр хавсралт “Гарал үүслийн гэрчилгээ олгох, хяналт тавих журам”-ын 4.5 дугаар зүйлд “*Эрхийн бичиг, гарал үүслийн гэрчилгээг иргэн, ойн нөхөрлөл, аж ахуйн нэгж байгууллагад олгосон талаарх мэдээллийг ойн ангийн дарга, сум, дүүргийн эрх бүхий албан тушаалтан олгосон өдрөөс цахим сүлжээнд байрлуулна*” гэж заасны дагуу цахим болгох боломжтой юм.

Харин Ойн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.4, 34 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэг тус тус нэмэлтээр гарал үүслийн гэрчилгээг цахим хэлбэрээр олгож болно” гэсэн өөрчлөлтийг оруулах, “Гарал үүслийн гэрчилгээ олгох, хяналт тавих журам”-ын гарал үүслийн гэрчилгээ олгохтой харилцааг зохицуулж байгаа заалтуудад цахим хэлбэрээр олгохтой холбоотой нэмэлт өөрчлөлт оруулж эрх зүйн орчин боловсронгуй болгон хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Гарал үүслийн гэрчилгээг цахим болгосноор уг харилцааны нууцлал, аюулгүй байдлыг хамгаалах талаар:

Монгол Улсын Засгийн газраас цахим засаглалыг хөгжүүлэх бодлого баталж,

¹⁶ Байгууллагын түүх – Цахим хөгжил харилцаа холбооны яам (mdcc.gov.mn)

¹⁷ Засгийн газрын танилцуулга гарын авлага.

¹⁸ Хишигтогтох.Б Цогбаяр.Л Сумьяацэрэн.Д Цахим мэдээллийн орчинд үйлдэгдэх гэмт хэргийг мөрдөн шинжлэхүйн онол, арга зүйн үндэс.Уб.,2015 он. 3 дахь тал

Хууль сахиулахуй

холбогдох төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж ирсэн боловч төрийн удирдлагын манлайлал, төрийн байгууллагуудын уялдаа холбоо, үүрэг, оролцоо хангалтгүй, нэгдсэн зохицуулалтгүй, үр ашиг багатай, хөрөнгө оруулалтын давхардал зэргээс шалтгаалж цахим шилжилтийн явц удааширч олон улсын цахим хөгжлийн индексээр 2016 онд 84, 2020 онд 92 дугаарт орсон байна.

Харин Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай, Цахим гарын үсгийн тухай, Кибер аюулгүй байдлын тухай, Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хуулиуд 2021 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдөр батлагдан 2022 оны 05 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн хэрэгжиж дээрх асуудлуудыг шийдвэрлэж, цахим засаглалын хөгжлийг хурдасгах, гарал үүслийн гэрчилгээг цахим хэлбэрээр олгоход нууцлал, аюулгүй байдлыг хангах хууль, эрх зүйн орчин бүрдсэн.¹⁹

Хууль, эрх зүй, эдийн засгийн хувьд гарч болох ач холбогдлын талаар: Модны гарал үүслийн гэрчилгээг цахим болгосноор дараах ач холбогдолтой гэж судлаачийг зүгээс үзэж байна. Үүнд:

1. Эрүүгийн хуулийн 24.6 дугаар зүйлд заасан “Хууль бусаар мод бэлтгэх” гэмт хэргийн гаралт жилд дунджаар 15 хувиар буурах боломжтой гэсэн тооцоолол гаргасан.

Ач холбогдлын тайлбар: 2022 оны эхний 8 сарын байдлаар хууль бусаар мод бэлтгэх 188 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс 27 нь гарал үүслийн гэрчилгээгүй мод, модон материал тээвэрлэсэн үйлдэл байх тул энэ үйлдлийг гарах боломжийг хязгаарлаж өгснөөр энэ төрлийн гэмт хэрэг жилд дунджаар 15 хувиар буурах боломжтой юм.

2. Гэмт хэрэгт тооцсон үйлдлийг гарах боломжийг хязгаарлан өгснөөр урьдчилан сэргийлэх томоохон ажил болно гэж үзэж байна.

Ач холбогдлын тайлбар: Эрүүгийн хуулийн 26.6 дугаар зүйлд 4 төрлийн үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцсон байдаг. Үүнээс гарал үүслийн гэрчилгээг цахим хэлбэрт оруулан мод, модон материалыг хууль бусаар тээвэрлэх үйлдлийг таслан зогсоож чадвал томоохон урьдчилан сэргийлэх ажлын нэг хэлбэр болгох боломжтой юм.

3. Мод, модон материалын бэлтгэл, худалдан борлуулах, тээвэрлэх ажлын явц байдлыг эрх бүхий алба хаагчид шалгахад хялбар болж, төрийн үйлчилгээг иргэд шуурхай хүргэх боломж бүрдэнэ гэж үзэж байна.

Ач холбогдлын тайлбар: Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 30 дугаар зүйлийн 30.1, Ойн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.4, Гарал үүслийн гэрчилгээ олгох, хяналт тавих журмын 6 дугаар зүйлийн 6.9 дэх хэсэгт тус тус зааснаар дамжин өнгөрч байгаа цэгүүдэд цагдаа, байгаль орчны хяналтын улсын байцаагч, байгаль хамгаалагч нар гар утасны ухаалаг аппликэйшныг ашиглан мэдээллийг боловсруулж шалгалт хийхэд хялбар болж, иргэдийг хүлээлгэхгүйгээр шуурхай үйлчлэх боломжтой юм.

4. Цаасан суурьтай зөвшөөрлийн тогтолцоог болиулж цахим хэлбэрээр мод, модон материал тээвэрлэх, гарал үүслийн гэрчилгээ олгох зөвшөөрөл өгч, цахим гарын үсэг зурж баталгаажуулдаг болсноор эдийн засагт томоохон ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Ач холбогдлын тайлбар: Эдийн засагчдын баримталдаг хязгаарлагдмал нөөцөөр хязгааргүй хэрэгцээг хангах гэсэн зарчмыг хэрэгжүүлэх болно. Цахимаар мод, модон материал тээвэрлэх, гарал үүслийн гэрчилгээ олгох зөвшөөрөл өгснөөр ашиггүй зардлыг өөрсдийн нөөц боломжид тулгуурлан хэмнэж, хэмнэсэн төсвийн хөрөнгөөр программ хангамж, техник технологи, оюуны бүтээлийг дэмжих, хөгжүүлэх, инновацын бүтээгдэхүүнийг үйл ажиллагаанд шуурхай нэвтрүүлэн хэрэгжүүлэх болно.

Хяналт тавих чиг үүрэг бүхий алба хаагчдын ажлын ачааллыг бууруулах, хөдөлмөрийг хөнгөвчлөх зорилго бүхий ашиглахад төвөггүй, хийсэн ажлын тайлан тооцооллыг даруй гаргадаг, ухаалаг төхөөрөмжид суурилсан программ хангамжийг байгууллагын нөөц, боломжид тулгуурлан зохион бүтээж хэрэглээнд нэвтрүүлж болно.²⁰

Ойн судалгаа хөгжлийн төвөөс авсан тоо баримтаас жилд дунджаар 45183,3 гарал үүслийн гэрчилгээний 112.957.500 төгрөгийг зардлаар хэвлэдэг тул энэ зардал

¹⁹ Нямдорж.Д Цаасны хэрэглээг хэмнэсэн цахим цагдаа төсөл, хөтөлбөрийн танилцуулга.Уб.2022 онд Цагдаагийн ерөнхий газарт танилцуулсан.

²⁰ Нямдорж.Д Цаасны хэрэглээг хэмнэсэн цахим цагдаа төсөл, хөтөлбөрийн танилцуулга.Уб.2022 онд Цагдаагийн ерөнхий газарт танилцуулсан.

болон түүнийг даган гардаг бусад төрлийн зардлыг бүрэн хэмнэх боломжтой юм.

5.Цахим орчинд шинжсэнээр авлига, ашиг сонирхлын зөрчил үүсэхгүй байх боломжтой боломжтой гэж үзэж байна.

Ач холбогдлын тайлбар: Ашиг сонирхлын зөрчил гэж нийтийн албан тушаалтан албаны бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх үед түүний хувийн ашиг сонирхол нийтийн ашиг сонирхолтой зөрчилдөх болон албан үүргээ тэгш, шударгаар хэрэгжүүлэхэд харшаар нөлөөлж болохуйц нөхцөл байдлыг²¹ хэлнэ гэж хуульчлан өгсөн байдаг.

Орон нутгийн тухайн жилийн модны нөөц, хуваарьлалтыг ил тод мэдээллснээр мод бэлтгэх, худалдах, худалдан авах, тээвэрлэх ажиллагааг иргэд, аж ахуйн нэгжид нээлттэй болгож, үлдэгдэл нөөцийн хянах боломжтой болно. Мөн Цахим хэлбэрээр мод, модон материал бэлтгэх, худалдах, худалдан авах, тээвэрлэх, гарал үүслийн гэрчилгээг олгох зөвшөөрөл өгснөөр зөвхөн программ дээр оруулсан мэдээллийн дагуу ажиллагаа хийгдэж, төрийн алба хаагчтай харьцах шаардлагагүй тул авлига, ашиг сонирхлын зөрчил үүсэхгүй байх боломжтой юм.

Дүгнэлт

Модны гарал үүслийн гэрчилгээг цахим болгосноор Монгол улсын Засгийн газраас хэрэгжүүлж байгаа цахим үндэстэн болох зорилтыг хангахад дэмжлэг үзүүлж, хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийн гаралт 15 хувиар буурч, хяналт тавих чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын хяналт сайжирч, төрийн үйлчилгээг иргэдэд шуурхай хүргэх, цахим хэлбэрээр бүрэн хянах, ашиг сонирхлыг зөрчил үүсэхгүй байх боломжтой гэж дүгнэж байна.

Санал

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд модны гарал үүслийн гэрчилгээг цахим болгох эдийн засаг, хууль, эрх зүйн ач холбогдол сэдвээр судалгааны ажил хийж дараах саналуудыг гаргаж байна. Үүнд.

1. Ойн тухай хууль, Гарал үүслийн гэрчилгээ олгох, хяналт тавих журамд цахим хэлбэрээр олгох тухай нэмэлт өөрчлөлт оруулах,

2. Мод, модон материал тээвэрлэх, гарал үүслийн гэрчилгээ олгох зөвшөөрлийг цахим хэлбэрт оруулах.

3. Хяналт тавих чиг үүрэг бүхий байгууллагын алба хаагчдыг ажлын ачааллыг бууруулах, хөдөлмөрийг хөнгөвчлөх зорилго бүхий ашиглахад төвөггүй, хийсэн ажлын тайлан тооцооллыг даруй гаргадаг, ухаалаг төхөөрөмжид суурилсан программ хангамжийг төрийн байгууллагуудын нөөц, боломжид тулгуурлан зохион бүтээх.

Ашигласан материал:

Хууль, тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль

2. Эрүүгийн хууль

3. Ойн тухай хууль

4. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль

5. Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль

6. БНМАУ-ын хуулиудын эмхэтгэл

7. Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн сайдын 2013 оны 05 дугаар сарын 15-ны өдрийн А-153 тоот тушаалын 1 дүгээр хавсралт "Гарал үүслийн гэрчилгээ олгох, хяналт тавих журам"

Ном, сурах бичиг

1. Нарангэрэл.С Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй. Тусгай анги

2. Жанцан.С Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй

3. Гантулга.С, Энхболд.Б Эрүүгийн эрх зүй

4. Эрдэнэбаяр.М. Байгаль хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэргийг илрүүлэх шалгахад анхаарах зарим асуудал

5. Хишигтогтох.Б Цогбаяр.Л Сумьяацэрэн.Д Цахим мэдээллийн орчинд үйлдэгдэх гэмт хэргийг мөрдөн шинжлэхүйн онол, арга зүйн үндэс

Магистр, докторын зэрэг горилсон бүтээл

1. Нямдорж.Д Цаасны хэрэглээг хэмнэсэн цахим цагдаа төсөл, хөтөлбөрийн танилцуулга.

2. Цэлмэг.Ц Ойн тухай хууль тогтоомж зөрчих гэмт хэрэг: эрүүгийн эрх зүй криминологийн асуудал. Докторын зэрэг горилсон бүтээл

Сонин сэтгүүл, Веб сайт

1. <https://News.mn> сайт

2. <https://legalinfo.mn/mn/detail/>

Эрүүгийн хууль

урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.3 дахь заалт

²¹ Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс

3. <https://www.eic.mn/forestresource/>
Байгаль орчин аялал жуулчлалын яамны
мэдээллийн сан

4. <https://www.mddc.gov.mn>
Байгууллагын түүх – Цахим хөгжил
харилцаа холбооны яам

Судалгааны тайлан

1. Засгийн газрын танилцуулга
гарын авлага

2. Байгаль орчин, аялал
жуулчлалын яамны “Монгол орны байгаль
орчны төлөв байдлын тайлан 2017-2018 он.

3. Цагдаагийн ерөнхий газрын
Шуурхай удирдлагын төвөөс авсан тоон
мэдээлэл

4. Цагдаагийн ерөнхий газрын
Статистик мэдээлэл 2017-2021 он

5. Төрийн мэдээлэл сэтгүүлийн 2012
оны №22 дугаар

6. Экологийн цагдаагийн албанаас
гаргасан “Гэмт хэргийн нөхцөл байдлын
танилцуулга” мэдээ

7. Экологийн цагдаагийн албаны
Эрүүгийн цагдаагийн хэлтсийн 2020 оны үйл
ажиллагааны тайлан

8. Экологийн цагдаагийн албаны
Статистик мэдээлэл, нөхцөл байдлын
танилцуулга

УЛСЫН ХИЛ ХАМГААЛАЛТЫН НЭГДМЭЛ ТОГТОЛЦООНЫ ЕРӨНХИЙ ОЙЛГОЛТ

UNIFIED SYSTEM'S GENERAL UNDERSTANDING OF THE MONGOLIAN BORDER PROTECTION

Б.Амармэнд

ДХИС-ийн докторант

Amarmend B.

Doctoral student of the University of the Internal affairs

Хураангуй: Монгол Улсын хил, түүний бүрэлдэхүүн хэсэг (хуурай газар, ус, агаар, газрын хэвлийн)-ийн хамгаалалтын эрх зүйн орчны өнөөгийн байдал болон улсын хил хамгаалалтын нэгдмэл тогтолцооны ерөнхий ойлголтыг судалсан болно.

Abstract: This paper aimed to study the general understanding of the unified system of the state border protection and the current status of the legal sphere for the Mongolian border protection and its component (land, water, air, underground)

Түлхүүр үг: Тогтолцоо, нэгдмэл тогтолцоо, элемент, улсын хил, түүний хамгаалалт.

Keyword: State border, border protection system

Дэлхийн улс орнууд өөрийн улсын хилийн аюулгүй байдлаа хангах, улс орны хэмжээнд улсын хил хамгаалалтын үйл ажиллагааг удирдахад бэрхшээл, сорилтууд тулгарч байгаа энэ цаг үед¹ улсын хил хамгаалалтын нэгдмэл тогтолцоо, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг томъёолох явдал чухал байна. Өөрөөр хэлбэл, хилийн орон зайд улсын хил, түүний бүрэлдэхүүн хэсэг (хуурай газар, ус, агаар, газрын хэвлийн)-ийн хамгаалалтын үндсэн ухагдахуун, улс орны аюулгүй байдлыг хангахад шууд ба шууд бус оролцож байгаа элементүүдийг хил хамгаалах байгууллагын бүтэц, үйл ажиллагааны онцлог шинжтэй уялдуулан хил хамгаалалтын нэгдмэл тогтолцоог тодорхойлох явдал юм.

Судлаач бидний хувьд улсын хил хамгаалалтын нэгдмэл тогтолцооны тухай ерөнхий ойлголтыг судлан, тодорхойлж, түүнийг цэргийн болон хил судлалын ухааны эргэлтэд оруулах явдал юм. Үүний тулд тогтолцоо гэх ойлголтыг нарийвчлан авч үзэх шаардлагатай. Систем буюу монголоор “Тогтолцоо” хэмээн орчуулагдах энэ үгийг манай эрдэмтэд дэлхийн нийтэд хэрэглэгдэж буй систем гэх үгээр нь албаны хэллэгт ашиглаж байна². (цаашид тогтолцоо гэх).

Хоорондоо ямар ч харилцаа хамааралгүй өгөгдлийн цуглуулга хэзээ ч тогтолцоо болж чадахгүй. Тогтолцоо нь дотроо тогтолцоо агуулах ба тогтолцоог амьтай болон амьгүй, ерөнхий ба тусгай, нэгдмэл ба салангид, нэг ишт ба олон ишт, объектив ба субъектив, төсөөлсөн ба бодит, шашны болон улс төрийн гэх зэргээр ангилж болдог³ байна.

Мөн тогтолцоо гэх ухагдахууныг томъёолсон олон эрдэмтдийн тодорхойлолт байдаг бөгөөд тэдгээрийн онцлог шинжүүдэд задлан шинжилгээ хийвэл дараах байдал ажиглагдаж байна. Үүнд:

Нэгдүгээрт: Тогтолцоо нь ажиллах тодорхой хүрээлэл өөрийн элементүүдийн үйл ажиллагааны ерөнхий орчинтой байдаг. Амьдрал, үйл ажиллагааны нөхцөл болсон зохих хүрээлэл, гадаад орчноос ангид ямар ч тогтолцоо үүсэж, оршин тогтнож чадахгүй.

Хоёрдугаарт: Тогтолцоо нь өөрийн дотоод зохион байгуулалт, бүтэц, бүрдүүлэгч элементүүдээс бүрдэнэ.

Гуравдугаарт: Тогтолцооны нэгэн чухал шинж нь бүх элементүүдийн хувьд нийтлэг үйл ажиллагааны зорилго, түүндээ зохицсон үүрэгтэй байна.

¹ Жамсрандорж, Ж. Улсын хил хамгаалалтын удирдлагын автоматжуулалтыг боловсронгуй болгох арга зам. Цэргийн ухааны докторын зэрэг горилсон бүтээл. -УБ., 2021. 16 дахь тал.

² <https://prezi.com/>

³ Уянга, С. Системийн шаардлагын шинжилгээ. - УБ., 2016.

МОНГОЛЫН ДНХИС-ЫН ДОКТОРАНТ

МОНГОЛ ХЭЛНИЙ ТАЙЛБАР

Дөрөвдүгээрт: Тогтолцоо оршин тогтнох бүтцийн хувьд бусад дэд тогтолцоонуудаас бүрддэг онцлогтой⁴.

Судлаач Г.Чулуунбаатар Тогтолцоо гэх нь “Эмх цэгц, эрэмбэ дараа бүхий бүтэц, бүрэлдэхүүн гэж тодорхойлсон бол бүтэц нь юмсын дотоод бүрэлдэхүүний байгуулалтыг тодорхойлж, аливаа юмны тодорхой горим, үйл явцыг илэрхийлдэг⁵ болохыг ангилан тайлбарласан байна.

Судлаач, доктор Б.Болдсайхан тогтолцоо гэдэг нь “Нэгдмэл тогтолцоог агуулсан, аливаа асуудлын мэдээллийг цуглуулан задлан шинжилж, төрөлжүүлэн нэгтгэж, дүгнэлт гаргах замаар хамгийн зөв хувилбарыг олоход тусалдаг бөгөөд нэгэн зорилгын төлөө зохион байгуулсан элементүүд буюу бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн нэгдлийг нэгтгэн хамарч, нарийвчлан авч үздэг⁶ гэж тодорхойлжээ.

Тогтолцоог авч үзэхэд элемент, дэд тогтолцоо, холбоо, холбогдол, бүтэц гэх ойлголтууд өргөн хэрэглэгдэж байна⁷. Энгийнээр хэлбэл, тогтолцоо нь тодорхой бүхэл, чанар, нэгдлийг олж, өөр хоорондоо холбоо харилцаанд оршин байдаг элементүүдийн цогц юм. Энэ харилцаа нь зүй тогтлын шинжтэй. Зүй тогтол, тогтолцооны бүрэлдэн тогтох үйл явц нь тодорхой хууль, хэрэгцээ, шаардлага, үүрэг зорилгоос үүдэлтэй юм.

Монгол хэлний тайлбар толь бичигт: **Нэгдмэл** гэдэг үгийг нэгдмэл зарчим (бүгд хүлээн зөвшөөрч дагах үзэл баримтлал), (үзэл бодлын зөрөлдөөгүй алс ирээдүйд хүрэх хүсэн эрмэлзлэл)⁸ гэсэн бол Монгол хэлний их тайлбар толь бичиг⁹ болон Я.Цэвэлийн Монгол хэлний товч тайлбар толь бичигт¹⁰: Нэгдмэл гэдэг нь “нийлж нэгдсэн юм; нэгдмэл санаа; нэгдмэл фронт; нэгдмэл хүч” гэж тус тус тайлбарласан байна.

Харин Монгол хэл зүйн талаас нэгдмэл, нэгдсэн гэх хоёр үгийн утга, агуулга нь нэг болох, нэгдэх гэх ижил утгыг илтгэх боловч нэгдсэн тогтолцоо, нэгдмэл тогтолцоо гэх нийцлийн утга, агуулга нь харилцааны нөхцөлд ялгамжтай утга заадаг байна.

Нэг (нэг бүхэл цорын ганц) гэх тооны нэрийн дараа-д- дагавар залгаж нэгд-(нэг, бүхэл, цогц болох) гэсэн үйл үг үүсдэг байна.

Нэгдмэл гэдэг үг нь хэл зүйн хувьд нэгд-д- нэгд үйл үгэнд-мэл (мал) дагавар залгаж нэгдмэл буюу нэг бүхэл цул гэсэн утга илтгэх бөгөөд нэгдмэл тогтолцоо- нэг, цул тогтолцооны зөв эсэхэд дүн шинжилгээ хийх, сайжруулах, дэд тогтолцооны оролцоог хангах гэсэн агуулгатай юм.

Нэгд-сэн- (үгийн тодотгон холбох) тухайн үйл үгийг нэртэй холбох үүрэгтэй. Нэгдсэн-нөхцөлөөр хэлбэржин тогтолцоо холбоо үг үүснэ. Нэгдсэн тогтолцоо (тогтолцоог тодотгох, тайлбарлах, тухайн тогтолцооны зөв эсэх, ямар тогтолцоог нэгдсэн гэж үзэх вэ) гэдэг агуулгыг тодруулна. Нэгдсэн гэдэг үгийн утга нь нийлсэн гэдэг үгтэй адил төстэй юм.

Эндээс үзэхэд нэгдсэн, нэгдмэл гэх үгийн агуулга, утга санааны хувьд ижил ойлголтыг илэрхийлж байна. Харин нэгдмэл тогтолцооны зөв зохион байгуулалт нь нэг талаас байгууллагын бүтэц болон түүний үйл ажиллагааг шийдвэрлэх арга зам, нөгөө талаас тодорхой нэгж хэсгүүдийн хооронд бий болсон харилцаа холбоо юм. Иймд тогтолцоо нь өөрөө бүтэц болон үйл ажиллагааны гэсэн хоёр арга замаар илэрхийлэгдэж байна.

Өөрөөр хэлбэл, нэгдмэл тогтолцооны зөв зохион байгуулалт нь нэг арга хэмжээнд хэд хэдэн нэгдсэн тогтолцоог оролцуулах буюу бодлого, эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд байгууллагын бүтэц, чиг үүргийг тодотгон, тэдгээрийн үйл ажиллагааг нэг чиглэлд нэгтгэн, удирдлага зохион байгуулалтаар хангах явдал гэж ойлгож болно.

Даяаршлын өөрчлөлт, шинэчлэлтийн явцад газар нутаг, хил хязгаарын халдашгүй байдалд улс орнуудын улс төр, эдийн засаг, шашин шүтлэг гэх мэт хүчин зүйлээс шатгаалан улс гүрнүүдийн ойртон нягтрах процесс тасралтгүй явагдаж энэхүү процессын явцад хилийн мөн чанар, түүний талаарх ойлголт улам бүр өргөсөж “Газар нутгийн хил хязгаар”, “Ашиг сонирхлын хил хязгаар”, “Нийтлэг хил хязгаар”, “Газар

⁴ Афанасьев, В.Г. Системность и общество. -М., 1980. С 170.

⁵ Чулуунбаатар, Г. Тогтолцоо ба бодлого. -Уб., 2013. 92 дахь тал

⁶ Болдсайхан, Б. Системийн онолын үндэс (системийн агуулгүй байдлын асуудлууд). -Уб., 2008. 20 дахь тал.

⁷ Пүрэвдорж, Ч. Боловсролын тогтолцоо олон улсад. -Уб., 1999. 13 дахь тал

⁸ Даш, Н., Янжиндолгор, А. Монгол хэлний тайлбар толь. -Уб., 2016. 865 дахь тал.

⁹ Монгол хэлний их тайлбар толь. ШУА-ны Хэл зохиолын хүрээлэн. -Уб., 2015.

¹⁰ Цэвэл, Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. - Уб., 2013.

нутгаас ангид хил хязгаар” хэмээх шинэ ойлголтууд урган гарч ирж байна.

Үүнтэй зэрэгцэн улс хоорондын харилцаа, хамаарал улам бүр нэмэгдэхийн хэрээр олон улсын терроризм, цахим халдлага, шашин, угсаатны улбаатай үндэстэн хоорондын зөрчил, мөргөлдөөн, иргэний дайн, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг, хил дамнасан мансууруулах бодисын наймаа, бохир мөнгө угаах, олныг хамарсан хяналтгүй цагаачлал, халдварт өвчний тархалт, химийн хог хаягдал, их гүрнүүдийн задрал, хөрш улсуудын дотоодын нийгмийн хямрал, эрх баригчдын эсрэг бүлгүүдийн идэвхжил, үндсэрхэг үзэлтнүүдийн хөөрөл газар авах ¹¹ зэрэг хилийн шугамаар хязгаарлагдахгүй уламжлалт бус аюул заналын хамрах хүрээ улам бүр өргөжин тэлж байгаагаас харахад дэлхийн улс, орнууд түүхийн аль ч үед байснаас ноцтой, урт удаан үргэлжлэх, зарим тохиолдолд уналт сүйрлийн ирмэгт хүргэж болзошгүй шинэ сорилт, аюул заналтай тулгарах болсон.

Мөн бусад улс орнуудад гарч буй зөрчлийн арга хэлбэр нь улам нарийсч дээрх зөрчлөөс гадна эдийн засаг, хүн ам, байгаль экологийн эсрэг чиглэсэн газрын хэвлийгээр хил дамнасан туннель буюу газар доорх байгууламж (хонгил) зэргийг бий болгож түүгээр хар тамхи, мансууруулах бодис, зэвсэг галт хэрэгсэл, хүний наймаа, хориглосон бараа бүтээгдэхүүн гаргах, химийн хорт бодис хил дамнуулан булах, хил дамнасан байгалийн баялгийг олборлох, нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл (дрон) ашиглан агаарын хилээр хар тамхи, мансууруулах бодис, зэвсэг галт хэрэгсэл зөөвөрлөх гэх мэт гэмт хэрэг, сөрөг үзэгдлүүд улсын хил, түүний аюулгүй байдал, хамгаалалтад сөргөөр нөлөөлж байна.

Улс орны аюулгүй байдлыг хангах, батлан хамгаалах ажиллагааны тэргүүн шугам нь улсын хил, түүний хамгаалалт, түүн дэх аюулгүй байдлыг хангахаас эхэлдэг гэж ойлгоно. Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлын салшгүй хэсэг нь улсын хил, түүний хамгаалалт өнө мөнхөд байсаар ирсэн ¹² бөгөөд Монгол Улсын нутаг

дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал¹³, улсын хил халдашгүй дархан байна” ¹⁴ гэсэн суурь ойлголт нь улсын хил, түүний бүрэлдэхүүн хэсэг (хуурай газар, ус, агаар, газрын хэвлийн)-ийн хамгаалалттай шууд холбоотой юм.

Улсын хил гэсэн ойлголтыг “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн зах хязгаарыг газрын гадаргуу, усны мандал дээр хил залгаа улсын нутаг дэвсгэрийн хязгаараас зааглаж, Монгол Улсын олон улсын гэрээгээр тодорхойлж, тогтоосон шугамыг Монгол Улсын хил /цаашид “улсын хил” гэх/ гэнэ. Уг шугамаас эгц дээш агаарын, мөн шугамаас эгц доош газрын хэвлийн хил байна” ¹⁵ гэж тодорхойлж, хуульчилсан байна.

Шинжлэх ухааны доктор, профессор О.Үржин нь улсын хилийн тодорхойлолтыг судлаж шинжилж үзээд улсын хил (газрын гадаргуу, агаар, газрын хэвлий) нь гурван бүрэлдэхүүн хэсэгтэй гэж үзсэн бол ¹⁶. Судлаач бидний үзэж байгаагаар улсын хил нь өөрөө нэгдмэл шинжийг илэрхийлж, нутаг дэвсгэрийн хязгаарын гадаад заагийг тодорхойлч (хуурай газрын хил, усан хил, агаарын хил, газрын хэвлийн хил) гэсэн харилцан хамаарал бүхий дөрвөн орчны хүрээнд яригдаж, ойлгогдох тул түүний хамгаалалтын асуудал нь орон зайн хувьд зөвхөн газрын гадаргуун хилийн шугамын уртаар хязгаарлагдах бус, харин түүнээс эгц дээш болон эгц доош үргэлжилсэн босоо хавтгайн талбайн хүрээнд шийдвэрлэгдэх үйл ажиллагаа юм. Өөрөөр хэлбэл, хуурай

газрын хилийн, усан хилийн, агаарын хилийн, газрын хэвлийн хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах нь хил хамгаалалтын нэгдмэл байдлыг сайжруулах, хилийн аюулгүй байдлыг хангах явдал болно. Үүний тулд улсын хил,

¹¹Лхачинжав, Ш. Хил хамгаалалтын тогтолцоонд орон нутгийн засаг захиргаа, ард иргэдийг оролцуулах ажиллагааг боловсронгуй болгох нь. Цэргийн ухааны докторын зэрэг горилсон бүтээл. -УБ., 2011.

¹² Ганболд, Ц. Хил судлал. -УБ., 2022.

¹³ Монгол Улсын Үдсэн хууль. -УБ., 2020.

¹⁴ Монгол Улсын хилийн тухай хууль. -УБ., 2016.

¹⁵ Мөн энд. -УБ., 2016.

¹⁶ Үржин, О. Хил судлал сэтгүүл. -УБ., 2019. 34 дэх тал.

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ

түүний бүрэлдэхүүн хэсэг (хуурай газар болон ус, газрын хэвлий, агаар)-ийн хамгаалалтын нэгдмэл байдлыг чухалчлан авч үзэх нь зүйтэй юм.

Улсын хил хамгаалалтын үйл ажиллагаа нь “Газар, усан дээрх улсын хилийг улсын хил хамгаалах байгууллага, агаарын хилийг зэвсэгт хүчний агаарын цэрэг хамгаална”¹⁷, хил хамгаалах байгууллагын үүрэгт “агаарын хилийг зөрчсөн байж болзошгүй нисгэгчтэй болон нисгэгчгүй нисэх хэрэгслийн талаарх мэдээллийг зэвсэгт хүчний агаарын цэргийн анги, салбарт шуурхай дамжуулах”¹⁸ гэсэн эрх зүйн зохицуулалтын өнцгөөс харвал газрын хэвлийн хил хамгаалалт ямарч зохицуулалтгүй, хариуцах эзэнгүй, хэнд, хаана харъялагдан хамгаалагдах нь тодорхой бус байгаа юм. Харин хилийн тухай хуулийн “хилийн зөрчил”-ийн жагсаалтад “улсын хилийг газрын хэвлийгээр нэвтэрсэн”¹⁹ гэсэн заалт байгаа нь газрын хэвлийн хилийн хамгаалалт зарим талаар хил хамгаалах байгууллагын үүрэгт хамаарах ойлголтыг бий болгож байна. Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах асуудал нь хуурай газар, ус, агаар, газрын хэвлийн хилийн аль алинд хамааралтай бөгөөд нэгийг нь нөгөөгөөс салган авч үзэх боломжгүй юм.

Өөрөөр хэлбэл улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах нэгдмэл үүргийг улс орны хэмжээнд салангид хэрэгжүүлэх нь учир дутагдалтай улсын хил, түүний хамгаалалт нь газар нутгийн бүрэн бүтэн байдал, улсын тусгаар тогтнолыг хангах, хязгаар нутагт аюулгүй байдлыг хангах, улс орны хэмжээнд хил хамгаалалтыг зохион байгуулж явуулах, улсын хилийг зөрчилгүй байлгах, олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг мөрдөх, улсын хилийн шугамын явалтыг хууль бусаар өөрчлүүлэхгүй байх, хилийн дэглэм, журмыг хувь хүн, хуулийн этгээдүүдээр сахиулах асуудал нь газрын хэвлийгээс агаар, сансрын орон зайн хил хүртэл хил хамгаалалтад шууд ба шууд бус оролцож байгаа элементүүдийн харилцан хамаарлын цогц үйл ажиллагаа юм.

Улс орнуудын хил хязгаарын өөрчлөлт, гарч байгаа зөрчил, нөлөө бүхий улс гүрнүүдийн ашиг сонирхлын хил хязгаарыг урьдчилан харж сэргийлэх,

мэдрэх, хамарч болох орон зайг тодорхойлох, улс орны тогтвортой байдлыг хангах, сөрөг үзэгдлүүдийг арилгах, зайлуулах зэргээр улсын хил, түүний орон зайн асуудалд анхаарч улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах хамгаалалтын үйл ажиллагааг цогцоор авч үзэн улсын хил хамгаалалтын нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлэх явдал юм.

Улсын хил хамгаалалтын асуудал хариуцсан Засгийн газрын гишүүн нь “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр **улсын хил хамгаалалтын нэгдмэл тогтолцоог боловсронгуй болгох**, хилийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг хангуулна”²⁰ гэж заасан байна.

Доктор, профессор, хурандаа Н.Наранжамц өөрийн бүтээлдээ хилийн аюулгүй байдлыг хангах хил хамгаалалтын нэгдмэл тогтолцоо гэдэг нь “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах, улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулах бодлого, үйл ажиллагааг улс орны хэмжээнд нэгтгэн тодорхойлж, хэрэгжүүлэх, хуулиар хүлээсэн бүрэн эрх, чиг үүрэг бүхий байгууллага, тэдгээрийн үйл ажиллагааны нэгдлийг хэлнэ”²¹ гэж тодорхойлж дараах байдлаар ангилан авч үзсэн байна. Үүнд:

1. Улсын хил хамгаалах байгууллага (хилийн цэргийн) байгуулалт;

2. Улсын хил хамгаалах байгууллагын үйл ажиллагаа. Энэ хоёр асуудлыг тайлбарлахдаа:

Байгуулалтын тогтолцоо нь:

- Орон нутгийн тогтолцоо (хилийн отряд, хилийн застав, хилийн харуул орон нутаг дахь төрийн болон төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгж);

- Бүс нутгийн тогтолцоо (хилийн отряд, хилийн оперативын нэгж, анги бүсийн хөгжлийн төв дэх төрийн болон төрийн бус байгууллага);

- Хилийн аюулгүй байдлыг хангах улс орны тогтолцоо (стратегийн удирдлага, Улсын Их хурал, Ерөнхийлөгч, Засгийн газар, төрийн яам, агентлаг).

Үйл ажиллагааны тогтолцоо нь:

- Хилийн албаны, шалган нэвтрүүлэх албаны үйл ажиллагаа;

- Хилийн төлөөлөгчийн үйл ажиллагаа;

¹⁷ Монгол Улсын хилийн тухай хууль. -УБ., 2016.

¹⁸ Мөн энд. -УБ., 2016.

¹⁹ Мөн энд. -УБ., 2016.

²⁰ Монгол Улсын хилийн тухай хууль. -УБ., 2016.

²¹ Наранжамц, Н. Бүс нутаг-хил хамгаалалтын үзэл баримтлал. -УБ., 2012. 58 дахт тал.

- Бэлэн байдал, бэлтгэл хүчний ажиллагаа;
- Сургалт, хүмүүжлийн ажиллагаа;
- Удирдлагын системийн ажиллагаа;
- Захиргаа, хүний нөөцийн үйл ажиллагаа;
- Хангалт, үйлчилгээний гэсэн тогтолцоотой байна гэж тус тус тайлбарласан.

Өнөөдөр Монгол Улсын хууль тогтоомжийн хүрээнд Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлыг хангаж буй байгууллагуудаас жишээ авч дурьдахад Зэвсэгт хүчин нь улс орныг цэргийн хүчээр батлан хамгаалж, агаарын хилийн халдашгүй байдлыг сахиулж, хамгаалах үүрэг хүлээдэг бол, Тагнуулын байгууллага нь Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлыг тагнуулын арга замаар хангах зорилгыг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ гүйцэтгэх ажлын шугамаар улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг сахиулж, Цагдаагийн байгууллага нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журмыг хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, Хил хамгаалах байгууллага нь улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал, хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангаж, улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх үйл ажиллагааг улс орны хэмжээнд зохион байгуулах замаар төрийн захиргааны байгууллага, орон нутгийн засаг захиргаа, иргэдтэй хамтран явуулж байна. Тухайн салбарууд нь өөрсдийн нэгдсэн тогтолцооны хүрээнд бодлого, зорилго чиглэл, гүйцэтгэх үүрэг, хэтийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх замаар тус тусын чиг үүрэг, үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа билээ.

Хэдийгээр гүйцэтгэх үүрэг, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ нь өөр өөр боловч үндэсний аюулгүй байдлыг хангах өөр өөрсдийн бие даасан, нэгдсэн тогтолцоонд тулгуурласан үйл ажиллагааг явуулж байна. Мөн нэгдмэл тогтолцооны тухай ойлголт хэвшин тогтох төдийгүй, түүний хамрах хүрээ, оролцох субъектүүдийн чиг үүрэг хуульчлагдаж үүний ач холбогдол, үйл ажиллагааны агуулга, явуулах арга хэмжээ, зөв удирдлага, бүтэц, зохион байгуулалт нь стратегийн түвшинд эерэг нөлөөллөө үзүүлсээр байна.

Тухайлбал, Монгол Улсын Их хурлаас 2007 онд “Монгол Улсын төрөөс орон нутгийн хамгаалалтын талаар баримтлах бодлого”, 2015 онд “Батлан

хамгаалах бодлогын үндэс”, 2016 онд “Батлан хамгаалах багц хууль” зэргийг батлуулснаар Зэвсэгт хүчин нь Үндэсний аюулгүй байдал, батлан хамгаалах бодлого, стратегийг хэрэгжүүлэх, батлан хамгаалах удирдлага, бүтэц зохион байгуулалтын тогтолцоог шинэчлэн, Орон нутгийн хамгаалалтад суурьласан батлан хамгаалах удирдлага болон үйл ажиллагааны нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлсэн бөгөөд Хилийн ба Дотоодын цэрэг, Онцгой байдлын байгууллага, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагуудыг төрийн цэргийн байгууллага болгож, Зэвсэгт хүчний бүтцэд Хуурай замын цэргийн командлал, Агаарын цэргийн командлал, Тусгай хүчний цэргийн командлал, Кибер аюулгүй байдлын цэргийн командлал, Цэргийн тагнуул гэх мэтээр төрлийн цэргийг шинээр байгуулсан нь улс орныг батлан хамгаалах чадамжийг хууль эрх зүйн хүрээнд бий болгож чадсан байна.

Судалгаанаас харахад Батлан хамгаалах нэгдмэл тогтолцоо нь “Монгол Улсын батлан хамгаалах бодлогын үндэс” баримт бичигт орон нутгийн хамгаалалтын тогтолцоо, төрийн цэргийн байгууллын тогтолцоо, дайчилгааны тогтолцоо, хүн амыг гамшиг, гэнэтийн бусад аюулаас хамгаалах тогтолцоо зэрэг дэд тогтолцоонуудаас бүрдэж байна.

Үүнтэй зэрэгцэн Тагнуулын байгууллага нь Өрнө, Дорны олон улсад “тагнуулын хамтын нийгэмлэг”, “тагнуулын нэгдсэн хороо”, “тагнуулын нэгдмэл байгууллага” гэх ойлголт 2005 оноос хэвшин тогтох төдийгүй хуульчлагдаж эхэлснийг жишиг болгон 2015 оноос хойш Тагнуулын байгууллагад өрнөж буй тагнуулын эрх зүйн шинэчлэл энэхүү чиг хандлагын хүрээнд хийгдэж Зэвсэгт хүчний Жанжин штаб, Хил хамгаалах ерөнхий газрын цэргийн тагнуул, хилийн тагнуулын албыг өөрийн байгууллагад нэгтгэн авснаар Тагнуулын байгууллагын тогтолцоог өөрчлөн, удирдлага зохион байгуулалтыг нэгдмэл болгосон байдаг. Сүүлд Тагнуулын байгууллагын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, хуулийн төслийг өргөн барьснаар УИХ-ын 2022 оны 04 дүгээр сарын 15-ны өдөр баталж, Цэргийн тагнуулын чиг үүргийг ЗХЖШтабт харьяалуулж, бүтэц зохион байгуулалтыг шинэчлэсэн.

Мөн Монгол Улсын Их хурлаас 2011 онд “Гамшгаас хамгаалах талаар төрөөс

ХИЛ СУДЛАЛ

баримтлах бодлого”, 2017 онд “Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг батлуулж, мэргэжлийн дагуу гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх чиг үүрэгтэй төрийн захиргааны холбогдох яам, агентлагийг түшиглэн гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг Шадар сайдын эрхлэх асуудлын хүрээнд удирдлагын тогтолцоо бий болгож, Үндэсний түвшинд, Аймаг, нийслэлийн түвшинд, Сум, дүүргийн түвшинд, Баг, хоорны түвшинд буюу бүх нийтээр гамшгаас хамгаалах нэгдмэл тогтолцоо, удирдлага зохион байгуулалтыг бүрдүүлж чадсан байна.

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийг 2016 онд шинэчлэн найруулж батлуулсан нь эрх зүйн баталгаа талаасаа том алхам бөгөөд өөрийн чиг үүрэг, удирдлага, бүтэц зохион байгуулалтаас урд нь алдаад байсан улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх албыг Хил хамгаалах байгууллага өөрийн харъяанд буцаан авсан нь томоохон дэвшил, байгууллагын тогтвортой үйл ажиллагааны үндэс болсон гэж үзэж байна²².

Нөгөө талаар бүсчилсэн хил хамгаалалтыг тодорхойлон, хилийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбогдсон бусад харилцааг зохицуулсан бөгөөд улс орны хэмжээнд хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллагуудын нэгдмэл бодлого, харилцан уялдаатай явуулах төрийн цогц үйл ажиллагаа төдийгүй, түүнийг хангах асуудал нь улс төрийн үйл ажиллагаа, эрх зүйн зохицуулалтын үйл ажиллагаа, дипломатын үйл ажиллагаа, эдийн засгийн үйл ажиллагаа, байгаль орчин, түүнийг хамгаалах үйл ажиллагаа, тагнуулын үйл ажиллагаа, улсын хил хамгаалалтын үйл ажиллагаа зэргээс бүрдсэн байна.

Улс орны аюулгүй байдлыг хангах чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын бие даасан хөгжлийг орчин цагийн бодит байдалд

нийцүүлэн ойртуулах, ажлын уялдаа холбоог нягтруулах, төвлөрүүлэн нэгтгэх, нэгдмэл хэлбэрт шилжих, тогтолцоог сайжруулах, төрийн байгууллага болон иргэдийн хамтын ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, төрийн байгууламжийн хувьд төвлөрсөн, нэгдмэл удирлага, бүтэц зохион байгуулалттай байлгах ёстой гэх төрийн бодлогын зарчим цаг хугацааны эрхээр хэрэгжиж байгаагийн тод илрэл юм.

Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах нь нэг удаагийн, эсвэл түр зуурын шинжтэй арга хэмжээ биш бөгөөд хил хамгаалалтын тогтолцоо, түүний удирдлагын үйл ажиллагааг улам боловсронгуй болгох, сайжруулах, хөгжүүлэх талаар²³ дэвшилтэт арга замыг шинжлэх ухааны үндэстэй тогтоож, түүнийг хэрэгжүүлэх, сул буюу дутагдалтай орон зайд эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд улсын хил хамгаалалтын үйл ажиллагаанд цэрэг, хүчний байгууллага болон төрийн захиргааны төв, орон нутгийн засаг захиргаа байгууллагуудын хүч хэрэгслийн боломж, чадавхыг нэгдмэл байдлаар ашиглах явдал чухал болно.

Дүгнэлт

Улсын хил, түүний аюулгүй байдлыг хангахад улсын хил хамгаалалтын бодлого, үйл ажиллагаа нь нэгдмэл байж, хуулиар хүлээсэн бүрэн эрх, чиг үүргийн хүрээнд төрийн цэргийн болон тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллага, төрийн болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагуудыг нэгтгэн чиглүүлж, тэдгээрээс авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг тасралтгүй, тогтвортой явуулж, хил хамгаалалтын нэгдмэл тогтолцоог бий болгох, төлөвшүүлэх асуудлаар судалгаа, шинжилгээний ажлыг хийх нь Хил хамгаалах байгууллага (хилийн цэрэг)-ын хөгжлийг тодорхойлох, хил хамгаалалтын онол, хил хамгаалах урлагийг хөгжүүлэхэд томоохон түлхэц болно гэж үзэж байна.

²²Монгол Улсын Хилийн тухай хууль. -УБ., 2016.

²³Лхачинжав, Ш. Хил хамгаалалтын тогтолцоонд орон нутгийн засаг захиргаа, ард иргэдийг

оролцуулах ажиллагааг боловсронгуй болгох нь. Цэргийн ухааны докторын зэрэг горилсон бүтээл. -УБ., 2011.

ОЛОН УЛСЫН ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ЧИГ ХАНДЛАГА

INTERNATIONAL TRENDS IN IMPRISONMENT

Б.Алтангэрэл

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд профессор, хурандаа

Altangerel B.

Head of the Judicial Decision Enforcement Research Center, Institute of Internal Affairs, Doctor of Law, Associate Professor, Mongolia, Colonel

Хураангуй: Олон улсын хэмжээнд сүүлийн 2 жил буюу цар тахлын үе дэх ял эдлүүлэх ажиллагааны нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж чиг хандлагыг тодорхойлохыг зорилгоо.

Abstract: Internationally, the aim is to analyze the situation of the penitentiary system in the last two years, during the pandemic, and to determine future trends.

Түлхүүр үгс: хорих ял, пробац, шорон, цар тахал, нийгэмшүүлэх ажил, хорихоос өөр төрлийн ял, нийгмээс тусгаарлахгүйгээр ял эдлүүлэх.

Key words: imprisonment, probation, imprisonment, plague, socialization, non-custodial sentence, non-custodial sentence

Дэлхийн дахины хэмжээнд сүүлийн жилүүдэд хоригдлын тоо эрс нэмэгдэж, 2002 онд 8 сая байсан бол 2021 онд 20%-иар нэмэгдэж 11 сая болсон байна. Нийт 700.000 мянган эмэгтэйчүүд ял эдэлж байгаа нь 2000 оноос хойш 50%-иар нэмэгдэж, 19.000 мянган хүүхэд хорих ангид төрж ээжтэйгээ хамт хоригдож байна. Түүнчлэн 410.000 насанд хүрээгүй хүүхдүүд хорих ял эдэлж, 1.000.000 сая хүүхэд цагдан хорих төвүүдэд байна. 500.000 мянган хүн бүх насаар нь хорих ял эдэлж байгаа ба 20.000 хүн цаазаар авах ял шийтгэгдэн хүлээгдэж байна.

Дэлхий даяар 11 сая гаруй хүн хоригдож байгаа нь сүүлийн 20 жил гараагүй өндөр тоо бөгөөд 102 улсад хорих ангиудын дүүргэлт 110 гаруй хувь, 22 улсад 200 хувиас дээш байна. Хамгийн олон хоригдолтой улсад нэгдүгээрт, Америкийн Нэгдсэн Улс 2.1 сая гаруй хоригдолтой ба 100 мянган хүнд ноогдох хоригдлын тоо нь 655, хоёрдугаарт, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс 1.7 сая хоригдолтойгоор удаалж байна¹.

Хоригдлын тоо ихэссэн нь хорих ангиудад коронавирусын халдвар тархахаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоход сөргөөр нөлөөлж байгаа ба Хятад, Ираны хорих ангиудад хамгийн олон тохиолдол бүртгэгдэж, Кени, Энэтхэг, Бельги, Испани зэрэг улсад хамгийн их нас баралт тохиолджээ.

Дэлхий эрүүл мэндийн байгууллагаас “хорих анги нь битүүмжлэгдсэн, агаарын хомсдолтой, хэт их ачаалалтай байгаа нь алба хаагч болон хоригдол цар тахал тусах магадлал өндөртэй тул халдвар хамгаалалын арга хэмжээнд онцгой анхаарах хэрэгтэй” гэж анхааруулжээ. Хорих ангийн эрүүл ахуйн нөхцөл муу, дийлэнхи хоригдол суурь өвчтэй байгаа нь халдвар хамгааллын дэглэм мөрдөхөд саад болж байна.

Франц болон АНУ-ын зарим мужид эрх баригчид хорих байгууллагын барилга байгууламжид хорио цээрийн дэглэм тогтоосон бол Хятадад хорих анги, байгууллагад байгаа хүмүүсийг бүрэн тусгаарлан, өвчний дэгдэлт гарсан хорих ангийн даргыг ажлаас халсан тохиолдол гарчээ. Францад шүүхийн шийдвэрийн гүйцэтгэлийг хойшлуулах эсхүл богино хугацаатай ялаар шийтгэж байсан бол Иран, Кенид онц байдлын хууль гарган хоригдлуудаа сулласан байна.

Дэлхий дахины хэмжээнд хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанд сүүлийн 2 жилд дараах хүндрэлтэй асуудал тулгарчээ. Үүнд:

1. Эрүүгийн ял, ялын гүйцэтгэлийн бодлогын уялдаа холбоо, тухайлан давтан гэмт хэргийг бууруулах асуудал;

2. Хорих байгууллагын эрүүл мэндийн үйлчилгээ, тухайлан, “COVID-19” цар тахлын эсрэг хариу арга хэмжээ;

¹ Penal Reform international. Глобальные тренды в тюремной системе 2020.4 с.

МОНГОЛ УЛСЫН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

3.Бүс нутаг, тухайн улсыг хамарсан дайн тулаан, нийгмийн тогтворгүй байдал, байгалын гамшиг;

4.Хорих байгууллагын хүний нөөцийн асуудал, тухайлан, хоригдлыг нийгэмшүүлэх чиглэлээрх олон нийтийн оролцоо;

5.Хорих байгууллагын санхүүжилт хангалтгүй, жишээ нь: Камбож, Төв Африкийн Бүгд Найрамдах улс зэрэг улсад хоригдолд өдөрт 1 доллар хүрэхгүй зардал оногдож буй нь хорих орчин нөхцөл муу, эрүүл мэндийн үйлчилгээний хомсдолд хүргэсэн;

6.Эмэгтэйчүүдийн эрхийн асуудал, тэр дундаа хорих ангид төрж ээжтэйгээ цуг байгаа хүүхдийн асуудал;

7.Хорих байгууллага дахь аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээний доголдол, хоригдлын зүгээс үйлдэж буй гэмт хэрэг, хүчирхийлэл, нас баралт (хорих ангид үйлдэгдэж буй нийт гэмт хэргийн 50-аас дээш хувь нь хүчирхийлэлийн шинжтэй, 7% хүн алах, 20% нь мансууруулах бодистой холбоотой гэмт хэрэг) ихэссэн;

8.Хорих ангид хоригдож буй тодорхой бүлгийн (хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, лесбиян, гей, бисексуал, трансгендер ба интерсекс хоригдол) эрхийн асуудал зэрэг байна.

Дээрх хүндрэлтэй асуудлыг шийдвэрлэх хүрээнд улс орнуудын Засгийн газар, бодлого боловсруулагчдаас хорих ял эдлэгдсийн тоог бууруулах, хорихоос өөр төрлийн ял, арга хэмжээний үр дүнтэй хэлбэрийг нэвтрүүлэхэд онцгой анхааран ажиллаж байна.

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагаас 30 гаруй жилийн өмнө Токиогийн дүрэм гэгддэг “Хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээнд холбогдох наад захын жишиг дүрэм²”-ийг баталсан.

Дүрмийн 8 дугаар зүйлд “Хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээг сонгох бололцоотой нөхцөлд шүүх шийдвэр гаргахдаа эрх зүйн зөрчил үйлдэгчийг засан хүмүүжүүлэх шаардлага, нийгмийн болон хохирогчийн ашиг сонирхлыг хамгаалах асуудлыг анхааралдаа авах, хохирогч этгээдтэй шаардлагатай тохиолдолд зөвлөлдөж байгууштай. Шүүхээс хорих ял оногдуулахаас илүүтэйгээр сануулах, эмлэх, бууруушаах зэрэг аман арга хэмжээ, хариуцлагаас тэнсэн чөлөөлөх, иргэний

эрхийг хасах, нэг удаагийн болон өдрийн торгууль зэрэг мөнгөн шийтгэл, хөрөнгө хураах болон өмчлөх эрхийг нь хасах тогтоол, хохирогчид эд хөрөнгийг нь буцаан өгөх болон хохирол төлөх, тэнсэн шийтгэл болон шийтгэлийг хойшлуулах, хорихоос тэнсэн суллах болон шүүхийн хяналт, нийгмийн тустай хөдөлмөр хийлгэх, тодорхой газар нутагт заавал ирж бүртгүүлж байх болзол тогтоох, гэрийн хорио, хорихтой холбоогүй бусад арга хэмжээг хослуулан хэрэглэх гэсэн байдлаар шийдвэрлэж болно³ гэжээ. Токиогийн дүрмийн дагуу дэлхийн улс орнууд хорихоос өөр төрлийн ялын хувилбарыг түлхүү хэрэглэх үүрэг хүлээдэг.

Хорихоос өөр төрлийн ял, шийтгэлийн үндсэн шинж нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, нийгэмд ашиг тустай байх явдал юм. Нийгмийн ашиг тус нь хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад зарцуулах төсвийн үр ашиг муутай санхүүжилтыг багасгах, давтан гэмт хэргийг бууруулж хүний эрх зөрчигдөхөөс сэргийлдэг бол хувь хүнд нийгмээс тусгаарлахгүйгээр гэр бүлийн орчиндоо байх, ажил, сургуульдаа явах, хохирлоо нөхөн төлүүлэх зэрэг нийгэмшлийн байдалдаа илэрдэг байна.

Токиогийн дүрэм нь хоригдлын хэт өсөлт, хорих ангийн ачаалалыг багасгахад чиглэх ба НҮБ-ын Хүний эрхийн дээд комиссарын газраас “COVID-19” цар тахлын үед хариу арга хэмжээ авах, энэ өвчнөөс урьдчилан сэргийлэхийн тулд илүүтэй ашиглах хэрэгтэй гэж анхааруулсан.

Зарим улс орны эрх баригчид ихэнх хоригдлыг хорих ангиас суллаж, шинээр ял эдлэх хүмүүсийг хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээ авах замаар хязгаарлаж байна.

Финланд, Норвеги, Дани, Швед зэрэг оронд хорихоос өөр төрлийн ял, шийтгэлийн оновчтой арга хэмжээ авах замаар хоригдлын тоог бага түвшинд байлгаж чаджээ.

Хорихоос өөр төрлийн ял, шийтгэлийг гэмт хэрэгтэй тэмцэх инноваци, хангалттай санхүүжилт, нийгэмшүүлэх хөтөлбөрүүдтэй зөв хослуулснаар илүү үр дүнд хүрч байна. Нийгэмшүүлэхэд чиглэгдсэн хөтөлбөр нь гэмт хэрэг үйлдсэн шалтгаан, нөхцөлд суурилснаар давтан гэмт хэргийг бууруулах боломжтой юм.

Хорих ял нь зөвхөн хоригдлын эрх, улс орны эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөө

² Ерөнхий ассамблейн 1990 оны 10 дугаар сарын 14-ний 45/110-р тогтоолоор батлагдсан.

³ Баярсайхан Д. Олон Улсын гэрээ, хэлэлцээрийн эмхтгэл. УБ., 2012. 162 дахь тал.

үзүүлэх бус түүний гэр бүл, хүүхэд, гэр бүл цаашлаад олон нийт, нийгэмд бүхэлд нь нөлөөлдөг.

Дэлхийн улс орнууд хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээг дараах нийтлэг байдлаар хэрэглэж байна.

Нэг. Шүүхээр шийтгэгдэхээс өмнөх арга хэмжээ:

Гэмт хэрэгт сэрдэгдэж буй этгээдийг цагдан хорих нь эцсийн бөгөөд зайлшгүй тохиолдолд хэрэглэх нь зүйтэй юм.

Цагдан хорихоос илүү түгээмэл арга хэмжээ болох нь барьцаа (бэлэн мөнгөний эсвэл баталгаа өгөх), гэрээсээ гарахгүй байх тухай мэдэгдэл өгөх (бичиг баримт хураан авах), нутаг дэвсгэр, оршин суугаа газрын хязгаарлалт (гэрийн хорио), төрийн байгууллагын цахим хяналтад байлгах зэргийг ашиглаж байна.

Дээрх арга хэмжээг зайлшгүй шаардлагтай эмнэлэгийн үйлчилгээ авахаас бусад тохиолдолд тодорхой хүмүүстэй харилцах, чөлөөтэй зөрчих, тээврийн хэрэгсэл жолоодох, согтууруулах төрлийн зүйл хэрэглэх зэрэг эрхийг нь хязгаарлагдана.

Улс орнуудын НҮБ-ын 2030 он хүртэлх тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөрийн 16-р зорилтын хэрэгжилтийн амжилтыг үнэлэх нэг үзүүлэлт нь цагдан хоригдож буй хүмүүсийн тоо болон хоригдлын тоо байдаг.

2021 оны байдлаар дэлхий даяар 3 сая хүн цагдан хоригдож байгаагаас 46 оронд, тухайлбал, Африк, Азид цагдан хоригдсон хүний тоо шүүхээс ял шийтгэгдэн ял эдэлсэн хүний тооноос илүү байжээ.

Олон улсад гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж буй хүмүүсийг цагдан хорихоос өөр арга хэрэгслийг хэрэгжүүлэхийн тулд батлан даалтад өгөх, цахим хяналтад байлгахад эмзэг бүлгийн буюу орон гэргүй, ядуу хүмүүст боломжгүй байгаа зэрэг хүндрэлтэй асуудал үүсгэж байна.

Хоёр. Нийгмээс тусгаарлахгүйгээр ял эдлүүлэх:

Судалгаанаас харахад хорихоос өөр төрлийн ял эдэлж байгаа ялтны тоо улс орон, бүс нутгуудад ихээхэн ялгаатай байна. Европ, Хойд Америкийн ихэнх орнуудад хорихоос өөр төрлийн ял эдэлж буй ялтны тоо хоригдлынхоос илүү байдаг. Тухайлбал, Европын Холбооны гишүүн 36 улсад 2018 оны нэгдүгээр сард Пробацийн хяналтад 1.76 сая гаруй хүн, өөрөөр хэлбэл 100

мянган хүнд дунджаар 202 хүн хяналтад байгаа нь хоригдлын (100 мянган хүнд ногдох хоригдлын тоо 102) тооноос бараг хоёр дахин их байна.

Пробацийн хяналт нь дэлхий даяар хэрэглэгдэж байгаа хорихоос өөр төрлийн хамгийн түгээмэл шийтгэлийн нэг хэлбэр юм. Пробацийн хяналтыг Европын Холбооны 28 улсын 15 нь хар тамхитай холбоотой гэмт хэрэгт ял шийтгүүлсэн хүнд, Африк тивийн Гамби, Кени, Малави, Нигери, Танзани зэрэг орнуудад хорихоос өөр төрлийн хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг шийтгэл болгон хэрэглэж байна.

Хорихоос өөр төрлийн шийтгэлд цахим хяналт, гэрийн хорио, мөнгөн торгууль, эд хөрөнгө хураах, нөхөн сэргээх, нийгэмшүүлэх хөтөлбөрт хамрагдах, олон нийтэд үйлчлэх-нийтэд тустай хөдөлмөр эрхлэх зэрэг хамаарна.

Кени, Уганда, Танзани зэрэг улсад цалин олгохгүйгээр хийлгэх-нийтэд тустай хөдөлмөр хийлгэх арга хэмжээ хорихоос өөр төрлийн ялын дийлэнх хувийг эзэлдэг байна.

Гурав. Хорих ялаас суллагдсан хүнд тавих хяналт:

Хорих ялаас хугацааны өмнө тэнсэн суллах асуудал анх 1885 онд Францад үүссэн гэж үздэг. Энэ цагаас хойш Европын бусад орноор дэлгэрч улмаар одоог хүртэл хорих ялаас өмнө тэнсэн суллах институт нь дэлхийн бараг бүх оронд хэрэглэгдэж ирсэн байна⁴.

Хорих ялаас хугацааны өмнө болон хугацаа дуусч суллагдсан, түүнчлэн ял тэнссэн, ял эдлэхийг тодорхой хугацаагаар хойшлуулсан этгээдэд тавих хяналтыг дэлхийн ихэнхи оронд пробацийн алба гүйцэтгэж байна.

Дэлхий улс орнуудад хорих газраас суллагдсан хүмүүст чиглэсэн төрийн бодлого нь Social control of criminals (нийгмийн хяналтын хэлбэр) нөгөө нь Rehabilitation of criminals (нийгэмд амьдрахад нь дэмжлэг үзүүлэх хэлбэр) гэсэн хоёр үндсэн хэлбэртэй байна. Энэхүү хоёр хэлбэр нь тухайн улсын нийгмийн хөгжлийн чиг баримжаатай холбоотой хандлагаар илэрхийлэгддэг. Жишээ нь: Нийгмийн хяналт нь хорих газраас суллагдсан хүмүүсийг “засрашгүй хүн” гэж үзээд “давтан, рецидив гэмт хэрэгтэн” хэмээн нэрлэж, түүнтэй хийх тэмцлийг

⁴Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть / под общ. ред. С. П. Щербы—М.,

Юрлитинформ, 2009. — С. 397. — 448 с. — ISBN 978-5-93295-470-6.

Хууль сахиулахуй

чангатгадаг. Хүмүүс дахин гэмт хэрэг үйлдэж байгаа нь хууль тогтоомжийг үл ойлшоож, засарч хүмүүжихийг хүсэхгүй байгааг илтгэн харуулах шалгуур гэж үзэж суллагдсан хүмүүст нийгмийн зүгээс тавих хяналт илүү чанга байх ёстой бөгөөд ингэснээр тэднийг дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлж чадна гэж үздэг. Нөгөө хандлага нь либерал баримжаатай барууны гэгдэх орнуудад хорих ял эдлээд суллагдсан хүмүүсийн сэтгэл зүйг эмчлэх, нийгмийн туслалцаа үзүүлэх ажлын онолын үндэслэл 1970-аад оноос эхлэн ул суурьтай хөгжиж эхэлжээ. Энэ нь гэмт хэрэгтнийг нийгэмд дахин засаж, хүмүүжүүлж болдог, ингэхийн тулд шоронгоос суллагдсан хүмүүст туслалцаа дэмжлэг хэрэгтэй гэсэн хүмүүнлэг үзэлд тулгуурладаг. АНУ-д 2015 оны жилийн эцсийн байдлаар Пробацийн хяналтад 6.7 сая хүн байсны 4.6 сая хүн нь ял тэнссэн, ял хойшлуулсан, тэнсэн суллагдсан хүн байжээ.

Пробацийн тогтолцоо, үйл ажиллагааны талаар:

Пробаци гэсэн нэр томъёо нь “probation” гэсэн латин үгнээс гаралтай, туршилт, ажиглалт явуулах гэсэн утгатайгаар Английн эрүүгийн хуульд анх тусгагдан хөгжиж, өнөөдөр дэлхийн олон орны шүүхийн болон хууль сахиулах үйл ажиллагаанд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг шүүхийн шийдвэрээр нийгэмшүүлэх үйл ажиллагаа болон ашиглагдах болжээ.

Дэлхийн улс орнууд пробацийн үйл ажиллагааг хорих ял эдлүүлэх үйл ажиллагааны явцад гэмт хэрэгтэн бие хүн болж өөрчлөгдөхөөс урьдчилан сэргийлэх, нийгмийн харилцаанаас тусгаарлахгүйгээр гэмт зан үйлийг өөрчлөх, нийгмийн амьдралд дасан зохицох, дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх үйл явц гэж нийтлэг байдлаар тодорхойлсон байна.

Пробацийг гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг олон нийтийн харилцаанаас тусгаарлахгүйгээр гэмт болон нийгмийн эсрэг зан үйл (deviance and antisocial behavior)-ийг өөрчлөх, нийгмийн амьдралд дасан зохицуулах, дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгын хүрээнд болон хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад ялтныг гэмт хэрэгтэн бие хүн болж өөрчлөгдөхөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор Европын улс орнуудад 19 дүгээр зууны сүүлчээр нэвтрүүлж эхэлжээ. Тодруулбал, анх 1872 онд Англи, 1887-1930-д оны хооронд Бельги, АНУ-д

хэрэгжүүлэн хөгжүүлж ирсэн байна. Дэлхийн улс орнуудад хэдийгээр Пробацийн албаны талаар нэгдсэн нэг ойлголт байхгүй хэдий ч явуулж буй үйл ажиллагаа, зорилго, ач холбогдлын хувьд ижил төстэй байдлаар хөгжиж ирсэн дүгнэж болох юм.

Нийтлэг байдлаар буюу гадаад улс орнуудад хэрэгжүүлж буй байдлаас авч үзвэл авч үзвэл пробацийн албаны гол зорилго нь:

- Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгмийн зүй зохистой, зөв амьдралд ороход туслалцаа үзүүлэх;
- Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг дахин гэмт хэрэг үйлдэх зан үйлээс татгалзуулах, урьдчилан сэргийлэх;
- Гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн этгээдийг нийгмийн харилцаа, орчноос тусгаарлахгүй байх;
- Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг хууль сахин биелүүлэх, бусадтай зөв харилцаанд орох чадварт сургах, хөгжүүлэх явдал юм.

Пробацийн албаны үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж буй олон улсын практикаас үзвэл чиглэл болон агуулга нь дараах хэлбэртэй байна. Үүнд:

- Тэнсэн харгалзах ял шийтгэгдсэн этгээдэд тавих хяналт (Англи, АНУ, Латви, Швед г.м);
 - Албадан хөдөлмөрлүүлэх ялын хэлбэрээр (АНУ, Финлянд, Япон);
 - Хорих ял хойшлуулсан бөгөөд шүүхээс тодорхой төрлийн эрхийн хязгаарлалт тогтоосон нөхцөлд;
 - Зорчих эрхийн хязгаарлах ялын хэлбэрээр (ОХУ, Канад г.м);
 - Хорих газраас суллагдсан хүмүүст нийгмийн амьдралд ороход туслалцаа үзүүлэх, нийгэмшүүлэх;
 - Насанд хүрээгүй этгээд гэмт хэрэгт холбогдсон тохиолдолд;
 - Гэмт хэрэгт шалгагдаж байгаа хүнд туслалцаа үзүүлэх;
 - Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг хохирогчтой эвлэрүүлэх, зуучлах (Молдав, Латви) зэрэг чиглэлээр ажиллаж байна.
- Пробацийн албаны ажилтан хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгэгдсэн эсхүл хорих байгууллагаас суллагддаг дөхсөн, суллагдсан иргэдэд туслалцаа үзүүлэхээс гадна ажилд зуучлах, санхүүгийн ухаанд суралцуулах, нийгэмшүүлэх хөтөлбөрт хамруулах, боловсрол олгох сургалт, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлдэг. Түүнчлэн хөдөлмөрийн биржтэй холбон зуучлах, тэдэнд өөрсдийнх нь

тодорхойлолтыг бичиж өгөх, ажил, сургуулийн ярилцлагад ороход арга зүйн туслалцаа үзүүлж, хувийн бичиг баримттай болоход туслах, дахин гэмт хэрэг үйлдэх зан үйлээс татгалзуулах, урьдчилан сэргийлэх, нийгмийн зохист амьдралд ороход туслалцаа үзүүлэхэд голлон чиглэгдсэн, сэтгэл зүйч, нийгмийн ажилтан, социологич зэрэг мэргэжлийн хүмүүсийг албандаа ажиллуулдаг байна⁵.

“Хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээнд холбогдох наад захын жишиг дүрэм”-ийн 1.5-д “гишүүн орнууд нь хорих ялыг хэрэглэх явдлыг багасгах замаар бусад боломжийг хангах, эрхийн зөрчил гаргагчийг нийгэмд хэвийн амьдралд эргэж орох хэрэгцээ, нийгмийн шударга ёсны шаардлага, хүний эрхийг хангах зайлшгүй шаардлагыг харгалзан эрүүгийн байцаан шийтгэх салбар дахь бодлогыг оновчтой болгох зорилгоор өөрийн эрхийн системийн хүрээнд хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээг боловсруулна” хэмээн пробацийн үйл ажиллагааг хэлбэршүүлэн тунхагласан байна.

Европын холбооны Сайд нарын 1992 оны хуралдаанаас баталсан “Эрх зүйн хариуцлагын болон шийтгэлийн арга хэмжээний тухай дүрэм”-р эрх зүйн зөрчил гаргагч этгээдийг нийгэмшүүлэх, хорихоос өөр төрлийн хяналт, хязгаарлалтыг хөгжүүлэх чиглэлийг баталсан бөгөөд 1997, 1999, 2003 оны хуралдааны зөвлөмжөөр дэмжсэн байдаг

Дэлхийн улс орнуудын эрх зүйн практикт өнөөдрийн байдлаар гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг нийгмээс тусгаарлахгүйгээр хяналт, хязгаарлалт тогтоох замаар ял эдлүүлэх нь хамгийн түрүүнд сонгон хэрэглэвэл зохих ял шийтгэлийн үндсэн хэлбэр гэж үзэж байгаа бөгөөд хорих ялыг зөвхөн хохирогчийн аюулгүй байдалд заналхийлсэн эсхүл онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн зэрэг цөөн тохиолдолд хэрэглэх учиртай гэсэн үзэл, зарчим давамгайлж байна.

Түүнчлэн улс орнуудын ял эдлүүлэх тогтолцоонд дүн шинжилгээ хийж үзвэл хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа нь өндөр хэмжээний зардлыг үүсгэж байгаагийн зэрэгцээ хорих ял эдлээд суллагдсан хүмүүс гэмт хэрэг үйлдэж ял эдэлж байсан орчиндоо буцаж очих, дахин гэмт хэрэг

үйлдэхээс үл эмээх хандлагатай байгаагаас үүдэн хорих ял хамгийн үр дүн багатай ялын төрөл хэмээн тооцогдож байна.

Улс орнуудын пробацийн үйл ажиллагаанд нийтлэг тулгамдаж буй асуудал нь шаардагдах санхүүжилт хангалтгүй, үр дүнтэй хэрэглэгдэх нийгэмшүүлэх хөтөлбөр, мэргэшсэн алба хаагчийн хомсдол зэрэг байна. Тухайлбал, хар тамхи, согтууруулах зүйлсийн донтолтыг эмчлэх санхүүжилт хангалтгүй байгаа нь улс орнуудад хар тамхитай холбоотой гэмт хэрэгт хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах нийтлэг хүндрэл болж байгаа нь тогтоогджээ.

Санхүүгийн бэрхшээлээс шалтгаалж мэргэшсэн ажилтны хомсдол байнга гардаг бөгөөд зарим улс оронд сайн дурын хөтөлбөрүүд энэ асуудлыг шийдэж байна. Японд жирийн иргэдийн дундаас сайн дурын ажилтныг ажиллуулж байгаа нь үр дүнтэй байсан ба 2017 онд Японд 47,909 сайн дурын ажилтан ажиллажээ.

Судлаачийн хувьд олон улсын ял эдлүүлэх ажиллагааны чиг хандлагад тулгуурлан Монгол Улсын ял эдлүүлэх ажиллагааны хөгжлийн зураглалыг дараах байдлаар дүрсэлж байна.

1.Монгол Улсын хэмжээнд 2021 онд 4116 хоригдол хорих ял эдэлж байснаас 2141 нь буюу 52.6 хувь нь 2-12 удаагийн ял шийтгэлтэй этгээдүүд байна. Түүнчлэн жилд хорих байгууллагаас 2000 орчим хоригдол суллагдсагаас 1200 орчим хүн хугацаанаас өмнө нь суллагдаж төрийн байгууллагын хяналтад орж байна.

Хорих байгууллагаас суллагдан гарсны дараа дахин гэмт хэрэг үйлдэх болсон шалтгаан, нөхцлийг судлан үзэхэд хорих ангиас суллагдсан иргэнд тавих хяналт сул, тэдэнд үзүүлэх нийгэмшүүлэх болон халамжийн үйлчилгээний зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалт муутай байгаа нь давтан гэмт хэргийн улмаас хорих ял эдэлж буй хоригдлуудын тоо буурахгүй байгаатай холбон тайлбарлаж болно.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 05 дугаар сарын 13-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “АЛСЫН ХАРАА-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд “ял шийтгэгдсэн хүнийг

⁵ Алтангэрэл Б. Гадаадын зарим улсын хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа: арга, хэлбэр, нэг сэдэвт бүтээл. Уб., 2018.16 дахь тал.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠤᠯᠠᠬᠤ

нийгэмшүүлэх, суллагдахад бэлтгэх, нийгмээс тусгаарлахгүйгээр ялын бодлогыг хангах зорилгоор “Цахим хяналтын төв”-ийг байгуулж, **“Пробацийн тогтолцоог хөгжүүлнэ”**, Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “эрүүгийн хууль тогтоомжийн эрх зүйн шинэчлэлийг гүнзгийрүүлж, гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тогтолцоо, бодлого, арга барилыг боловсронгуй болгоно”, “ялын бодлогыг нийгмийн хөгжлийн чиг хандлагатай уялдуулах, ялтныг хөдөлмөрлөх нөхцөлөөр хангах замаар гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол барагдуулалтыг нэмэгдүүлнэ”, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2021 оны 02 дугаар сарын 10-ны өдрийн А/22 дугаар тушаалаар батлагдсан “ХЗДХСайдын эрхлэх асуудлын хүрээний 2021-2024 оны үйл ажиллагааны стратеги төлөвлөгөө”-ний 3 дугаар зүйлийн 1.5 дахь хэсэгт **“Пробацийн тогтолцоог хөгжүүлэхтэй холбогдсон суурь болон хавсрага судалгаа хийх”** зэрэг бодлогын баримт бичигт Монгол Улсад пробацийн тогтолцоог хөгжүүлэхтэй холбоотой асуудал тусгагджээ. Дээрх бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилтийг хангах, олон улсын чиг баримжаанд нийцүүлэх хүрээнд Монгол Улс пробацийн тогтолцоонд шилжих;

2.Ардчилсан, хүмүүнлэг иргэний нийгмийг баримжаалан хөгжүүлж буй улс орнуудад хорих ял эдлээд суллагдсан хүмүүст дэмжлэг үзүүлэх төрийн бодлого илүү үр дүнтэй байна. Иймд хорих байгууллагаас суллагдсан хүмүүсийг нийгэмшүүлэх, нийгмийн хариуцлагаа ухамсарлан дээдэлдэг аж ахуйн нэгж, байгууллагаар дамжуулан ажилд зуучлах ажлыг төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын хамтын идэвх санаачилгаар идэвхжүүлэх;

3.Гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлэхийн тулд юуны өмнө ял шийтгэлийн хэлбэрийг боловсронгуй болгох шаардлагатай. Учир нь өнөөг хүртэл гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг хорих цээрлүүлэх арга барил хууль сахиулах болон шүүхийн практикт бат бөх оршсоор байна. Иймд эрүүгийн ял шийтгэлийн бодлогыг илүү хүнлэг, энэрэнгүй, ардчилсан хэлбэрт шилжүүлэх, эцсийн үр дүн нь нийгэмшүүлэхэд чиглэгдэж буй “нийгмээс тусгаарлахгүй ял шийтгэл” буюу хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлэхэд нийгэм-олон нийтийн оролцоонд тулгуурласан хэлбэрийг түлхүү сонгож, эрх зүйн зохицуулалт, тогтолцооны эх үндсийг бүрдүүлэх зэрэг болно.

ХОРИХ ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГАА: ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА, ЧИГ ХАНДЛАГА

IMPRISONMENT: INTERNATIONAL EXPERIENCES AND TRENDS

Б. Галбадрах

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), хошууч

Galbadrakh B.

Chief of Department of social work and psychology of School of court decision execution, University of internal affairs, Ph.D, major

Хураангуй: Гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас 11 гаруй сая хүн дэлхийн улс, орнуудын хорих байгууллагуудад ял эдэлж байна. 102 оронд хорих байгууллагын даац 110%-иар хэтэрсэн байгаа юм. Хорих байгууллагуудын даац хэтэрсэнтэй холбогдуулан ял эдэлж байгаа хоригдлуудыг эрхийн зөрчил, сүүлийн жилүүдэд дэлхий дахинаа дэлгэрээд байгаа Ковид-19-ийн халдвар хорих байгууллагуудад ч тархсан байна.

Эмэгтэй хоригдол болон хорихоос өөр төрлийн ялын талаарх асуудлыг зохицуулсан Бангкогийн дүрмүүд батлагдснаас хойш 10 гаруй жил өнгөрсөн хэдий ч дэлхий дахинд эмэгтэй хоригдлын тоо сүүлийн 20 жилд 2 дахин нэмэгдсэн байна. Үүний зэрэгцээ дэлхийн улс орнуудын шударга ёсыг сахиулах чиг үүрэг бүхий шүүхээс хорих ялыг гэмт хэрэг үйлдсэн эмэгтэй хүмүүсээс илүү эрэгтэй хүмүүст оногдуулахаар чиглэлийг барин ажиллаж байна.

Өгүүлэлд нээлттэй мэдээллийн эх сурвалж, судалгааны материал, бусад судлаачдын судалгааны ажил зэргээс мэдээлэл авсан мэдээлэл ашиглагдсан болно.

Abstract: More than 11 million people are serving sentences in prisons around the world due to crimes. In 102 countries, the carrying capacity of prisons has exceeded by 110%. Due to the overcrowding of the prisons, there are violations of the rights of the prisoners, and the spread of the Covid-19 infection, which has spread globally in recent years, has also spread to the prisons.

More than 10 years have passed since the enactment of the Bangkok Statute, which regulates the issue of female prisoners and non-custodial sentences, but the number of female prisoners worldwide has doubled in the past 20 years. At the same time, the courts with the responsibility of maintaining justice in countries around the world are working in the direction of imposing prison sentences on men who commit crimes more than on women. Therefore, it is important to ensure the legal status of prisoners during transportation.

The article uses information obtained from open data sources, research materials, and the research work of other researchers.

Түлхүүр үг: хоригдол, хорих байгууллага, нөхөн сэргээх.

Keywords: prisoner, penitentiary, rehabilitation.

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа нь гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай нь шүүхээр тогтоогдсон этгээдийг шүүхийн шийтгэх тогтоолд заасан хугацаа, байгууллагын төрөл, ял эдлүүлэх зэрэглэл, нөхцөл журмын хүрээнд хорих ялыг эдлүүлж буй төрийн албадлагын арга хэмжээ юм.

Дэлхийн орнуудын хорих байгууллагуудад 11 сая гаруй хоригдол ял эдэлж байна. Энэ тоонд цагдан хоригдож байгаа, цагдаагийн хэлтэст сатуулагдсан, баричлагдсан хүмүүс ороогүй бөгөөд энэ тоог бараг л хэмжих боломжгүй юм¹.

Хорих байгууллагад ял эдэлж байгаа хүний үзүүлэлт тогтвортой байгаа хэдий ч тодорхой хэмжээний өөрчлөлтүүд орсон байна. Тухайлбал, хоригдлын тоог хүн амын тоонд харьцуулахад 2016-2018 онд 1%-иар өссөн үзүүлэлттэй байна.

Зарим орнуудад насанд хүрээгүй гэмт хэрэгтнүүдийн талаар баримтлах бодлогын баримт бичгүүд батлагдаж байгаа ч хамгийн багадаа 410 мянган насанд хүрээгүй хүн урьдчилан хорих болон хорих байгууллагад хоригддог, мөн 1 сая гаруй насанд хүрээгүй гэмт этгээдүүдэд цагдан сэргийлэх арга хэмжээг авдаг байна.

¹ Global prison trends. 2021. 8 дахь тал.

ᠬᠤᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰ

Дэлхий дахинд мансууруулах бодистой хийх тэмцэл эрчимжиж байгаатай холбогдуулан хорих ял эдэлж байгаа хүний тоо даган нэмэгдэж байна. 2 сая гаруй хүн мансууруулах бодистой холбоотой гэмт хэргийн улмаас хорих байгууллагад хорих ял эдэлж байгаа юм.

Хорих байгууллагад нийгэмшүүлэх ажлаас илүүтэйгээр цээрлүүлэх ажил хийгдэж байгаагаас хорих ял эдэлж байгаа хүний тоо нэмэгдэхэд хүргэдэг байна. Үүнээс гадна хагас сая гаруй хүн хугацаагүй хорих ял буюу бүх насаар хорих ял эдлэж байгаа юм.

Эрүүгийн ялын тогтолцоог бүрэлдүүлэхэд олон хүчин зүйлүүд нөлөөлдөг. Зарим эрдэмтэн, судлаачдын үзэж байгаагаар үндэсний эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх хууль тогтоомжийг боловсруулахад олон улсын эрх зүй нөлөө үзүүлдэг байна. Үүнтэй санал нийлэхийн зэрэгцээ үндэсний хууль тогтоомжид олон улсын, гадаадын орнуудын хууль тогтоомжийн туршлагыг судлан нэвтрүүлэх нь эрх зүйн зарим асуудлыг шийдвэрлэх, тэр дундаа эрүүгийн ял тогтолцоог бүрдүүлэхэд чухал ач холбогдолтойг онцлох нь зүйтэй.

Олон улсын эрх зүйн Монгол Улсын эрүүгийн ялын тогтолцоонд үзүүлсэн нөлөөг үнэлэхдээ Монгол Улс нь олон улсын байгууллагын гишүүн орон гэдгийг тэмдэглэх хэрэгтэй. Монгол Улс нь Үндсэн хуулийнхаа Аравдугаар зүйлд “Монгол Улс олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, зарчмыг баримталж энхийг эрхэмлэн гадаад бодлого явуулна”, “Монгол Улс олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ шударгаар сахин биелүүлнэ” гэж заасны дагуу гэрээгээр хүлээсэн үүргээ сахин биелүүлдэг.

Эрүүгийн хариуцлагын тогтолцооны олон улсын чиг хандлагад дүн шинжилгээ хийхэд сүүлийн арваад жилийн хугацаанд ялын төрөл нэмэгдэж, шинэ төрлийн буюу хорихоос өөр төрлийн ял нэмэгдэх хандлагатай байгааг онцлон тэмдэглэхгүй байх боломжгүй.

Хамгийн олон хоригдолтой орны жагсаалтыг 2021 оны байдлаар Америкийн Нэгдсэн Улс тэргүүлж байгаа бөгөөд 2.1 сая гаруй хоригдол ял эдэлж байна. Үүнийг хүн амын тоотой харьцуулахад 100,000 мянган хүн тутамд 655 хүн байгаа ба хүч хэрэглэсэн гэмт хэргийн үзүүлэлт буурах хандлагатай байгаа юм. 1970 оноос эхлэн АНУ-ын хорих

байгууллагын оршин суугчдын тоо 700%-иар нэмэгдсэн бөгөөд хамгийн их тоо 2009 онд байсан байна. Энэ хугацаанаас хойш зарим муж, холбооны тойргуудад бага хэмжээгээр буурсаар байна.

Хоёрдугаар байрт Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс жагсаж байгаа бөгөөд 1.7 сая гаруй хоригдол ял эдэлж байна. Дараагаар нь Бразил улс жагсаж байгаа ба 2019 оны тоон мэдээгээр хорих байгууллагад ял эдэлж байгаа хүний тоо 760 мянга гаруй байсан байна.

Олон улсын байгууллагуудын явуулсан судалгаа хоригдлын тоо болон гэмт хэргийн түвшингийн холбоо байхгүйг харуулсан байна. Зарим судалгааны ажлуудад хоригдлын тооны өсөлтийг нийгмийн халамжийн тогтолцоо хумигдсан, нийгмийн тэнцвэртэй бус байдал зэрэгтэй холбоотой гэж үзсэн байдаг. Үүнээс гадна хоригдлын тоон үзүүлэлтийн өсөлтийг ялгаварлан гадуурхах бодлоготой ч холбогдог.

Зарим орнуудад цагаатгах тогтоол бага гарч байгаа, хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь эрхийн хязгаарлагдмал байдал зэрэг нь хорих ял оногдуулах тогтоолын хэмжээ, хоригдлын тоо үзүүлэлтийн тогтмол өсөлтөд нөлөөлж байна.

Олон улсын статистик мэдээнээс харахад хорих ял авч, хорих байгууллагад ирж байгаа хүмүүсийн дийлэнх хувийг хүч хэрэглээгүй гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүс эзэлж байна. Тухайлбал, 2017 онд дэлхийн хэмжээнд 1.9 сая хүн мансууруулах болон сэтгэцээт нөлөөт бэлдмэл хадгалсан хэргээр цагдан хоригдсон бөгөөд үүнээс 860 мянга гаруй хүнийг хорих ялаар шийтгүүлсэн байна. Мөн 93 орны албан ёсны мэдээнээс харахад 14 хоригдол тутмын 1 нь хүн алах гэмт хэрэг үйлдэн хорих ял шийтгүүлсэн байна².

Гэмт явдлыг олон улсын түвшинд судлан үзэх нь судалгааны ажлуудын судлах зүйл байсаар байх юм.

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагаас “Ковид-19”-ийг цар тахал гэж зарласнаас хойш жил гаруй хугацаа өнгөрөөд байна. Ковид-19 нь хорих байгууллагын давчуу орчин, даац хэтэрсэн байдлаас хамааран цагдан хоригдсон, хоригдол болон хорих байгууллагын алба хаагчдад аюул, занал учруулж байгааг цар тахлын эхэн үед хүлээн зөвшөөрсөн билээ.

² Global prison trends. 2021. 8 дахь тал.

НҮБ-ын дээд удирдлага болон улс орнуудын Засгийн газрын түвшинд хорих байгууллагад ял эдэлж байгаа, ажиллаж байгаа хүмүүсийн эрүүл мэнд, амь насанд өндөр эрсдэл байгааг тэмдэглэж зарим хоригдлыг хугацаанаас өмнө суллан хоригдлын тоог бууруулах арга хэмжээг авсан. Гэсэн хэдий ч улс орнууд цар тахлын давалгаануудыг даван туулж байгаагийн зэрэгцээ хорих байгууллагууд нь вирус дамжаа кластер голомт болсон хэвээр байгаа юм. Үүнээс гадна Ковид-19-ийн үед баримтлах халдвар хамгааллын дэглэм, дүрэм журмыг дагаж мөрдөөгүй улмаас хоригдлын дундаас гарах зөрчил нэмэгдэх хандлагатай байгаа бөгөөд хорих байгууллагуудын тоог нэмэгдүүлж байна.

Сүүлийн жилүүдэд хорих байгууллагуудын тулгарсан асуудал нь дараа дараагийн жилүүдэд санхүүжилтийн тэнцвэргүй байдлыг үүсгээд байна. Цар тахал нь хорих байгууллагын даац хэтэрсэн, хүнд нөхцөл байдал үүссэн үед зарим нөөцийн дутагдал, тэр дундаа хүний нөөцийн дутагдалтай байгаа байдлыг хурцаар харуулсан гэж хэлж болох юм.

Хорих байгууллагууд дахь эрүүл мэндийг хамгаалах болон бусад асуудал нь олон улсын түвшинд анхаарал татсаар байна. Хорих байгууллагад онцгой нөхцөл байдал үүссэн, цар уурын аюултай үзэгдэл, цар тахал зэрэгтэй тулгарахад хорих байгууллагын удирдлагууд хариу арга хэмжээ авах бэлэн байдлыг нэмэгдүүлэх хэрэгтэй байна.

Хорих байгууллагад онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед хүний эрхийг хамгаалахын тулд тухайн байгууллагад аль болох бага тооны хүн байлгах шаардлагатайг улс, орнуудын хорих байгууллагуудын удирдлагууд хүлээн зөвшөөрөөд байна. Үүний үр дүнд цар тахлын хүнд хэцүү цаг үед шүүх эрх мэдлийн байгууллага нь хорих байгууллагын даац хэтэрсэн байгаа асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах бодлогыг барьж байна.

Дээр дурдсанчлан 118 улсад 100 хувиар, 11 улсад 250 хувиар хорих байгууллагын даац хэтэгсэн байна. Үүнээс гадна хорих байгууллагын алба хаагчдын дутагдал үүссэн байна. Тухайлбал, зарим орнуудад 1 алба хаагчид 1 хоригдол, зарим орнуудад 1 алба хаагчид 28 хоригдолд хяналт тавих чиг үүрэг оногдож байгаа нь өндөр ялгаатай байгааг харуулж байна.

Цар тахлын үед 122 оронд 532.100 гаруй хоригдол халдвар авч, 47 оронд 3931 хүн нас барсан байна. 48 оронд өвчлөлийн улмаас хорих байгууллагын алба хаагчдын дутагдал үүссэн байна.

Цар тахлын нэгдүгээр давалгааны үед 109 гаруй улс хугацаанаас өмнө суллах механизмыг боловсруулаад байсан бөгөөд нийт хоригдлын 6% нь суллагдсан байна.

Гэсэн хэдий ч Ковид-19-ийн үед хоригдлын зүгээс халдвар хамгааллын дэглэм баримтлаагүй, шаардлагыг биелүүлээгүйн улмаас үүссэн зөрчил, шүүх хуралдаанууд олноороо зохион байгуулагдсан нь эргээд хоригдлын тоо нэмэгдэхэд нөлөөлсөн байна.

Үүнээс гадна Ковид-19-ийн үед хоригдлын эрх хатуу хязгаарлалтын дор байсан бөгөөд нэг нэгээр нь байруулуулах, тусгаарлах, бүлэг болгон хуваан байруулуулах арга хэмжээг хэдэн сарын хугацаанд авсан байна. Үүний улмаас хүч хэрэглэх, эмх замбараагүй байдал гаргах явдал ихэссэн ба гадна орчноос тусгаарлагдан нэн хэрэгцээт зүйлээ авах зэргээс хязгаарлагдсан байна.

Мөн цар тахлын үед авч хэрэгжүүлсэн хязгаарлалтын арга хэмжээ нь дэлхийн дийлэнх хорих байгууллагуудад ял эдэлж байгаа хоригдлуудын дунд сэтгэцийн эрүүл мэндийн асуудлыг үүсгэсэн бөгөөд сэтгэл зүйн үйлчилгээ хязгаарлагдснаас хоригдол өөрийн биед хохирол учруулах, амь насаа хорлох үзүүлэлт өссөн байна.

Үүний зэрэгцээ хорих байгууллагуудад үзүүлж байгаа эмнэлгийн үйлчилгээний дутагдалтай байдал, халдвар авах айдас, ямар нэгэн сөрөг арга хэмжээ авахгүй байгаагаас үүдэн хоригдлын дунд эсэргүүцлийн шинжтэй арга хэмжээнүүд дэлгэрсэн байна.

Зарим асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд олон улс, орнуудын хорих байгууллагууд харилцаа холбооны технологи зэргийг суурьлуулах, өргөтгөх арга хэмжээг авсан бөгөөд эдгээрийг ашиглан гэр бүлтэйгээ харилцах, онлайнаар эмнэлгийн үйлчилгээ, зөвлөгөө өгөх, нийгэмшүүлэх ажил зэргийг хэрэгжүүлсэн байна. Ингэснээр хорих ял эдэлж байгаа интернетгүй хоригдлын талаарх ойлголт ард хоцорсон олон улсын байгууллагуудад онцлон тэмдэглэсэн байдаг.

Шүүхээс хорих ял оногдуулан ял эдэлж байгаа хүмүүсийн дунд бүх насаар хорих ял эдэлж байгаа хоригдлууд анхаарал татсан хэвээр байгаа. Дэлхийн хэмжээнд

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УРГАХ

бараг хагас сая хүн бүх насаар хорих ялаар шийтгүүлэн, байгалийн жамаар үхэх хугацаагаа хүлээж байна. Цаазаар авах ялыг бүх насаар хорих ялаар солих практик хэвээр байна.

Дэлхийн хэмжээнд мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөт бэлдмэл хадгалах, худалдан борлуулахтай холбоотой гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд хорих ял оногдуулах тохиолдол нэмэгдэх хандлагатай байгаа бөгөөд 2.5 сая гаруй хүн мансууруулах бодистой холбогдолтой гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас ял эдэлж байгаагаас 22% нь хадгалсан, хэрэглэсний учраас ял эдэлж байна.

2003-2020 оны хугацаанд хорих байгууллагад ял эдэлж байгаа хоригдлын тоо Европын дараахь орнуудад нэмэгдсэн байна: Армени, Австри, Азербайжан, Бельги, Босния ба Герцеговина, Болгар, Хорват, Кипр, Чех, Франц, Литва, Словени, Швейцар, Гүрж, Унгар, Исланд, Итали, Норвеги, Словак, Турк, Их Британи, Дани, Польш, харин дараахь орнуудад буурсан үзүүлэлттэй байна: Андorra, Эстони, Финланд, Герман, Латви, Молдав, Нидерланд, Португал, ОХУ, Швед зэрэг.

Бид өгүүлэлд судалгааны сонирхлын хүрээнд хорих байгууллагад явуулах нийгэмшүүлэх ажлыг тусгайлан судласан үзсэн.

Хорих байгууллага дахь нийгэмшүүлэх ажил

Каролин Диди “Хорих ял ба рецидивизм: олон улсын туршлага” сэдэвт илтгэлдээ Герман, Нидерланд, Норвеги зэрэг орнуудын хорих байгууллага дахь нийгэмшүүлэх, нөхөн сэргээх ажлын туршлагыг суллагдсаны дараа дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх талаас нь авч судалсан. Ерөнхийдөө нийгэмшүүлэх хөтөлбөр давтан гэмт хэрэг үйлдэх түвшинг бууруулах ажилтай холбогдох холбоо байхгүйг тэмдэглэсэн байна. Мөн судлаачдын үзэж байгаагаар нийгэмшүүлэх хөтөлбөр нь давтан гэмт хэрэг үйлдэх явдлыг бууруулах гол хүчин зүйл мөн эсэхэд бүрэн итгэлтэй бус байдаг юм. Гэсэн хэдий ч зарим нийгэмшүүлэх хөтөлбөрт хамрагдсан тодорхой бүлэг хүмүүсийн тодорхой хувь нь дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байгааг харуулсан судалгаа ч байдаг. Өөрөөр хэлбэл аливаа хөтөлбөрийн агуулга голлох үүргийг гүйцэтгэдэг бөгөөд боловсруулалтын хувьд нухацтай хандах нь зүйтэй юм.

Амжилттай хэрэгжиж байгаа хөтөлбөрийн хажуугаар хорих байгууллагаас суллагдсан хүн дахин гэмт хэрэг үйлдэх хэд хэдэн хүчин зүйл байдаг. Тухайлбал:

- Боловсролын түвшин, бүрэн дунд сургуулийн боловсролгүй, ямар нэгэн мэргэжлийн чадваргүй улмаас ажилд орж чаддаггүй;

- Ажилд орох гэсэн оролдлого нь бүтэлгүйтэх;

- Өөрийн гэсэн орон байр эсхүл байнгын оршин суух газаргүй;

- Залуу, бага наснаасаа гэмт хэрэгт холбогдсон, хууль, дүрэм журмыг дагаж мөрдөх туршлага, дадал байхгүй;

- Нийгмээс тусгаарлагдсан, хүчирхийлэл, гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн;

- Мансууруулах бодис, согтууруулах ундааны хамааралтай;

- Сэтгэцийн хувьд өөрчлөлттэй байдал.

Эдгээр хүчин зүйлээс гадна нийгэмшүүлэх хөтөлбөрт хоригдлуудын гаргаж байгаа сэтгэл зүйн хариу үйлдэл мөн асуудал болж байгаа юм. Тэдэнд нийгэмшүүлэх хөтөлбөрт хамрагдал сэдэл бага байх, өөрийн үйлдэлд хариуцлага жуулах, өөрийн амьдралыг төлөвлөх дургүй байдал байх боломжтой.

“Институт, нийгэм” олон улсын байгууллагаас хэрэгжүүлсэн судалгааны үр дүн гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүст явуулах нийгэмшүүлэх хөтөлбөрт дараахь хандлагууд чухал гэдгийг онцолсон байна:

- Гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүстэй хорих байгууллагад ирсэн цагаас суллагдах хүртэл ажиллахаас гадна суллагдсаны дараахь хэдэн жилүүдэд ч ажиллах хэрэгтэй. Ял эдлүүлэх болон суллагдсаны дараа туслалцаа үзүүлэх урт хугацааны хөтөлбөр маш амжилттай байсан.

- Тодорхой бүлэг хүмүүст анхаарсан хөтөлбөр. Үр дүнд хүрэхийн тулд мансууруулах бодист хамааралтай, боловсролгүй, сэтгэцийн эмгэгтэй зэрэг онцлог, асуудлаас хамааран төрөл бүрийн хандлагууд чухал юм.

- Хоригдлуудын тулгарч байгаа асуудал болох боловсролгүй байдал, мансууруулах бодист хамааралтай болсон, ажилд орох чадваргүй байдлыг шийдвэрлэхэд анхаарал хандуулах.

- Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад болон суллагдсаны дараа ч хяналт тавих.

- Хоригдлуудыг гадна орчин, нийгмийн талаар мэдээллээр хангах, суллагдсаны дараа тулгарах асуудал, эрхэлж болох ажлын талаар зэрэг.

- Нийгэмшүүлэх хөтөлбөрт төрийн болон төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагааг зохион байгуулах, чиглүүлэх. Үүний хүрээнд хамтран ажиллах нэгж, санамж бичиг байгуулах зэргийг хамааруулж болно.

- Нийгэмшүүлэх хөтөлбөрт хоригдлыг суллагдсаны дараа оршин суух, ажиллах газрын нийгмийн ажилтнуудыг татан оролцуулах.

Хорих байгууллагаас суллагдсан хүний амьдралын чухал хүрээ, тусламж авах хэрэгтэй зүйл нь оршин суух газар болон ажил байдаг. Хорих ял эдлээд суллагдсан хүмүүст ажилд ороход нь туслах нь дараахь шалтгаантай:

- тогтмол ажилтай байх нь хууль ёсны дагуу цалин авах, амьдралаа авч явах боломжийг бүрдүүлдэг;

- энэ нь өмнө ял эдэлж байсан хүмүүсийн амьдралыг цэгцтэй болгодог;

- нийгэмд гутаан доромжлол, буруутгагдаж байгаа хүний өөрийн үнэлэмжийг нэмэгдүүлдэг.

Ажилд орох, оршин суух газартай болоход нь дэмжлэг үзүүлэх ажил гадаадын орнуудад өөр өөрөөр явагддаг. Зарим орнуудад нутгийн захиргаанаас суллагдсан хүнд түр оршин суух байраар хангадаг байна.

Үүнээс гадна гадаадын хорих байгууллагуудад хоригдлуудад санхүүгийн мэдлэг олгох ажлыг чухалчлан авч үзэж байна.

Санхүүгийн мэдлэг олгох ажил

Хоригдлыг нийгэмшүүлэх, суллагдсаны дараа нийгэмд дасан зохицоход санхүүгийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх нь чухал хүчин зүйл болоод байна.

Их Британий болон АНУ-ын судлаачдын хэрэгжүүлсэн судалгаа хоригдол, мөн тэдний гэр бүлийн санхүүгийн талаарх мэдлэг маш бага түвшинд байгааг харуулсан байна. Ингэхдээ хорих байгууллагаас суллагдсан, суллагдахад бэлтгэж байгаа хоригдлын хамгийн гол асуудлуудын нэг нь өр зээлтэй явдал юм. Өр зээл, буцааж төлөх хэрэгцээ, энэ асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх талаар мэдлэг дутмаг

байдал нь суллагдсан хүнийг дахин гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэдэг.

АНУ, Их Британид хоригдол, хорих ялын хугацаа дуусч, хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллагдсан хүний санхүүгийн боловсролыг нэмэгдүүлэх хөтөлбөрийг боловсруулан хэрэгжүүлж эхэлсэн байна. Эдгээр хөтөлбөрийн зарим нь эмзэг байдалтай байгаа хоригдлын ар гэр, мөн хорих байгууллагын алба хаагчдыг хамруулсан байна. Эцэст нь хөтөлбөрийн төгсгөлд хоригдол зөвлөгөө авахаар хандах хүн чухал бөгөөд ингэснээр хөтөлбөр үр дүнтэй болох юм.

Санхүүгийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх амжилттай хөтөлбөр нь дараахь арга хэмжээнүүдийг багтаасан:

- Зөвлөх үйлчилгээ. Хоригдолд утсаар үнэгүй зөвлөгөө өгөх шугам ажиллуулах, эргэх холбоотой онлайн зөвлөгөө, шуудангаар харилцах, олон асуугддаг асуултуудад тараах материалаар дамжуулж хариулт өгөх болон ганцаарчилсан зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ.

- Сургах. Интерактив сургалтын арга болох үзүүлэх материал, мэтгэлцээ, бие даалтын ажил зэргийг багтаасан багц хичээлийг зохион байгуулах. Сургалт эрчимжүүлсэн (долоо хоногийн хугацаатай) эсхүл тогтмол уулзалт зохион байгуулах (долоо хоног бүрийн хичээл) хэлбэрээр зохион байгуулж байсан. Сургалтын хүрээнд дараахь сэдвээр хичээл заагдсан: халамж авах, өр, тооцоо, татвар, хохирогчид төлбөр нөхөн барагдуулах, санхүүгийн тооцоогоо төлөвлөх, зарцуулалт, орон байр, боловсрол, хуримтлал, данс, зээл, даатгал, гэр бүл салалтын улмаас эд хөрөнгө хуваах, мөнгө ба интернет, өөрийн мэдээллийг хамгаалах, луйвраас хамгаалах зэрэг.

- Данс нээх. Нэг хөтөлбөрийн хүрээнд сонгон авсан хорих байгууллагын бүх хоригдлуудад банкны данс нээсэн байна. Хоригдлуудад дебит картыг тарааж өгсөн бөгөөд дансны нээхийн зэрэгцээ хоригдлуудад ямар төрлийн гүйлгээ хийж болох талаар мэдээлэл өгсөн байна.

Санхүүгийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх хөтөлбөрийг боловсруулагчид нь хоригдлуудын бичиг үсгийн чадваргүй, арифметикийн чадварын дутмаг түвшин байсан зэрэг асуудалтай тулгарсан байна. Ингэснээр зарим хичээлүүдийг бага түвшний боловсролтой хүмүүст зохицуулсан бөгөөд ерөнхий боловсролын сургуулийн хөтөлбөрийн хичээлүүдийг мөн зааж эхэлсэн байна. Боловсролын түвшин

МОНГОЛЫН ХҮҮЛЬ
САХИУЛАХҮЙ

бага хоригдлууд нь санхүүгийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх хүрээний мэдлэгийг нэмэгдүүлэхээр сэдэл, идэвхийг төдийлөн гаргаагүй байна. Ингээд, хөтөлбөр боловсруулагчдын өмнө хичээлийн сониролтой байдал, хичээлдээ сонирхолтой болох асуудлыг шийдвэрлэх шаардлага үүссэн.

Хоригдлуудын санхүүгийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх нь хорих ял эдэлж байх хугацаандаа ч тэр, суллагдсаны дараа ч тэр амьдралын мөн чанарыг нэмэгдүүлэхэд чухал өөрийн мөнгийг зөв зарцуулах, санхүүгээ төлөвлөх, аж амьдралдаа хэрэгтэй зүйлд зарцуулах зэрэгт сурахад хэрэгтэй юм.

Хоригдлын санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх нь суллагдсаны дараа энгийн амьдралд дасан зохицох, санхүүгийн төлөвлөлт хийх, хуримтлал үүсгэх, амьдралын баталгаагаа бүрдүүлэх зэрэгт чухал ач холбогдолтойг тэмдэглэх нь зүйтэй. Үүнээс гадна гадаадын орнуудад хоригдлын онцлог, нийгмийн байдал зэргээс хамааран нийгэмшүүлэх ажлыг тусгайлан зохион байгуулах хандлага ажиглагдаж байна.

Ял эдэлж байгаа хоригдлуудын дунд нийгэмшүүлэх тусгай хандлага шаардлагатай дараахь бүлгийг онцолсон байна.

1. Суллагадах бэлтгэж байгаа хоригдлууд. Энэ нь нийгэмшүүлэх, дасан зохицох хөтөлбөрийн зорилтот бүлгийн нэг юм. Давтан гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд суллагадах бэлтгэж байгаа хоригдлуудад эрх чөлөөтэй болсны дараагаар ямар асуудалтай тулгарч болох, хэрхэн шийдвэрлэх талаар бүрэн хэмжээнд мэдээлэл өгөх хэрэгтэй. Хорих байгууллагаас суллагадах нь сэтгэл зүйн хувьд хүнд үйл явц бөгөөд хоригдолтой заавал уулзаж ярилцах хэрэгтэй.

2. Гэр бүлтэй хоригдол. Энэ төрлийн хоригдлуудад гэр бүлдээ санхүүгийн хувьд туслах хэрэгтэй, өмнө нь хорих ял эдэлж байсан гэр бүлийн хүнтэй гэх талаар гэр бүлийн гишүүдэд ирэх гутаан доромжлолтой тэмцэх, өөрийн хүүхдүүдийг хүмүүжүүлэх тусгай шаардлагууд үүсдэг. Ингэхдээ гэр бүл хоригдлыг нийгэмшүүлэх, нийгэмд

дасан зохицоход дэмжлэг үзүүлэх хүчин зүйл болдог байна³. Учир нь нийгэмшүүлэх хөтөлбөрт гэр бүлтэй ажиллах асуудал, тэр дундаа боловсролын асуудлыг багтаахыг зөвлөдөг байна. Гэвч одоогийн байдлаар ийм төрлийн практик туршлага байхгүй байгааг судлаачид тэмдэглэсэн.

3. Эмэгтэй хоригдол. Хорих байгууллагаас суллагдсан эмэгтэйчүүд хоёр төрлийн ялгаварлан гадуурхалд өртдөг: ялтай байдал болон хүйсийн байдал⁴. Үүнээс хамааран ажил, оршин суух газар хайхад асуудалтай тулгардаг ба сэтгэл зүйн хувьд ч гэмтээх боломжтой. Ийм төрлийн эмэгтэйчүүдийг нийгэмшүүлэхэд тулгарч буй асуудал нь өмнө нь хүчирхийлэлд өртөж, биеийг нь хүчээр үнэлүүлж байсан явдалтай ч холбоотой байдаг. Эдгээр зүйлийг тусгайлан хөтөлбөрийг боловсруулахад харгалзан үзэх хэрэгтэй. Үүнээс гадна өрх толгойлсон, бага болон өсвөр насны хүүхэдтэй эмэгтэйчүүдэд нэмэлт тусламж шаардлагатай байдаг.

4. Цөөнхийн болон шашны бүлгүүд. Энэ төрлийн хоригдууд нь нийгэмд давхар ялгаварлан гадуурхалд өртөх, шашин шүтлэг, гарал угсаанаас хамааран хүчирхийлэл, доромжлолд өртөх боломжтой. Эдгээр хоригдлуудтай ажиллахад төрийн бус байгууллага, шашны байгууллагуудыг татан оролцуулдаг байна.

5. Ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй хоригдлууд. Энэ бүлгийн хүмүүст нь нэг талаас эмнэлгийн үйлчилгээ шаардагддаг бөгөөд нөгөө талаас насны хүчин зүйлээс хамааран суралцах, шинэ ур чадвар эзэмшихэд хүндрэлтэй байдаг байна. Ийм төрлийн гэмт хэрэгтнүүдэд оршин суух газар, ажил хайх, тэтгэвэр тэтгэмжийн талаар мэдлэг өгөх зэрэг туслалцаа үзүүлэх нь чухал ач холбогдолтой юм. Энэ бүлэгт хамаарч байгаа хоригдлуудад тэдний биеийн чадварт таарсан салбарт хөдөлмөр эрхлэх ур чадварыг эзэмшүүлдэг.

6. Сэтгэцийн эмгэгтэй хүмүүс. Нийгмийн хэв журмыг сахиулахад ийм төрлийн хоригдлуудыг нийгэмшүүлэх нь чухал. Энэ бүлгийн хүмүүст тусгай эм бэлдмэл, сэтгэцийн болон сэтгэл зүйн туслалцаа шаардагддаг. Үүнээс гадна,

³ Griffiths C.T., Dandurand Y., Murdoch D. The Social Reintegration of Offenders and Crime Prevention. — Ottawa: National Crime Prevention Centre, 2007 <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/scl-mtgrtn/scl-rntgrtn-eng.pdf>

⁴ Handbook for prison managers and policymakers on Women and Imprisonment. Criminal Justice Handbook Series. — NY.: United Nations, 2008. <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/women-and-imprisonment.pdf>

тэдэнд оршин суух газар, өөрийн мөнгө тэр дундаа тэтгэвэр, тэтгэмжийг зохицуулан зарцуулахад туслалцаа багагүй хэрэгтэй байдаг. Сэтгэцийн эмгэгтэй хоригдлыг нийгэмшүүлэх хөтөлбөрүүд нь тухайн хүний сэтгэцийн байдлыг харгалзан үзэн ажиллах боломжтой ажилд шаардлагатай ур чадвар, мэргэжлийг эзэмшүүлдэг. Ихэнхдээ сэтгэцийн эмгэгтэй хоригдлуудын суралцах чадвар (learning disabilities) хязгаарлагдмал байдаг бөгөөд сургалтыг хөтөлбөрт үүнийг харгалзан үзэх шаардлагатай. Тэдэнтэй дараахь байдал, дарааллаар ажиллах нь зохимжтой: сэтгэл зүйн байдлыг тогтворжуулах; өөртөө анхаарах чадвар, тэр дундаа амьдралыг эрүүл талруу чиглүүлэх чадварыг эзэмшүүлэх; сэтгэл зүйн байдлыг тогтвортой байлгахад тусламж үзүүлэх зэрэг. Ингэхийн тулд хорих ял эдлүүлэх байгууллага болон эмчилгээ хийх мэргэжилтний хамтын ажиллагаа шаардлагатай бөгөөд хорих байгууллагад нэвтрүүлэхээс эхлээд хоригдолд сэтгэл зүйн эмчилгээ хийх, хорих байгууллагын алба хаагчдыг сургах хүртэл багтдаг байна⁵.

7.Мансууруулах бодис, согтууруулах ундаа болон бусад төрлийн бэлдмэлд хамааралтай гэмт хэрэгтнүүд. 2004 онд Их Британид хоригдлуудын дунд явуулсан судалгаанд оролцогчдын талаас илүү хувь мансууруулах бодис хэрэглэсний улмаас гэмт зан үйл гаргасан байна. Эдгээр хүмүүст бусад нийгэмшүүлэх хөтөлбөрөөс гадна эмнэлгийн болон хамаарлаас салах тусламж шаардлагатай. Амбулаторын, хоргүйжүүлэх эмчилгээ, нийгэмд амьдрах чадвар, мөн мансууруулах бодис хэрэглэсэн эсэх албадан шинжилгээ, хяналт тавих ажлыг харилцан зохицуулж ажиллах нь эдгээр хүмүүсийг засрахад илүү үр дүнтэй байдаг байна. Нийгэмшүүлэх ажил нь хорих байгууллагад эхэлж, суллагдсаны дараа ч үргэлжлэх ёстой.

8.Боловсролгүй, бага боловсролтой хоригдлууд. Энэ бүлгийн хүмүүсийг боловсролтой болгох, бүрэн дунд боловсролын гэрчилгээ, дээд сургуулийн дипломтой болгох арга хэмжээнүүдийг авах, оройн сургууль, сургалт зэрэг байдаг талаар мэдээллээр хангах хэрэгтэй. Мөн эдгээр хүмүүст ажилд ороход шаардагдах мэргэжлийг эзэмшүүлэх хэрэгтэй.

9.Өсвөр насны хоригдол. Эдгээр хоригдлуудад суурь хүмүүжил хэрэгтэй байдаг. Тэдэнд зориулагдсан нийгэмшүүлэх хөтөлбөрийн гол агуулгад боловсрол оршидог байна.

10.Бэлгийн эрх чөлөөний эсргэл гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлууд. Нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах ажлын хүрээнд эдгээр хоригдлуудыг нийгэмшүүлэх, засан хүмүүжүүлэх нь зарчмын хувьд маш чухал. Тэдэнд хяналт тавихаас гадна ганцаарчилсан болон бүлгийн зан үйлийн эмчилгээ шаардагддаг.

Эдгээр бүлэгт хамаарах хоригдлуудаас гадна дээр дурдсанаас хоёр онцлогийг агуулсан хоригдлууд онц анхаарал татдаг бөгөөд тэдэнтэй ажиллахын тулд хэд хэдэн тусгай хөтөлбөр, ганцаарчлах ажиллах хэрэгтэй байдаг.

Эцэст нь Англи болон Уэльсийн хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажлын туршлагыг дурдахгүй үлдэж болохгүй юм.

Англи болон Уэльсийн нийгэмшүүлэх амжилттай туршлага нь хохирогчид нөхөн төлбөр төлөх, өөрсдийн зөвшөөрлөөр хоригдлыг хохирогчтой уулзуулах ажлыг зохион байгуулах замаар шударга ёсыг сэргээх явдал юм. Энэ хөтөлбөрт хамрагдсан гэмт хэрэгтнүүдийн зөвхөн 27% нь л дахин гэмт хэрэг үйлсэн байна. Шударга ёсыг сэргээх үйл явц нь ял эсхүл хугацаанаас өмнө суллах асуудлыг шийдэхтэй холбоогүй юм.

Үүнээс гадна суллагдаж байгаа хоригдлуудын ментор буюу зөвлөгчийн институт анхаарал татаж байна. Ментор буюу зөвлөгчөөр нийгмийн ажилтан, сайн дурын ажилтан болж болдог. Зөвлөгчийн үүрэгт суллагдсан хүнтэй харилцаатай байх, тулгарч буй асуудлыг шийдвэрлэх зэрэг багтдаг байна.

Ашигласан материал

- Global prison trends. 2021.
- Global prison trends. 2021.
- Griffiths C.T., Dandurand Y., Murdoch D. The Social Reintegration of Offenders and Crime Prevention. — Ottawa: National Crime Prevention Centre, 2007 <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctn/s/scl-rntgrtn/scl-rntgrtn-eng.pdf>
- Handbook for prison managers and policymakers on Women and Imprisonment. Criminal Justice Handbook Series. — NY.:

⁵ Mental Illness in Prison: Inmate Rehabilitation & Correctional Officers in Crisis // Berkeley Journal of Criminal Law. Vol.14. Issue 1. 2009.

<http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1031&context=bjcl>

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ САН

United Nations, 2008.
<https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/women-and-imprisonment.pdf>

• Mental Illness in Prison: Inmate
Rehabilitation & Correctional Officers in Crisis //

Berkeley Journal of Criminal Law. Vol.14. Issue
1. 2009. [http://scholarship.law.berkeley.edu
/cgi/viewcontent.cgi?article=1031&context=bjc](http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1031&context=bjc)
/

ТӨЛБӨР ТӨЛӨГЧ ГАДААДЫН ИРГЭНД ХОЛБОГДОХ ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ХЭРЭГЖИЛТИЙН БАЙДАЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF IMPLEMENTATION AND CURRENT SITUATION OF DECISION ENFORCEMENT RELATED TO FOREIGN CITIZEN PAYERS

Э.Өнөболд

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Харуул хамгаалалт, гүйцэтгэх ажлын тэнхимийн ахлах багш, магистр, хошууч

Unubold E.

Senior lecturer, Department of Warding and Intelligence, the School of Court Decision Execution, University of Internal affairs, Master in law, and Major

Э.Цэрэнханд

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Иргэний шийдвэр гүйцэтгэлийн тэнхимийн багш, магистр, ахмад

Tserenkhand E.

Lecturer, Department of Civilcourt decision execution, the School of Court Decision Execution, University of Internal affairs, Master in law, and Captain

Хураангуй: Өгүүллээр төлбөр төлөгч гадаадын иргэнд холбогдох шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудлыг хөндөж, практик бий болоод хүндрэл бэрхшээлийг тодорхойлж, дотоодын болон олон улсын хэм хэмжээгээр тухайн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэж болох арга зам, шийдлийг эрэлхийлж, санал дэвшүүлсэн болно.

Abstract: In the article, the problems faced by foreign payers in the decision-making process are discussed, the problems that arise in practice are identified, and the ways and solutions to solve the problem in accordance with domestic and international norms are sought and suggestions are made.

Түлхүүр үг: Шүүхийн шийдвэр, гадаадын иргэн, төлбөр төлөгч, төлбөр авагч, шүүх, хэрэг маргаан.

Key word: Judgment, foreigner, payer, payee, court, litigation.

Удиртгал

Монгол Улсын Үндсэн хуульд төр нь иргэнийхээ эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн, засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэхийн зэрэгцээ хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх чиг үүргийг хэрэгжүүлэхээр тодорхойлсон байдаг билээ.

Монгол Улсын Их хурлаас 2021 оны 01 дүгээр сарын 15-ны өдөр Монгол Улсын Шүүхийн тухай хуулийг шинэчлэн баталсан нь шүүгчийн хараат бус, шүүхийн бие даасан байдал Монгол Улсын Үндсэн хуульд байгууллын тогтвортой байдлыг хангахад ихээхэн ач холбогдол бүхий арга хэмжээ болсон юм. Энэ хүрээнд иргэний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж, зөрчигдсөн эрх, ашиг сонирхлыг сэргээн эдлүүлэх, шударга ёсыг бэхжүүлж, хуулийн хэлбэрэлтгүй хэрэгжүүлэх зорилгоор шүүх байгууллага шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлж буй.

Шүүхээс хэрэг, маргааныг шийдвэрлэж байгаа нь тухайн хүний хууль

ёсны эрх, ашиг сонирхлыг бүрэн дүүрэн сэргээж байгаа хэрэг биш бөгөөд дан ганц шүүхийн шийдвэр гарах нь хүний эрхийг сэргээсэн гэсэн ойлголт биш юм. Харин тухайн шүүхийн шийдвэр бодитой биелэгдсэнээр хүний хөндөгдсөн эрх, хууль ёсны эрх ашиг сонирхлыг бүрэн хангаж, хамгаалж байна гэж үзэх үндэстэй. Тиймээс шүүхийн шийдвэрийг биелүүлснээр төр нь өөрийн үндсэн хуулиар хүлээсэн ард, иргэдийнхээ зөрчигдсөн эрх, ашиг сонирхлыг сэргээн эдлүүлэх нөхцөл боломжийг бий болгож, үүргээ биелүүлж байгаа хэрэг явдал юм. Иймд хэрэг, маргааныг шийдвэрлэх ажиллагаа болон шүүхийн шийдвэрийн биелэлт нь бие биенээсээ шууд харилцан хамааралтай бөгөөд аль нэгийг нь түүнээс тусгаарлан авч үзэхэд учир дутагдалтай юм.

Шүүхийн үйл ажиллагааны дараагийн үе шат болох шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагааг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага бүхэлд нь Монгол Улсын

Deutsche Kunst

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн хүрээнд зохион байгуулан ажиллаж байна.

Манай улсын хувьд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, эрүүгийн хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, захиргааны хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, зөрчлийн хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа гэж төрөлжүүлэн авч үздэг бөгөөд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх эрх зүйн хэм хэмжээгээр зохицуулдаг онцлогтой.

Шүүхийн шийдвэрийг шуурхай бөгөөд бодитой биелүүлэх нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үндсэн зарчим юм.

Үндсэн хэсэг

Монгол Улсын шүүх улсын хэмжээнд сүүлийн 4 жилийн дунджаар 62 мянга орчим хэрэг, маргааныг шийдвэрлэснээс иргэний хэрэг 47 мянга буюу нийт хэрэг, маргааны 75 орчим хувийг эзэлж байна. Үүнээс шүүхээс шийдвэрлэсэн нийт хэрэг, маргааны 75 орчим хувийг дангаараа эзэлж байгаа иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг тусгайлан авч үзье.

Иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа бол иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцогчдын хооронд үүссэн эдийн болон эдийн бус баялагтай холбоотой эрх, үүргийн хэрэгжилтийг хангах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээн хамгаалахад чиглэгдсэн байдаг¹.

Улсын хэмжээнд 2020-2021 онд дунджаар 37,832 иргэний хэргийн гүйцэтгэх баримт бичигт хамаарах 1,7 их наяд төгрөгийн төлбөр барагдуулахаас 360.2 тэрбумын төгрөгийн төлбөрийг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага гүйцэтгэсэн байна. Эдгээрээс буюу шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үлдэгдэл гүйцэтгэх баримт бичгийн мөнгөн дүнгийн хэмжээг манай улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүнтэй харьцуулахад түүний 10 хувьтай тэнцэж байна. Үүнээс товч дүгнэвэл шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, тэр дундаа иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагааны нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөөг бүрэн

илэрхийлж байна. Иймд иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг нарийвчлан судлах хэрэгцээ шаардлага урган гарч байна.

Үүний дотор эрх зүйн нарийвчилсан зохицуулалт шаардлагатайн дээр, мэдээллийн хангалттай бус байдлаас үүдэн төлбөр төлөгч гадаадын иргэнээс төлбөр гаргуулах шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны биелэлт хангалттай бус байгааг онцлох нь зүйтэй.

Манай улсад гадаад улсын иргэн 2020 оны 2 дугаар улирлын байдлаар 92 улсын 3.9 мянган иргэн², 2021 оны 2 дугаар улирлын байдлаар гадаадын 88 улсын 5.2 мянган иргэн³, 2022 оны 2 дугаар улирлын байдлаар гадаадын 88 улсын 6.2 мянган иргэн⁴ оршин сууж, хөдөлмөр эрхэлж байгаа нь Монгол Улсад оршин сууж хөдөлмөр эрхэлж байгаа гадаадын иргэдийн тоо тогтмол өсөж байгааг харуулж байна.

Энэ үзүүлэлт нь иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцогч гадаадын иргэдийн тоо нэмэгдэж байна гэсэн агуулгыг давхар илэрхийлэх бөгөөд гадаадын иргэн, хуулийн этгээдтэй холбоотой иргэний эрх зүйн маргаан нэмэгдэх хандлагатай байгааг харуулж байна.

Тэгвэл	хүчин	төгөлдөр	хууль
тогтоомжийн	хүрээнд	төлбөр	төлөгч
гадаадын	иргэнээс	төлбөр	гаргуулах
ажиллагаа	хэрхэн	гүйцэтгэгдэж	байгааг
сонирхье.			

Манай улсын хуульд гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн, гадаад улсын болон олон улсын байгууллагатай холбоотой иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг гүйцэтгэх тусгайлсан зохицуулалт байдаг бол гадаадын зарим орнуудад энэ талаар тусгайлсан зохицуулалт байдаггүй бөгөөд дотоодын иргэн, хуулийн этгээдээс төлбөр гаргуулах ажиллагааны нийтлэг зохицуулалтыг мөрддөг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд зааснаар шийдвэр гүйцэтгэгч нь гадаад улсын иргэн, гадаад улсын Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дэх хөрөнгө, олон улсын байгууллага, дипломат төлөөлөгчийн газрын хөрөнгөнд холбогдуулан иргэний шийдвэр гүйцэтгэх аливаа ажиллагаа

¹ Б.Алтангэрэл нар. Иргэн, захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх эрх зүй. УБ. 2005. 13 дахь тал

² Үндэсний статистикийн хороо. Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдлын тайлан. 2020 оны 6 сар. 16 дахь тал.

³ Үндэсний статистикийн хороо. Статистикийн мэдээ, 2021

⁴ Үндэсний статистикийн хороо. Статистикийн мэдээ. 2022

явуулахын өмнө тухайн этгээд түүний хөрөнгө нь Монгол Улсын олон улсын гэрээнд зааснаар халдашгүй, дархан эрх, ямба эдлэх эсэхийг тогтоох бөгөөд хэрэв ийм нөхцөл тогтоогдвол иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулахгүй ба үүнээс бусад тохиолдолд иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг саадгүй зохион байгуулах үүрэгтэй.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг зөвхөн Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд явуулах бөгөөд ийнхүү явуулахдаа төрийн байгууллагын хамтын ажиллагааны хүрээнд мэдээлэл солилцох хэлбэрээр шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны баталгаажуулах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байна.

Мөн хуульд зааснаар “...Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасны дагуу тухайн төлбөр төлөгч, түүний хөрөнгийн талаар мэдээлэл цуглуулах, гүйцэтгэх баримт бичгийг төлбөр төлөгчийн байнгын оршин сууж байгаа, эсхүл хөрөнгө нь оршин байгаа гадаад улсын шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх чиг үүрэг бүхий байгууллагад шилжүүлэн гүйцэтгэнэ.” гэсний дагуу улс хооронд байгуулсан эрх зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх гэрээний хүрээнд дээрх ажиллагааг зохион байгуулна.

Төлбөр төлөгч гадаадын иргэнд холбогдох шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад түүний Монгол Улсын хилээр нэвтэрсэн эсэх, оршин суугаа хаягийн бүртгэл хийгдсэн эсэх, Монгол улсад эд хөрөнгө эзэмшдэг эсэх, арилжааны банкуудад харилцах болон хадгаламжийн данс эзэмшдэг эсэх талаарх лавлагаа мэдээллийн хүрээнд ажиллаж байгаа нь мэдээллийн дутуу бөгөөд хангалтгүй байдлаас үүдэлтэй төлбөрийг бүрэн бодитой биелүүлэхэд хүндрэлтэй нөхцөлийг бүрдүүлж байна.

Шүүхийн шийдвэр биелүүлээгүй төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх, сэргээх, бүртгэл хөтлөх журамд зааснаар “нэг төлбөр төлөгчид холбогдох хэд хэдэн гүйцэтгэх баримт бичгийн шаардлага 50.0 сая төгрөгөөс дээш бол төлбөр төлөгчийн гадаад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх” боломжтой. Гэвч төлбөрийн үнийн дүн 50.0 сая төгрөг хүрээгүй тохиолдолд энэ албадлагын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх боломжгүй, эсхүл төлбөр

төлөгч гадаадын иргэний Монгол Улсаас албадан гаргах үед энэхүү албадлагын арга хэмжээний ач холбогдол, үр нөлөө алдагдаж байна.

Гэтэл улсын хэмжээнд гадаад улсын иргэн, хуулийн этгээдтэй холбоотой гүйцэтгэх баримт бичиг 2020-2022 оны 5 дугаар сарын байдлаар төлбөр төлөгч гадаад улсын иргэдэд холбогдох 60 гүйцэтгэх баримт бичгийн 46.3 тэрбум төгрөг, гадаадын хөрөнгө оруулалттай төлбөр төлөгч-хуулийн этгээдэд холбогдох 147 гүйцэтгэх баримт бичгийн 300.6 тэрбум төгрөгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа зохион байгуулагдсан байна⁵.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явагдаж буй үлдэгдэл гүйцэтгэх баримт бичгийн хугацааг авч үзвэл:

Гадаад улсын хөрөнгө оруулалттай 454 төлбөр төлөгч-хуулийн этгээдэд холбогдох:

-2022 оны шүүхийн шийдвэртэй, 154 гүйцэтгэх баримт бичгийн 104.0 тэрбум төгрөг;

-2021 оны шүүхийн шийдвэртэй, 57 гүйцэтгэх баримт бичгийн 8.4 тэрбум төгрөг;

-2020 оны шүүхийн шийдвэртэй, 36 гүйцэтгэх баримт бичгийн 2.9 тэрбум төгрөг;

-2019 он болон түүнээс өмнөх шүүхийн шийдвэртэй, 119.9 тэрбум төгрөгийн 207 гүйцэтгэх баримт бичиг,

Төлбөр төлөгч 54 гадаадын иргэдэд холбогдох:

-2022 оны шүүхийн шийдвэртэй, 7 гүйцэтгэх баримт бичгийн 357.2 сая төгрөг;

-2021 оны шүүхийн шийдвэртэй, 6 гүйцэтгэх баримт бичгийн 661.7 сая төгрөг;

-2020 оны шүүхийн шийдвэртэй, 4 гүйцэтгэх баримт бичгийн 1.6 тэрбум төгрөг;

-2019 он болон түүнээс өмнө гарсан шүүхийн шийдвэртэй, 11.5 тэрбум төгрөгийн 37 гүйцэтгэх баримт бичигт тус тус өнөөдрийн байдлаар шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явагдаж байна⁶.

Энэхүү тоон мэдээ нь төлбөр төлөгч гадаад улсын иргэн болон гадаад улсын хөрөнгө оруулалттай хуулийн этгээдээс төлбөл зохих төлбөрийн үүрэг хангалттай биелэгдэхгүй байгааг мөн гадаадын иргэнд холбогдох ажиллагаанд байгаа нийт гүйцэтгэх баримт бичгийн 68.5% нь 3 ба түүнээс дээш жилийн хугацаанд биелэгдээгүй байгаа нь шүүхийн шийдвэр

⁵ Шийдвэр гүйцэтгэх албаны мэдээ, судалгаа. 2022 оны 5 дугаар сарын мэдээ. Шийдвэр гүйцэтгэх алба.

⁶ Шийдвэр гүйцэтгэх албаны мэдээ, судалгаа. 2022 оны 4 дүгээр сарын мэдээ. Шийдвэр гүйцэтгэх алба.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УРГА

гүйцэтгэх ажиллагаа шуурхай байх, бүрэн бодитой биелэгдэх зарчим алдагдаж байгааг тодорхой харуулж байна.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаатай холбогдуулан гадаадын иргэн, гадаад улсын хөрөнгө оруулалттай хуулийн этгээдээс 2020 онд 53, 2021 онд 60, 2022 оны 4 дүгээр сарын байдлаар 39 буюу нийт 152 өргөдөл, гомдлыг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хүлээн авч, хянан шийдвэрлэсэн байна.

Өргөдөл, гомдлыг агуулгаар нь төрөлжүүлэн авч үзвэл:

- шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хүчингүйд тооцуулахыг хүссэн 15.1 хувь;
- гадаадад зорчих эрх түдгэлзүүлсэн албадлагын арга хэмжээг сэргээлгэхийг хүссэн 5.2 хувь;
- төлбөр гаргуулахыг хүссэн 44.1 хувь;
- битүүмжлэгдсэн данс, хөрөнгө чөлөөлүүлэхийг хүссэн 16.4 хувь;
- бусад ажиллагаатай холбогдуулан гаргасан өргөдөл, гомдол 19.2 хувийг тус тус эзэлж байна.

Мөн төрийн байгууллагын хамтын ажиллагааны хүрээнд хийгдсэн Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны харьяа байгууллагуудын мэдээлэл солилцох, хамтран ажиллах тухай журмаар шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаатай холбогдуулан төлбөр төлөгч гадаадын иргэний хилээр нэвтэрсэн эсэх, аль боомтоор хэзээ нэвтэрсэн, визний төрөл, Монгол Улсад түр оршин суух үнэмлэхний дугаар, өөрийн нэр дээр эд хөрөнгө, компанитай эсэх, мөн арилжааны банкуудад харилцах болон хадгаламжийн данс эзэмшдэг эсэх талаарх мэдээллийг авах боломжтой байна. Гэвч дээрх мэдээлэл нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа шуурхай бөгөөд бүрэн бодитой биелүүлэхэд хангалттай мэдээлэл, баримт нотолгоо болж чадахгүй байна.

Жишээлбэл: Төлбөр төлөгч гадаадын иргэний оршин суух хаягийн мэдээлэл, гэр бүлийн гишүүдийн мэдээлэл болон визний төрөл ангилал, ямар хугацаатай олгогдсон, гадаадын иргэнийг орон байраар хангаж буй этгээдийн мэдээлэл, хаягийн шилжилт хөдөлгөөний мөн төлбөр төлөгч гадаадын иргэний нас барсан мэдээлэл эдгээр лавлагаа мэдээлэлд тусгагдахгүй явсаар өнөөг хүрчээ.

Ихэнх тохиолдолд төлбөр төлөгч гадаадын иргэний нэр дээр эд хөрөнгө, мөнгө тогтоогдоогүй, оршин суугаа хаяг тодорхойгүй, эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, Монгол Улсын хилээр нэвтэрч гарсан зэрэг байдлаас хамааралтайгаар шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг түдгэлзүүлэх хандлага практик байгууллагад өргөн ажиглагдаж байна.

Төлбөр төлөгч гадаадын иргэнээс төлбөр гаргуулах шийдвэр ажиллагаанд байгаа гүйцэтгэх баримт бичгийн төлбөр төлөгч гадаадын 60 иргэнийг улсаар нь авч үзвэл. Үүнд:

- Бүгд Найрамдах Хятад Ард улсын 29 иргэн;
- Оросын Холбооны улсын 9 иргэн;
- Бүгд Найрамдах Солонгос улсын 10 иргэн;
- Холбооны Бүгд Найрамдах Герман улсын 3 иргэн;
- Бүгд Найрамдах Социалист Вьетнам улсын 2 иргэн;
- Австрали улсын 4 иргэн;
- Америкийн Нэгдсэн улс, Япон, Казакстан улсын тус бүр 1 иргэн тус тус байна.

Судалгаанаас харахад Монгол Улсын тухайд газар нутгийн байршлаасаа хамааран Оросын холбооны улс болон Бүгд найрамдах Хятад ард улсын иргэд гадаадын иргэдийн тоон судалгааны ихэнх хувийг эзэлж байна. Манай орны эрх зүйн зохицуулалт болоод гадаад улстай байгуулсан эрх зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх тухай гэрээний зохицуулалтын хүрээнд уг ажиллагааг идэвхжүүлэх боломж бий. Дээрх 2 оронтой байгуулсан эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх гэрээний хүрээнд авч үзвэл:

А.Оросын холбооны улсын тухайд манай улстай 1999 оны 04 дүгээр сарын 20-ны өдөр Монгол Улс, Оросын холбооны улсын хооронд эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх, иргэний ба эрүүгийн хэргийн талаарх эрх зүйн харилцааны тухай гэрээ⁷ байгуулсан.

Энэхүү Гэрээнд зааснаар Хэлэлцэн тохирогч талууд шүүхийн шийдвэрийг харилцан биелүүлэх үүрэгтэй бөгөөд, Хэлэлцэн тохирогч Талууд өөрийн нутаг дэвсгэр дээр Хэлэлцэн тохирогч нөгөө Талын нутаг дэвсгэрт гарсан иргэний хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр, эрүүгийн хэргийн талаарх таслан

⁷ Оросын Холбооны Улстай байгуулсан иргэний ба эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа,

харилцан үзүүлэх тухай гэрээ. /<https://mojha.gov.mn/>

шийдвэрлэх тогтоолын гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх тухай шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч гүйцэтгэнэ. Харин хүүхдийн тэтгэлгийн хэргийн талаарх шийдвэр нь хуулийн хүчин төгөлдөр болоогүй байсан ч нэн даруй гүйцэтгэх үүрэгтэй.

Харин Монгол Улс, Оросын холбооны улсын хооронд эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх, иргэний ба эрүүгийн хэргийн талаарх эрх зүйн харилцааны тухай гэрээгээр “иргэний хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа гэдэг”-т аж ахуй, гэр бүлийн болон хөдөлмөрийн зэрэг хүлээн зөвшөөрөгдөх эрх зүйн туслалцаа хамаарах бөгөөд хэлэлцэн тохирогч талын нутаг дэвсгэрт гаргасан шүүх, эрх бүхий байгууллагаас эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус шинжтэй иргэний хэргийн талаар гаргасан шийдвэр, шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоолын гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхтэй холбогдсон хэсэг, шүүхийн зардлыг төлөх тухай шүүхээс гаргасан шийдвэр, иргэний хэргийн талаар шүүхээс гаргасан эвлэрэх хэлцэл зэргийг хүлээн зөвшөөрч, биелүүлнэ.

Мөн Хэлэлцэн тохирогч тал бүр нөгөө Талын хүсэлтээр эрх зүйн болон эрх зүйн бус баримт бичгийг хүргүүлэх, гардуулан өгөх, уг баримт бичгийн талаар зохигчид, гэрч шинжээчээс асууж тодруулах, үзлэг, шинжилгээ хийх буюу шалгаж нотлохтой холбогдсон байцаан шийтгэх бусад ажиллагааг явуулна гэжээ.

Харин ОХУ-тай байгуулсан гэрээний хүрээнд төлбөр төлөгчийн хаяг тогтоох, эд хөрөнгөнд үзлэг нэгжлэг хийх, эд хөрөнгө битүүмжлэх, нас барсныг тогтоох зэрэг бусад ажиллагааг даалгавраар гүйцэтгүүлэх боломжтой.

Монгол Улсын шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагаас өнгөрсөн хугацаанд нийт 2 удаа Оросын холбооны улсад шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх хүсэлтийг хүргүүлсэн боловч хариу ирээгүй, хүсэлт үр дүнд хүрээгүй байна.

Б.Бүгд найрамдах Хятад ард улстай байгуулсан эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх гэрээ⁸ нь Хэлэлцэн тохирогч талын хүсэлтээр иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хүрээнд бичиг баримт үйлдэх, илгээх, гардуулан өгөх, нэгжлэг хийх, эд

мөрийн нотлох баримт болон хэргийн материалыг шилжүүлэх, хүлээн авах, шинжилгээ хийх зохигчид, гэрч, шинжээч, сэжигтэн, яллагдагч болон бусад этгээдийг байцаах, эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааг явуулах, эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааг явуулахаар буюу таслан шийдвэрлэх тогтоолыг биелүүлэхээр гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх, ялтан этгээдийг ял эдлүүлэхээр шилжүүлэх, гэмт хэргийн үр дүнд авсан хөрөнгийг буцаах талаар арга хэмжээ авах, иргэний нэхэмжлэлийг хангах зорилгоор эд хөрөнгийг хураах, шүүхийн шийдвэрийг харилцан биелүүлэх түүнчлэн эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай бусад үйлдлийг хамааруулна.

Дээрх гэрээнүүдийн хүрээнд бид гэрээ байгуулж харилцан тохиролцсон улсын иргэнд холбогдох иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хүрээнд төлбөр төлөгчийн оршин суугаа хаяг, хөдөлмөр эрхлэлт, гэр бүлийн болоод эд хөрөнгийн байдал, эрэн сурвалжлах ажиллагаа, эд хөрөнгөнд үзлэг, нэгжлэг хийх, хөрөнгийг битүүмжлэх, зарим тохиолдолд хураах, шинжээч томилуулах, тайлбар, мэдүүлэг авах, мэдэгдэл, зарлан, тогтоолын хувийг хүргүүлэх, төлбөр төлөгчийн нас барсан эсэхийг тогтоолгох, шаардлагатай тохиолдолд тухайн орны ижил чиг үүрэг бүхий байгууллагад холбогдох материалыг шилжүүлэн гүйцэтгүүлэх бүрэн боломжтой байна. Гэвч өнөөдрийн хүртэлх хугацаанд энэ гэрээний хүрээнд БНХАУ-д даалгавар хүргүүлсэн тоо баримт бүртгэгдээгүй байна.

Эдгээр харилцан туслалцаа үзүүлэх гэрээг шийдвэр гүйцэтгэгч үйл ажиллагаандаа ашигладаггүй, гэрээнд заагдсан тодорхой ажиллагааны чиглэлээр хэлэлцэгч улсууд идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулаагүй зэргээс шалтгаалан гэрээний зохицуулалт хэрэгжихгүй байх нөхцөл бүрджээ. Иймд гэрээний хүрээнд үйл ажиллагаа явуулах төрийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлэх, шийдвэр гүйцэтгэгч нарыг энэ төрлийн мэдээллээр хангах хэрэгцээ үүсээд байгааг дурдах хэрэгтэй.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд тулгамдаж буй дараагийн асуудал бол шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь төлбөр төлөгч гадаадын иргэний талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийн сан болох

⁸ Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улстай байгуулсан иргэний ба гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар

эрхийн туслалцаа, харилцан үзүүлэх тухай гэрээ /<https://mojha.gov.mn/>

МОНГОЛ УЛСЫН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

Гадаадын иргэн харьяатын газрын цахим нэгдсэн сантай өнөөдрийг хүртэлх хугацаанд холбогдоогүй, 2 байгууллагын хамтран ажиллах талаар эрх зүйн баримт бичиг өнөөдөр байхгүй байгаа нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны бодит биелэлтэд сөргөөр нөлөөлж байна.

Эдгээр үзүүлэлт нь төлбөр төлөгч гадаадын иргэн, хуулийн этгээдээс төлбөр гаргуулах ажиллагааг шинэ шатанд хөгжүүлэх шаардлагыг тодорхойлсоор байгаа юм.

Тэгвэл шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны бодит биелэлтийг нэмэгдүүлэхэд төлбөр төлөгчийн талаарх дэлгэрэнгүй мэдээлэл өндөр ач холбогдолтой байдаг тул цаашид мэдээллийн агуулгыг сайжруулж, цахимжуулах, цахим лавлагаа мэдээллийн харилцаа холбоог нэмэгдүүлэх хэрэгтэй. Тухайлбал Гадаадын иргэн харьяатын газар нь улсын хилээр нэвтрэх зорчигчийн бүртгэлийн нэгдсэн сантай холбогдсон “Гадаадын иргэний виз, бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан”-г үйл ажиллагаандаа ашигладаг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны бодит биелэлтийг нэмэгдүүлэх зорилгоор Гадаадын иргэн, харьяатын газартай хамтран ажиллах, мэдээлэл солилцох боломжийг нэмэгдүүлэх ажлын хүрээнд энэхүү мэдээллийн санд холбогдсоноор иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд төдийгүй эрүүгийн хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа болон хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх бүрэн боломжтой юм.

Дээрх мэдээллийн санд холбогдсоноор төлбөр төлөгч гадаадын иргэний талаарх дараах дэлгэрэнгүй мэдээллүүдийг цахим хэлбэрээр цаг алдалгүй төвлөрүүлэх боломжтой болно. Үүнд:

- Монгол Улсын виз мэдүүлсэн, виз олгосон, виз олгохоос татгалзсан талаарх;
- Монгол Улсын хилээр нэвтэрсэн эсэх;
- Монгол Улсад түр ирэгч, албан хэргээр болон хувийн хэргээр оршин суусан эсэх;
- Гадаадын иргэнийг орон байраар хангасан этгээдийн мэдээлэл;

- Монгол Улсаас гарахыг түдгэлзүүлсэн, албадан гаргасан, албадан гаргахаас чөлөөлөгдсөн;

- Монгол Улсад тааламжгүй этгээдээр зарлагдсан зэрэг гадаадын иргэний талаарх цаасан болон цахим мэдээллийг төвлөрүүлэх боломжтой болно. Мөн гадаадын иргэн төлбөр төлөгчийг Гадаадын иргэн, харьяатын газраас албадан гаргасан тохиолдолд ШШГЕГ-т заавал мэдэгдэх зэрэг шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд шууд үр нөлөө үзүүлэх ач холбогдол бүхий зохицуулалтыг хийх боломжтой болно.

Ингэснээр шийдвэр гүйцэтгэгчийн үйл ажиллагааг үр дүнтэй явуулах, цаашлаад төлбөр төлөгч гадаадын иргэнд холбогдох шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны бодит биелэлт нэмэгдэх ач холбогдолтой.

Дүгнэлт

Дээрх судалгаанаас төлбөр төлөгч гадаадын иргэнээс төлбөр гаргуулах ажиллагааны өнөөгийн байдлыг дараах байдлаар дүгнэж болно.

1. Иргэний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж, зөрчигдсөн эрх, ашиг сонирхлыг сэргээн эдлүүлэх, шударга ёсыг бэхжүүлж, хуулийн хэлбэрэлтгүй хэрэгжүүлэх зорилгоор шүүх байгууллага шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлж байгаа боловч шүүхийн шийдвэр биелээгүй тохиолдолд төр иргэнийхээ өмнө Үндсэн хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлж чадахгүйд хүрч байна.

2. Монгол Улсын шүүх улсын хэмжээнд сүүлийн 4 жилийн дунджаар 62 мянга орчим хэрэг, маргааныг шийдвэрлэснээс иргэний хэрэг 47 мянга буюу нийт хэрэг, маргааны 75 орчим хувийг эзэлж байгаа ба иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцогч гадаадын иргэдийн тоо нэмэгдэж байгаа нь гадаадын иргэн, хуулийн этгээдтэй холбоотой иргэний эрх зүйн маргаан нэмэгдэх хандлагатай байгааг харуулж байна. 3. Төлбөр төлөгч гадаад улсын иргэн болон гадаад улсын хөрөнгө оруулалттай хуулийн этгээдээс төлбөл зохих төлбөрийн үүрэг хангалттай биелэгдэхгүй байгаа нь Шийдвэр гүйцэтгэх албаны дүн, мэдээгээр тодорхойлогдож байна.

4. Төрийн байгууллагын хамтын ажиллагааны уялдаа холбоо сул, мэдээлэл солилцох, тодорхой ажиллагааг хамтран гүйцэтгэх ажиллагаа хангалтгүй байгаа нь төлбөр төлөгч гадаад улсын иргэний монгол дахь хөрөнгө болон шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд шаардлагатай бусад мэдээллийг шийдвэр гүйцэтгэх

ажиллагаанд ашиглаж, тус ажиллагааны удаашралтай байдалд нөлөөлж байна.

5.Манай орны эрх зүйн зохицуулалт болоод гадаад улстай байгуулсан эрх зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх тухай гэрээний зохицуулалтын хүрээнд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг идэвхжүүлэх боломж байгаа боловч авч хэрэгжүүлсэн талаарх тоо баримтаас харахад энэ төрлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг зохион байгуулахаас зайлсхийх хандлага практик байгууллагад ажиглагдаж байна.

6.Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь төлбөр төлөгч гадаадын иргэний талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийн сан болох Гадаадын иргэн харьяатын газрын цахим нэгдсэн сантай өнөөдрийг хүртэлх хугацаанд холбогдоогүй, 2 байгууллагын хамтран ажиллах талаар эрх зүйн баримт бичиг өнөөг хүртэл байхгүй байгаа нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны бодит биелэлтэнд сөргөөр нөлөөлж байна.

Санал

Дээрх асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд дараах саналуудыг дэвшүүлж байна.

1.Монгол Улсын бусад улстай байгуулсан эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх гэрээний ач холбогдолыг таниулах, гэрээний дагуу зохион байгуулах шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талаарх сургалтыг шийдвэр гүйцэтгэгч нарын дунд зохион байгуулах;

2.Гадаадын иргэн, харьяатын газар болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагатай хамтран ажиллах санамж бичиг байгуулж, Гадаадын иргэдийн мэдээллийн нэгдсэн санг, шийдвэр

гүйцэтгэх ажиллагааны журмаар шийдвэр гүйцэтгэгч ашиглах боломжийг бүрдүүлэх;

3.Төлбөр төлөгч гадаад улсын иргэн, хуулийн этгээдэд холбоотой шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулахад гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын хамтын ажиллагаа, дэмжлэгийг нэмэгдүүлэх зэрэг санал дэвшүүлж байна.

Ашигласан материал

- Монгол Улсын Үндсэн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхтгэл. УБ., 1992 он. №01

- Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхтгэл. УБ., 2021 он №05

- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхтгэл. УБ., 2017 он. №41

- С.Буюнзаяа, Б.Алтангэрэл, Б.Эрдэнэ-Очир. Иргэн, захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх эрх зүй. УБ., 2015 он.

- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын дүн мэдээ

- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар. Шийдвэр гүйцэтгэх албаны 2022 оны 05 дугаар сарын мэдээ.

- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар. Шийдвэр гүйцэтгэх албаны 2022 оны 04 дүгээр сарын мэдээ.

- Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны цахим хуудас <https://www.mojha.gov.mn/>

- Үндэсний статистикийн хороо цахим хуудас <https://www.1212.mn/>

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

ХОРИГДЛЫГ СУЛЛАХАД БЭЛТГЭХЭД ХӨТӨЛБӨР БОЛОВСРУУЛАХ ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГА

NEEDS FOR DEVELOPING TRANSITIONS PROGRAMME TO AID RESETTLEMENT OF PRISONERS IN COMMUNITY

П.Баярбаатар

ДХИС-ийн докторант, хошууч

Bayarbaatar P.

Postgraduate student of University of internal Affairs, major

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд хоригдлыг суллахад бэлтгэх ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийж, шинээр боловсруулж буй суллахад бэлтгэх хөтөлбөрийн хэрэгцээг тодорхойлохыг зорьсон болно.

Бид судалгааны боловсруулалтыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа нээлттэй хаалттай хорих ангийн дахин гэмт хэрэг үйлдсэн 1416 хоригдлоос судалгаа авч, дахин гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлөх хүчин зүйлийн шинжилгээг хийж энэхүү хөтөлбөр, судалгаанд онолын болон практикийн асуудлыг авч үзэн өгөгдлийг SPSS 26 программ хангамжаар шинжилсэн.

Abstract: This article analyzes the preparations for the release of prisoners and outlines the features of the new release program.

The General Department of Judicial Enforcement conducted a survey of 1,416 repeat offenders in open and closed prisons, analyzed the factors contributing to recidivism, analyzed program theory and practice, and used SPSS 26 software.

Түлхүүр үг: Хоригдол, суллагдахад бэлтгэх, хорих байгууллагын нийгмийн ажил, хоригдлыг нийгэмшүүлэх, засрал хүмүүжил, сургалт.

Key word: prisoner, preparing for release from prison, social work in prisons, socialization of prisoner, upbringing, training

Нийгмийн ажил бол нийгмийн ухаан төдийгүй байгаль, хүмүүнлэгийн ухааны уулзвар зааг дээр үүссэн синтез мэргэжил тул өөрийн өмнөө тавьсан зорилгод хүрэхийн тулд онол аргазүйн боломжит эх үүсвэрийг ашигладаг. Нийгмийн ажлын үйлчилгээг хүргэх явцдаа үйлчлүүлэгч болон тэдгээрийн орчны ялгааг тал бүрээс нь авч үзэж судлахын тулд социологийн чиг хандлага болох системийн, зөрчлийн, рационал сонголтын, нийгмийн бүтээн байгуулалтын онолуудаас, сэтгэл зүйн чиг хандлага болох психодинамик, хөгжлийн, нийгмийн зан төлөвийн, хүмүүнлэгийн онолуудыг авч хэрэглэн¹ нийгэмшүүлэхэд чиглэгддэг.

Нийгэмшил гэдэг нь хувь хүн бүлэг хүмүүстэй буюу нийгэмд зохицохын тулд нийгмийн хэм хэмжээ, үзэл баримтлал, эерэг хандлага, харилцааны чадвар эзэмших тасралтгүй үйл явц юм. Судлаачдын үзэж буйгаар нийгэмшил нь

амьдралын туршид суралцах үйл явц, хандлага, итгэл үнэмшил, амьдрал үйл ажиллагааны амжилтын илэрхийлэл болдог бөгөөд нийгэмшлийн гол арга нь хүмүүс хоорондын идэвхтэй харилцаа, хамтын ажиллагаа юм.

Нийгэмшил нь үндсэндээ 3 арга замтай бөгөөд нэгдүгээрт, амьдарч буй нийгэм, улс орны эдийн засаг, нийгэм соёлын нөлөөгөөр аяндаа явагддаг, хоёрдугаарт тодорхой орчин нөхцөлд нийгэмших, өөрөөр хэлбэл, хүн өөрт тулгараад байгаа асуудлыг эрх зүй, эдийн засаг, халамж үйлчилгээний хүрээнд шийдвэрлэх явцдаа туршлага хуримтлуулах замаар нийгэмшдэг, гуравдугаарт хүнийг хөгжүүлэх, төлөвшүүлэх зорилго, чиглэлт, зохион байгуулалттай үйл ажиллагаагаар дамжин нийгэмшинэ² гэж үздэг байна.

Ийнхүү нийгэмшүүлэх үйл ажиллагааг зохион байгуулахын тул нийгмийн ажилд өөр хоорондоо харилцан

¹ Ариунцацарал М., Сайханцэцэг Л. Нийгмийн ажлын онол, арга зүйн үндэс. Уб., 2012. 40 дэх тал.

² Бэгз Н., Бүрэнжаргал Г., Санжаабадам С. нар Нэр томъёоны тайлбар толь. Уб., 2021. 103-104 дэх тал.

уялдаа бүхий эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох асуудал нь хамгийн чухал юм. Учир нь энэ нь нэг талаас нийгмийн халамж дэмжлэгийн үйл ажиллагаатай холбоотой байгууллага, нийгмийн ажлын үйлчлүүлэгч болох хувь хүн, гэр бүл, хүүхэд, ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд үзүүлэх төрийн үйлчилгээ, нийгмийн халамжийн үйл ажиллагаатай холбоотой, нөгөө талаас олон нийтийн харилцааг зохицуулах чухал ач холбогдолтой³ байдаг.

Хорих байгууллагын хувьд эрүүгийн ялын зорилгыг хангах гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмшүүлэхэд хорих ял эдэлж буй хүнд нийгмийн ажлын үйлчилгээгээр дамжуулан сэтгэл зүйн хувьд нөхөн сэргээх, дэмжлэг тусламж үзүүлэх замаар дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэгдсэн нийгэмшүүлэх ажлуудыг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх зорилгоор 2004 онд анх нийгмийн ажилтныг томилон ажиллуулж 2009 онд “Ялтныг нийгэмшүүлэх ажлын хөтөлбөр”, 2010 онд “Ялтны дунд явуулах сургалт хүмүүжлийн ажлын заавар”, 2018 оноос “Нийгмийн ажлын аргачилсан заавар”-ыг тус тус батлан гаргасан.

Хоригдлыг нийгэмшүүлэх арга хэмжээ хэрэгжиж эхэлснээс хойш даруй 20-д жил болсон хэдий ч дахин гэмт хэрэг үйлдэгсдийн тоо буурахгүй нийт хоригдлын 52.6 хувийг эзэлж байна. Дахин гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын тоог задлан үзвэл 2 дахин гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдол 1011 буюу 22.5 хувь, 3 дахин гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдол 548 буюу 13 хувийг, 4 дээш 13 дахин хүртэл гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдол 805 буюу нийт хоригдлын 17.9 хувийг эзэлж байгаа бөгөөд эдгээр хоригдлын тоо 2017-2021 оны хооронд 48-52.6 хувьд тогтмол хэлбэлзэж байгаа нь Монгол Улсын Хорих байгууллагын үйл ажиллагаанд нийгэмшүүлэх үйл ажиллагаа хангалтгүй, судалгаанд суурилсан дагнан хэрэгжүүлэх хөтөлбөргүй байгаатай холбон тайлбарлаж болох юм.

Иймд Хорих байгууллагад явуулах нийгмийн ажлын үйлчилгээг дан ганц хорих байгууллагын зүгээс бус Хууль зүй дотоод хэргийн яам, Хөдөлмөр, нийгэм хамгааллын яамны харьяа байгууллагын хамтын уялдаа холбоог өргөжүүлэн үе шаттай, үр дүнтэй явуулснаар тэднийг нийгэмшүүлэх буюу нийгэмд нь эргэн нэгтгэх (resocialization, reintegration into society), суллагадахаас өмнө

эрх чөлөөт амьдралд нь бэлтгэх, суллагдаж гараад дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэгдэх нь илүү үр дүнтэй гэж үзсэн байдаг.

Хоригдлыг нийгэмшүүлэх чиглэлээр төрийн байгууллага дундын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх нь өнөөгийн байдлаар зөвхөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиар хязгаарлахгүйгээр хорих байгууллагаас суллагдсан хүнд тавих хяналт, бусад чиглэлээр холбогдох хууль тогтоомжид тусгалаа олсон байна. Тухайлбал,

1.Залуучуудын хөгжлийг дэмжих тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.3 дахь заалт, 12.2 дахь хэсэгт “хорих болон засан хүмүүжүүлэх байгууллагад хоригдож байгаа залуучуудад зориулсан сэтгэл заслын үйлчилгээ, соёл, спорт, хүмүүжлийн арга хэмжээг холбогдох мэргэжлийн байгууллагын оролцоотойгоор залуучуудын болон хууль зүйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын Тамгын газар, иргэний нийгмийн байгууллагын хамтын ажиллагааны хүрээнд хэрэгжүүлэх”;

2.Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хуулийн 15.1.2-т “хөдөлмөрийн насанд хүрээд асрамжийн газраас гарсан болон хорих ангиас суллагдсан иргэнийг үйлдвэрлэл дээрээ дадлагажуулан үндсэн ажилтнаар нэг жилээс доошгүй хугацаагаар үргэлжлүүлэн ажиллуулж байгаа ажил олгогчид дадлагын хугацааны сургалтын зардлыг нөхөн олгож, нэг жилийн цалин хөлстэй тэнцэх хэмжээний санхүүгийн дэмжлэгийг ажилтан, ажил олгогч тус бүрд нь нэг удаа олгох”, 15.1.5-т “хөдөлмөр эрхлэлтийн байгууллагад бүртгэлтэй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, хөдөлмөрийн насанд хүрээд асрамжийн газраас гарсан болон хорих ангиас суллагдсан иргэнийг ажлын байраар хангаж, нийгмийн асуудлыг нь шийдвэрлэх талаар тодорхой санаачилга гаргаж, үр дүнд хүрсэн ажил олгогчийг тусгай болзлын дагуу Хөдөлмөр эрхлэлтийн үндэсний зөвлөл шалгаруулж, урамшуулах”;

3.Нийгмийн халамжийн тухай хуулийн 13.5-т “онцгой тохиолдлын болон амьжиргааг дэмжих мөнгөн тэтгэмжийг хорих ангиас суллагдсан өөрийн гэр оронгүй иргэн; дор дурдсан өрх, иргэнд олгох”;

4.Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх

³ Амаржаргал Т., Туяа С. Нийгмийн ажлын онолын үндэс. Уб., 2008. 167 дахь тал.

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын 44.4-т “зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтыг хорих ял шийтгүүлсэн этгээдэд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, баривчлах, албадан сургалтад хамруулах шийтгэл хүлээсэн этгээдэд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, цагдаагийн байгууллага зохион байгуулах”;

5.Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 9.2.2-т “гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор гэмт хэрэг үйлдэж, хорих ял шийтгүүлж суллагдсан хүнд хяналт тавих”, 9.2.3-т “гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй нөхцөлд байгаа болон хорих ял шийтгүүлж, суллагдсан этгээдэд нийгэмд дасан зохицох, нийгмийн амьдралд эрх тэгш оролцох боломжийг бүрдүүлэх”, 9.2.5-д “гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн этгээдийн зан байдалд нөлөөлөх, хуулийг чандлан сахиx дадал төлөвшүүлэх, хорих байгууллагад байх хугацаанд боловсрол, ажил хөдөлмөр эрхлэх дадал, туршлага олгох, суллагдсаны дараа нийгэмд дасан зохицох шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар олгох”;

6.Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 218.1-д “хорих байгууллагад явуулах нийгэмшүүлэх ажлын хүрээнд хоригодол хорих ангид ял эдлэх бүхий л хугацааг хамарсан, хоригодолд нийгмийн харилцаанд ухамсартайгаар бие даан оролцоход дэмжлэг үзүүлэх, чадвахжуулах, хөгжүүлэх, хууль дээдлэх төлөвшилийг бий болгоход чиглэсэн нийгэмшүүлэх мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлнэ”, 219.1-д “хоригдлыг эрх зүйн мэдээллээр хангах, хөдөлмөрийн дадлага, мэргэжлийн баримжаа олгох, ур чадвар, мэдлэг боловсролоо дээшлүүлэхэд нь туслалцаа үзүүлэх, ардын уламжлалт зан үйлд сургах болон хүсэл, сонирхолд нь үндэслэн эерэг зан үйлд төлөвшүүлэх бусад хэлбэрээр нийгэмшүүлэх ажлыг зохион байгуулна”;

7.Нийгмийн ажлын аргачилсан зааварт “хорих байгууллагын нийгэмшүүлэх ажил гэж хоригодол нийгмийн харилцаанд ухамсартайгаар бие даан оролцоход нь дэмжлэг үзүүлэх, чадвахжуулах, хөгжүүлэх, хууль дээдлэх төлөвшилийг бий болгоход чиглэсэн нийгмийн ажлын үйлчилгээ” “нийгэмшүүлэх ажлын үе шат гэж хорих ангид хүлээн авч хорих ял эдлүүлэх үеийн нийгэмшүүлэх ажил, хорих өрөөнд

хуваарилан хорих ял эдлүүлэх үеийн нийгэмшүүлэх ажил, суллагдахын өмнөх нийгэмшүүлэх ажил” зэргээр зохицуулсан байна.

Дээрх эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд хорих ял эдэлж буй хоригодолд сургалт, зан үйлийн нөлөөллийн арга хэмжээ, мэргэжлийн боловсрол, хөдөлмөрийн ур чадвар олгох зэрэг байдлаар хорих анги, байгууллагууд бие даан болон төрийн бус байгууллагын оролцоо, хамтын ажиллагааны хүрээнд танхимаар, цахимаар зохион байгуулж байгаа хэдий ч тодорхой үр дүн нэмэгдэхгүй байгаа нь бодит үнэн юм. Гэвч нийгэмшүүлэх ажлын үр дүнг хэмжих гол үзүүлэлт болсон гэмт хэрэг дахин үйлдэх явдал манай орны хувьд харьцангуй өндөр байгаа ба үүнд объектив, субъектив олон хүчин зүйлс нөлөөлж буй нь дамжиггүй боловч эрх зүйн зохицуулалтын хийдэл, механизмын үр нөлөө дутмаг байдал онцгой анхаарал татдаг⁴ гэж үзсэн байдаг.

Учир нь хорих байгууллагаас суллагдсан иргэдэд туслалцаа, дэмжлэг үзүүлэх төрийн оновчтой механизм өнөөг хүртэл бүрдээгүй ба энэ ажил цөөн тооны төрийн бус байгууллагын идэвх санаачлагд тулгуурлан явагдаж байна.

Бид өмнө нь хорих ял эдэлж байсан, дахин гэмт хэрэг үйлдсэн 1416 хоригодлоос дахин гэмт хэрэг үйлдэх болсон шалтгаан, суллагдахад бэлтгэх ажиллагааны үр дүн, суллагдсаны дараа учирсан хүндрэл, бэрхшээлийн талаарх судалгааг авч хөтөлбөрийг боловсруулах явцад ашигласан.

Оросын Холбооны Улсын эрдэмтэн, криминологч В.Н Кудрявцев нь “Нийгмийн гадаад хүчин зүйл буюу эдийн засгийн бэрхшээл, тэгш бус байдалд орох, нийгэмд хавчигдаж гадуурхагдах, хүний харилцаан дахь хүнлэг бус байдал зэрэг нь зарим хүнд зожигрох, нийгмээс зугтах, харгис догшин болох зэрэг бурууг бий болгох гэмт хэрэг гарахын суурь болдог. Нийгмийн гадаад хүчин зүйлээс дотоод субъект руу шилжин орох нь нийгмийн сэтгэл зүйтэй уялдан явагддаг гэж үзсэн байдаг.

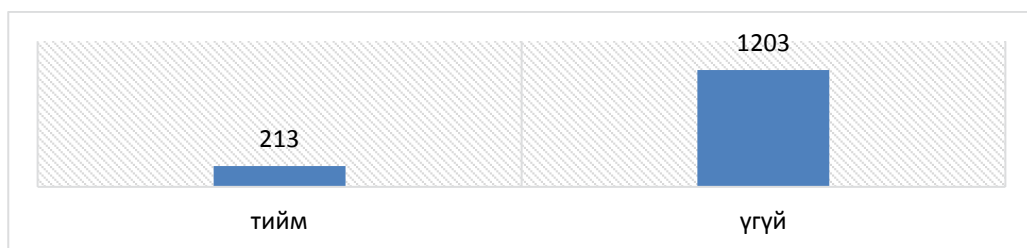
Дахин гэмт хэрэг үйлдсэн хоригодлоос “Хорих ангиас суллагдсаны дараа төрөөс ямарваа нэгэн халамжид хамрагдаж байсан эсэх” талаарх асуулгад 1416 хоригодлын

⁴ Галбадрах Б. “Хорих байгууллагаас суллагдсан эмэгтэйчүүдийг нийгэмд дасан зохицоход туслэх, дэмжлэг үзүүлэх ажиллагааны эрх зүйн

зохицуулалт, практикт хийх дүн шинжилгээ”. Уб., 2021.

1203 нь буюу 85% нь байгаагүй, 212 нь буюу хариулсан нь хоригдолд энэ талаарх мэдлэг 15% нь тодорхой хэлбэрээр байсан гэж хомс байгааг харуулж байна.

Зураг 1. Хорих ангиас суллагдсаны дараа төрөөс үзүүлж буй халамжид хамрагдсан эсэх талаарх судалгааны дүн:

Судалгаанд оролцсон хоригдлуудын зүгээс өөрийн хэрэгцээг 3 хариултаар илэрхийлсэн ба 827 санал буюу 37 хувь нь мэргэжил эзэмшүүлэх, 334 санал буюу 23.5 хувь нь хөдөлмөрийн дадал олгох сургалтад хамрагдаж ажлын байраар хангагдах, 321

санал буюу 22.6 хувь нь хууль эрх зүйн сургалтад хамрагдах хүсэлтэй талаар илэрхийлсэн бол 230 хоригдол буюу 10 хувь нь амьдрах ухааны дадал эзэмшүүлэх сургалтад хамрагдах зэрэг хүсэлтэй илэрхийлсэн байна.

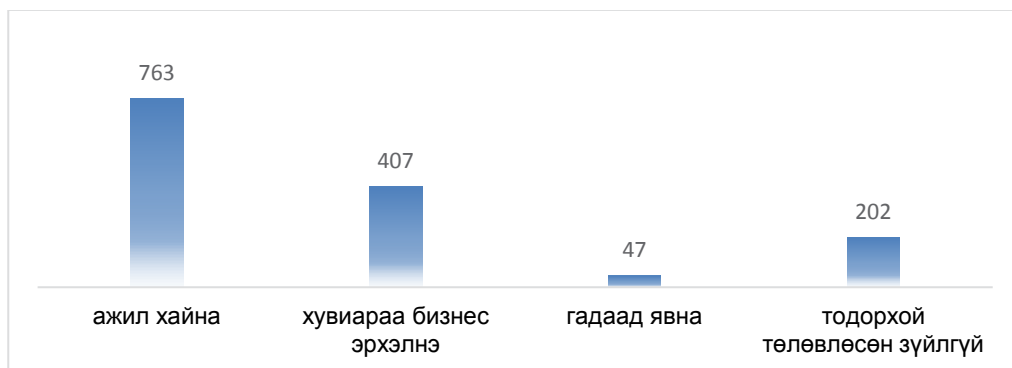
Зураг 2. Суллахад бэлтгэх ажиллагааны чиглэлээрх асуулгын дүн:

Судалгаанд хамрагдсан 1416 хоригдлоос хорих ангиас суллагдсаны дараах зорилгын талаарх асуулга авахад 763 буюу 54% нь ажил хайна, 407 буюу

28.8% хувиараа бизнес эрхэлнэ, 47 буюу 3.3% нь гадаад явна, 202 буюу 14.3% нь зорилго байхгүй гэж хариулсан байна.

Зураг 3. Суллагдсаны дараа амьдралын зорилгын талаарх судалгаа:

Ажлын төлөвлөгөөний дүн

Судалгааны дүнгээс харахад хоригдлыг суллахад бэлтгэх ажиллагаа нь нийгэмд гараад ажил хөдөлмөр эрхлэх, зөв дадал зуршил суулгах, нийтээр дагаж мөрддөг хууль тогтоомжийг дагаж мөрддөг байхад чиглэгдэх нь зүйтэй гэсэн дүгнэлтэд хүрлээ.

Түүнчлэн Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний 5.2.16-д “иргэдийн эрх зүйн болон улс төрийн мэдлэг, соёлыг дээшлүүлж, хариуцлагатай иргэн болгож төлөвшүүлнэ”, 7.4.16-д “иргэдэд эрх зүйн албан бус боловсрол олгох чиглэлээр сургалт үйл ажиллагаа зохион байгуулна”, Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 5.3.7-д “Бүх нийтийн эрх зүйн боловсролын хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ” зэрэг зорилтууд тусгагдсаныг хэрэгжүүлэх хүрээнд хөтөлбөрийн агуулгыг боловсруулах шаардлага урган гарсан.

Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D), дэд профессор Б.Алтангэрэл “Хорих ял эдлэгсэдийн дунд явуулах нийгмийн ажлын бүхий л арга хэрэгсэл, хэлбэр нь тэднийг нийгэмшүүлэх, нийгмийн нөхөн сэргээлт явуулах, суллагдсаны дараа нийгэмд дасгахад чиглэгддэг. Эрх чөлөөгөө хасуулсан хүмүүсийн дунд явуулах нийгмийн ажлын үүрэг нь бүх түвшний ажилтнуудын мэргэжлийн үйл ажиллагааны түлхүүр бөгөөд түүнд хоригдлын ар гэр, төрөл бүрийн байгууллага, мөн хоригдлууд өөрсдөө болон түүний засарч хүмүүжих, нийгэмших үйл явцад оролцдог бүх субъектүүд хамаарах учиртай⁵” гэж үзсэн байдаг.

Ийнхүү хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны өнөөгийн нөхцөл байдлыг харгалзан хорих ангиас суллагдаж буй хоригдлыг нийгмийн харилцаанд ухамсартайгаар бие даан оролцох, өөрт холбогдох шийдвэрийг хууль тогтоомжийн хүрээнд бие даан гаргах чадварыг эзэмшүүлэх зорилгоор Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамны төрийн нарийн бичгийн даргын 2021 оны 10 дугаар сарын 14 өдрийн А/148 дугаартай тушаалаар Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яам, Шүүхийн

шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрдэмтэн, судлаачдаас бүрдсэн ажлын хэсэг байгуулагдан “Хоригдлыг суллахад бэлтгэх хөтөлбөр”-ийг боловсруулан Хууль зүй дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайдын хамтарсан тушаалаар батлагдахад бэлэн болоод байна.

Хоригдлыг суллахад бэлтгэх хөтөлбөрийн агуулга

Дахин гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлоос авсан судалгааны дүгнэлт, хэрэгцээг үндэслэн суллагдахад бэлтгэх хөтөлбөрт хамрагдах хоригдолд дараах үйлчилгээг үзүүлэхээр тусгасан. Үүнд:

1. Суллагдах дөхсөн хоригдлыг нийгэм, гэр бүлийн орчин нөхцөлд нь дасан зохицуулах зорилгоор тусгайлан бэлтгэсэн “Суллагдахад бэлтгэх байр”-д байрлуулан сургалт нөлөөллийн ажлыг зохион байгуулах;

2. Хоригдол бие хүн харилцааны болон бэрхшээлийг даван туулах, асуудлыг эерэгээр шийдвэрлэх чадвар дутмаг байдаг зэргээс шалтгаалан “Хувь хүний хөгжлийг хангах”-д чиглэгдсэн сургалтад хамруулах;

3. Хорих ангиас суллагдан гарах иргэнд төрийн үйлчилгээг бодитой хүртээмжтэй хүргэх, бие даан шударгаар амьдрах буюу нийгэмшүүлэх ажлын үр дүнг үнэлж дахин нийгэмшүүлэх нийгмийн халамж, хамгаалал, хөдөлмөрт зуучлалын үйлчилгээнд хамруулах зорилгоор нийгэмд амьдрах, хөдөлмөр эрхлэх ур чадварт үнэлгээ хийх;

4. Гэр бүл үр хүүхдийнхээ өмнө хүлээх хариуцлагыг ухамсарлуулах, хувь хүнийх нь хувьд чиглэсэн үйл ажиллагаануудыг түлхүү явуулахын зэрэгцээ гэр бүлд чиглэсэн зөвлөгөө өгөх, хүлээн авах орчин бүрдүүлэх, зуучлах, хэрэгцээ шаардлагаас үүдэн хоригдлын анхдагч нийгмийн орчин болох гэр бүл, хамт олонд мэргэжлийн үйлчилгээг хүргэх зорилгоор “Гэр бүлтэй нь холбон зуучлах” үйлчилгээ үзүүлэх;

5. Нийгмийн болон иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцох, төрийн үйлчилгээ ялгаваргүй авахад чиглэгдсэн сургалт мэдээллийг мэргэжлийн байгууллагаар зохион байгуулах, үйлчилгээг хүргэх зорилгоор “Иргэний бичиг баримтжуулах

⁵ Алтангэрэл Б. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны онол, арга зүйн асуудал. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. Уб., 2015. 140 дэх тал.

үйлчилгээ үзүүлэх” ажлыг хамтран зохион байгуулах;

6. Амьдрах орчин нөхцөлийг бий болгоход чиглэсэн үйлчилгээ үзүүлэх;

7. Суллагдсаны дараа ажиллах ажлын байрны судалгааг гаргах, зуучлах үйлчилгээг зохион байгуулах;

8. Нийгмийн халамж, үйлчилгээнд хамруулах;

9. Олон нийтийн оролцоонд чиглэсэн халамжийн үйлчилгээ үзүүлэх;

10. Суллагдсан тухай тодорхойлолт, лавлагаа гаргах зэрэг болно.

Суллагдахад бэлтгэх хөтөлбөрийн хүрээнд дараах зураглал гарган нийгэмшүүлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ОРОЛЦООХ

№	Арга хэмжээ	Тайлбар	Оролцогч талууд	
1	Төлөвлөлт	Тухайн жилд хөтөлбөрт хамрагдах хоригдлуудын тоо, бүртгэлийг гаргаж, хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжүүлэх арга хэмжээг талууд хамтран төлөвлөнө.	ШШГЕГ, ГБХЗХГ, ХХҮЕГ, аймаг, дүүргийн ЗДТГ, холбогдох хэлтсүүд	
2	Хэрэгжилт	Суллагдахын өмнө	Суллагдахад бэлтгэх байр бэлдэх, хоригдлыг байрлуулах	ШШГЕГ
			Суллагдах хоригдлын харьяалал, гэр бүлийн байдал, нийгмийн байдлын талаарх мэдээлэл солилцоо	ШШГЕГ, ГБХЗХГ, аймаг, дүүргийн ЗДТГ, газар, хэлтсүүд
			Хувь хүний хөгжлийн болон амьдрах ухаан, бие даан амьдрах чадварын үнэлгээ, хэрэгцээг тодорхойлох, хэрэгцээнд нийцүүлэн сургалт, нөлөөллийн арга хэмжээнд хамруулах	ШШГЕГ, ГБХЗХГ, ХХҮЕГ
			Хоригдлын гэр бүлийн нөхцөл байдлыг үнэлэх, суллагдаж буй залуучууд гэр бүлтэйгээ эргэн нэгдэх, гэр бүлийн гишүүдийн хүлээн авах сэтгэл зүйг бэлдэх	ГБХЗХГ, харьяа аймаг, дүүргийн ЗДТГ-ГБХЗХГ, хэлтэс
			Хоригдлын хөдөлмөр эрхлэх нөөц, сонирхол, хэрэгцээг тодорхойлох, хөдөлмөр эрхлэлтийн хэрэгцээт мэдээлэл, үйлчилгээг үзүүлэх	ХХҮЕГ, харьяа аймаг, дүүргийн ЗДТГ-ХХҮХ
			Хоригдлын нийгмийн халамжийн үйлчилгээний хэрэгцээг тодорхойлох, нийгмийн халамжийн хэрэгцээт мэдээлэл, үйлчилгээг үзүүлэх	ХХҮЕГ, харьяа аймаг, дүүргийн ЗДТГ-НБХ
			Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхтэй холбогдсон хууль тогтоомжийг таниулан ойлгуулах, хууль, эрх зүйн мэдлэг, боловсролыг дээшлүүлэх сургалт, нөлөөллийн арга хэмжээг зохион байгуулах	ЦЕГ, харьяа аймаг, дүүргийн ЦХ
		Суллагдсаны дараа	Нийгмийн ажил үйлчилгээг үргэлжлүүлэн хүргэх зорилгоор хорих ангиас суллагдсаны дараа нийгэмшүүлэхтэй холбогдох “Хоригдлын мэдээллийн сан”-г харьяа аймаг, дүүргийн Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн хэлтэс, Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний хэлтэст хүргүүлэх, мэдээлэл солилцох;	ШШГЕГ, ГБХЗХГ, ХХҮЕГ, аймаг, дүүргийн ЗДТГ, холбогдох газар, хэлтсүүд
			Хоригдлын иргэний болон эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлтэй холбоотой шаардлагатай арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх, бүртгэлжүүлэх	УБЕГ, харьяа аймаг, дүүргийн ЗДТГ-УБХ
			Суллагдсаны дараах гэр бүлийн гишүүдийн харилцаа, хандлагыг чиглүүлэх сургалт, нөлөөллийн арга хэмжээг уулзалт, ярилцлага, ажиглалтын хэлбэрээр зохион байгуулах, эргэх холбоог хадгалах	ГБХЗХГ, харьяа аймаг, дүүргийн ЗДТГ-ГБХЗХГ, хэлтэс

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

		Нийгэм, гэр бүлдээ дасан зохицох, нийгэмд бие даан, хөл нийлүүлэн амьдрах, ажиллахад дасан зохицох, нийгмийн амьдралд эрх тэгш оролцоход дэмжлэг үзүүлэх клуб, бүлгэмд хамруулах, нийгмийн оролцоог дэмжих арга хэмжээнд хамруулах	ГБХЗХГ, харьяа аймаг, дүүргийн ЗДТГ-ГБХЗХГ, хэлтэс
		Хэрэгцээт ур чадварыг олгох сургалт, бусад арга хэмжээнд хамруулах, ажлын байранд зуучлах, хөдөлмөрийн зах зээлийн мэдээ мэдээлэл, үйлчилгээг үзүүлэх, эргэх холбоог хадгалах	ХХҮЕГ, харьяа аймаг, дүүргийн ЗДТГ-ХХҮХ
		Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхтэй холбогдсон хууль тогтоомжийг таниулан ойлгуулах, хууль, эрх зүйн мэдлэг, боловсролыг дээшлүүлэх сургалт, нөлөөллийн арга хэмжээнд хамруулах	ЦЕГ, харьяа аймаг, дүүргийн ЦХ
3	Үнэлгээ, сайжруулалт	Суллагдахын өмнө болон дараагийн ахиц, өөрчлөлт, бэрхшээл, гэрээний хэрэгжилтийг хэлэлцэж цаашдын төлөвлөлтөнд тусгана.	Бүх талууд

Хоригдлыг суллахад бэлтгэх үйл ажиллагаанд нийгмийн бүрдүүлж байдаг нийтийн, хувийн, түүнчлэн ашгийн бус салбаруудыг татан оролцуулж хэн нь юу хийхийг эрх зүйн хувьд зохицуулах нь эдийн засгийн хувьд ашигтай, нийгмийн амьдралд ихээхэн чухал ач холбогдолтой байдаг талаар эрдэмтэн судлаачид үзсэн байдаг. Иймд энэхүү ажиллагаанд төрийн болон төрийн бус байгууллагын хамтын ажиллагаа, оролцооны талаар хөтөлбөрт оруулж өгсөн болно.

Суллагдахад бэлтгэх ажиллагаанд байгууллагуудын оролцоо:

Суллагдах дөхсөн хоригдолд байгууллага, иргэдийн зүгээс үзүүлэх үйлчилгээг тодорхойлох зорилгоор 16 төрлийн үйлчилгээг хүргэхээр хөтөлбөрийн 4 дүгээр зүйлд тусгасан. Тухайлбал:

1.Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь энэхүү хөтөлбөрийн хүрээнд 5 төрлийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэн ажиллах бол Улсын бүртгэлийн байгууллага 3 төрлийн арга хэмжээг, Цагдаагийн байгууллага нь 3 төрлийн арга хэмжээ;

2.Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний газар 6 төрлийн арга хэмжээ, Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар 2 төрлийн арга хэмжээ;

3.Аж ахуйн нэгж болон төрийн бус байгууллага, иргэд 3 төрлийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр хөтөлбөрт тусгасан болно.

Хөтөлбөрт хамрагдах хоригдлыг ял эдэлсэн хугацаанаас нь хамаарч 14 хоногоос 6 сарын өмнөх хугацаанаас эхлэн 6-72 цагийн сургалтад хамруулах ба хоригдол бие даан өөрийгөө хөгжүүлэх,

хөдөлмөрлөх нөхцөл бололцоог бүрдүүлсэн байх тул хөтөлбөрт идэвх санаачлагатай хамрагдах талаар үүргийг гэрээгээр тусгайлан зааж өгснөөр хөтөлбөрийн үр дүнг дээшлүүлнэ гэж үзсэн.

Хөтөлбөрийн үр дүн:

Энэхүү хөтөлбөрийн хэрэгжүүлснээр хорих ангиас суллагдах дөхсөн хоригдлыг нийгэмд бэлтгэхэд төрийн болон төрийн бус байгууллагын оролцоог нэмэгдүүлэх, суллагдан гарсны дараа тулгардаг бэрхшээлийг даван туулах, шийдвэрлэх замаар нийгэмд дасан зохицуулах, суллагдсаны дараа дахин гэмт хэрэг үйлдэж буй хоригдлын тоог бууруулахад чиглэгдэх бөгөөд дараах үр дүнд хүрсэн байхаар төлөвлөсөн. Үүнд:

1.Хорих байгууллагаас жилд дунджаар 1200 орчин хоригдол суллагдан гардаг гэсэн судалгаа байдаг. Иймд энэхүү сургалтын хөтөлбөрт тухайн жилд суллагдсан хоригдлуудын 70-аас доошгүй хувь нь хамрагдсан байх нь хоригдол бие хүний сэтгэцийн онцлог, нийгэмшсэн байдлаас шалтгаалан дахин гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй нөхцөл байдлаас татгалзан гарах боломжтой гэж үзсэн.

2.Хоригдлын хэрэгцээг тодорхойлох судалгаагаар 54 хувь нь ажил хаана гэж хариулснаас шалтгаалан хорих байгууллагаас суллагдсан иргэдийн 50-аас доошгүй хувь нь ажлын байраар хангах зорилтыг хөтөлбөрт тусгаж өгсөн. Учир нь амьдралын нэн тэргүүний хэрэгцээг хангахын тулд шударгаар хөдөлмөрлөж санхүүгээ нэмэгдүүлэх шаардлагатайг

ойлгуулах нь энэхүү хөтөлбөрийн үр дүнг гарах учиртай юм.

3.Дахин гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын 6,2 хувь буюу 89 хоригдол өөрийн гэсэн амьдрах орчин гэргүй амьдарч байсан нь судалгаагаар харуулсан учир хорих байгууллагаас суллагдсан орон гэргүй иргэнийг түр амьдрах орон байраар ханган халамжийн үйлчилгээнд хамруулахад шаардлагатай харуулж байсан.

4.Хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажил нь дан ганцаар хорих байгууллага явуулах нь хүртээмж хүрэлцээ муутайг харуулсан. Иймд мэргэшсэн иргэний нийгмийн

байгууллагыг оролцуулах, нэмэгдүүлэх нь илүү үр дүнтэй гэдгийг гадаадын зарим орны шишээ харуулж байна. иймд өндөр хөгжилтэй орны тэргүүн туршлагыг нэвтрүүлэх, иргэний нийгмийн байгууллагын нийгмийн хариуцлагын хүрээнд хөтөлбөрт оролцогч төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгж байгууллагын тоог 30 хүртэл бий болгосон байхыг зорьсон болно.

5.Аймаг, орон нутаг бүрт хөтөлбөрт сайн дураар оролцогч иргэдийн тоог 10 хүртэл бий болгосон байх зэргээр үр дүнг төсөөлж байна.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ЗӨВШӨӨРХ ХАМГААЛАХ ЯАМ

Улсын дотоод асуудлын зөвлөл

ГАМШГИЙН ЭРСДЭЛИЙГ БУУРУУЛАХ ЗӨВЛӨЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE NATIONAL COUNCIL FOR DISASTER RISK REDUCTION ACTIVITIES

Т.Бадрал

ДХИС-ийн докторант, хошууч генерал

Badral T.

PhD Student of the University of Internal Affairs, Major General

Д.Баасансүрэн

ОБЕГ-ын Гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын газрын дарга, хурандаа

Baasansuren D.

Director of Disaster Risk Management Department, National Emergency Management Agency, Colonel

Д.Базаррагчаа

ДХИС-ийн докторант, дэд хурандаа

Bazarragchaa D.

PhD Student of the University of Internal Affairs, Lieutenant Colonel

Д.Сэржмядаг

ҮАБЗ-ийн Ажлын албаны ахлах референт, доктор, дэд профессор, дэд хурандаа

Serjmyadag D.

Senior Referent of Office for National Security Council, Ph.D, Associate Professor, Lieutenant Colonel

Хураангуй: Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний болон орон нутгийн зөвлөлийн төлөвлөгөө, тайланд агуулгын шинжилгээ хийж хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагааны ерөнхий хандлагыг тодорхойлсон. Судалгаагаар гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд салбаруудын оролцоог хангасан боловч бүх түвшний зөвлөлд хувийн хэвшлийн оролцоо сул байгааг болон санхүүжилтийн эрх зүйн орчин дутагдалтай байгааг тогтоосон.

Abstract: The article identifies a general approach to implementation activities of national and local councils for disaster risk reduction through the content analysis in their annual action plans and reports. The analysis finds that the components of councils for disaster risk reduction promote inclusion in every sector, however; engagement of the private sector in all levels of councils is weak, and disaster risk reduction financial and investment legal environment is inadequate.

Түлхүүр үгс: гамшгийн эрсдэл, зөвлөл

Keywords: disaster risk, council

Удиртгал

Дэлхий дахинаа гамшгийг онолын хувьд нийгмийн үйл явц гэж үзэж, түүний улс орны тогтвортой хөгжилд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг арилгахын үндэс нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах асуудал гэдэгт санал нэгдээд байна.

Манай улс 2017 оны Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд үзэл баримтлалын хувьд гамшгаас хамгаалах удирдлагаас гамшгийн эрсдэлийг бууруулах удирдлагад шилжсэн.

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах нь маш нарийн зохицуулалт бүхий хөгжлийн хандлагатай олон талт асуудал бөгөөд түүнийг дан ганц гамшгаас хамгаалах салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн байгууллагын оролцоотойгоор хэрэгжүүлэх боломжгүй гэдгийг дэлхий нийт хүлээн зөвшөөрч НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгмийн зөвлөл болон Ерөнхий ассемблейгаас улс орнуудыг гамшгийн эрсдэл бууруулах үндэсний механизмтай болохыг зөвлөж байгаа юм¹.

¹ Д.Сэржмядаг (2013)

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөв зохистой бүтэц, хүрэлцэхүйц санхүүгийн эх үүсвэр нэн шаардлагатай байдаг. Иймд энэхүү бүтцийг бий болгох зорилгоор Гамшгаас хамгаалах тухай хуульд улсын хэмжээнд Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөл, аймаг, нийслэл, дүүргийн хэмжээнд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах орон нутгийн зөвлөлийг байгуулах²-аар заасан.

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөл нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах асуудлаар ухуулан сэнхрүүлэх, зохицуулах, дүн шинжилгээ хийх, зөвлөмж гаргах үүрэг бүхий улс орон өөрөө хариуцан хөгжүүлж, тэргүүлдэг орон тооны бус бүтэц бөгөөд энэ нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах асуудалтай холбогдол бүхий бүх талуудаас бүрдэж, тэдний чадавх боломжийг уялдуулан нэгтгэх замаар гамшгийг даван туулах үндэсний чадавхыг бий болгох ёстой. Холбогдох талууд гэдэгт засгийн газар (холбогдох салбарын яамд болон гамшгаас хамгаалах байгууллага), төрийн бус байгууллага, судалгаа шинжилгээний байгууллага, мэргэжлийн холбоод, сайн дурын байгууллага, хувийн хэвшил болон хэвлэл мэдээллийн байгууллагыг хамруулсан байна.

Үндэсний болон орон нутгийн зөвлөл нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд төр, хувийн хэвшлийн оролцоо, салбар дундын хамтын ажиллагааг хангах, бодлогын зөвлөмж гаргах чиг үүрэгтэй орон тооны бус зөвлөл юм. Одоогоор улсын хэмжээнд Үндэсний зөвлөл, Нийслэл, 9 дүүрэг, 21 аймгийн нийт 32 зөвлөл байгуулагдан ажиллаж байна. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд төрийн болон иргэний нийгмийн байгууллага, эрдэм шинжилгээ, судалгаа, боловсрол, хэвлэл мэдээллийн байгууллага, хувийн хэвшлийн төлөөллийг

оролцуулан бүх талуудын түншлэл, хамтын ажиллагаанд тулгуурлаж үйл ажиллагаа явуулдаг онцлогтой

Засгийн газрын 2018 оны 63 дугаар тогтоолоор Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг анх баталснаар Монгол Улс нь НҮБ-д бүртгэлтэй дэлхийн 187 улсаас гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөл байгуулсан 94 дэх улс болсон юм.

Манай улсад гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг тухайн орон нутгийн онцлогт нийцүүлэн явуулах үндсэн зорилготой, бүрэлдэхүүнд нь төрийн захиргааны байгууллага, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн байгууллага, нутгийн иргэдийн бүлгийн төлөөлөл зэрэг бүхий л талуудын тэгш оролцоог хангасан Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөл байгуулагдаад удаагүй байгаа тул түүний бүтэц, зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа, санхүүжилтийн өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, цаашид анхаарах асуудлыг тодорхойлоход энэхүү судалгааны зорилго оршино.

Зөвлөлийн бүтэц, бүрэлдэхүүнд хийсэн шинжилгээ:

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөлийг Ерөнхий сайд, орон нутгийн зөвлөлийг тухайн шатны Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын дарга тэргүүлэх³ээр заасан.

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөлийг орлогч дарга нь Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн буюу Шадар сайд, зөвлөлийн ажлын албыг Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны дарга удирдаж, өдөр тутмын үйл ажиллагааг тус байгууллагын гамшгийн эрсдэлийн удирдлага хариуцсан зохион байгуулалтын бүтцийн нэгж хариуцдаг. Үндэсний зөвлөл нийт 25 гишүүнтэй.

² Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.2 дахь заалт

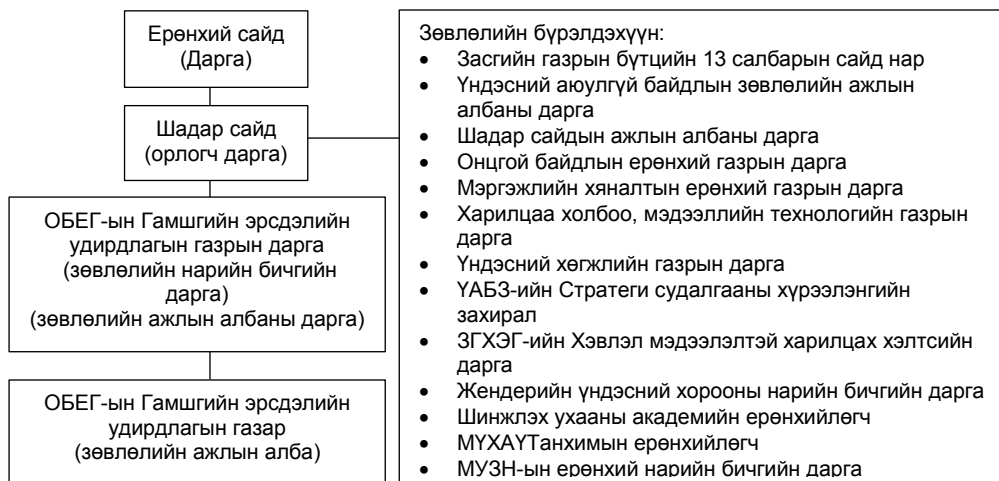
³ Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 23.2 дахь заалт

Зураг 1. Гамшигын эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөлийн бүтэц, бүрэлдэхүүн

ᠭᠠᠮᠤᠰᠢᠭ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Орон нутгийн зөвлөлийн орлогч дарга, нарийн бичгийн дарга нь Засаг дарга, засаг даргын орлогч, онцгой байдлын байгууллагын дарга байх нь нийтлэг байна. Орон нутгийн нэг зөвлөл дунджаар 21 гишүүнтэй, үүний 85 хувийг төрийн байгууллага дангаараа эзэлж, иргэний нийгмийн болон эрдэм шинжилгээ, боловсролын байгууллага тус бүр 5 хувь, хэвлэл мэдээлэл 2 хувь, хувийн хэвшил 1 хувь, бусад байгууллага 2 хувийг эзэлж байна.

Улсын хэмжээнд байгаа нийт 32 зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг доорх хүснэгт 1-

д нэгтгэн үзүүлэв. Хүснэгтээс харахад Үндэсний зөвлөл, Нийслэл, 9 дүүрэг, 21 аймгийн нийт 672 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй ба үүнээс хамгийн их нь Дундговь аймгийн Гамшигын эрсдэлийг бууруулах орон нутгийн зөвлөл 30, бага нь Булган аймаг 7, дунджаар нэг зөвлөл 21 гишүүнтэй байна. Салбарын оролцооны хувьд ихэнх нь төрийн байгууллага бөгөөд иргэний нийгмийн байгууллага, эрдэм шинжилгээ, судалгаа, боловсролын байгууллагын оролцоо дундаж байна.

Хүснэгт 1. Гамшигын эрсдэлийг бууруулах зөвлөлийн бүтэц, бүрэлдэхүүн

Зөвлөлийн бүрэлдэхүүн	Нийт	Дундаж	Хамгийн их	Хамгийн бага
Дарга	32	1.0	1	1
Орлогч дарга	44	1.4	2	1
Гишүүд	535	16.7	29	4
Нарийн бичиг	40	1.3	2	1
Ажлын алба	21	1.3	3	0
Нийт	672	21.0	32	7
Салбарын оролцоо				
Төрийн байгууллага	572	17.9	30	1
Иргэний нийгмийн байгууллага	36	1.6	9	0
Эрдэм шинжилгээ, судалгаа, боловсролын байгууллага	31	2.4	20	0
Хэвлэл мэдээллийн байгууллага	11	1.1	3	0
Хувийн хэвшил	9	0.9	2	0
Бусад	13	1.9	7	0
Нийт	672	21.0	32	7

Зөвлөлийн үйл ажиллагаа, санхүүжилтэд хийсэн шинжилгээ:

Зөвлөлийн үйл ажиллагааны үндсэн хэлбэр нь хуралдаан байх бөгөөд жилд нэг удаа, шаардлагатай тохиолдолд ээлжит бус

хуралдааныг зарлан хуралдуулна. Хуралдаанаас гамшигын эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээг тусгасан зөвлөмж, чиглэл гаргаж, үүнийг хэрэгжүүлэх жилийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөтэй байна.

Үндэсний зөвлөлийн 2021 оны ээлжит хуралдаан нь коронавируст халдвар (Ковид-19)-ын цар тахлын сөрөг үр дагаврыг даван туулах, зэрэгцэн амьдрах амьдралын шинэ хэв маягт шилжихэд бэлтгэх, халдварын эрсдэл, түүнээс учрах сөрөг нөлөөллийг бууруулах асуудлыг урт хугацааны бодлогоор шийдвэрлэх, болзошгүй хүчтэй газар хөдлөлт, гал түймэр, цаг агаарын гаралтай гамшиг, аюулт үзэгдлийн эрсдэлийг бууруулах, барилга, байгууламж, зам, дэд бүтцийн гамшгийг тэсвэрлэх чадавхыг нэмэгдүүлэх, гамшгийн

эрсдэлийг бууруулах хөрөнгө оруулалт, санхүүжилтийн арга хэлбэрийг бий болгоход гол анхаарлаа хандуулсан.

Өнгөрсөн 2021 онд хэрэгжүүлсэн үндэсний зөвлөлийн 24 арга хэмжээ болон орон нутгийн 31 зөвлөлийн нийт 722 арга хэмжээг зөвлөлийн үндсэн чиг үүргийн хүрээнд авч үзэж шинжилсэн үр дүнг Хүснэгт 2-д харууллаа. Орон нутгийн зөвлөлөөс төлөвлөсөн арга хэмжээний хамгийн их нь нийслэл 43, Архангай 37, Баянхонгор 37, Дундговь 37, хамгийн бага нь Дорнод аймаг 7, Налайх 10 байна.

Хүснэгт 2. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний болон орон нутгийн зөвлөлийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан арга хэмжээ

Д/д	Зөвлөлийн хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний чиглэл	Үндэсний зөвлөлийн арга хэмжээ		Орон нутгийн зөвлөлийн 31 зөвлөлийн дундаж арга хэмжээ		Улсын дундаж (хувь)
		тоо	хувь	тоо	хувь	
1.	Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичигт гамшгийн эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээг тусгах	1	4.2	94	12.9	12.7
2.	Улс орны тогтвортой хөгжлийн бодлого, зорилтыг хангахад гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг уялдуулах	2	8.3	107	14.7	14.6
3.	Гамшгийн эрсдэлийн мэдээлэлд суурилсан арга хэмжээг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх	5	20.8	116	16.0	16.2
4.	Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах хөрөнгө оруулалт	5	20.8	75	10.2	10.7
5.	Гамшгийн дараах сэргээн босгох арга хэмжээг хэрэгжүүлэх	1	4.2	37	5.3	5.1
6.	Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагаанд салбар дундын зохицуулалт төр, хувийн хэвшлийн түншлэл, оролцоо, хамтын ажиллагааг хангах	2	8.3	166	23.1	22.5
7.	Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагаанд шинжлэх ухаан, техник, технологийн шинэ ололт, инновацийг нэвтрүүлэх	5	20.8	38	5.3	5.7
8.	Бусад	3	12.5	89	12.4	12.3
Нийт		24	100	722	100	100

Зөвлөлүүд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд уялдуулан тусгах, талуудын оролцоо, эрсдэлийн үнэлгээнд тулгуурлан хэрэгжүүлэх чиглэлд нийтдээ жигд анхаарч, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах хөрөнгө оруулалт, шинжлэх ухаанд тулгуурласан арга хэмжээ болон гамшгийн дараах сэргээн босгох чиглэлд харьцангуй цөөн ажил төлөвлөж хэрэгжүүлсэн байна. Түүнээс гадна, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах хөрөнгө

оруулалт шаардсан ажлын хэрэгжилт хангалтгүй дүгнэгджээ.

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөлийн үйл ажиллагааны санхүүжилтийг Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын 51 дүгээр зүйлийн 51.2 дахь "Гамшгаас хамгаалах, эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний зардалд аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, төрийн байгууллага тухайн жилийн төсвийн 1.0 хувиас доошгүйг зарцуулахаар төсөвт тусгаж, хуулийн этгээд тухайн жилийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний

ᠮᠤᠩᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

зардлын 1.5 хувиас доошгүй хэмжээний хөрөнгийг төсөвлөж зарцуулна” гэх заалтаар тодорхойлсон. Энэхүү заалтыг хэрэгжүүлэхэд дараах хүндрэл гарч байна. Үүнд:

- Аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, төрийн байгууллага тухайн жилийн төсвийнхөө 1.0 хувиас доошгүй хөрөнгийг хэрхэн төсөвлөх, зарцуулах, тайлагнах тухай зохицуулсан эрх зүйн баримт бичиг байхгүй, хэрэгжилтийг хангахад талууд өөр өөр ойлголттой байна.

- Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.2-т заасан гамшгаас хамгаалах, эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний зардлыг Засаг даргын нөөц хөрөнгөөс гарах зардал гэж ташаа ойлгох тохиолдол түгээмэл байгаа нь “Гамшгаас хамгаалах, эрсдэлийг бууруулах санг бий болгох асуудлыг холбогдох хуулиар зохицуулах зайлшгүй шаардлагатай байна.

- Үндэсний болон орон нутгийн зөвлөлөөс гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр тухайн улс, орон нутаг, салбарын түвшинд нэн тэргүүнд, зайлшгүй хэрэгжүүлэх арга хэмжээний зөвлөмж, чиглэл, төлөвлөгөө батлаж байгаа хэдий ч тухайн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зардал, хөрөнгийг зохицуулах эрх зүйн орчин дутагдалтай байна.

- Хуулийн этгээд тухайн жилийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зардлын 1.5 хувиас доошгүй хэмжээний хөрөнгийг төлөвлөж зарцуулж байгааг хэрхэн хянах асуудал тодорхойгүй байна.

Дүгнэлт

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ баримт бичгийг соёрхон баталсан НҮБ-д бүртгэлтэй дэлхийн 187 улсаас манай улс нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөлөө байгуулсан 94 дэх улс болсон ба одоогоор улсын хэмжээнд Үндэсний зөвлөл, Нийслэл, 9 дүүрэг, 21 аймгийн нийт 32 зөвлөл байгуулагдан ажиллаж байна.

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагаанд тухайн орон нутагт ажиллаж буй төрийн захиргааны байгууллага, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн байгууллага, нутгийн иргэдийн бүлгийн төлөөлөл зэрэг бүхий л талуудын тэгш оролцоог хангаж өгч байгаагаараа гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөл нь чухал ач холбогдолтой юм.

Судалгаанаас үзэхэд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд салбаруудын оролцоог ихэнх

аймгууд хангаж ажилласан байна. Хувийн хэвшлийн байгууллагын оролцоог нэмэгдүүлэх чиглэлээр Нийслэл, Баян-Өлгий, Булган, Говьсүмбэр, Дархан, Дорнод, Дундговь, Завхан, Орхон, Өвөрхангай, Өмнөговь, Сүхбаатар, Төв, Увс, Ховд, Хөвсгөл, Хэнтий гэсэн 16 аймаг, Багануур, Багахангай, Баянгол, Налайх, Сонгинохайрхан, Сүхбаатар, Хан-Уул, Чингэлтэй гэсэн 8 дүүргийн Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөлүүд анхаарч ажиллах шаардлагатай.

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд салбаруудын оролцоог ерөнхийд нь хангасан боловч бүх түвшний зөвлөлд хувийн хэвшлийн оролцоо сул байна. Хувийн хэвшлийн оролцоо муу байгаа нь Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр хувийн хэвшлийн оролцоог дэмжих бодлого баримталж ажиллах шаардлагыг харуулж байна.

Мөн ихэнх зөвлөл иргэний нийгмийн байгууллага, эрдэм шинжилгээ, судалгаа, боловсролын байгууллага, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын оролцоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

Үндэсний болон орон нутгийн зөвлөлөөс гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр улс, орон нутаг, салбарын түвшинд нэн тэргүүнд хэрэгжүүлэх арга хэмжээ бүхий зөвлөмж, чиглэл, төлөвлөгөө батлан гаргаж байгаа хэдий ч санхүүжилтийн эрх зүйн орчин дутагдалтай байгаа нь хэрэгжилтэд сөргөөр нөлөөлж байна. Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын 51 дүгээр зүйлийн 51.2 дугаар заалтад “Гамшгаас хамгаалах, эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний зардалд аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, төрийн байгууллага тухайн жилийн төсвийн 1.0 хувиас доошгүйг зарцуулахаар төсөвт тусгаж, хуулийн этгээд тухайн жилийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зардлын 1.5 хувиас доошгүй хэмжээний хөрөнгийг төсөвлөж зарцуулна” гэж тусгасан боловч одоогоор энэ заалтыг хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар талуудад нэгдсэн ойлголт бий болгосон эрх зүйн баримт бичиг байхгүй байгаа нь зөвлөлийн үйл ажиллагааны санхүүжилтэд хүндрэл үүсгэж байна.

Санал

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөлийн үйл ажиллагааг дүгнэх, үнэлэх нэгдсэн шалгуур үзүүлэлт, үнэлгээний аргачлалтай болох;

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад хувийн хэвшлийн оролцоог нэмэгдүүлэхийн

тулд Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлд заасан “Албан татвар ногдох орлогоос хасагдах бусад зардал”-д гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааны зардлыг нэмж тусгах;

Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.2-т заасан Гамшгаас хамгаалах, эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний зардлыг Сангийн сайдын 2013 оны 73 дугаар тушаалаар баталсан “Төсвийн санхүүжилтийн болон зарцуулалтын” журмаар зохицуулна гэж нэмэлтээр тусгах;

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах хөрөнгийн эх үүсвэрийг Засгийн газрын Тусгай сангийн тухай хууль, Төсвийн тухай хуульд тусгах.

Ашигласан материал:

1. Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, 2017
2. Засгийн газрын 2017 оны 63, 2020 оны 189 дүгээр тогтоол, Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөлийн журам, бүрэлдэхүүн
3. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөлийн 2021 төлөвлөгөө, тайлан
4. Аймаг, нийслэлийн Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах орон нутгийн зөвлөлийн 2021 оны төлөвлөгөө, тайлан
5. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр 2015-2030 онд авч хэрэгжүүлэх Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ баримт бичиг, НҮБ, 2015

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль

ГОВЬ ЦӨЛИЙН БҮСЭД ҮЕРИЙН ЭРСДЭЛИЙГ БУУРУУЛАХ АРГА ЗАМ

WAYS TO REDUCE FLOOD RISK IN GOBI DESERT REGION

МОНГОЛ УЛСЫН
Дотоо Агаарын
Хамгаалалтын
Университет

Б.Доржхорол

ДХИС-ийн магистрант, ахмад

Dorjkhoro B.

Graduate student of the University of Internal Affairs, captain

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд дэлхийн цаг агаарын дулаарлаас үүдэн сүүлийн жилүүдэд эрс өсөн нэмэгдэх хандлагатай байгаа үерийн аюулын эрсдэлийг Өмнөговь аймгийн Даланзадгад, Ханбогд, Цогтцэций сумдын хүрээнд авч үзэн аюул, өртөнгө, эмзэг байдлыг үнэлэн, учирч болох хохирлыг бууруулахад чиглэсэн чадавхийг бэхжүүлэх замаар эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний талаар авч үзсэн болно.

Abstract: In this article will be seen, that the risk of flooding, which tends to increase in recent years due to global warming, is considered in Dаланзадгад, Hanbogd, and Tsogtsetsii summons of Umnogobi aimak, and the methods of risk reduction are discussed by assessing the hazard, exposure and vulnerability, and strengthening the capacity to reduce the potential damage from flood..

Түлхүүр үг: Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, үерийн аюул, өртөнгө, эмзэг байдал, чадавх, эрсдэлийг үнэлэх, бууруулах арга зам

Key word: Disaster risk reduction, flood hazard, exposure, vulnerability, capacity, risk assessment and mitigation methods

Удиртгал: Гамшгийн улмаас хүн ам, тэдний амьжиргаа, хөгжлийн ололтод учрах хохирол өсөн нэмэгдсээр байна.

Уур амьсгалын өөрчлөлт, хүрээлэн буй орчны доройтол, төлөвлөлтгүй хотжилт, эрсдэл ихтэй газрын суурьшилт, хязгаарлагдмал нөөцийн төлөөх өрсөлдөөн зэрэг олон хүчин зүйлийн нөлөөгөөр эмзэг байдал нэмэгдэж, ирээдүйд дэлхийн эдийн засаг, хөгжиж буй улс орнуудын хүн ам, тогтвортой хөгжилд заналхийлсээр байна.

Өнгөрсөн 20 жилийн хугацаанд жил бүр дунджаар 200 гаруй сая хүн гамшигт нэрвэгдсэн гэсэн судалгаа байна.

Дэлхийн улс орнуудын хөгжилд учруулж байгаа гамшгийн аюул нь хамарч байгаа нутаг дэвсгэр, үргэлжлэх хугацаанаасаа хамаарч үр дагаврын цар хүрээгээрээ янз бүр энэ нь дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн улмаас экологийн тэнцвэр алдагдаж гамшгийн эрсдэл нэмэгдэх хандлагатай байгааг эрдэмтэн судлаачид онцолж байна.

Дэлхий нийтийг хамарсан уур амьсгалын өөрчлөлт дулаарал нь эрс тэс уур амьсгалтай Монгол орны байгаль, цаг агаар, уур амьсгалд хүчтэй нөлөөлсөөр байгалийн аюулт үзэгдэл түүний дотор агаар мандлын гаралтай аюулын давтамж

ихэсч ойн нөөцийн хомсдол, газрын элэгдэл эвдрэл, бэлчээрийн талхдал үүсч цөлжилтийн улмаас үерийн давтамж, эрч, сүйтгэл, хамрах нутгийн хэмжээ улам бүр нэмэгдэх хандлагатай болж байна.

Өмнөговь аймгийн тухай: Өмнөговь аймаг нь Монгол Улсын хамгийн өмнөд хэсэгт оршдог бөгөөд урд талаараа БНХАУ-тай, баруун талаараа Баянхонгор, баруун хойд хэсгээр Өвөрхангай, хойд талаараа Дундговь, зүүн талаараа Дорноговь аймгуудтай тус тус хиллэн оршдог. Нийт газар нутгийн хэмжээ 165.3 мянган км². Аймгийн төв Даланзадгад хот. 15 сум, 59 багтай.

Тус аймгийн хүн амын суурьшил сийрэг, 3.4 км² нутагт 1 хүн, 13.2 км² нутагт 1 өрх ноогдон суурьшиж байна.¹

Уур амьсгал: Байгаль цаг уурын хувьд эрс тэс эх газрын уур амьсгалтай, өвөлдөө -20⁰-30⁰ хэм хүртэл хүйтэрдэг, дулааны улиралд халуун нь 30⁰-38⁰ хэм, салхины хурд 5-15 м/сек, заримдаа 34-45 м/сек хүрдэг.

Төв Азийн хуурай, хуурайдуу говь, цөлийн бүсэд багтах бөгөөд далайн түвшинээс дээш дунджаар 1300-1600 м өндөрт оршино. Нутаг дэвсгэрийн хувьд хайрга чулуу элс ихтэй тачир сийрэг

¹Өмнөговь аймгийн Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө

бэлчээрийн ургамалтай, уул нуруу, хонхор хөндий, тэгш тал, говь цөл алаглан оршдог. Өргөрөгийн дагуу буюу баруун талын уулархаг нутгаасаа зүүн тийш говь руугаа болох тусам дулаардаг хуурай агаартай хөрсөнөөс уурших чийгийн нөөц бага, агаар нэн хуурай учраас хур тунадасны хэмжээ бага, салхи ихтэй учир шороон шуургатай өдрийн тоо олон байдаг. Энэ онцлогоороо хөрсний физик өгөршүүлэл ихтэй, тариалан эрхлэхэд тохиромжгүй байдаг ч нар салхины эрчим хүчний их нөөцтэй нутаг юм.

Нарны цацраг: Газрын гадаргад ирж байгаа нарны энергийн хэмжээ харилцан адилгүй байдаг. Өмнөговь аймгийн нутаг дэвсгэр дээр жилд дунджаар 5100-5700 мДж/м³ нийлбэр цацраг ирдэг. Өмнөговь аймаг орчмын нарны гийгүүлгийн хугацаа 3160 цаг, хамгийн ихдээ 3630, багадаа 2194 цаг нар гийгүүлдэг. Өвлийн улиралд өдөр богиносоход нар гийгүүлэх хугацаа мөн богиносож 12 сард хамгийн бага буюу дунджаар 212 цаг, цаашид уртассаар 5 дугаар сард буюу хамгийн их дунджаар 307 цаг болдог байна.

Хөрс: Хайрга чулуун хучлагатай шавранцар хөрс, элсэнцэр, чулуу, хужирлаг хотгор, хайрган бүрхэц бүхий өнгөн хөрстэй.

Гамшиг ослын ерөнхий мэдээлэл

Өмнөговь аймгийн хэмжээнд сүүлийн 15 жилд буюу 2004-2018 оны статистик мэдээнээс харахад байгаль, цаг уур, газарзүйн онцлогоос шалтгаалсан аюулт үзэгдлийн төрөл болох үер, хүчтэй цасан болон шороон шуурга, газар хөдлөлт, объектын гал түймэр, мал, амьтны гоц халдварт болон халдварт өвчний тохиолдол зонхилох хувийг эзэлж байна.

Гамшиг осол, аюулт үзэгдлийн тоо, хохиролын 5 жилийн статистик тоо баримт харахад нэмэгдэх хандлагатай байна.

Өмнөговь аймгийн үерийн эрсдэлийн түвшин: Үер: “Эрчимтэй аадар бороо эсвэл удаан хугацаанд үргэлжилсэн зүс бороо, хайлсан хур цас, мөсний усны нөлөөгөөр усны түвшин эрс нэмэгдэх, газар хөдлөлт, хөрсний гулсалт, мөсөн хахаа, мөстлийн хайлалт зэрэг байгалийн үзэгдлээр нуур, усан сан задрах, далан нурах зэрэг бусад техникийн гаралтай гамшгийн аюулаас ус эргээсээ халих, татам болон эрэг орчмын газар усанд автагдах үзэгдлийг хэлнэ” гэж тодорхойлсон байдаг. Монгол орны газар зүйн онцлог, уур амьсгал, байгалийн байдал зэргээс шалтгаалж цаг агаарын нөхцөлөөр ихэвчлэн 3 төрлийн үер тохиолддог.

Монгол орны нутаг дэвсгэрт жилийн дулаан улиралд шар усны болон хур борооны үер болдог онцлогтой бөгөөд хур борооны үерийн давтамж нэмэгдэж байна. Үүний нэг жишээ нь: Өмнөговь аймгийн нийт нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд Даланзадгад, Гурвантэс, Ханбогд, Цогтцэций сумдад сүүлийн жилүүдэд хур борооны үерийн тохиолдлын тоо жил бүр өсөн нэмэгдэж, их хэмжээний хохирол учруулсаар байна.

Тухайлбал: Даланзадгад суманд 2018 оны 7 дугаар сарын 27-ны 21.00 цагаас 28-ны өдрийн 08.00 цагийн хооронд 80.4мм хур тунадас орж, 2,9 тэрбум төгрөгийн хохирол учиржээ. Иймд энэхүү судалгаандаа Өмнөговь аймгийн нутаг дэвсгэрт тохиолдож байгаа үерийн эрсдэлийг онцолж байна.

Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 7-р зүйлийн 7.1.-д “Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээд нь өмчийн хэлбэрийг үл харгалзан гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ хийлгэнэ” гэж заасан заалтын хүрээнд Өмнөговь аймгийн нутаг дэвсгэрт тохиолдож болзошгүй үерийн эрсдэлийн үнэлгээг “Гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээний заавар”, Гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ хийх аргачлалыг ашиглан хийв.

Хүснэгт-1. Өмнөговь аймгийн үерийн эрсдэлийн түвшин

	Үер				
	Аюул	Өртөг	Эмзэг байдал	Чадавх	Эрсдэл
Даланзадгад	74	45	57	54	40
Ханбогд	58	62	67	73	38
Цогтцэций	51	62	54	47	40
Дундаж	62	54	55	54	38

Гамшгийн эрсдэлийн тойм судалгааны баг Даланзадгад сумын үерийн эрсдэл дунд түвшинд үнэлэгдсэн хэдий боловч 2-р багийн Хан-уулын 12-15 гудамд байрлах КТП буюу иж бүрдмэл трансформаторын дэд станц усанд автах аюул их, зарим гэр хорооллын гудамжинд засмал зам тавьсанаар хур борооны усны урсах гольдрил өөрчлөгдөж, айлууд усанд автдаг болсон зэрэг зарим бүтээн байгуулалтын ажил нь гамшгийн эрсдэлийг нэмэгдүүлсэн байна.

Дэвсгэр Огноо 2017-2021

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

Хүснэгт-2. Магадлалын түвшингийн ангилал, тодорхойлолт

Түвшин	Тодорхойлолт	Магадлал /онооны нийлбэр/
Их	Ихэнх нөхцөлд тохиолдоно	20- ба түүнээс их оноо
Дунд	Заримдаа тохиолдоно	10 – 19 оноо
Бага	Ховор тохиолдоно	1 – 9 оноо

Хүснэгт-3. Үр дагаврын түвшингийн ангилал, тодорхойлолт

Түвшин	Тодорхойлолт	Үр дагаврын түвшин
Их	Муу	1 – 16 оноо
Дунд	Дунд	17 – 34 оноо
Бага	Сайн	35- ба түүнээс их оноо

Даланзадгад сумын үерийн нөхцөл байдлын түргэвчилсэн үнэлгээг магадлал, аюул, өртөнгө тодорхойлох 10 асуумжаар, үр дагавар/чадавхи тодорхойлох 14 асуумжаар магадлал, үр дагаврын ангилалаар дараах байдлаар (хүснэгт 2,3 харах) тодорхойлов.

Хүснэгт-4. Даланзадгад сумын эрсдэлийн үнэлгээний дүн:

Магадлалын түвшин	Их			*	
	Дунд				
	Бага				
		Бага	Дунд	Их	
Үр дагаврын түвшин					

Дээрх ангилалаар магадлалын түвшингийн ангилалаар онооны нийлбэр – 23 оноогоор, үр дагавар түвшингийн ангилалаар онооны нийлбэр 24 оноогоор тус тус үнэлэгдэж Даланзадгад сум үерийн аюулын түвшин “Их эрсдэлтэй” гэж үнэлэгдсэн байна.

Иймд тус сумын баруун талд байрлаж буй үерийн даланг сэргээн засварлах, сайжруулан барих, үерийн усны хамгаалах систем, ус нэвтрүүлэх чадавхыг нэмэгдүүлэх, хот төлөвлөлтийг мэргэжлийн байгууллагын дүгнэлтэнд нийцүүлэх, эрсдэлийн мэдрэмжтэй төлөвлөлт хийх нь чухал байна.

Хүснэгт-5. Цогтцэций сумын эрсдэлийн үнэлгээний дүн:

Магадлалын түвшин	Их				
	Дунд			****	
	Бага				
		Бага	Дунд	Их	
Үр дагаврын түвшин					

Цогтцэций сум үерийн аюулын түвшин магадлалын түвшингийн ангилалаар онооны нийлбэр – 11 оноогоор, үр дагавар түвшингийн ангилалаар онооны нийлбэр 24 оноогоор тус тус үнэлэгдэж “Дунд эрсдэлтэй” гэж үнэлэгдсэн байна.

Хүснэгт-6. Ханбогд сумын эрсдэлийн үнэлгээний дүн:

Магадлалын түвшин	Их				
	Дунд			*	
	Бага				
		Бага	Дунд	Их	
Үр дагаврын түвшин					

Цогтцэций сум үерийн аюулын түвшин магадлалын түвшингийн ангилалаар онооны нийлбэр – 17 оноогоор, үр дагавар түвшингийн ангилалаар онооны нийлбэр 23.3 оноогоор тус тус үнэлэгдэж “Дунд эрсдэлтэй” гэж үнэлэгдсэн байна.

Дүгнэлт

Даланзадгад, Ханбогд, Гурвантэс, Цогтцэций сумдын хэмжээнд сүүлийн 10 жилийн байдлаар 23 удаагийн байгалийн үерийн гамшиг тохиолдож 15 хүний амь нас эрсдэж улс нийгэмд их хэмжээний хохирол учруулж, цаашид нэмэгдэх хандлагатай байна. Иймд аймаг, сумын түвшинд хот төлөвлөлт, бүтээн байгуулалтын ажлыг холбогдох байгууллагын дүгнэлтийг үндэслэн, гамшгийн эмзэг байдал, эрсдэлийг тооцоолон эрсдэлийн мэдрэмжтэй хот төлөвлөлт хийх нь цаг хугацаа болон эдийн засгийн үр ашигтай юм.

Мөн үерийн эрсдэлийн түвшинг бууруулах төлөвлөлтийг боловсруулж, үерийн далан, хамгаалах систем, ус нэвтрүүлэх сувгийг нэмэгдүүлэх, замын ус зайлуулах сувгийн байгууламжийн нэвтрүүлэх боломжийг сайжруулах хэрэгтэй байна.

Ашигласан материал

1. Ш.Паламдорж, П.Цэдэв. Гамшгийн эрсдэлийг үнэлэх арга зүй. Уб., 2010. (МОН/08/305/)

2. Б.Дөвшин, Б.Амаржаргал.
Гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын эрх зүйн
баримт бичиг УБ., 2020. ОБЕГ

3. С.Хүрэлсүх Гамшгийн эрсдэлийн
үнэлгээний аргачлал. УБ., 2012. ГСХ

4. Гамшгаас хамгаалах цагаан ном.
УБ. 2020. ГСХ

5. Гамшгаас хамгаалах талаах
бодлогын баримт бичгүүд. УБ. 2016 он

6. Өмнөговь аймгийн танилцуулга
Даланзадгад, 2019

7. Тузовский.И.Д. Светлое завтра
Антиутопия футурологии и футурология
антиутопии. Челябинск., 2009

8. Д.Бадамсүрэн. Монгол улсад
тохиолдсон аюулт үзэгдэл, ослын
статистикийн эмхэтгэл. УБ 2017 он.

МОНГОЛЫН Дотоодын Аюулгүй Байдлын Яаман

ХИМИЙН БҮЛГИЙН БЭЛЭН БАЙДЛЫГ ХАНГАХАД АНХААРАХ АСУУДАЛ

UNDERSTANDING THE PREPARATION OF THE CHEMICAL RESPONSE TEAM AND SOME ISSUES TO CONSIDER

А.Бауыржан

ДХИС-ийн магистрант, ахлах дэслэгч

Bauirjan A.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Senior Lieutenant

Н.Төгсбаяр

ДХИС-ийн магистрант, ахлах дэслэгч

Tugsbayar N.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Senior Lieutenant

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд химийн бүлгийн бэлэн байдлын ойлголт, бүрэлдэхүүн хэсэг, бэлэн байдлыг хангахад анхаарах асуудал, энэ талаарх гадаадын зарим улс орны туршлагыг авч үзлээ.

Abstract: This article discusses the concept, components, and focus of disaster preparedness. In connection with this, some issues to be considered in ensuring the readiness of the chemical group have been considered.

Түлхүүр үг: Химийн бүлэг, бэлэн байдал, гамшиг судлал.

Key word: Chemical response team, preparedness, disaster research.

Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлыг хангах нь гамшгийн эрсдэлийг буруулах арга хэмжээг үр дүнтэй хэрэгжүүлж учирч болох гамшгийн аюулаас зайлсхийх явдал юм. Ийм учраас гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлыг сайтар хангах шаардлагатай байдаг. Бэлэн байдлыг хангах нь гамшгийн аюулаас урьдчилж үр дүнтэй арга хэмжээ авснаар тохиолдох аюулаас учирч болох хор уршгийг аль болох бага болгох, зарлан мэдээллийг үр дүнтэй дамжуулах, яаралтай тусламжийг хүргэх, аврах ажиллагааг шуурхай, оновчтой хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлэх учраас гамшгийн аюулаас үүсэж болох сөрөг нөлөөллийг хязгаарлаж чадна.

Гамшгийн голомтод ажиллах бүлгийн бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээний зорилго нь тухайн аюулт үзэгдэл, ослын аюулыг урьдчилан мэдэж, түүний болзошгүй сөрөг нөлөөллийг арилгахад чиглэсэн зохистой арга хэмжээг авах, гамшгийн үед болон дараа юу хийх ёстой, хэрхэн үүнийг хийхийг мэдэх болон эдгээр шуурхай арга хэмжээг үр дүнтэй явуулах хүн хүч, техник, хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжөөр хангагдсан байхад оршино.

Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлыг хангах нь гамшгаас хамгаалах менежментэд онцгой чухал асуудал юм. Гамшиг тохиолдсон үед удирдлагаар хангах, ур чадвар эзэмших, шаардлагатай нөөцийг бий болгох арга хэмжээг авч, хэрэгжүүлэх

хугацаа маш бага буюу бараг байхгүй. Ийм учраас бэлэн байдлыг сайтар хангах шаардлагатай байдаг. Бэлэн байдлыг хангах нь урьдчилж үр дүнтэй арга хэмжээ авснаар аюулаас учрах хор уршгийг аль болох багасгах, зарлан мэдээллийг үр дүнтэй дамжуулах, яаралтай тусламжийг хүргэх ажиллагааг шуурхай, оновчтой хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлэх учраас гамшгийн аюулаас учрах сөрөг нөлөөллийг хязгаарлаж чадна. Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээний зорилго нь гамшгийн аюулыг урьдчилан мэдэж, түний болзошгүй сөрөг нөлөөллийг арилгахад чиглэсэн зохистой арга хэмжээг авах, гамшгийн үед болон дараа юу хийх ёстой, хэрхэн үүнийг хийхийг мэдэх болон эдгээр шуурхай арга хэмжээг үр дүнтэй явуулах хүн хүч, техник, хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжөөр хангагдсан байхад оршино.

Гамшгийн бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээ нь “хамгаалалтын хоёр дахь зурвас” гэж гадаадын судлаачид үздэг. Энэ арга хэмжээний үндсэн зорилго нь гамшиг гарсан үед аврах ажиллагаа явуулах, хор уршгийг хэрхэн шуурхай бөгөөд үр дүнтэй арилгах, гамшгийн үед гарч болзошгүй бэрхшээлийг урьдчилан төсөөлсний үндсэн дээр тэдгээрийг хэрхэн оновчтой шийдвэрлэх талаар зохих бэлтгэлийг хангахад оршино. Гамшгийн бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээнд эрсдэлийн үнэлгээг хийх, бэлэн

байдлын төлөвлөгөөг боловсруулах, гамшигтай тэмцдэг байгууллага ба хүн амын дунд холбогдох сургалтыг зохион байгуулах, гамшгаас сэрэмжлүүлэх ажлыг тогтмол явуулах, зохих нөөц, хүч хэрэгслийг бүрдүүлэх, зарлан мэдээллийг шуурхай дамжуулах зэрэг ажлууд орно. АНУ-ын гамшгийн удирдлагын судлаач Фрэдэрик Кьюнигийн хэлснээр “Гамшгаас хамгаалах удирдлагын салбарт хамгийн их боломж, бололцоо олгодог үе нь бэлэн байдлыг хангах үе” гэжээ. Бэлэн байдлыг цаг тухайн нь хангах явдал маш их ач холбогдолтой байдаг юм.

Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлын зэрэг гэж тухайн гамшгийн цагийн байдалтай уялдуулан авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний түвшинг хэлнэ. Гамшгийн бэлэн байдлын зэрэг гэж тухайн гамшгийн цагийн байдалтай уялдуулан авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний үе шатыг хэлнэ. Онцгой байдлын байгууллага, гамшгаас хамгаалах алба, засаг захиргаа, дэвсгэрийн нэгж, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хулийн этгээд нь Монгол Улсын Гамшгаас хамгаалах тухай хуульд зааснаар өдөр тутмын, өндөржүүлсэн, бүх нийтийн гэсэн гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлын зэргүүдтэй байдаг.

Бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээ гэдэг нь гамшиг тохиолдсон үед Засгийн газар, яам, агентлаг, байгууллага, орон нутаг, хувь хүмүүсээс хор уршгийг арилгах арга хэмжээг яаралтай зохион байгуулах бэлтгэлийг хангахад чиглэгдсэн арга хэмжээг хэлнэ. Бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээнд гамшигтай тэмцэх төлөвлөгөө боловсруулах, хүч хэрэгсэл, материал, техникийн бэлтгэлийг хангах, бие бүрэлдэхүүнийг сургах арга хэмжээнүүд хамаардана.

Бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээний мөн чанар. Гамшгийн менежментийн аливаа асуудал бэлэн байдлын асуудалтай холбогдож, түүнээс ямар нэгэн хэмжээгээр шалтгаална. Бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээг урьдчилсан сэргийлэх болон хохирлыг бууруулах арга хэмжээтэй харьцуулахад чанарын эрс ялгаатай. Урьдчилан сэргийлэх болон хохирлыг бууруулах арга хэмжээг Засгийн газрын хэмжээнд боловсруулсан томоохон хөтөлбөрийн хүрээнд гамшигтай тэмцэх удирдах дээд байгууллагын төвшинд ихэвчлэн хэрэгжүүлнэ. Гэтэл бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээ ихэвчлэн байгууллага тус бүрт чиглэгдэнэ. Бэлэн байдлыг хангах

арга хэмжээнд олон байгууллага хамрагдах учраас тэдгээрийн үйл ажиллагааг харилцан зохицуулахад нэлээд бэрхшээлтэй байдаг.

Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээ:

Аливаа улс орны иргэд гамшиг тохиолдсон үед төрөөс бидэнд дэмжлэг үзүүлнэ гэсэн хүлээлттэй байдаг. Нөгөөтээгүүр улс орнуудын засгийн газар гамшиг тохиолдвол төрийн зүгээс хор уршгийг арилгах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ гэсэн баталгааг иргэддээ олгоно. Төрийн зүгээс гамшгаас хамгаалах арга хэмжээг хэрхэн авч байгааг болон төр энэ ажлаа хэр үр дүнтэй удирдаж байгаа нь тохиолдсон үед бодитоор шалгагдана. Энэ шалгалтыг давж гарах эсэх нь гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлаа хэрхэн хангаснаас хамаарна.

Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлыг хангахын тулд дараах арга хэмжээг хамруулан авч үзнэ. Үүнд:

- Гамшгаас хамгаалах төлөвлөлт
- Гамшгаас хамгаалах дадлага, сургуулилт
- Гамшгаас хамгаалах сургалт
- Гамшгаас хамгаалах хүч хэрэгсэл
- Гамшгаас хамгаалах бодлого, үйл ажиллагааны эрхзүйн орчин

Гамшгаас хамгаалах төлөвлөлт:

Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлыг хангахад гамшгаас хамгаалах төлөвлөлтийн ач холбогдол маш өндөр. Учир нь гамшиг нь гэнэт тохиолдож эмх замбараагүй байдлыг бий болгодог үйл явц тул энэ цаг үед хэрхэн ажиллах төлөвлөлтийг урьдчилж хийх шаардлагатай. Энэхүү төлөвлөлтөд ямар техник хэрэгсэл ашиглах, бусад ямар талууд туслах зэргийн тодорхой тусгасан байна.

Химийн ослоос хамгаалах бэлэн байдал:

Химийн ослоос хамгаалах бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээний зорилго нь химийн аюулыг урьдчилан мэдэж, түүний болзошгүй сөрөг нөлөөллийг арилгахад чиглэсэн зохистой арга хэмжээг авах, химийн ослын үед болон дараа юу хийх, хэрхэн хийхийг мэдэх болон эдгээр шуурхай арга хэмжээг үр дүнтэй явуулах хүн хүч, техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, хамгаалах хувцас хэрэгслээр хангагдсан байхад оршино. Бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээ нь 2 түвшинд хийгдсэн байх шаардлагатай Үүнд:

Төрийн бэлэн байдал

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

- Химийн хорт болон аюултай бодисын гамшгаас хамгаалах төлөвлөлт хийх;

- Химийн хорт болон аюултай бодисын гамшгаас хамгаалах дадлага, сургуулилт явуулах;

- Химийн хорт болон аюултай бодисын гамшгаас хамгаалах сургалт хийх;

- Химийн хорт болон аюултай бодисын гамшгаас хамгаалах хүч хэрэгсэл бэлтгэх;

- Химийн хорт болон аюултай бодисын гамшгаас хамгаалах бодлого, үйл ажиллагааны эрх зүйн орчин бүрдүүлэх;

Хүн амын бэлэн байдал

- Химийн хорт болон аюултай бодисын гамшгаас хамгаалах мэдлэг, чадвар олох;

- Зан үйлийг хэвшүүлэх, хандлагыг өөрчлөх;

- Зарлан мэдээлэх дохиогоор ажиллахад сургах;

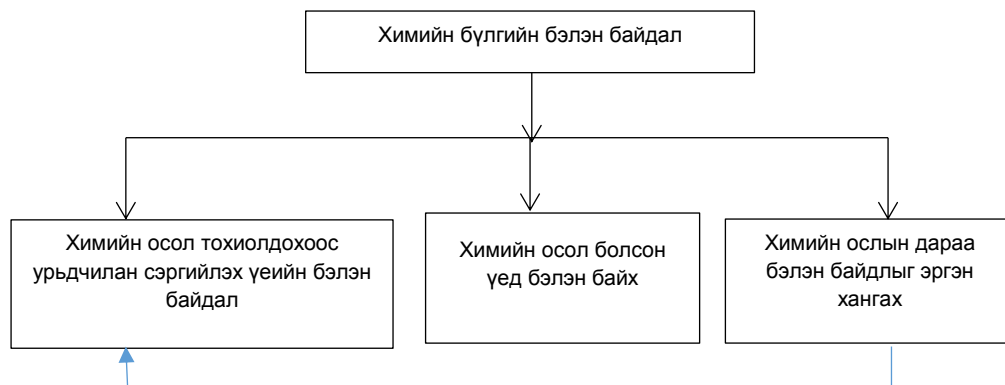
Бэлэн байдлыг хангахад дараах арга хэмжээг авсан байвал зохино. Үүнд:

- Химийн аюул, ослоос хамгаалах бодлого үйл ажиллагааны эрх зүйн орчинг бүрдүүлсэн байх.

- Химийн аюул, ослоос хамгаалах төлөвлөлт хийсэн байх.

- Химийн аюул, ослоос хамгаалах сургалт, дадлага сургуулилт хийх.

- Химийн аюул, ослоос хамгаалах хүч хэрэгсэлийг бэлэн болгосон байх.

Зураг 1. Химийн бүлгийн бэлэн байдлын бүрэлдэхүүн хэсгийн бүдүүвч

Химийн ослын өмнөх бэлэн байдлыг хангах асуудал:

Хүн ам, хүрээлэн буй орчны гамшигт өртөх байдал, туршлага сургамж зэрэг нь гамшгийн эрсдлийн тодорхой өсөлтийг харуулж байгаа ба цаашид хор уршгийг арилгах, бэлэн байдлыг хангах, шаардлагатай арга хэмжээг цаг алдалгүй авах улмаар гамшгийн эрсдлийг бууруулах үйл ажиллагааг хор уршгийг арилгах, бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээтэй уялдуулах шаардлагатай байгааг харуулж байгаа бөгөөд хор уршгийг арилгах ажиллагааг бүх түвшинд үр дүнтэй хэрэгжүүлэх чадавхыг бий болгоно. Энэ химийн хорт бодисын ослын үүсэх эрсдэлийг бууруулах, хор уршгийг арилгах удирдлага зохион байгуулалтыг сайжруулах, шинэ дэвшилтэт технологи, инноваци нэвтрүүлэх шаардлагатай байгааг харуулж байна. Үүний тулд:

1.Химийн хорт бодисын аюулын хувьд, бүх салбар холбогдох талуудын

оролцоог хангаж, бэлэн байдал, онцгой байдлын үеийн бодлого төлөвлөгөө, хөдөлбөрийг боловсруулах, нягтлах, тогтмол шинэчлэх шаардлагатай. Энэ нь гамшгийн бэлэн байдлын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг нь байна.

2.Болзошгүй химийн осол, аюул тохиолдсон үед авах арга хэмжээг нарийн зохион байгуулах нь эрсдэл, ирээдүйд учирч болох хохирлыг бууруулах томоохон арга хэмжээнүүдийн нэг юм. Аливаа гамшгийн үеийн үйл ажиллагаа нь гамшгийн харилцаа холбоо, зарлан мэдээллийг зохион байгуулах, голомтын бүсийг тогтоох, эрэн хайх аврах, хүч хэрэгсэл дайчлан гаргах, нүүлгэн шижүүлэх, гамшгийн хор уршгийг арилгах гэсэн үндсэн 5 хэсгээс бүрдэдгийн дагуу химийн хорт бодисын ослын үеийн удирдлага зохион байгуулах юм.

Химийн ослын үеийн бэлэн байдлын асуудал: Химийн хорт бодисын ослын эх үүсвэрийг олж, асгарлыг зогсоож,

битүүмжлэх, саармагжуулах, хоргүйжүүлэх үйл ажиллагаа нь химийн бодис, химийн ослын улмаас үүсэх хохирлыг бууруулах, хоёрдогч аюулын эрсдлийг бууруулах гол үйл явц юм.

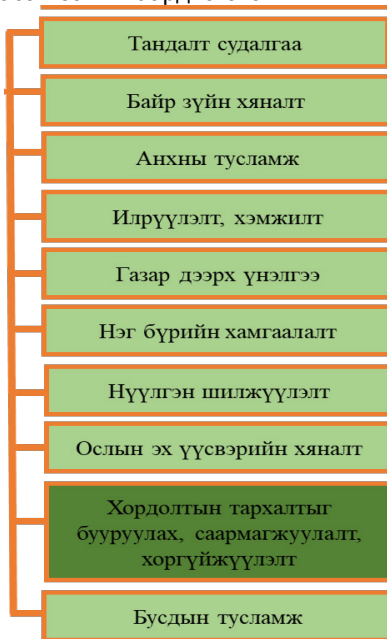
Асгарал гэдэг нь хүний эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчин эсвэл эд хөрөнгөд эрсдэл үүсэх аюултай материал хүрээлэн буй орчинд тархахыг хэлнэ. Химийн бодисын асгарлын явцад дараах 2 арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- Асгарсан эх үүсвэрийг хаах, таглах, бөглөх;

- Асгарсан бодисыг саармагжуулах, хоргүйжүүлэх.

Тухайн химийн бодисын асгарлаас хамаараад тархалтыг зогсоох хэд хэдэн арга байдаг. Модон шаантаг, хаймран, соронзон наалт, агаар битүүмжлэх уут, холболтын төхөөрөмж гэх мэт материал хэрэгслийг ашиглаж болно.

Химийн ослын үед химийн бүлэг нь дараах үйл ажиллагааны дарааллын дагуу ажиллах боломжтойгоор бэлэн байдлыг хангасан байх шаардлагатай.

Зураг 2. Химийн ослын үед химийн бүлгийн ажиллах үйл явц

Тандалт судалгаанд илрүүлэгч багаж, хэрэгсэл, тест, байр зүйн хяналтад орон зайн мэдээллийн системийн программ хангамж, анхны тусламжийн үйл ажиллагаанд тухайн бодисын антидот, анхны тусламжийн бүх хэрэгсэл, илрүүлэлт хэмжилтийн үйл ажиллагаанд тун болон

хэмжигч багаж хэрэгсэл, газар дээрх үнэлгээний үйл ажиллагаанд тархалтын хэмжээ, тунг тодорхойлох багаж хэрэгсэл, нэг бүрийн хамгаалах хувцас хэрэгсэл, хоргүйжүүлэх саармагжуулах бодис уусмал, хэрэгсэл, шингээх, шавхах, сорох, зайлуулах гэх мэт хэрэгсэл, эдгээр бүгдэд алба хаагчдын мэдлэг ойлголт, туршлага, чадвар бүгд нийлээд химийн бүлгийн бэлэн байдлыг илэрхийлнэ. Тухайлбал, ОББ-ын химийн бүлэг нь дараах сургалт дадлагыг хийхдээ дээрх элементүүдийг хамаарах сургалтыг хийж ирсэн. Үүнд.

Химийн бүлгийн дадлага сургуулилтыг цацраг, химийн хортой болон аюултай бодисоос үүсэлтэй ослын үед аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох ажиллагаанд аврагч-химич нарын онолын мэдлэгийг бататгах, ур чадварыг дээшлүүлэх, гамшиг ослын үед үүрэг гүйцэтгэх алба хаагчдын сэтгэл зүйн бэлтгэл хангах зорилгын хүрээнд: химийн бүлгийн алба хаагч нарт өдөр тутмын дадлага сургалтыг сард тогтмол зохион байгуул дахь жил болгон Зэвсэгт хүчний анги байгууллагуудтай харилцан ажиллагааг сайжруулах зорилгоор Зэвсэгт хүчний 119-р ангийн хээрийн дадлага сургуулийн талбайд Авто юүлэн хуваарилах станц /АРС-14У/ тусгай техник -1 иж, хүн эмнэлгийн ариутгалын /ДДА/-ЗБ тусгай техник -1 иж техникүүдтэй хийдэг. Мөн штабын дадлага сургуульд химийн бүлэг нь химийн хорт болон аюултай бодис алдагдсан үед тусгай зориулалтын АСА РХА 63-17 МАЗ загварын тусгай зориулалтын үүссэн цагийн байдалтай холбогдуулан ажиллаж, хариу арга хэмжээг зохион байгуулсан. Мөн Салбарын төлөвлөгөөний дагуу бүлгийн алба хаагч нарт хүн нэг бүрийн хамгаалах хэрэгсэл / Р-1, ОП-цувнууд болон баг, Гази эсэргүүцэгч, хүчилтөрөгчийн бортого / зэрэгт зөв өмсөх талаар дадлага, сургалтыг зохион байгуулан ажилласан.

Дээрхээс харахад тухайн сургалт дадлага нь хийгдэж байгаа хэдий ч системтэйгээр дээрх үйл ажиллагааны дарааллын дагуу хийгдэхгүй байгаа нь ажиглалтын судалгаагаар нотлогдсон.

Дүгнэлт

Онцгой байдлын бэлэн байдлын төлөвлөлт нь тулгамдаад байгаа асуудлын нэг бөгөөд бэрхшээлийг олж, тодорхойлох, түүнийг шийдвэрлэх арга замыг сонгох, хэрэгжүүлэх, хянах, сайжруулах, үр дүнг үнэлэх хүртэлх үйл ажиллагааны харилцан

Ажлын үр дүнг хянах

ᠮᠤᠩᠭᠤᠯᠤᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

уялдаатай дараалсан алхмуудыг тусгасан байна. Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлын төлөвлөлтийг хэр бодитой, үр дүнтэй хийнэ төдий чинээ гамшиг, ослыг даван туулах үйл ажиллагаа төдий чинээ хялбар ойлгомжтой, хөрөнгө хүч, цаг хугацаа бага зарцуулах, хохирол бага амсах боломжийг бүрдүүлдэг болох нь харагдаж байна.

Хэдийгээр бусад гамшгийн төрлүүдтэй харьцуулахад химийн осол нь цөөн тохиолддог ч аюул өндөртэй байдаг. Иймээс бэлэн байдлын асуудал чухлаар тавигддаг бөгөөд Тандалт судалгаа, Байр зүйн хяналт, Анхны тусламж, Илрүүлэлт хэмжилт, Газар дээрх үнэлгээ, Нэг бүрийн хамгаалах хувцас хэрэгсэл, Хоргүйжүүлэх саармагжуулах гэх зэрэг үйл ажиллагаанд

бэлтгэгдсэн бэлэн байх явдал чухал шаардлагатай байна.

Ашигласан материал

1. Гамшгаас хамгаалах тухай. УБ., 2003.
2. Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай хууль. УБ., 2005.
3. Баттогтох П, Баяржаргал Б, Гамшиг ослоос хамгаалах тухай гарын авлага. УБ., 2006.
4. П.Цэдэв, Гамшгаас хамгаалах төлөвлөлт 2018 он
5. Ш.Болдбаатар, Гамшгийн менежмент 2005 он
6. Чимэдцэрэн.П, Химийн хорт бодисын эрсдэл, 2020 он
7. Д.Сэржмядаг, Гамшгаас хамгаалах менежментийн үндэс 2017 он

ГАМШГИЙН ХОХИРОЛ, ХЭРЭГЦЭЭНИЙ ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ АРГАЧЛАЛЫГ БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ АСУУДАЛД

DISASTER DAMAGE AND NEEDS ASSESSMENT IN THE PROBLEM OF EDUCATIONAL METHODOLOGY

А.Баянхангай

ДХИС-ийн магистрант

Bayankhangai A.

Graduate student of the University of Internal Affairs

Хураангуй: УИХ-аас 2017 онд Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийг шинэчлэн баталснаар гамшгийн дараах хохирол, үүсч болох хэрэгцээг тодорхойлох асуудал чухлаар тавигдах болсон. Тус хуулийн 20.3-т заасныг үндэслэн Монгол Улсын Засгийн газрын 2019 оны 01 дүгээр сарын 09-ний өдрийн 1 дүгээр тогтоолоор "Гамшгийн хохирол, хэрэгцээний үнэлгээ хийх журам"-ыг баталсан.

Энэхүү журам батлагдсантай холбогдуулан гамшгаас учирсан хохирол, хэрэгцээг үнэлэх аргачлалыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй боловсруулах түүнчлэн үнэлгээг шуурхай, тодорхой болгох зорилготой үнэлгээний тайлангийн загвар боловсруулах хэрэгцээ шаардлага байна.

Abstract: In 2017, the Law on Protection from Natural Disasters was re-adopted, and the issue of determining the damage after a natural disaster and possible needs became relevant. In 2017, the Law on Protection against Disasters was newly approved, and the issue of determining post-disaster damages and possible needs became important. Based on Article 20.3 of the law, the Mongolian Government Decree No. 1 dated January 9, 2019 approved the "Procedure for assessing damages and needs in the result of natural disasters".

Due to the publication of this regulation, there is a need to scientifically develop a methodology for assessing damages and needs caused by natural disasters, as well as developing a template report for assessment that is designed to be fast and accurate.

Түлхүүр үг: Гамшгийн дараах хохирол, гамшгийн дараах хэрэгцээ, хохирол, хэрэгцээний үнэлгээ

Keyword: Post-disaster damage, post-disaster needs, damage and needs assessment

Өнөөдөр дэлхийн хүн амын 50 гаруй хувь нь хот суурин газарт амьдарч байгаа ба Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагын судалгаагаар 2050 он гэхэд дэлхийн хүн амын 68 хувь буюу 6.3 тэрбум хүн хот суурин газар амьдарна гэсэн тооцоог гаргажээ.¹ Энэ хүн амын төвлөрөл, шинэ суурьшил, бүтээн байгуулалт нь араасаа олон тооны эрсдэлийг дагуулж байдаг. Үүнтэй зэрэгцээд уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдсэн байгалийн эрс тэс үзэгдэл нь их хэмжээний хохирлыг учруулах болсон. Эдгээр асуудлуудад чиглэсэн бодлого, стратегийг боловсруулан гаргаснаар аюулгүй, гамшгийг даван туулах чадвартай, тогтвортой хотын хөгжлийг бүрдүүлнэ.

Гамшгийн төрөл, үүссэн нөхцөл байдлаас шалтгаалан гамшигт нэрвэгдэгсдэд үзүүлэх тусламж, үйлчилгээ,

аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулашгүй сэргээн босгох нийгмийн амьдралыг хэвийн байдалд оруулах, дэд бүтцийг сэргээн босгох, гамшгийн хохирол, хэрэгцээг үнэлэх үйл ажиллагаа нэн чухал.

Гамшгийн нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх хор уршгийг биет хөрөнгийн сүйрэл буюу хохирол болон тухайн хөнөөлд өртсөн бүсийн эдийн засагт үзүүлсэн сөрөг нөлөө буюу гарз авч үздэг байна².

Үндсэн хэсэг: Гамшигт нэрвэгдсэн хүн ам, эд хөрөнгө, барилга байгууламж, газар оронд гамшгийн хор уршгийг арилгах, сэргээн босгох үйл ажиллагааг төлөвлөх, хяналт тавих, үр дүнтэй шийдвэр гаргахад хохирлын үнэлгээ нь чухал үүрэгтэй.

Хохирол (damage) гэж тухайн газар нутгийн хүрээнд байгаа биет хөрөнгө бүрэн болон хэсэгчлэн сүйрэхийг хэлнэ.

¹How to make cities more resilient, A handbook for local government leaders, 2017, p10

² Д.Сэржмядаг. Гамшгаас хамгаалах менежментийн үндэс., Уб. 2017 он. 153 дахь тал

МОНГОЛЫН
Дотоод Асуудлын
Төрийн Газар

Гамшигийн хохирлыг шууд ба шууд бус хохирол, хэмжигдэх болон үл хэмжигдэх хохирол гэж ангилдаг.

Шууд хохирол гэж: Гамшигийн улмаас хүн ам, эд хөрөнгө, хүрээлэн буй орчин гамшигийн аюулд өртөж бодитойгоор хохирсон байдлыг хэлнэ.

Шууд бус хохирол гэж: Гамшигийн аюулын улмаас нийгэм, эдийн засгийн үйл ажиллагаанд гарсан доголдлоос үүссэн хохирол буюу гарз юм. Мөн шууд бус хохиролд гамшигийн аюулын хор уршгийг арилгахад болон аюулаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний зардлыг хамааруулдаг.³

Хэмжигдэх / үл хэмжигдэх хохирол / эд хөрөнгөнд учирсан хохирол, бүтээгдэхүүний алдагдал зэрэг мөнгөн дүнгээр илэрхийлж болох хохирлыг хэмжигдэх хохирол гэнэ.

Хүний бие махбодид учирсан бэртэл гэмтэл, эрүүл мэндтэй холбоотой хохирол, доройтол болон зах зээл дээрх бараа, үйлчилгээний эргэлтийн доголдол зэрэг мөнгөн дүнгээр илэрхийлж тооцоход бэрхшээлтэй хохирлыг үл хэмжигдэх хохирол гэж тодорхойлсныг дараах хүснэгтээр харуулав.

Хүснэгт 1. Гамшигийн хохирлын ангилал

Хохирлын хэлбэр	Хэмжигдэх байдал	
	Хэмжигдэх	Үл хэмжигдэх
	Шууд	Шууд бус
Хохирлын хэлбэр	Барилга, байшин Барилгын доторх эд зүйлс Дэд бүтэц / зам, гүүр г.м / зэрэгт учирсан хохирол г.м	Амь нас Эрүүл мэнд Экологи учирсан хохирол Археологийн болон түүхийн дурсгал устах г.м
	Үйлдвэрийн хохирол Зам тээврийн доголдол Гамшигийн үеийн зардал Эрүүл мэнд боловсролын үйлчилгээний доголдол г.м	Сэргээн босгохтой холбоотой бэрхшээл Нэрвэгдэгсдийн эмзэг байдлын өсөлт г.м

Гамшигийн хохирол, хэрэгцээний үнэлгээг гамшигийн хор уршигт дүн шинжилгээ хийж учирсан хохирлыг тооцон, нэрвэгдсэн хүн амын хэрэгцээ нөөцийн бэлэн байдал, орон нутгийн гамшигтай тэмцэх чадавх, яаралтай тусламж,

хүмүүнлэгийн тусламжийн хэрэгцээ, хойшлуулашгүй сэргээн босгох болон хөгжлийн төлөвлөгөөнд шаардлагатай мэдээллээр тодорхойлж болно.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2019 оны 1 дүгээр тогтоолоор гамшигийн хохирол, хэрэгцээний үнэлгээ хийхтэй холбогдон үүсэх харилцааг зохицуулах зорилгоор "Гамшигийн хохирол, хэрэгцээний үнэлгээ хийх журам"-ыг боловсруулан гаргажээ.⁴

Гамшигийн хохирол, хэрэгцээний үнэлгээ нь гамшигийн хор уршгийг арилгах үйл ажиллагаанд зарцуулсан зардлыг тооцох, нэрвэгдэгсдэд дэмжлэг үзүүлэх, хүмүүнлэгийн тусламжийг олгох, гамшигийн мэдээллийг сан бүрдүүлэхэд үндэслэл болох ач холбогдолтой.

"Гамшигийн хохирол, хэрэгцээний үнэлгээ хийх журам"-д

1. Шуурхай үнэлгээ

2. Гамшигийн хор уршгийг арилгах үед хийгдэх нөхцөл байдлын үнэлгээ

3. Хойшлуулашгүй сэргээн босгох үеийн үнэлгээ гэсэн 3 үе шаттай байна гэж заасан байна.

1. **Шуурхай үнэлгээг:** Гамшигийн голомтын бүсэд үүрэг гүйцэтгэж байгаа шуурхай бүлгийн болон гал унтраах удирдагч, шаардлагатай тохиолдолд тухайн шатны Засаг дарга эсхүл орон нутгийн гамшгаас хамгаалах албаны даргын томилсон ажлын хэсэг хийнэ.⁵

1.1 **Шуурхай үнэлгээгээр:** Гамшигийн голомтод үүссэн нөхцөл байдал, хор уршгийг урьдчилан шуурхай үнэлж, гамшигт нэрвэгдэгсдэд шаардлагатай анхдаг хэрэгцээг тодорхойлж, эрэн хайх, аврах ажиллагаанд дайчлах хүч хэрэгсэл гамшигийн үеийн яаралтай тусламжийг зохион байгуулах шийдвэр гаргахад ашиглагдах мэдээллийг цуглуулах.

2. **Гамшигийн хор уршгийг арилгах үед хийгдэх нөхцөл байдлын үнэлгээг:** Орон нутгийн төрийн захиргааны байгууллага эсхүл тухайн шатны онцгой комиссоос томилсон, холбогдох төрийн захиргааны байгууллагын төлөөлөл, салбарын шинжээчээс бүрдсэн шуурхай бүлэг хийж гүйцэтгэнэ. Шаардлагатай тохиолдолд хүмүүнлэгийн болон даатгалын байгууллагын төлөөллийг оролцуулж болно.

³ Д.Сэржмядаг. Гамшгаас хамгаалах менжментийн үндэс., УБ. 2017 он.

⁴ Гамшигийн хохирол хэрэгцээний үнэлгээ хийх журам., Засгийн газрын 2019 оны 1 дүгээр тогтоол

⁵ Гамшигийн хохирол хэрэгцээний үнэлгээ хийх журмын 3.1 дэх заалт

2.1 Гамшигийн хор уршгийг арилгах үед хийгдэх нөхцөл байдлын үнэлгээгээр: Гамшигт өртсөн хүн ам, эд хөрөнгө, хүрээлэн буй орчин, нийгэм, эдийн засагт учирсан шууд бодит хохирол, гамшигт нэрвэгдэгсдийн хэрэгцээг тодорхойлж, нөөцийг нэмэгдүүлэх, дайчлах, хүмүүнлэгийн тусламжийг зохицуулах шийдвэр гаргахад шаардлагатай мэдээллийг тодорхойлох.

3. Хойшлуулшгүй сэргээн босгох үеийн үнэлгээ: Тухайн орон нутгийн Засаг дарга эсхүл холбогдох салбарын яамнаас томилсон ажлын хэсэг хийж гүйцэтгэнэ. Холбогдох мэргэжлийн байгууллага, аж ахуй нэгж байгууллагыг оролцуулж болно. Шаардлагатай тохиолдолд олон улсын байгууллагын төлөөллөөс бүрдсэн хүмүүнлэгийн баг гүйцэтгэж болно.

3.1 Хойшлуулшгүй сэргээн босгох үеийн үнэлгээгээр: Хор уршгийг арилгах, сэргээн босгох, сэргээн засварлах ажлыг зохион байгуулах, тухайн төв, орон нутгийн хөгжлийн төлөвлөлтөд тусгах шаардлагатай судалгаа, тооцоог боловсруулах гэж заасан хэдий ч бодит байдал дээр гамшигийн хохирол хэрэгцээний үнэлгээ бүрэн гүйцэд хийгдэхгүй байна.

Гамшигийн үеийн хойшлуулашгүй хэрэгцээ гэж: Монгол хэлний их тайлбар толинд, “Хэрэгцээ гэж амьд бие, бие хүн, нийгмийн бүлэг, бүхэл нийгмийн оршин амьдрахад зайлшгүй ямар нэгэн юмыг шаардах шаардлага юм.”

Википедиа нэвтэрхий толинд, “A need is something that is necessary for an organism to live a healthy life” гэж тодорхойлжээ. Монгол хэлэнд орчуулбал, “Хэрэгцээ гэж амьд биет эрүүл амьдрахад шаардлагатай зүйлүүдийг хэлнэ.” гэж тодорхойлжээ.

Гамшгаас хамгаалах менежментийн үндэс бүтээлд “Хойшлуулшгүй хэрэгцээ буюу хэрэгцээний шуурхай үнэлгээ гэдгийг гамшиг тохиолдсоноос хойш 3-10 хоногт шаардлагатай нөөц гэж ойлгоно” гэж тодорхойлжээ.

Хойшлуулшгүй хэрэгцээг онцгой үеийн хэрэгцээ ч гэж нэрлэдэг. Гамшигийн үргэлжлэх хугацаа, төрлөөс хамаараад онцгой үеийн хэрэгцээг тооцох хугацаа нь өөр өөр байж болно.

Хойшлуулшгүй хэрэгцээнд дараах зүйлсийг багтаана. Үүнд: хүн хүч, тээврийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, хоол, хүнс цэвэр ус, гэр, майхан гэх мэт шаардлагатай бусад эд зүйлс (мэргэжлийн хүч хэрэгслийн хэрэгцээг тооцохгүй) орно.

Энэ хэрэгцээ нь гамшигийн улмаас тухайн бүс нутгийн хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд учруулах хохирлыг аль болох багасгах, иргэдийн нэн тэргүүний чухал хэрэгцээг хангах зорилготой.

Гамшигийн дараа үүсэх хэрэгцээг 3 ангилна. Үүнд

- а/ хойшлуулшгүй хэрэгцээ
- б/ гамшигийн дараах хэрэгцээ
- в/ сэргээн босголтын хэрэгцээ

Дээрх хэрэгцээг дараах хэлбэрүүдээр үнэлж болно. Үүнд:

1. Орон нутгийн төр захиргааны байгууллагын хүрээнд үнэлгээ хийх
2. Мэргэжлийн буюу тусгай үнэлгээ хийх

3. Тодорхой хүсэлтэд үндэслэн гадаадын байгууллага үнэлгээ хийх

4. Олон нийтэд тулгуурласан үнэлгээ хийх

Гамшигийн үеийн болон гамшигийн дараах тусламжийн хэрэгцээг тодорхойлсны дараа авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг гамшигийн бодит өөрчлөлтөд нийцүүлэн уян хатан явуулах, нөөцөө үр дүнтэй ашиглах боломж бүхий нарийвчилсан төлөвлөгөө боловсруулах шаардлагатай.

Гамшигийн улмаас учирсан хор уршгийг арилгах шуурхай ажиллагаа, нэн шаардлагатай хэрэгцээний хангалт улс орны дотоод нөөц боломжоос давж, засгийн газраас олон улсын тусламж хүссэн тохиолдолд хандивлагч улсууд, олон улсын байгууллагууд үүссэн нөхцөл байдлын болон хэрэгцээний талаар нарийвчилсан мэдээлэл авахыг хүсдэг. Иймээс тэднийг шаардлагатай мэдээллээр хангах үүднээс хэрэгцээний үнэлгээг шуурхай хийх шаардлага үүснэ.

Гамшигийн дараах хэрэгцээ бүрийг хэрхэн үнэлэх талаар дэлгэрэнгүй авч үзье.

Хэрэгцээний шуурхай үнэлгээний зорилго нь: Гамшиг болсныг баталж, ямар арга хэмжээ авч байгааг, цаашид юу хэрэгтэй болохыг товч илэрхийлэхэд чиглэгдэнэ.

Хэрэгцээний шуурхай үнэлгээнд үр дүнтэй цагаа үеэ олсон товч тодорхой бас бодитой байх шаардлага тавигдана.

Хэрэгцээний шуурхай үнэлгээ нь хүний амь нас, өмч хөрөнгөнд учрах аюулыг багасгахын тулд энэ үе шатанд гамшигийн үзүүлэх нөлөөг тодорхойлох мэдээллийг цуглуулах, цаг алдалгүй хэрэгцээг тодорхойлон дүн шинжилгээ хийх үйл ажиллагаа юм. Өөрөөр хэлбэл аюулын

МОНГОЛ УЛСЫН ХАМГААЛАХ
ХҮҮЛЬ

үнэлгээнд үндэслэн орон нутгийн хүний нөөц, хүч хэрэгслийг тооцон гамшигт өртсөн бүс нутгийн иргэдэд шаардлагатай тусламж, үйлчилгээг тодорхойлох үйл ажиллагаа юм.

Энэ үнэлгээг дараах мэдээлэлд тулгуурлан хийнэ. Үүнд:

-Гамшгийн нөлөөллийн тухай мэдээлэл

-Засаг захиргааны талаарх үндсэн мэдээлэл (хүн ам, эмнэлэг, сургууль цэцэрлэг, барилга байгууламж, үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжийн судалгаа)

-Тухайн газар нутгийн болон байр зүйн тухай мэдээлэл

-Гамшигт өртсөн бүс нутгийн дэд бүтцийн талаарх мэдээлэл

-Орон нутаг дахь хүч хэрэгслийн нөөц өөрөөр хэлбэл онцгой үед тусламж үйлчилгээ үзүүлэх хүний нөөцийн болон тоног төхөөрөмж, тээврийн хэрэгсэл, хоол хүнс, цэвэр усны нөөцийн мэдээлэл

-Өөрчлөгдөн хувирах гамшгийн үр дагаврын магадлалын таамаглал

Үнэлгээг онцгой үеийн хэрэгцээг заасан өгөгдлүүдэд үндэслэн боловсруулсан стандарт загвар бүхий урьдчилж бэлтгэсэн хүснэгтийг бөглөх замаар хийнэ.

Гамшгийн дараах хэрэгцээ буюу хэрэгцээний анхдагч үнэлгээ :

Гамшгийн дараах хэрэгцээнд дараах зүйлс багтана.

Үүнд: хоол хүнс (гурил, будаа, лаазалсан бүтээгдэхүүн, ус) мөнгө (бэлэн мөнгө, хөнгөлттэй зээл) өргөн хэрэглээний бараа (хөнжил, гудас, хувцас, ариун цэврийн хэрэгсэл, түлш сурах бичиг, сургалтын хэрэгсэл) байр сууц (байшин, гэр майхан, бусад) эрүүл мэнд (эм, тариа, яаралтай тусламжийн хэрэгсэл) ус, орчны ариутгал (ариутгалын бодис, саван, ус агуулах сав, бие засах газар) хэвийн амьдралд шилжихэд дэмжлэг үзүүлэх.

Гамшгийн хохирол, хэрэгцээний үнэлгээг журамд заасны дагуу хийхийн тулд МУЗГ-ын 2018 оны 327 дугаар тогтоолоор батлагдсан "Гамшгийн зэрэглэл тогтоох журам" 1 дүгээр хавсралтаар нь гамшгийг тодорхойлох шалгуур үзүүлэлтийг харгалзах нь зүйтэй.

Тухайн журамд гамшгийн зэрэглэлийг **орон нутгийн, бүсийн, улсын хэмжээний** гэж зэрэглэл тогтоосон байдаг.⁶

Дүгнэлт:

Онцгой байдлын байгууллага нь Гамшгийн хохирол хэрэгцээний үнэлгээ хийх журмын хүрээнд шуурхай үнэлгээг гамшгийн голомтод үүрэг гүйцэтгэж байгаа шуурхай бүлгийн болон гал унтраах удирдагч, шаардлагатай тохиолдолд тухайн шатны Засаг дарга эсхүл орон нутгийн гамшгаас хамгаалах албаны даргын томилсон ажлын хэсгийн үнэлгээг үндэслэж байна.

Монгол оронд тохиолдож буй тэр тусмаа үерийн гамшгийн үед учирсан шууд хохирлыг шуурхай үнэлгээний явцад тооцож байна.

Тухайн гамшгийн нөхцөл байдал сайжирч, хойшлуулшгүй сэргээн болох үйл ажиллагааны үед хийгдэх үнэлгээ удаашрах, дэд бүтцийг сэргээн босгох, засварлах зардлын тооцоог хохирлын үнэлгээ хийх нэгдсэн аргачлал байхгүй учраас дутуу хийх зэрэг дутагдал гарч байна.

Мөн шууд бус хохирол буюу нийгэм, эдийн засгийн үйл ажиллагаанд доголдол гарсан экологид хохирол учирсан болон үл хэмжигдэх хохирлыг тооцохгүй байна.

Иймд гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны эрхзүйн шинэчлэлийн хүрээнд гамшгийн дараах хохирол, хэрэгцээний үнэлгээтэй холбоотой эрхзүйн ахицтай шинэчлэл хийгдсэн боловч эрхзүйн шинэчлэлийг гүнзгийрүүлэх, хэрэгжилтийг хангахад холбогдох мэргэжлийн талууд онцгой анхаарал хандуулах шаардлагатай байна.

Ашигласан материал:

1. Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, 2017
2. Гамшгийн хохирол хэрэгцээний үнэлгээ хийх журам, 2019
3. "Гамшгийн зэрэглэл тогтоох журам" "Гамшгийг тодорхойлох шалгуур үзүүлэлт" 2018
4. Гамшгийн хор уршгийг арилгах үйл ажиллагаанд зарцуулсан зардлыг хуулийн этгээдэд нөхөн олгох, нэрвэгдэгсдэд дэмжлэг үзүүлэх журам, 2018
5. Д.Сэржмядаг "Гамшгаас хамгаалах менежмент" 2017
6. Гамшгийн хохирол хэрэгцээг үнэлэх арга зүй, Гамшиг судлалын хүрээлэн, 2011

⁶ МУЗГ-ын 2018 оны 327 тогтоолын 1 дүгээр хавсралт

ШҮҮХИЙН ШИНЖИЛГЭЭНИЙ БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ШААРДЛАГА

THE NECESSITY FOR IMPROVING THE SAFE OPERATION OF FORENSIC SCIENCE INTITUTION

Б.Номин

ДХИС-ийн Шинжлэн магадлахуйн институтын Байгалийн ухаан, техник зүйн шинжилгээний тэнхимийн ахлах багш, докторант, цагдаагийн хошууч

Nomin B.

Ph.D student, A senior lecturer at University of Internal Affairs, Mongolia

Хураангуй: Шүүхийн шинжилгээний байгууллага нь эрүү, иргэн, захиргааны болон бусад хэрэг маргааныг мөрдөн шалгаж, хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэр буюу мөрдөгч, прокурор, шүүхийн тогтоол, шүүгчийн захирамжид заасан тусгай мэдлэг шаардсан асуудал /шинжлэх ухаан, техник, урлаг, түүх, соёл, нягтлан бодох бүртгэл зэрэг/-ыг шийдвэрлэхийн тулд шинжилгээний объектод шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргах үйл ажиллагааг хэвийн явуулахад чиглэсэн удирдлага зохион байгуулалтаар хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий төрийн байгууллага юм.

Шүүхийн шинжилгээний байгууллагын шинжээчийн үйл ажиллагаа болох шинжилгээний арга, аргачлал, албаны болон хувийн мэдээлэл, шинжээчийн амь нас, эрүүл мэндэд нөлөөлөх орчин нөхцөл, тэдгээрийн эрх зүйн зохицуулалт нь мэдээллийн технологийн хурдацтай хөгжиж буй өнөө үед аюулгүй байх шаардлагыг бүрэн хангахгүй байна. Өөрөөр хэлбэл, шинжилгээ хийхэд ашиглагдаж буй техник хэрэгсэл, шинжилгээний арга аргачлал, технологи, шинжилгээний объект, шинжээчийн дүгнэлт, мэдээллийн аюулгүй байдал, шинжээчийн хараат бус, бие даасан байдлыг хангах бодлого болон эрх зүйн нарийвчилсан зохицуулалт дутмаг байгаа нь Шүүхийн шинжилгээний байгууллагын шинжээч, мэргэжилтний үйл ажиллагааны аюулгүй байдалд ноцтой хохирол учруулж болзошгүй юм.

Abstract: The Forensic Science Organization is public organization that investigates criminal, civil, administrative, and other cases, issues of special knowledge specified in the decision of an authorized official or a detective, prosecutor, court resolution, or judge's order during the proceedings /science, technology, art, history, culture, accounting etc./. In addition, It is also a government organization with a special function of providing management and organization aimed at the normal conduct of the activity of analyzing the object of analysis and drawing conclusions in order for solving it.

Nowadays, with the rapid development of information technology, the basic activities of forensic experts, such as analysis methods and methods, official and personal information, the environment affecting the life and health of the expert, and their legal regulations and requirements of security not provide.

In other words, there is a lack of detailed legal regulations for the technical equipment, analysis methods, technology, analysis objects, expert opinion, information security, independence, and independence of the expert. It may be cause serious damage to the security of the activities of experts and specialists of the forensic organization.

Түлхүүр үг: Шинжилгээ, шинжээч, аюулгүй байдал, бодлого, эрх зүйн зохицуулалт, нөлөөлөл¹.

Key word: investigation, investigator, safety, policy, legal adjustment, affect.

Мэдээлэл технологи хурдацтай хөгжиж буй өнөө үед гэмт хэрэг илрүүлэх, мөрдөн шалгах, нотлон тогтоох үйл ажиллагааны эрх зүйн хийдэл технологийн ололтын талаарх мэдлэг, мэдээллийг

төвөггүй олж авах боломжтой байгаа нь гэмт этгээдүүдийн арга, заль улам нарийсаж, үйлдлийн аргаа нуух, зохион байгуулалтад шилжин хэрэг мөрдөн шалгах ажиллагаанд хүндрэл учруулах, шинжээчийн аюулгүй

¹ Харилцан бие биедээ нөлөө үзүүлэх үйлийн үр дүн.

ᠮᠤᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

байдалд халдах, нөлөөлөх цаашлаад үндэсний аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөхүйц эрсдэл бий. Өөрөөр хэлбэл, сүүлийн жилүүдэд хэрэг хянан шийдвэрлэх, мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад яллах болон өмгөөлөх тал шинжилгээний дүгнэлт дээр мэтгэлцэж, улмаар иргэд шинжилгээний дүгнэлтэд үл итгэх байдал гаргах нь ихсэж, үнэн эсхүл худал эсэхэд зохиомол хардлага үүсгэн тус байгууллагын шинжээчийн дүгнэлтийн ач холбогдлыг бууруулах гэсэн оролдлого ихэссээр байна. Мөн үүнээс гадна орчин үеийн нийгмийн харилцаа илүү цахимжиж, хүссэн мэдээллээ сошиал, цахим хэрэгслээр дамжуулан маш бага хугацаанд асар олон хүнд нэгэн зэрэг хүргэх болсноор байгууллагын нийгэмд эзлэх нэр хүндэд хүссэн үедээ халдаж, ажлын гүйцэтгэлийн үнэлэмжийг бууруулах болсон. Үүнээс үүдэн тус байгууллагын шинжээчийн дүгнэлтийн үнэ цэнэ буурч, ажлаа хийж гүйцэтгэснийхээ үр дүнд нийгэмд хардагдаж сэрдэгдсэнээр албан хаагч сэтгэл зүйн дарамтад орж, улмаар ажлын бүтээмж буурах, өөрийн аюулгүй, хараат бус байдал, албан хаагчийн баталгаандаа сэтгэл зовних болсон нь шүүхийн шинжилгээний байгууллагын өнөөгийн тулгамдаж буй асуудлуудын нэг болоод байна.

Төрөөс болон тус байгууллагын зүгээс албан хаагчийн аюулгүй байдлыг ханган ажиллах нөхцөл бололцоог тасралтгүй сайжруулах, нийгмийн баталгааг хангах зорилтуудыг хэрэгжүүлсний үндсэн дээр албан хаагч нь төрд алба хашиж буй нийгмийн гишүүнийхээ хувьд сэтгэл ханамжийн баталгаатай байх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн:

- 27.7 дугаар зүйлийн 2-д “Оролцогч шинжээчийн дүгнэлт, тайлбарыг үл зөвшөөрөх, тайлбар өгөх, шинжээчид асуулт тавих, нэмэлт ба дахин шинжилгээ хийлгэх хүсэлт гаргаж болно.”

- 27.7 дугаар зүйлийн 3-д “Шинжээчийн дүгнэлт, тайлбар, мэдүүлгийг оролцогчид танилцуулсан, энэ үед оролцогчоос тавьсан хүсэлт, асуулт, хариултын талаар тэмдэглэлд тусгана.” гэж заасан нь оролцогч талууд ялангуяа гэмт хэрэгт холбогдуулан шалгагдаж байгаа этгээд шинжээчийн дүгнэлт /Шүүхийн шинжилгээний тухай хуулийн 18 дугаар

зүйлийн 18.1.6-д шинжилгээний объект ба хэргийн материалыг шинжилсэн явц, 18.2-д Шинжилгээний явцад хэрэглэсэн арга, аргачлал, тэдгээрийн үр дүнг харуулсан гэрэл зургийн үзүүлэлт бүхий материал нь шинжээчийн дүгнэлтийн бүрэлдэхүүн хэсэг болох ба гэрэл зургийн үзүүлэлтийг хоёр хувь үйлдэн нэг хувийг шүүхийн шинжилгээний байгууллагын архивд хадгалуулна/-тэй танилцах эрхтэй байдаг нь гэмт хэрэгтний үйлдлийн арга нь улам нарийсаж зохион байгуулалттай болох нөхцөл бүрэлдэж байна.

Өөрөөр хэлбэл тухайн дүгнэлттэй танилцсанаар олон мэдээллийг тэр дундаа шинжээчийн хувийн мэдээлэл, шинжилгээ хийж буй арга, аргачлал, шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргахад голчилсон шинж тэмдгүүд, түүний зураг, тэмдэглэгээ, тайлбар зэрэг болно.

Ингэснээр гэмт этгээд дараагийн удаа гэмт хэрэг үйлдэхдээ тухайн дүгнэлт, гэрэл зургийн үзүүлэлтээс өөрийн өмнө гаргасан алдаагаа олж харан өмнө гаргасан алдаагаа давтахгүй өөрчлөх, улам нарийн болгох боломжтой юм.

Мөн шүүхийн шинжилгээний байгууллагад хүний генетик, мэдээллийн сан /ДНХ/, хүний гарын хээний сангийн “Папион” систем, Галт зэвсгийн сангийн “Арсенал” систем байршиж байгаа нь үндэсний аюулгүй байдалд хамаарах асуудал гэдэг нь харагдаж байна.

Үндэсний аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүн хэсгийн нэг болох² Хувь хүний мэдээллийг агуулсан сангийн үйл ажиллагаа, ашиглалт, хамгаалалт, хяналт, баяжилт болох системийн мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах нь чухал юм.

Мөн Шүүхийн шинжилгээний үндэсний хүрээлэнгийн Бичиг баримтын шинжилгээний лабораторид хийгдэж буй бичиг-техникийн шинжилгээ нь төрийн нууцад хамааруулах мэдээллийн эдийн засаг, шинжлэх ухаан, техник технологийн хүрээнд “маш нууц”-ын зэрэглэл³д хамаарах мэдээлэл, нууцлалтай бичиг баримт тэр дундаа мөнгөн тэмдэгтэд шинжилгээ хийдэг.

Тус лабораторид хийгдэж байгаа Бичиг-техникийн шинжилгээний нууцын холбогдолтой эрх зүйн үндэслэлийг “Төрийн болон албаны нууцын тухай” хуулийн 13 дугаар бүлгийн 13.1.2.-т заасны дагуу “Мөнгөн тэмдэгтийн эх загвар бүтээх, үйлдвэрлэх, устгах, мөнгөн тэмдэгтийн

² <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=18>

³ <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12408>

нийлүүлэлт, солилцоо, гүйлгээнээс гаргах тухай мэдээлэл” гэж заасан байна.

Иймд Бичиг-техникийн шинжилгээ нь “маш нууц”-ын зэрэглэлд хамаарах үндэслэлтэй юм.

Үүнээс гадна шинжээчийн хувийн аюулгүй байдлыг хангах зайлшгүй шаардлага практикт цөөнгүй үүсдэг.

Тухайлбал дээр дурдсанчлан шинжээчийн дүгнэлтэд Шүүхийн шинжилгээний тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.1.4.шинжилгээ хийсэн шинжээчийн талаарх мэдээлэл /овог, нэр, боловсрол, мэргэжил, ажилласан жил, эрдмийн зэрэг, цол, албан тушаал/ гэж заасны дагуу шинжилгээ хийсэн шинжээчийн овог нэр, албан тушаал, мэргэжил, боловсрол зэрэг олон мэдээллийг дурдаж түүнийг шүүх хурал дээр уншиж танилцуулдаг нь шинжээчийн хувийн аюулгүй байдлыг эрсдэлд оруулж байна. Гадаадын зарим орнуудад шинжээчийн аюулгүй байдлыг хангах үүднээс нэрний оронд нууцлал бүхий хувийн дугаар хэрэглэж хэвшсэн туршлага байдаг.

Тус байгууллагын хувьд уг асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор олон төрлийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх эрх зүйн болон удирдлага зохион байгуулалтын үндсийг судлан гаргалгаа гаргах шаардлагатай юм.

Шинжээчийн дүгнэлтийн нотолгооны ач холбогдол улам бүр нэмэгдэж байгаа өнөө үед гаргасан дүгнэлттэй нь холбогдуулан шинжээчид өс санах, хорсох, улмаар заналхийлэх, өөрт нь болон гэр бүлийн гишүүдийн амь нас, биед халдах эрсдэл үүсэхийг үгүйсгэхгүй. Гэтэл шинжээчийн хувийн мэдээллийг байцаалтын тэмдэглэлд маш дэлгэрэнгүй тусгаж байна.

Эрх зүйн аливаа зөрчил, маргааныг шийдвэрлэхэд шинжлэх ухаан, технологийн ололт амжилтыг ашиглах буюу тусгай мэдлэг, шинжээчийн дүгнэлтийг ашиглах хандлага нэмэгдэж байгаа өнөө үед шинжээчийн дүгнэлтийн найдвартай, баталгаат байдлыг сайжруулах зайлшгүй шаардлагатай болоод байна.

Сүүлийн үед ялангуяа шинжээчийн дүгнэлтийн үнэн, худал эсэхэд эргэлзсэн мэдээлэл, шинжээчдийн ажлын байрны аюулгүй байдлын талаар хөндсөн агуулгатай шинжээчдийг хардаж, сэрдсэн мэдээллүүд цацагдаж байгаа нь яах аргагүй шүүхийн шинжилгээний байгууллага энэ асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлэх шаардлагыг бий болгож байна.

Шүүхийн шинжилгээний байгууллага нь эрүү, иргэн, захиргааны болон бусад хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий ул мөр, нотлох баримтыг шинжлэн судлах явцад хэн нэгэн албан тушаалтны буруутай үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй шинжилгээний объект устаж алга болсон, өөрчлөгдсөн, солигдсон гэх буруу ташаа гомдол, мэдээлэл олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр цацагдсанаар байгууллагын үйл ажиллагаа нэр хүндэд халдах явдал цөөнгүй гарч байна. Шинжээч нь ул мөр, эд мөрийн баримтуудыг хүлээн авч, шинжлэх явцдаа түүний аюулгүй байдлыг хангаж, хамгаалах үүргийг шууд бусаар хүлээдэг. Гэвч одоогийн бодит нөхцөлд шинжээч шинжилгээний объектын аюулгүй байдлыг хангах ажлын байрны аюулгүй орчин тун хангалтгүй төвшинд байгаа нь үнэн. Иймд байгууллагын аюулгүй байдал, эрх ашиг зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэхийн тулд дэвшилтэд техник, технологид тулгуурлан ажлын байрны хамгаалалт, хяналтыг сайжруулах хэрэгтэй.

Шинжээч шинжлэх ухааны үндэслэлтэй дүгнэлт гаргах, хараат бус байх нөхцөлийг хангах, хамгаалахад чиглэсэн хууль зүйн баталгаа бүхий эрх зүйн орчинг бүрдүүлэхээс гадна зохион байгуулалт хийх шаардлагатай байна.

Үүнээс гадна шүүхийн шинжилгээний байгууллага болон албан хаагчдыг гүтгэсэн, доромжилсон агуулгатай мэдээллүүдийг сошиал хэрэгслээр ямар ч хяналтгүйгээр цацаж байгаа нь шинжээчийн дүгнэлтэд нөлөөлөхийг санаархах нэг арга болоод байна.

Дээр дурдсан асуудалд үндэслэн шинжээчийн хууль зүйн баталгааг дараах байдлаар хангах боломжтой гэж үзлээ.

Шинжээчийн хууль зүйн баталгаа:

✓ Иргэн, албан тушаалтан хэн боловч шинжээчийн хууль ёсны үйл ажиллагаанд хөндлөнгөөс оролцох, хуулиар хүлээсэн үүрэгт нь үл хамаарах ажил, үүрэг гүйцэтгэхийг шаардахыг хориглох;

✓ Хуульд зааснаас бусад үндэслэлээр шүүхийн шинжилгээний алба хаагчийг ажлаас чөлөөлөх, халах, өөр ажил, албан тушаалд шилжүүлэхийг хориглох;

✓ Шинжээчийн талаар хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр гарсан мэдээ, нийтлэлийг бүртгэх, танилцуулах, хариу өгөх журам баталж, хэрэгжүүлэх;

✓ Шинжээчийн дүгнэлттэй үл маргах зарчмыг хуульчлах.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Хөгжиж байгаа болон баруун ба өмнөд европын орнууд нийгмийн хэрэгцээг хангахад илүү анхаардаг⁴. Учир нь хүний эрүүл мэндийн асуудал хамгийн чухал. Тиймээс хүнд, хортой ажлын нөхцөлд ажилладаг шинжээчийн эрүүл мэндийг хамгаалахад чиглэгдсэн нийгмийн баталгааг хуульчлан хангах шаардлагатай.

Шинжээч нь ажлын хортой, хүнд нөхцөлд ажилладаг гадна хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй байдлыг хангах ажлын багаж, хэрэгсэл дутмаг байдаг. Мөн ажиллах орчин нөхцөлөөс гадна ажлын онцлогоос шалтгаалан сэтгэл санааны таагүй байдалд орох, айж цочих зэрэг сэтгэхүйн шинжтэй сөрөг үр дагаврууд үүсэх тохиолдлууд гардаг. Үүнээс гадна зарим ажлын байр нь ажлын цагийн онцлогоосоо шалтгаалан шинжээчдийн эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлж байна. Шүүхийн шинжилгээний байгууллагын шинжээчдийн тал хувь болох 120 гаруй шинжээч нар жижүүрийн шинжээчийн үүрэг гүйцэтгэж хоногийн 24 цагийн хугацаанд тасралтгүй ажилладаг бөгөөд хоногт оролцсон нийт хэргийн газрын үзлэгт зарцуулсан хугацаа нь тухайн хоногийн хугацаанд дуусгах боломжгүй байдгаас тогтмол илүү цагаар ажиллаж байгаа нь шинжээчдийн дунд явуулсан судалгаанаас харагдаж байна. Жижүүрийн шинжээч нь 7 хоногт 2-3 удаа ээлжийн үүрэг гүйцэтгэвэл Монгол улсын хөдөлмөрийн тухай хуулийн 70.1 дэх заалт⁵ ыг ноцтой зөрчиж байна. Мөн хоногоор ажиллаж үүрэг гүйцэтгэдэг шинжээчдийн хувьд эрүүл мэндийн сөрөг асуудлууд үүссээр ирсэн.

Аж үйлдвэржсэн өнөөгийн нийгэмд ээлжийн ажил ихэссэнээс хүний унтах, сэрэх биологийн хэмнэлийг өөрчилж улмаар нойрны хямрал үүсэх, осол гэмтэлд өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлэх, зүрх судасны өвчин, зарим төрлийн хавдар үүсэхэд нөлөөлж буйг судлаачид тогтоожээ. Тухайлбал:

✓ Судлаач Лауренсе Смит (Lawrence Smith, 1996) нарын судалгаагаар

ээлжийн ажил 12 цагаар үргэлжлэхэд ажилтан ядрах тэр хэмжээгээр сонор сэрэмж алдагдах, хяналт буурах төдийгүй эрүүл мэндэд нөлөөлдөг тул ээлжийн ажлын хуваарьт өөрчлөлт оруулан тэднийг байнга хянаж судалж байх шаардлагатайг тогтоожээ.⁶

✓ Судлаач Путтонен (Puttonen S, 2010) нарын судалгаагаар “Ээлжийн ажил нь хүний биологийн хэмнэлд нөлөөлж хүний бие махбод сэтгэл зүй, физиологи, зан үйлд нөлөөлдөг бөгөөд энэ нь хүний эрүүл мэндэд өвчин үүсгэх нөхцөлийг бүрдүүлж (артерийн даралт ихсэх, чихрийн шижин хэв шинж-2, бодисын солилцооны хам шинж) улмаар зүрх судасны өвчин үүсгэдэг” болохыг тогтоожээ.⁷

✓ Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага (Organization World Health, 2015) “Зүрх судасны өвчин үүсэх болон тухайн өвчний нас баралтын шалтгааны 58 хувийг артерийн даралт ихдэлттэй” холбоотой болохыг мэдээлжээ.⁸

✓ Судлаач Дрейк (Drake, 2004) судалгаагаар “Ээлжийн ажил, тэдний байнгын цагийн хуваарь нь тухайн хүнийг нойрны дутагдалд хүргэж улмаар бие эрхтэний хэвийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж, эрүүл мэндэд эрсдэлтэй” болохыг тогтоосон байна.⁹

✓ Судлаач Дрейк (Drake, 2004) нарын судалгаагаар “Ээлжлэн ажилладаг болон шөнийн ээлжид ажилладаг ажилчдын 10 орчим хувь нь нойрны хямралтай” мөн “Ээлжийн ажилтай хүмүүсийн зүрх судасны өвчнөөр өвчлөх эрсдэл өдрийн 8 цагаар ажилладаг хүмүүсээс өндөр байгааг” судлаачид хамтран хийж тогтоожээ.¹⁰

Дээрх судалгаануудаас харахад ээлжийн ажил хийж, шөнөөр ажиллах нь эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэн, ихэнх өвчний эрсдэлд хүчин зүйл болдог байна. Ялангуяа ээлжийн ажил эрхэлдэг хүмүүс нойргүйдэл, даралт, зүрх судасны өвчинд өртөх магадлал хамгийн их байдаг нь харагдаж байна.

⁴ Цэнд, Н., Шуурав, Я., Пүрэвдагва, Х., Батхүрэл нар. Менежмент. 2009. Улаанбаатар. (х.174).

⁵ Долоо хоногийн ажлын цаг нь 40 хүртэл байна.

⁶ Smith L, Folkart S, Tucker P, Macdonald I, Work shift duration: a review comparing eight hour and 12 hour shift systems. Occupational and environmental medicine

⁷ Puttonen S, Harma M, Hublin C. Shift work and cardiovascular disease—pathways from circadian stress to morbidity. Scandinavian journal of work, environment & health. 2010;96-108.

⁸ Organization WH, Health in 2015; from MDGs, Millennium Development Goals to SDGs, Sustainable Development Goals. France.

⁹ Drake CL, Roehrs T, Richardson G, Walsh JK, Roth T. Shift work sleep disorder prevalence and consequences beyond that of symptomatic day workers. Sleep 2004;27 (8):1453-1462.

¹⁰ Drake CL, Roehrs T, Richardson G, Walsh JK, Roth T. Shift work sleep disorder prevalence and consequences beyond that of symptomatic day workers. Sleep 2004;27 (8):1453-1462.

Тиймээс өнөөгийн нөхцөлд жижүүрийн шинжээч, мэргэжилтний үйл ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд дүүргийн криминалистикийн шинжилгээний тасгийн бүтэц, орон тоог шинэчлэх зайлшгүй шаардлагатай. Иймд шинжээчийн нийгмийн баталгааг дараах байдлаар хангаж болно гэж үзлээ.

Дүгнэлт

Шүүхийн шинжилгээний байгууллагын аюулгүй байдлыг хангахад шинжээч, мэргэжилтний өдөр тутмын үйл ажиллагааны нөлөөлцөл чухал болох нь дараахь байдлаар тодорхойлогдож байна. Үүнд:

1. Хувь хүний мэдээлэл бүхий сангийн үйл ажиллагаа, хамгаалалт, хяналт, баяжилт, системийн аюулгүй байдлыг үндэсний аюулгүй байдлын төвшинд авч үзэх шаардлагатай.

2. Шинжилгээ хийсэн арга, аргачлал, явц, үр дүн, шинжээчийн хувийн мэдээллийн аюулгүй байдал хангалтгүй байна.

3. Шинжилгээ хийхэд ашиглагдаж буй техник хэрэгсэл, урвалж бодис, компьютер, тоног төхөөрөмж нь аюулгүй байдлыг бүрэн хангахгүй байна.

4. Цаашид Шүүхийн шинжилгээний байгууллагын үйл ажиллагааг доголдолгүй, түргэн шуурхай, шударга, аюулгүй явуулахад өнөөгийн төвшин хангалтгүй болох нь тодорхой байна.

5. Шүүхийн шинжилгээний байгууллагын үйл ажиллагаа, шинжээчийн дүгнэлт, хувийн мэдээлэл, шинжилгээний арга, аргачлал, объектын аюулгүй байдал, мэдээлэл, техник хэрэгсэлүүдийн аюулгүй байдлын хангах, цаашлаад үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөхүйц эрсдэл үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх хууль, эрх зүйн орчин хангалтгүй байна.

Санал

- “Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль”-ийн 7 дугаар зүйлийн “Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэгтэй байгууллага” гэсэн хэсэгт Шүүхийн шинжилгээний албыг нэмэлт өөрчлөлтөөр оруулах;

- Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 246 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралт “Монгол Улсын төрийн албаны нууцыг хамгаалах нийтлэг журам”-ын 3.1.1-д зааснаар “Байгууллага нь өөрийн үйл ажиллагааны явцад боловсруулсан, бүтээсэн буюу хүлээн авсан мэдээллийг төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн

12.2, 14.1-д заасны дагуу эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтны батлан гаргасан нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтыг үндэслэн нууцална” гэснийг удирдлага болгон Бичиг-техникийн шинжилгээг нууцын зэрэглэл тогтоож, төрийн нууцын зэрэглэлд хамааруулан оруулан хангах;

- Бичиг-техникийн шинжилгээнд ашиглаж буй техник хэрэгсэл, объект нууц тээгч байх тул нууц хариуцсан албан тушаалтны хяналт дор яаралтай нууцалж, зохих хамгаалалтад авах;

- Бичиг-баримтын шинжилгээний лабораторийн нууцтай холбоотой бичиг баримт, бусад хэрэглэгдэхүүний хадгалалт, хамгаалалт, хяналтын аюулгүй байдлыг хангуулан ажиллах нөхцөлөөр хангах;

- Хувь хүний мэдээлэл бүхий сангийн үйл ажиллагаа, техник хэрэгсэл, шинжилгээний арга, аргачлал, албан хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох;

- Шинжилгээний арга, аргачлал, шинжээчийн хувийн мэдээлэл зэргийг шинжээчийн дүгнэлтэд дурдалгүйгээр нууцлал бүхий хувийн дугаарыг практикт нэвтрүүлэх;

- Шинжээчийн албаны болон хувийн техник хэрэгсэлийн мэдээллийн аюулгүй байдлыг тусгайлан хамгаалах эрх зүйн баримт бичиг гаргах;

Ашигласан материал:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль., 1992 он.

2. Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль., 2001 он

3. Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль., 2016 он

4. Төрийн албаны тухай хууль., 2017 он.

5. Монгол Улсын Шүүхийн шинжилгээний тухай хууль., 2009 он.

6. Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль., 2017 он.

7. Төрийн албаны тухай хууль., 2018 он.

8. Эрүүгийн хууль., 2017 он

9. Цагдаагийн байгууллагын тухай хууль., 2017 он.

10. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль., 2017 он.

11. Тагнуулын байгууллагын тухай хууль., 1999 он.

12. Хөдөлмөрийн тухай хууль., 1999 он.

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ПРОКУРОРЫН АЛБАН ТУШААЛЫН
ЦАЛИНГИЙН ХЭМЖЭЭГ ШИНЭЧЛЭН
ТОГТООХ ТУХАЙ

13. Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль., 2012 он.

14. Монгол улсын их хурлын 2015 оны 11 дүгээр сарын 13-ны өдрийн Бүх шатны шүүхийн шүүгчийн албан тушаалын цалингийн хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай 101 дүгээр тогтоол

15. Монгол улсын их хурлын 2016 оны 11 сарын 10 өдрийн “Прокурорын албан тушаалын цалингийн хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай” 65 дугаар тогтоол

16. 2018 оны 08 дугаар сарын 22-ны өдрийн “Төрийн зарим албан тушаалын цалингийн сүлжээ, доод жишгийг шинэчлэн тогтоох тухай” 264 дүгээр тогтоол

17. <https://mongoltoli.mn/dictionary/detail/12623>

18. Smith L, Folkart S, Tucker P, Macdonald I, Work shift duration: a review comparing eight hour and 12 hour shift systems. Occupational and environmental medicine

19. Puttonen S, Harna M, Hublin, C. Shift work and cardiovascular disease—pathways from circadian stress to morbidity. Scandinavian journal of work, environment & health.

20. Organization WH, Health in 2015; from MDGs, Millennium Development Goals to SDGs, Sustainable Development Goals. France

21. Drake CL, Roehrs T, Richardson G, Walsh JK, Roth T. Shift work sleep disorder prevalence and consequences beyond that of symptomatic day workers

ВАЖНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ДИАЛОГА КУЛЬТУР НА ЗАНЯТИЯХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ ПОЛИЛИНГВАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

THE IMPORTANCE OF IMPLEMENTING A DIALOGUE OF CULTURES IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES IN THE CONTEXT OF MULTILINGUAL EDUCATION

Гузикова Валентина Викторовна

Доцент кафедры иностранных языков Уральского юридического института МВД России, кандидат филологических наук, доцент

Guzikova Valentina Victorovna

Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the Ural Law Institute of the Ministry of the Interior of the Russian Federation, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Аннотация: Статья посвящена некоторым вопросам обучения иностранному языку в аспекте его связей с культурой и миром конкретного народа, носителя этого языка в контексте полилингвального образования. Метод компаративного анализа позволяет обучающимся, сравнивая языковые явления, находить общие черты, присущие их стране или стране изучаемого языка, формирует мотивацию к культурному самоопределению и национальной самосознанию. Предотвращая возможные конфликты в иноязычном общении, необходимо формировать межкультурную компетенцию, которая позволит принимать особенности коммуникативного поведения представителя иной страны. Автор приходит к выводу, что данный процесс требует введения и реализации современных технологий и приемов обучения, которые играют неоценимую роль при формировании и развитии поликультурной языковой личности, принимающей непосредственное участие в диалоге культур на занятиях иностранного языка.

Abstract: The article is devoted to some issues of foreign language teaching in the aspect of its relations with culture and the world of particular people, the native speakers of this language in the context of multilingual education. The method of comparative analysis allows students, comparing linguistic phenomena, to find common features that are inherent in their country or the country of the target language, forms motivation for cultural self-determination and national identity. Preventing possible conflicts in foreign language communication, it is necessary to form an intercultural competence that will allow learners to accept the peculiarities of the communicative behavior of a representative of another country.

The author comes to the conclusion that the process requires the introduction and implementation of modern technologies and teaching techniques that play an invaluable role in the formation and development of a multicultural linguistic personality, participating directly in the dialogue of cultures in foreign language classes.

Ключевые слова: диалог культур, полилингвальное образование, межкультурная коммуникация, инофон, поликультурная личность, иностранные обучающиеся, универсалии.

Keywords: dialogue of cultures, multilingual education, foreign language, cross-cultural communication, multicultural personality, foreign learners, universals.

Introduction

In modern conditions, the world community can be described as post-industrial, informational, constantly changing. Knowledge of foreign languages is extremely necessary in order to skillfully use complex information technologies to carry out their professional functions and tasks. Every modern person should have the ability to carry out a dynamic

search for information on the Internet, use e-mail services, work with multilingual electronic library catalogs, as well as organize a successful educational process. In this way, you can realize your opportunity of familiarization and adaptation to the dynamically changing conditions of the global educational space.

Уральский юридический институт МВД России

Modern civilization is characterized by a variety of cultures that are in constant contact with each other. The leading Russian linguist, honored professor S. G. Ter-Minasyan notes that "language is a cultural instrument that forms the personality of a person who

³ Mironova T.V. "Globalization VS Culture". International Collection of Scientific Works "Research methodology: teaching languages in the intercultural space". Tambov, 2003 – P. 130.

stage of development in the everyday consciousness of a native English speaker.

Here are some examples: *Ivy League* amer. – (a group of the most prestigious universities in the north-west of the USA); *Scotland Yard* – (The Central Police and detective department in London, as well as *New Scotland Yard*); *Prohibition* amer. hist. – prohibition of the production and sale of alcoholic beverages, "dry law" (in effect in the USA in 1919-33); *panda car* brit. – a police patrol car; *checks and balances* amer. – (the principle of interdependence and mutual limitation of legislative, executive and judicial power); *the Treasury* is the Ministry of Finance of Great Britain; *woolsack* is a pillow stuffed with wool, on which the Lord Chancellor sits in the House of Lords (the custom has been preserved since the XIV century, when wool was the most important article of the English economy), etc.⁴.

Modern state-of-the-art technologies combined with traditional teaching methods and techniques come to the rescue when achieving acculturation. There are a number of advantages of multimedia resources in comparison with the traditional methodology, namely, they have an impact directly on several means of the learner, since they use: computer graphics, video fragments, text, and sound.

It is necessary to specify some multimedia tools containing a cultural block, for example, "English. Quick Start" (Media House), "English for Learning" (Magma Media), "Eurotalk Advanced" (Euro Talk Ltd).

So, the goal of intercultural learning in the context of multilingual education is the dialogue of cultures in foreign language classes. It should be noted that this process is quite complex and consists of several stages, such as:

1. Mastering background information about the actual material of another culture and comparing it with the native culture.

2. Selection of "cultural standards" of a certain culture.

3. Acting out various cross-cultural situations in which students perform the roles of representatives of different cultural communities.

The technology of teaching a foreign language should look like "culture through language, language through culture", and not

just "language plus culture". This is all because the ultimate goal of teaching a foreign language is not "the ability to communicate", but "the ability to conduct a dialogue of cultures"⁵.

The complex purpose of studying the discipline at the Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia is aimed at the upbringing, education and development of the student's personality in the process of mastering the basics of foreign language speech activity, as well as the formation of communicative, linguistic, socio-cultural competencies.

When learning a foreign language, it is impossible not to take into account the features that give it a unique flavor. By mechanically memorizing the rules of grammar and diligently using the memorized vocabulary in accordance with them, you can learn a language, but do not forget that native speakers of a foreign language are also native speakers of another culture, sometimes incomprehensible. In foreign language classes, the learner somehow immerses himself in the culture of this people, masters the socio-cultural context and norms of communication in a foreign language, encounters the realities of the country of the target language and forms his attitude to them. It is very important that it be positive, since this attitude is subsequently transferred to the native speakers of this language themselves.

Conclusions

When studying a foreign language culture, it is often necessary to refer to the cultural and historical facts of the native country, thereby overestimating their essence and significance for both countries. Awareness of the differences between the native and foreign linguistic and cultural worlds plays an important role in the formation of a multicultural personality. The method of comparative analysis allows students, comparing linguistic phenomena, to find common features that are inherent in their country or the country of the target language, forms motivation for cultural self-determination and national identity. Preventing possible conflicts in foreign language communication, it is necessary to form an intercultural competence that will allow you to accept the peculiarities of the communicative behavior of a representative of another country.

⁴ School English-Russian Dictionary of Regional Studies: Great Britain, USA, Australia / Author-comp. I.M. Oshurkova. – Moscow: Bustard, 2000. – 192 p.

⁵ Passov E. I. Method of Dialogue of Cultures / E. I. Passov. – Yelets: Municipal Unitary Enterprise "Printing House" of Yelets, 2011. – 72 p.

Министерство внутренних дел Российской Федерации

МОНГОЛЫН
ХАМГААГАХ
МОНГОЛ
МОНГОЛ
МОНГОЛ

Mastering a foreign language in unity with a foreign language culture not only contributes to the formation of respect for other cultures and peoples, but also encourages awareness of one's own national culture, to a deeper understanding of it, i.e. creates favorable conditions for early communicative and pedagogical adaptation to a new linguistic world different from the world of the native language and culture. A foreign language aims students to search for universals, i.e. what is universal in different cultures.

In conclusion, it can be said that by organizing and conducting foreign language classes in this way, there is a guarantee that we will be able to educate a multicultural personality with an established intercultural competence and prepared for international communication and cooperation in various areas of public life.

References

1. Mironova T.V. "Globalization VS Culture". International Collection of Scientific Works "Research methodology: teaching languages in the intercultural space". Tambov, 2003 – P. 130.
2. Passov E. I. Method of Dialogue of Cultures / E. I. Passov. – Yelets: Municipal Unitary Enterprise "Printing House" of Yelets, 2011. – 72 p.
3. Sadokhin A.T. "Intercultural Communication". Moscow: Alfa-M; INFRA-M, 2004. – 288 p. – P. 115.
4. Ter-Minasova S.G. Language and Intercultural Communication. Moscow: Slovo, 2000. – 624 p. – Pp. 14-15.
5. School English-Russian Dictionary of Regional Studies: Great Britain, USA, Australia / Author-comp. I.M. Oshurkova. – Moscow: Bustard, 2000. – 192 p.

ЦАГДААГИЙН СУРГУУЛИЙН СОНСОГЧДЫН СУРГАЛТЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ҮНЭЛЭМЖИД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН ЧАНАРЫН СУДАЛГАА

THE ANALYSIS OF IMPACTS ON TRAINING ACTIVITIES FOR POLICE SCHOOL AT UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS, MONGOLIA

Э.Дашгаадан

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн багш, докторант, цагдаагийн ахмад

Dashgaadan E.

Lecturer, University of Internal Affairs, Ph.D candidate, police captain

Ц.Баясгалан

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Удирдахуйн ухааны профессоровын багийн ахлах багш, доктор (Ph.D), дэд профессор, ахлах дэслэгч

Bayasgalan Ts.

Senior Lecturer, The Executive Leadership Academy, University of Internal Affairs, Ph.D, Associate Professor, Senior Lieutenant

Хураангуй: Энэхүү судалгааны ажлаараа Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн суралцагчдын сургалтын үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх үнэлэмжид мэдлэг, ур чадвар, танин мэдэхүй, дадал, арга барилын хүчин зүйл хэрхэн нөлөөлж буй нөлөөллийг судаллаа.

Бид олон улсын судлаачдын судалгааны ажлуудтай танилцан, ижил төстэй судалгааны ажлуудтай харьцуулалт хийн энэхүү судалгааны ажлын таамаглалыг дэвшүүлж, загвараа гаргасан. ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн I-IV дамжааны 205 сонсогчдоос цахимаар судалгааг авч, чанарын судалгааны SMART PLS-3.0 програмыг ашиглан хэмжил зүйн, хамаарал, олон хүчин зүйл, замын шинжилгээ хийн үр дүнгийн боловсруулалтын явцад шинжилгээ хийсэн.

Abstract: Our study determined the impact of knowledge, skills, cognitive, practice, and methodological factors on the evaluation of training activities of students at the Police School of the University of Internal Affairs, Mongolia.

We reviewed and analysed the papers and manuscripts of international scholars. We compared our study with similar research work as allow, and hypothesised a hypothesis and model for this manuscript.

Our survey was conducted online survey from 205 students who are studying I-IV courses of the Police School of the University of Internal Affairs, Mongolia.

Түлхүүр үг: танин мэдэхүй, мэдлэг, чадвар, дадал, арга барил, сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж

Keyword: UIAM-University of Internal Affairs, Mongolia, cognitive, knowledge, skills, practices, methods, values of learning activities

Судалгааны ажлын үндэслэл:

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар баталсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн 7.4-т “Хууль сахиулах салбарын хууль, эрх зүйн орчныг сайжруулан мэргэшсэн чадварлаг хүний нөөцийг бэлтгэн өрсөлдөх чадварыг хөгжүүлнэ” гэж тусгасан нь судалгааны ажлын эрх зүйн үндэслэл болно.

Судалгааны зорилго:

Цагдаагийн сургуулийн сургалтын үйл ажиллагааны зарим хүчин зүйлийг суралцагчид хэрхэн үнэлж буйг тодорхойлох, нөлөөлж буй хүчин зүйлийн хамаарлыг чанарын судалгааны арга зүйгээр судлан үр дүнг нэгтгэн, дүн шинжилгээг харьцуулахыг зорьсон.

Сэдвийн судлагдсан байдал:

Цагдаагийн алба хаагчдыг бэлтгэх сургалтын талаар гадаадын судлаач эрдэмтэд олон талаас нь судлан зохиол, бүтээлдээ тусгасан байна. Харин

Улаанбаатар 2021 оны 10 сарын 15

МОНГОЛЫН СУРГАЛТЫН
УЙЛ АЖИЛЛАГАА

цагдаагийн алба хаагчийн сургалтын чиглэлээр Монгол Улсын гавьяат багш С.Хаянгарваа¹, Ц.Наранчимэг² нар докторын зэрэг хамгаалсан. Харин гадаадын зарим судлаачид буюу Тээз Ньютон³, Жулиан Констебль⁴, С.Харрисон⁵ нар цагдаагийн албаны сургалтын чиглэлээр эрдэм шинжилгээний бүтээл туурвижээ.

Судалгааны ажлын шинэлэг тал:

Цагдаагийн сургуулийн сонсогч суралцагчид сургалтын үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх үнэлэмжид танин мэдэхүй, мэдлэг, чадвар, дадал, арга барил гэсэн хүчин зүйлс хэрхэн нөлөөлж буйг судалсан чанарын судалгааг “Smart PLS” программ ашиглан хийсэн нь энэхүү судалгааны ажлын шинэлэг тал юм.

Судалгааны арга зүй: Судалгааны таамаглал, загварыг бүтцийн тэгшитгэлийн загварт суурилсан Smart PLS 3.0 програмыг ашигласан ба PLS-SEM нь хувьсагч хоорондын таамаглалыг харуулах, загварчлалыг тооцоолоход хамгийн чухал шинжилгээний арга юм. Судалгаанд дэвшүүлсэн таамаглалыг шалгахдаа хэмжил зүйн болон бүтцийн загварын шинжилгээний аргуудыг хэрэглэсэн.

1.Сургалтын үйл ажиллагааны онол, хандлага, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлийн уялдаа:

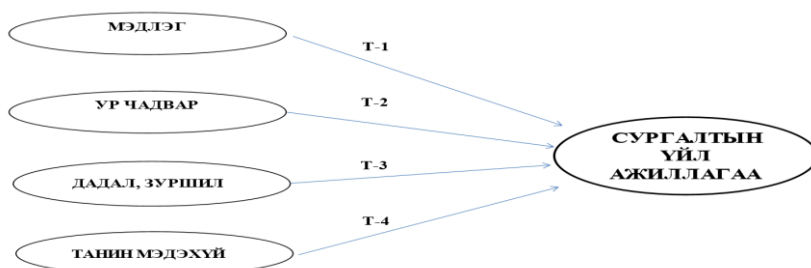
Хүн төрөлхтөн аливаа шинэ мэдлэг чадварыг бусдадаа үлгэрлэх, заах байдлаар сургалт гэх үзэгдэл биеллээ олсон. Сургалтыг шинжлэх ухаанд дидактик хэмээн нэрлэдэг бөгөөд энэ нь грек хэлний didaktikos буюу сургамжилж байгаа хүн гэсэн утгатай. Энэ үгийг анх шинжлэх ухааны хэрэглээнд оруулсан хүн бол Германы сурган хүмүүжүүлэгч В.Патке (1571-1635) бөгөөд дидактик бол сургах урлаг, практик чадвар гэж үзсэн.⁶

20-р зууны эхэн үед АНУ-ын нэр судлаач Ж.Дьюи сургалтын явцад сурагч идэвхтэй оролцох ёстой гэж үзэж, сургалт нь “сурагчдын практик үйл ажиллагаанд тулгуурлана” гэсэн зарчим дэвшүүлсэн.

Сургалтын онол бол сурган хүмүүжүүлэх объектуудын чухал зүй тогтолт шинжүүд ба уялдаа холбооны тухай логик дараалалтай мэдлэгийн тогтолцоо. Энэхүү мэдлэгийн тогтолцоо нь сурган хүмүүжүүлэх бодит байдлын олон талыг бичих, тайлбарлах, урьдчилан харах, өөрчлөх үүрэгтэй юм.

Дээрх эрдэмтдийн судалгааны ажлын онолын суурь ойлголтод нөлөөлж байгаа хүчин зүйлийн уялдаа холбоог дэмжин судалж, судалгааны ажлын таамаглалыг дэвшүүлж, загварыг дараах байдлаар гаргав.

Загвар №01. Сургалтын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн уялдаа

Тайлбар: Судлаачдын дэвшүүлж буй таамаглалын загвар

¹С.Хаянгарваа. Цэрэг цагдаагийн сургуулийн бие хамгаалах сургалтыг хөгжүүлэх зарим боломжийг судалсан нь. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. УБ., 2011

² Ц.Наранчимэг. Монголын цагдаагийн салбарт мэргэжлийн тасралтгүй боловсролыг хөгжүүлэх зарим асуудал. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. УБ., 2013

³ Newton, Tess. Reducing miscarriages of justice: police training and the development of 'ethical' interviewing. 1999. University of Wales. Cardiff

⁴ Constable, Julian. Continuity and change in initial police training: a longitudinal case study. 2017. Anglia Ruskin University

⁵ Harrison, C. W. The reality of police professionalism: a sociological investigation into recruitment, training and promotion in a metropolitan county police force. 1988. University of Sheffield

⁶ Ш.Ичинхорлоо. Сургалтын онол, арга зүй. УБ., 2018. 4 дэх тал

Таамаглал-1: Мэдлэг нь сургалтын үйл ажиллагаанд эерэгээр нөлөөлнө.

Таамаглал-2: Ур чадвар нь сургалтын үйл ажиллагаанд эерэгээр нөлөөлнө.

Таамаглал-3: Дадал, зуршил нь сургалтын үйл ажиллагаанд эерэгээр нөлөөлнө.

Таамаглал-4: Танин мэдэхүй нь сургалтын үйл ажиллагаанд эерэгээр нөлөөлнө.

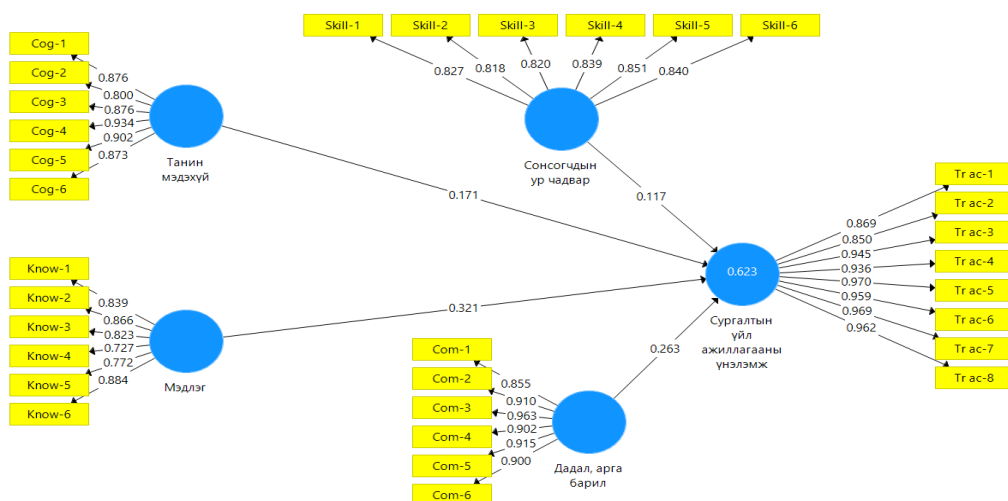
Судалгааны үр дүнгийн боловсруулалт:

Судалгаанд Цагдаагийн сургуулийн 205 сонсгочийг хамруулсан ба чанарын судалгаагаар, хүчин зүйн шинжилгээ, хэмжил зүйн шинжилгээ, хамаарлын шинжилгээ, замын шинжилгээний боловсруулалт хийн үр дүнг гаргасан. Үүнд:

Дотоод Ажлын Газар

Загвар №02. Хүчин зүйлийн шинжилгээний үр дүн

Тайлбар: know-мэдлэгийн менежмент; Cog-танин мэдэхүй; Skill-ур чадвар; Com-дадал, арга, барил; Tr ac-сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж

Хэмжилзүйн шинжилгээний үр дүн нь судалгааны үр дүнг боловсруулах, харьцуулан шинжлэх, бататгах, дүгнэх хэсэг юм. Уг шинжилгээгээр далд хувьсагч бүр сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмжид хэрхэн нөлөөлж байгааг харуулах ба, хүчин зүйл тус бүрийн үр дүнг гаргасан болно. Кронбах альфа буюу тогтвортой байдал нь

далд хувьсагчдын багц үзүүлэлт хоорондоо хэрхэн уялдаатай байгааг илэрхийлнэ. Найдвартай байдлын хэмжүүрийг дараах томьёогоор тодорхойлон үр дүнг гаргасан.

$$\text{Томьёо №1. } \alpha = \frac{N\epsilon}{\bar{U} + (N-1)\epsilon}$$

Томьёоны тайлбар: N-далд хувьсагчийн тоо, $\bar{U}$ -дундаж дисперс, ϵ -дундаж коварианс

Хүснэгт №01. Хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээ

Хүчин зүйл	Далд хувьсагч	Үр дүн	Кронбах альфа	Найдвартай байдал	Дундаж утга
Танин мэдэхүй	Cog-1	0.876	0.940	0.953	0.770
	Cog-2	0.800			
	Cog-3	0.876			
	Cog-4	0.934			
	Cog-5	0.902			
	Cog-6	0.873			
Сонсгогчдын ур чадвар	Skill-1	0.827	0.911	0.931	0.693
	Skill-2	0.818			

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛ
СУДЛАЛ

	Skill-3	0.820			
	Skill-4	0.839			
	Skill-5	0.851			
	Skill-6	0.840			
Мэдлэг	Know-1	0.839	0.902	0.925	0.673
	Know-2	0.866			
	Know-3	0.823			
	Know-4	0.727			
	Know-5	0.772			
	Know-6	0.884			
Дадал, арга барил	Com-1	0.855	0.957	0.966	0.824
	Com-2	0.910			
	Com-3	0.963			
	Com-4	0.902			
	Com-5	0.915			
	Com-6	0.900			
Сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж	Tr ac-1	0.869	0.979	0.982	0.872
	Tr ac-2	0.850			
	Tr ac-3	0.945			
	Tr ac-4	0.936			
	Tr ac-5	0.970			
	Tr ac-6	0.959			
	Tr ac-7	0.969			
	Tr ac-8	0.962			

Тайлбар: know-мэдлэгийн менежмент; Cog-танин мэдэхүй; Skill-ур чадвар; Com-дадал, арга, барил; Tr ac-сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж

Бидний судалгааны ажлын хувьд далд хувьсагчдын хүчин зүйлийн болон хамаарлын шинжилгээг 5 хувьсагчаар 4 замаар таамаглал дэвшүүлэн батлах оролдлогоор шинжилгээ хийсэн. Үүнд:

Мэдлэг хувьсагчийг 6 далд хувьсагчаар сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмжид хэрхэн нөлөөлөх шинжилгээг хийхэд далд хувьсагчийн үр дүн 0.727-0.884, Ур чадвар хувьсагчийг 6 далд хувьсагчаар сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмжид хэрхэн нөлөөлөх шинжилгээг хийхэд далд хувьсагчийн үр дүн 0.818-0.851, Танин мэдэхүй хувьсагчийг 6 далд хувьсагчаар сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмжид хэрхэн нөлөөлөх шинжилгээг хийхэд далд хувьсагчийн үр дүн 0.800-0.934, Дадал, арга барил хувьсагчийг 6 далд хувьсагчаар сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмжид хэрхэн нөлөөлөх шинжилгээг хийхэд далд

хувьсагчийн үр дүн 0.855-0.963, Сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж хувьсагчийг 8 далд хувьсагчаар судалж үзэхэд үр дүн 0.850-0.970 хооронд тус тус хэлбэлзэж байна.

Кронбах альфа утгын үр дүнг харахад мэдлэг 0.902; ур чадвар 0.911; дадал, арга барил 0.957; танин мэдэхүй 0.940; сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж 0.979 байгаагаас ур чадварын үр дүн бага байсан.

Нийлмэл найдвартай байдлын хувьд мэдлэг 0.925; ур чадвар 0.931; дадал, арга барил 0.966; танин мэдэхүй 0.953; сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж 0.982 байгаа нь найдвартай байдал сайн байгааг илтгэнэ.

Дундаж утгын хувьд мэдлэг 0.673; ур чадвар 0.693; дадал, арга барил 0.824; танин мэдэхүй 0.770; сургалтын үйл

ажиллагааны үнэлэмж **0.872** байгаа нь үр дүн сайн байгааг илтгэж байна.

Хүснэгт №02. Судалгааны загвар дахь замын шинжилгээний үр дүн

№	Таамаглалууд	Дундаж утга	Стандарт хазайлт	Т Статистик	П үнэ цэнэ	Үр дүн
1	Мэдлэг → Сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж	0.321	0.162	1.977	0.049	батлагдсан
2	Ур чадвар → Сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж	0.117	0.195	0.600	0.549	батлагдаагүй
3	Дадал, арга барил → Сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж	0.263	0.115	2.277	0.023	батлагдсан
4	Танин мэдэхүй → Сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмж	0.171	0.154	1.110	0.268	батлагдаагүй

Мэдлэг нь сургалтын үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх үнэлэмжийг нэмэгдүүлнэ гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 1.977, П үнэ цэнэ 0.049, дадал, арга барил нь сургалтын үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх үнэлэмжийг нэмэгдүүлнэ гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 2.277 гарч, П үнэ цэнэ 0.023 утгатай тус тус гарч таамаглал батлагдлаа.

Харин ур чадвар нь сургалтын үйл ажиллагаанд үнэлгээ өгөх үнэлэмжийг нэмэгдүүлнэ гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 0.600, П үнэ цэнэ 0.549 утгатай, танин мэдэхүй нь сургалтын ажиллагаанд үнэлгээ өгөх үнэлэмжийг нэмэгдүүлнэ гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 1.110, П үнэ цэнэ 0.268 утгатай гарч таамаглал батлагдсангүй.

Дүгнэлт

Цагдаагийн сургуулийн сонсогч, суралцагчдын сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмжид нөлөөлж буй хүчин зүйлийг онол арга зүйн үндэслэлтэйгээр, олон улсын эрдэмтдийн судалгааны ажлын таамаглалыг дэмжин судлахын тулд шууд нөлөөлөлтэй 4 таамаглал бүхий загвар санал болгож, таамаглалыг батлах оролдлогыг энэхүү судалгааны ажлаар хийлээ.

Судалгаанд Цагдаагийн сургуулийн нийт 205 сонсогч оролцсоноос Цагдаагийн ажил-Эрх зүй хөтөлбөрөөр суралцаж буй 150, Мөрдөх алба-Эрх зүй хөтөлбөрөөр суралцаж буй 29, Аюулгүй байдал-Дотоодын цэрэг хөтөлбөрөөр суралцаж буй 20, бусад хөтөлбөрөөр суралцаж буй 6 сонсогч тус тус хамрагдсан. Судалгааны ажилд нас, хүйс, суралцсан жил зэрэг мэдээллийг тусгасан бөгөөд оролцогчдын 50 хувь нь буюу 20-21 насны сонсогчид

судалгаанд идэвхтэй хамрагдсан. Нийт оролцогчдын 89.8 хувь нь эрэгтэй, 10.2 хувь нь эмэгтэй бөгөөд 29.8 хувь нь IV дамжаа, 27.8 хувь нь III дамжаа, 25.9 хувь нь I дамжаа, 16.6 хувь нь II дамжааны сонсогчид байгаа нь үр дүн тэнцвэртэй бодитой гарсан болохыг илтгэнэ.

Судалгааны таамаглалаас хүчин зүйлийн шууд хамаарлыг шинжлэхэд ур чадварын бүх далд хувьсагч 0.7-оос дээш гарч үр дүн сайтай байсан ч сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмжийг бий болгож чадахгүй байгаа нь батлагдсан. Мөн шууд хувьсагч болох танин мэдэхүйн хувьсагчууд 0.7-оос дээш гарсан ч сургалтын сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмжийг бий болгож чадахгүй байгааг батлав.

Өөрөөр хэлбэл танин мэдэхүйн мэдлэгтэй, ур чадвартай байсан ч сургалтын үйл ажиллагааны үнэлэмжийг нэмэгдүүлж чадахгүй байна.

Бид энэхүү судалгааны ажлаар сургалтын үйл ажиллагааны онол, арга зүй, түүнд нөлөөлөх хувьсагчийн талаар илүү дэлгэрүүлэн судлах, дараа дараагийн судлаачдын судалгааны ажлын суурь судалгаа болгох, сургалт хэрхэн хэрэгжиж байгааг судалсан. Судалгааны ажлын хэмжил зүй, хүчин зүйлийн шинжилгээг хийхдээ далд хувьсагчийн хэлбэлзлийг тайлбарлах байдлаар бичсэн нь судалгааны ажлын ач холбогдлыг харуулсан гэж дүгнэж байна.

Ашигласан материал:

Хууль, эрх зүйн баримт бичиг

1. Боловсролын тухай хууль
2. Цагдаагийн албаны тухай хууль

Судалгааны ажил, нэг сэдэвт

бүтээл

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ УРҮҮГ

1. У.Туяа. Боловсролын Эрх Зүйн Харьцуулсан Шинжилгээ ба Үр Дүн. УБ., 2020.

2. С.Хаянгарваа. Цэрэг цагдаагийн сургуулийн бие хамгаалах сургалтыг хөгжүүлэх зарим боломжийг судалсан нь. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. УБ., 2011

3. Ц.Наранчимэг. Монголын цагдаагийн салбарт мэргэжлийн тасралтгүй боловсролыг хөгжүүлэх зарим асуудал. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. УБ., 2013

4. Ш.Ичинхорлоо. Сургалтын онол, арга зүй. УБ., 2018.

5. Ш.Ичинхорлоо. Сургалт. УБ., 2011.

6. Ц.Оюун. Их, дээд сургуулийн үйл ажиллагааны онол, арга зүй. УБ., 2015.

Гадаадын эх сурвалж

1. Newton, Tess. Reducing miscarriages of justice: police training and the development of 'ethical' interviewing. 1999. University of Wales. Cardiff

2. Constable, Julian. Continuity and change in initial police training: a longitudinal case study. 2017. Anglia Ruskin University

3. Harrison, C. W. The reality of police professionalism: a sociological investigation into recruitment, training and promotion in a metropolitan county police force. 1988. University of Sheffield

4. Pepper, Ian K. The initial education and training of tomorrow's police workforce today and today's police workforce for tomorrow. 2013. University of Sunderland

5. Gibson, Victoria. An investigation into training evaluation: The case of the police. 2012. Manchester Metropolitan University

ИДЭВХТЭЙ СУРГАЛТЫН АРГА ЗҮЙГ БАГШ, СОНСОГЧИД ХЭРЭГЛЭСЭН БАЙДЛЫН ШИНЖИЛГЭЭ (ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ЖИШЭЭН ДЭЭР)

ANALYSIS ON IMPLEMENTING ACTIVE TRAINING METHOD ON LECTURERS AND CADETS (ON THE EXAMPLE OF UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS)

Х.Цэгмид

ДХИС-ийн Захиргааны удирдлагын газрын нууцын эрхлэгч, хэл шинжлэлийн болон боловсрол судлалын магистр, дэслэгч

Tsegmid Kh.

Secret manager at Administrative department of UIA, master of Linguistics and education studies, lieutenant

Л.Тогтохбуян

ХААИС-ийн сургалтын хөтөлбөрийн эрхлэгч, доктор (Ph.D)

Togtokhbuyan Lh.

Training curriculum manager at Mongolian University of Life sciences, Doctor (Ph.D.)

Хураангуй: 2000-аад он хүртэл дэлхийн улс орнууд дээд боловсролын хөтөлбөрөөр суралцагчдад онолын мэдлэг, түүнийг дагасан чадваруудыг эзэмшүүлэхэд түлхүү анхаарч байсан бол энэ хандлага шинэ зууны эхнээс эрс өөрчлөгдөж, дэлхийн улс орон болоод манай орны хувьд дээд боловсролын сургалтын системдээ багш төвтэй сургалтаас суралцагч төвтэй сургалтад шилжих, суралцахуйн үр дүнг суралцагчдын эзэмшсэн мэдлэг, ур чадвар, хандлагаар үнэлэх, зөвхөн онолын мэдлэг олгох бус практик ур чадварыг онолтой хослуулах идэвхтэй сургалтын аргуудаар дамжуулан суралцагчдад тухайн шинжлэх ухааны салбар чиглэлийн мэдлэг, ур чадваруудаас гадна хувь хүний болон харилцааны ур чадвар, хандлагуудыг давхар эзэмшүүлэх, хөгжүүлэхэд чиглэсэн технологи, арга зүйг эрчимтэй нэвтрүүлж, сургалтын үйл ажиллагааг зохион байгуулж байна. Энэхүү тогтолцооны гол цөм нь багш, оюутны хамтын ажиллагаа бөгөөд урьдчилан төлөвлөсөн суралцахуйн үр дүнд хүрэхийн тулд багш, оюутан сургах болон сурах үйлийг хамтран хэрэгжүүлнэ. Өөрөөр хэлбэл, багш нар тухайн хичээлийн зорилго, онцлог, агуулгад нийцүүлэн сургалтын идэвхтэй аргуудаас сонгон хэрэглэж хичээлийг сонирхолтой, ойлгомжтой, үр өгөөжтэй зохион байгуулан суралцагчид өөрсдөө идэвхтэй оролцох, хэрэгжүүлэх, дүн шинжилгээ хийх, санаагаа хөгжүүлэх үйл ажиллагаанд гардан оролцох боломжийг олгодог. Үүний үр дүнд өнөөгийн хөдөлмөрийн зах зээл дээр зайлшгүй шаардагдаж буй багаар ажиллах, шийдвэр гаргах, асуудлыг шийдвэрлэх зэрэг аргуудыг суралцагчид эзэмшиж, төгсөгчдийн төдийгүй их сургуулийн нэр хүнд өсөх билээ. Иймд идэвхтэй сургалтын арга зүйн талаар өргөн хүрээнд судалж энэхүү онолын хүрээнд идэвхтэй сургалтын арга зүйн талаар Дотоод хэргийн их сургуулийн багш, сонсогчдын дунд судалгаа, шинжилгээ хийж, цаашид улам сайжруулах боломжийг тодорхойлохыг зорьсон.

Abstract: Until the 2000's, countries were mostly focused on providing theoretical knowledge and relevant skills, but this approach changed significantly from the start of new century, as countries and our country higher education training system transferred from teacher oriented to student oriented training, assessing learning result based on knowledge, skill and approach of students, through active training methods of matching practical and theoretical knowledge, not only theories, introducing and using technologies and methodologies to develop scientific knowledge, skills and individual, communication skills and approaches. Core of this system is lecturer and student cooperation and to reach the preset learning goal, lecturer and student shall implement teaching and learning activities together. In other words, lecturers will choose from training active methods based on the lesson goal, character, and content, making the lesson more interesting, clear, efficient. It enables students to be active, implement, do analysis, develop their ideas, and participate in activities. As a result, students will master the necessary skills of teamwork, decision making, issue solving, and reputation of both graduates and the university will increase. Therefore, I tried to do broad research within this theory framework, do research and analysis on UIA lecturers and students, define possibilities to improve.

Mongolian University of Life Sciences

Түлхүүр үгс: Идэвхтэй сургалтын арга зүй, идэвхтэй сургалтын арга, суралцагч төвтэй сургалт, суралцахуйн үр дүн

Key words: Active training methodology, active training method, student oriented training, result of learning.

1.УДИРТГАЛ

Монгол Улсын боловсролын тухай болон дээд боловсролын тухай хуулийн дагуу дээд боловсролын сургууль “мэргэжилтэн бэлтгэх” бус, дээд боловсролын хөтөлбөр хэрэгжүүлэх чиг үүрэгтэй болсон. Өөрөөр хэлбэл, урьдчилан төлөвлөсөн ажлын байранд зориулан “мэргэжилтэн бэлтгэх” байсныг өөрчилж, боловсрол олгох шинэ тогтолцоонд шилжсэн (Энхтуяа & Баяр, 2017). Энэхүү шинэ тогтолцооны амин чухал бүрэлдэхүүн хэсэг бол идэвхтэй сургалт юм. Хүний тархины танин мэдэхүйн үйл явцад тулгуурласан, өнгөрсөн хагас зуун жилийн турш хүн төрөлхтний ашиглаж ирсэн эмпирик арга зүйг орхилгүй хослуулан суралцагчийн зан төлөвийн онцлогийг чухалчлахыг идэвхтэй суралцахуйн хандлага гэнэ. Энгийн үгээр хэлбэл “Багшийн заасныг идэвхгүйгээр сонсож суух бус суралцахуйд суралцагч өөрөө идэвхтэй оролцохыг идэвхтэй суралцахуй гэнэ. Нөгөө талаас идэвхтэй сурацахуйг сургалтын үйл явцад хэрэгжүүлэх нь багшийн мэргэжлийн мэдлэг, чадамж, харилцааны соёл, хичээл зохион байгуулах ур чадвар, сургалтын аргадаа орчин үеийн техник, технологийн ололтыг хэрхэн оновчтой ашигладагас ихээхэн хамаарч байна (Галиймаа, 2018)”.

Идэвхтэй сургалтын аргууд оюутнуудад гол ойлголтуудаа хооронд нь холбоход нь, тухайн мэдлэгээ шинэ нөхцөл байдалд хэрэглэхэд нь тусалж дэмждэг. Идэвхтэй сургалтын аргыг бүх төрлийн хичээлд хэрэглэнэ. Идэвхтэй сургалтын аргын онцлог нь сэтгэх болон асуудал шийдвэрлэх үйл ажиллагаанд оюутныг шууд татан оролцуулдаг. Өөрөөр хэлбэл, оюутанд идэвхгүйгээр мэдээлэл дамжуулахгүйгээр тэд өөрсдөө идэвхтэй оролцох, хэрэгжүүлэх, дүн шинжилгээ хийх, санаагаа хөгжүүлэх үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох боломж олгоно гэсэн үг юм. Идэвхтэй сургалтын арга зүйг оюутан талаас харвал, суралцах идэвхтэй арга барил, багш талаас харвал идэвхжүүлэх арга зүй буюу энэ хоёрын нэгдэл гэж ойлгоно.

Идэвхтэй сургалтын аргын талаар өгүүлэхийн өмнө сургалтын арга гэж юу вэ?

гэдгийг тодруулж үзэх шаардлага гарч байна. Сурган хүмүүжүүлэх ухааны салбарт сургалтын аргыг сургалт, хичээлийн тодорхой зорилгыг хэрэгжүүлэх чиглэл зорилготой сургах болон сурах үйл, үйлдлүүдийн нэгдэл (Ичинхорлоо, 2018) хэмээн тодорхойлсон байна. Цаашид арга бол суралцагчдад мэдлэг, сурах арга барил эзэмшүүлэх, тэдний бүтээлч чадавхийг хөгжүүлэх, тэдэнд бие хүний эрхэм зан чанарыг төлөвшүүлэх, нийгэмшүүлэх зорилгоор гүйцэтгэж буй багшийн үйл үйлдлүүд (2013, хууд. 4) гэсэн ойлголтыг хэрэглэнэ.

Багшийн сургах үйл ажиллагаа: Өөрчлөгдөж буй нийгэм, сургалтад багшийн гүйцэтгэх үүрэг өөрчлөгдөж, суралцагчдад бэлэн мэдээлэл дамжуулагч бус, тэдний мэдлэгийг хянан шалгагч бус, эдгээрийн оронд суралцагчдыг сэдэлжүүлэх, идэвхжүүлэх, хамтран ажиллах, тэдэнд туслан зөвлөх, тэдний хэрэгцээ болон онцлог зэргийг судалдаг судлаач, сурагчдын танин мэдэх төрөл бүрийн бүтээлч үйл ажиллагааг зохион байгуулагч-менежер байх хэрэгтэй болсон. Багш сурган хүмүүжүүлэх олон янзын аргыг мэддэг, бүтээлчээр хэрэглэдэг, бас багш өөрөө шинэ арга зохион хэрэглэдэг байна гэсэн үг (Ичинхорлоо, 2013).

Сурагчийн сурах үйл ажиллагаа: Зах зээлийн нийгэмд сурагчид урьдынх шиг багшийн хэлсэн зүйлийг сонсох, сурах бичгээ унших зэргээр сурах үйл ажиллагаагаа хязгаарлаж болохгүй бөгөөд үүний оронд тэр өөрийн амьдрал, ирээдүйн ажил мэргэжилд хэрэгтэй тийм мэдлэг, чадварыг бие дааж олж эзэмших арга барилыг эзэмших хэрэгтэй болсон (Ичинхорлоо, 2013). Эндээс идэвхтэй сургалт гэдэг бол сургалтын процесс, түүнд оролцогч талуудын оролцоог нэмэгдүүлэх, тэд хичээл, суралтад харилцан идэвхтэй оролцож, туршлага суулгах онцлогтой болох нь ажиглагдаж байна. Иймд бидэнд багшийн сурган хүмүүжүүлэх арга яавал сурагчийг идэвхжүүлэх нөлөөтэй байх вэ? гэдгийг тодруулах шаардлага тулгарч байна. Судлаач Ш.Ичинхорлоо өнөө үед сурагчийг амжилттай сургая гэвэл түүнийг сурах олон төрлийн үйл ажиллагаанд татан

оролцуулахаар багш хичээлээ бэлдэж зохион явуулах шаардлагатай болж байна. Энд багш ямар зүйлийг анхаарвал зохих вэ? гэвэл багш сурагчийн өмнөөс сурах үйлдлийг хийхгүй, үүний оронд суралцагч сурах үйлдлүүдийг өөрөө хийх “алтан” дүрмийг баримтлах явдал юм (2013, хууд. 20) гэжээ.

Бидний мэдэх уламжлалт сургалтын аргуудаас гадна идэвхтэй сургалтын олон төрлийн аргуудыг хичээл сургалтад хэрэглэж байна. Үүнээс орчин үед асуудалд суурилсан сургалт, сорилтод суурилсан сургалт, зориуд бүрдүүлсэн орчин дахь сургалт, туршилтад суурилсан сургалт, тоглох буюу симуляци хийх сургалт, зохиол/түүхэн явдалд суурилсан сургалт, тонгоруу сургалт, багаар хамтран ажиллах, багаар заах, эвлүүлгийн арга, онлайн, мобайл болон холимог сургалт, бие биедээ заах, загасан саван дахь ангийн хэлэлцүүлэг, бод-хосло-хуваалц, дүрд тоглох, мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг, төсөлд суурилсан сургалт, кейсд суурилсан сургалт гэх мэт сургалтын аргуудыг өргөн хэрэглэж байна (CDIO, 2017).

Багш нар хичээлийн хөтөлбөрийн суралцахуйн үр дүнд тодорхойлсон мэдлэг, чадвар, хандлагыг суралцагчдад эзэмшүүлэхэд багшлахуй ба суралцахуйн ямар аргыг хэрэглэвэл илүү үр дүнтэй байх вэ гэдгийг судалж, дээр дурдсан аргуудаас тохирох аргыг сонгон хэрэглэнэ. Мөн сонгож авсан сургалтын аргаа хэр үр дүнтэй болсныг хичээлийн дараа тооцож үнэлж, цаашид яаж хэрэглэвэл илүү үр дүнтэй болох талаар дүгнэж байх хэрэгтэй. Энэ талаар судлаач Ш.Ичинхорлоо “Сургалтын онол, арга зүй” номдоо багш нар сонгож авсан сурган хүмүүжүүлэх аливаа аргыг амжилттай, үр өгөөжтэй хэрэглэхийн тулд дараах нийтлэг шаардлагыг дагаж биелүүлнэ. Тухайлбал,

1. Сурган хүмүүжүүлэх аргын талаар мэргэжлийн ном, сэтгүүл зэргийг уншиж, бүтээлч багш нарын туршлагаас судлан байнга шинэ аргыг танин мэднэ,

2. Мэддэг олон арга дотроос тухайн хичээлийн сэдвийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд таарч тохирох аргуудыг оновчтой зөв сонгож авах, хэрвээ ийм арга байхгүй /олдохгүй/ бол шинэ арга зохион хэрэглэнэ,

3. Сонгож авсан эсвэл зохиосон аргуудыг тухайн хичээлд яаж хэрэглэхээ сайтар урьдчилан бэлтгэж боловсруулна,

4. Тухайн хичээлд ашигласан аргууд хэр үр дүнтэй болсныг хичээлийн дараа тооцож үнэлэх, цаашид яаж хэрэглэвэл илүү үр дүнтэй болох талаар дүгнэлт хийнэ. Эдгээр алхмыг дээрх дарааллаар багш байнга хийсэн тохиолдолд сурах арга үр дүнтэй байж болно. Харин дээрх алхмыг өгсөн дарааллаар тогтмол хийхгүй бол сургах арга үр дүнгүй болно хэмээн дурдсан байна (2018, хууд. 125).

2.СЭДВИЙН СУДЛАГДСАН БАЙДАЛ

Н.Түмэн-Өлзий (2018) Мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвийн багш нар суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлж буй өнөөгийн байдлыг тодорхойлох, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх гол хүчин зүйл, хүндрэл бэрхшээл, химийн хичээлээр суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд сургалтын идэвхтэй аргуудыг хэрэглэх боломж үр дүнгийн талаар судалгаа хийх шаардлага байна гэж үзсэн бөгөөд мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвийн химийн хичээлээр сургалтын идэвхтэй аргыг оновчтой сонгон хэрэглэснээр суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг тодорхой түвшинд хүргэх бүрэн боломжтой гэсэн таамаглалыг дэвшүүлсэн байна. Суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх онол, арга зүйг боловсруулсан судлаачид болох М.Липпан, Мередит, Стелле нарын бүтээл, Оросын философич Н.С. Юлинагийн “Хүүхдэд зориулсан философи” ном, Ж.Жадамба, Ч.Пүрэвдорж, О.Мягмар, Б.Цэрэнжав нарын боловсрол судлаачдын зохиол бүтээлийг онолын гол эх сурвалж болгон үзсэн. Мөн суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд нөлөөлөх сургалтын идэвхтэй аргуудыг хэрэглэн туршилт хичээл явуулж, ажиглалт, туршилт, асуулга, ярилцлага, чанарын судалгаа зэрэг аргуудыг хэрэглэсэн байна. Химийн хичээлээр сургалтын идэвхтэй аргуудыг хэрэглэх замаар суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх бүрэн боломжтой гэдгийг туршилт судалгаагаар баталсан.

Б.Мядагмаа (2012) “Идэвхтэй сургалтын зарим аргуудыг сурган хүмүүжүүлэх зүй хичээлийн явцад туршиж судалсан нь” бүтээлд сургалтын идэвхтэй аргыг сургуулийн сургалтын явцад туршин судалж, цаашдаа өдөр тутмын үйл ажиллагаандаа хэрэглэх хэрэгцээ тулгарч байгаа учраас энэхүү сэдвийг сонгон судалсан бөгөөд дээд сургалтын хичээл нь лекц, семинар, лаборатори хэлбэрээр явагддаг бөгөөд уламжлалт аргуудыг ихэвчлэн хэрэглэдэг байна гэсэн таамаглал

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

дэвшүүлсэн. Судалгааны ажилдаа асуулгын арга, баримт бичигт анализ хийх, ажиглалтын арга, харьцуулан жиших аргуудыг хэрэглэсэн. Дээд сургуулийн оюутнуудад идэвхтэй сургалтын аргуудаас сонгон авч сургалтыг зохион байгуулах нь боломжтой бөгөөд хичээл илүү үр дүнтэй, ач холбогдолтой болж байсан нь туршилт судалгаагаар батлагдсан байна.

Б.Тамир (2016) “Сургалтын идэвхтэй аргыг хэрэглэж буй байдалд хийсэн судалгаа /ӨМБИБ, МУБИС-ийн жишээн дээр/” бүтээлд орчин үеийн багш болохоор суралцаж буй оюутны хэрэгцээ шаардлагыг хангасан сургалт явуулах нь өнөөгийн дээд боловсролд чухал болоод байгаа тул энэхүү судалгаагаар МУБИС, ӨМӨЗО-ны Хөх хотын багшийн их сургуулийн багш нарын сургалтдаа орчин үеийн сургалтын идэвхтэй арга хэрэглэж байгаа талаар судалж ижил төстэй ялгаатай зүйлийг тогтоохыг зорьж, сургалтын арга зүйдээ шинэчлэлт хийхэд ямар нэгэн бэрхшээл байдаг байж магадгүй гэсэн таамаглал дэвшүүлсэн байна. МУБИС-ийн багш нар хичээлдээ олон төрлийн сургалтын идэвхтэй аргуудыг хэрэглэдэг байхад ӨМБИС-ийн багш нар харьцангуй бага хэрэглэдэг нь судалгаагаар тогтоогдсон байна.

Mikael Cronhjort Lars Filipsson, Weurlander (2013) “Харилцан бие биедээ заах арга сургалтын чанарт нөлөөлөх нь” Оюутны өмнөх мэдлэгийг сорилт тестээр авч, хичээлийн дараах мэдлэгийг бичгэн шалгалт хэлбэрээр авсан. Оюутнууд харилцан бие биедээ заах рга зүйд PI аргыг ашигласан. Оюутнууд PI аргаар хичээллэхэд илүү идэвхтэй, биечлэн оролцох оролцоо маш их нэмэгдсэн гэсэн үр дүн гарсан.

Peter J. Gray (2015) “Төсөлд суурилсан сургалтын рубрик үнэлгээ” бүтээлд судалгааныхаа ажлын хүрээнд оюутнуудын сургалтын үр дүнг үнэлэхэд тулгардаг бэрхшээлийг илрүүлэх, хөгжүүлэх боломжийг эрэлхийлсэн байна. Үнэлгээнд шалгуур хүснэгтийн систем (рубрик) ашигласан бөгөөд сургалтын үр дүн, сургах, суралцах үйл ажиллагаа, сургалтын үнэлгээ гэсэн 3 аргаар зохион байгуулсан байна. Оюутнууд асуудлуудыг тайлбарлах, нотлох, үзэл бодлоо илэрхийлэх, дүгнэлт гаргаж сурахад нь анхаарсан бөгөөд оюутнуудыг зорилгодоо хүрэхэд нь уулзалтуудыг товлож онолын мэдлэг, туршлага хуримтлуулахад нь туслалцаа үзүүлэхийг илрүүлэх байжээ.

M.Knutson Wedel, A.Boldizar (2014) “Төсөлд суурилсан сургалтанд багаар ажиллах идэвхтэй сургалтыг бий болгох нь” бүтээлд хичээл дээр багаар ажиллах бүтээгдэхүүн бий болгох, үнэлгээний нийтлэг аргачлалыг тайлбарлах, тохирсон арга хэрэгслийг сонгох, холбогдох ном зохиол ашиглах зэрэг системчилсэн сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд чиглэсэн байна. Хичээлдээ АСС аргыг ашигласан бөгөөд энэхүү арга нь бодит кэйсүүд дээр тулгарсан асуудлууд дээр ажиллах, мэдлэгээ сайжруулах, шийдвэр гаргахын тулд мэдээллийг идэвхтэй хайх чадварыг хөгжүүлэхийг хэлдэг. Оюутнууд нарийвчилсан мэдээлэлтэй болж, асуудал шийдвэрлэх тал дээр их туршлагажиж хичээлд оролцох идэвх илүү болж хариуцлагатай, багаар ажиллах чадваруудыг сайн эзэмшсэн гэсэн дүгнэлт гарсан байна.

Maggi Savin-Baden and Kay Wilkie (2004) Асуудалд суурилсан сургалтын хүнд сорилт бүтээлд судалгааны ажлын гол зорилго нь багаар ажиллах чадвар ба асуудалд суурилсан сургалтын хамтын ажиллагааны бүлгүүдийн манлайлах үр чадварыг хөгжүүлэх талаар болон илүү сорилттой судалгаа хийхийг зорьсон. Судалгаанд чанарын кейс судалгааны аргыг ашигласан бөгөөд оюутнуудыг нэг семестрийн туршид хоёр бүлэгт хувааж, олон тооны өгөгдлийг ашигласан ажиглалт, оюутны улирлын эхлэл ба төгсгөлийн болон үе тэнгийнхний үнэлгээ, фокус бүлэг, оюутны оролцогчидтой хийсэн ярилцлага, судлаачийн тэмдэглэл. Оюутнуудаас өөрсдийгөө болон бие биенээ хамтарсан манлайллын талаар үнэлэхийг хүссэн үнэлгээг явуулсан. Уламжлалт сургалтын арга барилаас асуудалд суурилсан хэлбэрт шилжсэний үр дүнд дүрийн ойлголтын өөрчлөлт, эрх мэдэл, хяналтын мөн чанарын талаархи хэтийн төлөв өөрчлөгдсөн, сахилгын мэдлэгийн мөн чанарын талаарх үзэл бодлын өөрчлөлт гарсан гэсэн гурван өөр хандлага бий бий болсон гэсэн дүгнэлт гарсан байна. Оюутнуудад хамт суралцах багаа бүрдүүлж асуудлыг шийдвэрлэн тухайн сэдвийн талаар мэдлэг олж авахаас гадна манлайлах чадвараа хөгжүүлдэг гэсэн дүгнэлт гарсан байна.

Elaine H.J. Yewa, Karen Goh (2016) “Асуудалд суурилсан сургалт: түүний үйл явц ба суралцахад үзүүлэх нөлөөллийн тойм” асуудалд суурилсан сургалтын үйл

явц, үр нөлөө болон суралцагчдын суралцахуйд хэрхэн нөлөөлж буй талаар судалсан. Асуудалд суурилсан сургалтын арга нь сурагчдын суралцахуйд хэрхэн нөлөөлж байгааг судалсан бөгөөд эмпирик судалгааг хийсэн байна. Судалгаагаар “Асуудалд суурилсан сургалт”-ын арга нь сургах, суралцах үр дүнтэй арга бөгөөд оюутнуудад асуудлыг задлан шинжилж, бие даан суралцах, тайлагнах чадвар олгож байгааг нотолсон.

G.E.Veselov, A.P.Pljonkin, A.Y.Fedotova (2019) “Төсөлд суурилсан сургалт нь боловсролын үр дүнтэй арга болох нь” төсөлд суурилсан үйл ажиллагааг сургалтын үйл явцад нэгтгэн боловсролын загварыг шинэчлэх, төсөлд суурилсан сургалтыг хэрэгжүүлж тодорхой үр дүнд хүрэхийг мөн төсөлд суурилсан сургалтыг сургалтад нэвтрүүлэх, удирдах орчин үеийн үр дүнтэй загварыг гаргаж, сонгодог боловсролын үйл явцтай гүнзгий нэгтгэхийг зорьсон. Оюутнууд багаар ажиллах практик ур чадвар эзэмшихэд урьдчилан өгсөн даалгавраа биечлэн биелүүлэх нь чухал бөгөөд бодит төсөл дээр ажиллах, тэдэнд урам зориг бий болгох нь маш чухал юм. Төсөлд суурилсан удирдлагын тогтолцоо нь амжилттай суралцаж буй оюутнуудад төслөө дуусгаад цааш ахих, төслөө зохих ёсоор хөгжүүлэхийн тулд янз бүрийн хурдасгах хөтөлбөр, бизнест оролцдог. Энэ арга нь төгсөх ангийн оюутнуудын бизнес эрхлэлтийн хувийг нэмэгдүүлэхэд нөлөөлсөн нь дүн шинжилгээнээс харагдсан.

Eric F. Eshun, Patrick Osei-Pokus (2013) “Зориулагдсан орчинд суурилсан сургалтад рубрик ашиглан оюутнуудын хэтийн төлөвийг төлөвлөх нь” гэсэн энэхүү судалгаа нь график дизайнд үнэлгээний шалгуур, rubric ашиглах талаар оюутнуудын хэтийн төлөвийг судалсан. Зориулагдсан орчинд суурилсан сургалтын үйл ажиллагаанд оюутнуудын оролцоо, оролцоог нэмэгдүүлэхийн тулд рубрикийн үнэлгээний хүснэгтийг ашиглах талаар асуулгын аргыг ашиглан оюутнуудын санал бодлыг сонсож судалгаа авсан. Оюутнууд бие биеэ үнэлэх үйл явцад rubric ашиглахыг дэмжиж байсан. Судалгаанд оролцсон оюутнуудын 86% нь үнэлгээний шалгуур нь суралцахад нь тусалсан гэдэгтэй санал нийлж байсан ба судалгаанд оролцогчдын 89% нь үнэлгээг ашиглахыг зөвшөөрсөн байна. Rubric нь тэднийг нийгэмтэй харилцах боломжийг олгосон бөгөөд rubric-

д чиглэсэн сургалтын үйл ажиллагаанууд нь студид суралцах туршлагад эерэг нөлөө үзүүлж болно гэсэн үр дүн гарсан байна.

Angela Strelchonok (2018) “Бизнесийн англи хэлний хичээлийг кейс суурилсан аргаар үнэлсэн байдлын хэрэгжилт” сэдвийн хүрээнд бизнесийн англи хэлний хичээлд кейс суралцсан аргыг хэрэгжүүлсний үр дүнг үнэлэх зорилгоор хийсэн судалгаа юм. Судалгааны гол зорилго нь бизнесийн англи хэл мэргэжлээр суралцаж буй оюутнуудыг кейс суралцсан аргыг хэрэглэсэн болон хэрэглээгүй гэсэн 2 бүлэгт хуваан хичээлийн нэг улирлын туршид харьцуулан судалж туршилт хийсэн. Статистикийн ANOVA аргачлалыг ашиглан өгөгдөлд дүн шинжилгээ хийсэн бөгөөд үр дүн нь бизнесийн англи хэлний хичээлд кейс суралцсан аргыг хэрэгжүүлэх нь давуу талтай гэсэн таамаглалыг баталж чадсан.

Alice Y. Kolb, David A. Kolb (2019) “Сургалтын хэв маяг ба сургалтын орон зай: Дээд боловсролын туршилтад суурилсан сургалтыг сайжруулах нь” сэдвийн хүрээнд туршилтад суурилсан сургалтыг сайжруулах зарчмуудыг танилцуулж, сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, оюутны хөгжил, багш нарын хөгжил зэргийг хэрхэн ашиглахыг санал болгосон. Сургалтын орон зайн тогтолцоог институцийн хөгжлийн гурван жишээн дээр харуулсан байна. Оюутны сургалтын хэв маяг, оюутнуудын сургалтын орон зайн ижил төстэй хуваарилалт нь оюутнуудын туршлага хуримтлуулсан сургалтын орон зайд их сургуулийн судалгааны зорилго, соёлын байгууллагын тогтолцооны нөлөөг харуулсан байна.

3.АРГА ЗҮЙ

Судалгааны объект

Дотоод хэргийн их сургуулийн багш, сонсогч, суралцагчид идэвхтэй сургалтын арга зүйг хэрэглэж буй байдал, үр дүн

Судалгааны хамрах хүрээ

Түүврийн хэмжээ

Түүврийн хэмжээг дараах томьёоллын дагуу тооцов. Үүнд:

$$n = \frac{z^2 \times p_0 \times (1-p_0)}{e^2} \times deff \quad (1)$$

z - хүсэж буй ач холбогдлын түвшинг тодорхойлсон статистик утга,

p₀ - түлхүүр үзүүлэлтийн тооцоо

(хувийн жин),

e - алдааны хязгаар,

deff - кластерийн нөлөөг тооцдог утга

буюу практикт 1.5 гэж үздэг.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Нийт хуримтлуулсан мэдээлэлд үндэслэн түүврийн найдвартай байдлыг 95 хувийн итгэх магадлалтай байхаар үр дүнг шалгахад алдааны хязгаар ± 4.85 хувиар бодоход хамгийн багадаа 90 багш, 250 сонсончоос судалгаа авахаар гарсан бөгөөд бид судалгааг Дотоод хэргийн их сургуулийн 92 багш, I-V курсын 286 сонсогч, суралцагчаас авсан бөгөөд санамсаргүй түүврийн аргыг ашигласан. Мөн surveysystem-ийг ашиглаж судалгааныхаа түүврийг бататган гаргасан. Энэ нь судалгааны үр дүнд итгэх боломжтой гэдгийг харуулж байна. Судалгааны өгөгдлийг IBM SPSS Statistics 23.0 программд оруулж, холбогдох шинжилгээнүүдийг хийсэн.

4. СУДАЛГАА ШИНЖИЛГЭЭ

Дотоод хэргийн их сургуулийн 92 багш, I-V курсын 286 сонсогч, суралцагчаас авсан бөгөөд санамсаргүй түүврийн аргыг ашигласан. Мөн surveysystem-ийг ашиглаж судалгааныхаа түүврийг бататган гаргасан. Энэ нь судалгааны үр дүнд итгэх боломжтой гэдгийг харуулж байна. Судалгааны өгөгдлийг IBM SPSS Statistics 23.0 программд оруулж, холбогдох шинжилгээнүүдийг хийсэн.

Дотоод хэргийн их сургуулийн сургалтад багш нар идэвхтэй сургалтын арга зүй хэрэглэж буй байдлын судалгаа

Багш нар идэвхтэй сургалтын аргуудыг хэрэглэж байгаа эсэхийг судлах зорилгоор 92 багшаас асуулгын аргаар судалгаа авч, 5 багшийн хичээлд сууж ажиглалт хийж, 5 багштай ярилцлага хийсэн. Судалгааг Google form-д суурилсан

цахим асуулгаар авч, IBM SPSS Statistics 23.0 програмд оруулж, дахин холбогдох шинжилгээнүүдийг хийж, судалгааны үр дүнг үнэлж, дүгнэн судалгааны ажилд зориулан мэдээллийг хүснэгт, зургаар бэлтгэсэн.

Судалгаанд оролцсон багш нарын 46.7 хувь нь эрэгтэй, 53.3 хувь нь эмэгтэй байсан ба бүрэлдэхүүн сургууль тус бүрээр авч үзэхэд 30.4 хувийг Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш, 19.6 хувийг Цагдаагийн сургууль, 10.9 хувийг Гадаад хэлний институт, Удирдлагын академи, Хилийн албаны сургуулийн багш нар, 6.5 хувийг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургууль, Онцгой байдлын сугуулийн багш нар, 4.3 хувийг Шинжлэн магадлахуйн институтын багш нар тус тус эзэлж байв. Харин ажилласан жилийн хувьд, 1-5 жил ажилласан багш нар 29.3 хувийг, 5-10 жил ажилласан багш нар 17.4 хувийг, 10-15 жил ажилласан багш нар 19.6 хувийг, 15-20 жил ажилласан багш нар 16.3 хувийг, 20 ба түүнээс дээш жил ажилласан багш нар 17.4 хувийг эзэлж байна. Үүнээс залуу багш нар дийлэнх хувийг эзэлж байгаа нь харагдаж байна. Харин бусад бүлгүүдийн хувьд эзлэх хувь нь жигдхэн байна. Албан тушаалын зэрэглэлээр авч үзэхэд, 71.8 хувь нь багш, ахлах багш, 17.4 хувь нь дэд профессор, 10.9 хувь нь профессор, боловсролыг зэргийн хувьд, 76.1 хувь нь магистр, 23.9 хувь нь доктор зэрэгтэй байсан ба судалгаанд оролцсон багш нарын 60.9 хувь нь идэвхтэй сургалтын арга зүйн сургалтад хамрагдсан байв.

Хүснэгт 1. Идэвхтэй сургалтын аргуудыг хэрэглэж буй багш нарын эзлэх хувийг ажилласан жилээр нь ангилсан байдал

Сургалтын аргууд	Ажилласан жил				
	1-5	5-10	10-15	15-20	20 ба түүнээс дээш
Кейсд суурилсан сургалт	85.2%	68.8%	83.3%	66.7%	43.8%
Асуудалд суурилсан сургалт	66.7%	68.8%	77.8%	73.3%	87.5%
Сорилтод суурилсан сургалт	14.8%	18.8%	44.4%	26.7%	6.3%
Төсөлд суурилсан сургалт	3.7%	5%	0.0%	0.0%	0.0%
Зориуд бүрдүүлсэн орчин дахь сургалт	18.5%	6.3%	33.3%	20.0%	0.0%
Туршилтад суурилсан сургалт	11.1%	25.0%	33.3%	13.3%	6.3%
Тоглох ба симуляци хийх сургалт	48.1%	43.8%	44.4%	40.0%	37.5%
Зохиол/түүхэн явдалд суурилсан сургалт	14.8%	31.3%	55.6%	20.0%	18.8%

Тонгоруу сургалт	33.3%	43.8%	61.1%	60.0%	6.3%
Багаар хамтран ажиллах	70.4%	81.3%	83.3%	80.0%	87.5%
Багаар заах	22.2%	18.8%	16.7%	20.0%	18.8%
Эвлүүлгийн арга	11.1%	25.0%	33.3%	40.0%	0.0%
Онлайн, мобайл, холимог сургалт	14.8%	12.5%	38.9%	6.7%	18.8%
Бие биедээ заах	25.9%	43.8%	38.9%	40.0%	18.8%
Загасан саван дахь ангийн хэлэлцүүлэг	3.3%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Бодох- хослох - хуваалцах	14.8%	25.0%	50.0%	33.3%	0.0%
Дүрд тоглох	33.3%	68.8%	55.6%	26.7%	31.3%
Мэтгэлцээн-Хэлэлцүүлэг	40.7%	62.5%	77.8%	46.7%	50.0%

Судалгаанд оролцсон багш нар ажилласан жилээс үл шалтгаалан кейсд суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах, мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг хийх сургалтын аргыг давамгайлж хэрэглэж байна. Үүнээс

харахад багш нарын ихэнх нь практик байгууллагад ажиллаж байсан учраас ажлын туршлага, тулгарсан асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх талаар үлгэрлэх зарчмаар сургалтын үйл ажиллагааг зохион байгуулж байгаа нь ажиглагдаж байна.

Хүснэгт 2. Идэвхтэй сургалтын аргуудыг хэрэглэж буй багш нарын эзлэх хувийг албан тушаалын зэрэглэл болон боловсролын зэргээр нь ангилсан байдал

Сургалтын аргууд	Албан тушаалын зэрэглэл				Боловсролын зэрэг	
	Багш	Ахлах багш	Дэд профессор	Профессор	Магистр	Доктор
Кейсд суурилсан сургалт	84.8%	60.6%	62.5%	80.0%	68.6%	81.8%
Асуудалд суурилсан сургалт	72.7%	66.7%	81.3%	90.0%	70.0%	86.4%
Сорилтод суурилсан сургалт	24.2%	18.2%	31.3%	10.0%	22.9%	18.2%
Төсөлд суурилсан сургалт	4.0%	2.0%	0.0%	2.7%	4.2%	4.5%
Зориулагдсан орчинд суурилсан сургалт	24.2%	18.2%	0.0%	10.0%	21.4%	0.0%
Туршилтад суурилсан сургалт	24.2%	15.2%	6.3%	20.0%	22.9%	0.0%
Тоглох ба симуляци хийх сургалт	45.5%	42.4%	50.0%	30.0%	50.0%	22.7%
Зохиол/түүхэн явдалд суурилсан сургалт	30.3%	24.2%	18.8%	40.0%	27.1%	27.3%
Тонгоруу сургалт	42.4%	45.5%	31.3%	30.0%	41.4%	36.4%
Багаар хамтран ажиллах	66.7%	75.8%	81.3%	90.0%	75.7%	81.8%
Багаар заах	18.2%	27.3%	12.5%	10.0%	18.6%	22.7%
Эвлүүлгийн арга	27.3%	18.2%	25.0%	0.0%	24.3%	9.1%
Онлайн, мобайл, холимог сургалт	15.2%	12.1%	31.3%	30.0%	17.1%	22.7%
Бие биедээ заах	30.3%	24.2%	50.0%	40.0%	37.1%	18.2%
Загасан саван дахь ангийн хэлэлцүүлэг	2.2%	0.0%	0.0%	1.1%	2.2%	1.1%
Бодох-хослох-хуваалцах	27.3%	27.3%	12.5%	20.0%	25.7%	18.2%

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

Дүрд тоглох	39.4%	42.4%	50.0%	40.0%	42.9%	40.9%
Мэтгэлцээн-Хэлэлцүүлэг	51.5%	48.5%	62.5%	70.0%	51.4%	63.6%

Судалгаанд оролцсон багш нар албан тушаалын зэрэглэлээс үл шалтгаалан кейсд суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах, мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг хийх сургалтын аргыг давамгай хэрэглэж байна. Мөн Доктор зэрэгтэй багш нарын 86.4 хувь нь асуудалд суурилсан сургалт, 81.8 хувь нь кейсд суурилсан сургалт болон багаар хамтран ажиллах, магистр зэрэгтэй багш нарын 75.7% нь багаар хамтран ажиллах, 70 хувь нь асуудалд суурилсан сургалт, 68.6 хувь нь кейсд суурилсан сургалтын аргыг давамгай хэрэглэж байна.

Багш нар хичээл сургалтдаа идэвхтэй сургалтын аргуудыг ямар шалгуураар сонгон хэрэглэдэг болон багш, сонсогчдоос асуулгын аргаар авсан судалгаагаар идэвхтэй сургалтын цөөн тооны арга /кейсд суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах, мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг хийх/-ыг давамгай хэрэглэж бусад аргыг төдийлөн хэрэглэхгүй байгаа шалтгааныг тодруулах зорилгоор ажиглалтын болон ярилцлагын хуудас боловсруулан (Ичинхорлоо, 2019) Цагдаагийн сургууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургууль, Онцгой байдлын сургууль, Шинжлэн магадлахуйн институтийн багш нараас тус бүр 1, 1 багш, нийт 5 багшийг сонгон авч ажиглалт болон ярилцлага хийсэн.

Суралцагч төвтэй идэвхтэй сургалтын аргыг нэвтрүүлэх боловсролын шинэ хандлагын хүрээнд Дотоод хэргийн их сургуулийн багш нар хичээл, сургалтдаа идэвхтэй сургалтын аргуудыг сонгон хэрэглэж байгаа нь ажиглалтын болон ярилцлагын үр дүнгээс харагдаж байсан. Багш нарын бэлтгэн гаргаж буй төгсөгчид нь эх орныхоо өнцөг булан бүрт ажиллаж, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, улсын хил хамгаалах, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шинжлэн магадлах, гамшигтай тэмцэх, авран хамгаалах ажиллагааг хэрэгжүүлэх зэрэг үрэг гүйцэтгэх учраас дээр ажиллагааг зохион байгуулах явцад үүсч болох эрсдэл, асуудлыг шийдвэрлэх мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг

эзэмшүүлэхийн тулд “Кейсд суурилсан сургалт”, “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг” зэрэг сургалтын аргуудыг давамгай хэрэглэж байгаа нь харагдаж байна. Мөн багш нар тухайн хичээлийн суралцахуйн үр дүнг сонсогч, суралцагчдад эзэмшүүлэхдээ асуудалд суурилсан сургалт, кейсд суурилсан сургалт, туршилтад суурилсан сургалтын аргуудыг багаар хамтран ажиллах, мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг хийх аргуудтай хослуулан хэрэглэж байсан. Зарим багш нар уламжлалт аргуудыг ашиглахаас гадна идэвхтэй сургалтын аргуудыг тухайн хичээлийнхээ сэдэвт нийцүүлэн ашиглаж байгаа нь харагдаж байна /төсөлд суурилсан сургалт, загасан саван дахь ангийн хэлэлцүүлэг/. Мөн асуулгын аргаар авсан судалгааны үр дүн үнэн бодитой болох нь үүгээр нотлогдож байна.

Дотоод хэргийн их сургуулийн сонсогч, суралцагчдаас авсан судалгаа

Багш нар хичээл сургалтдаа идэвхтэй сургалтын аргуудыг хэрэглэж байгаа эсэхийг судлах зорилгоор 286 сонсогчоос асуулгын аргаар судалгаа авсан. Судалгааг Google form-д суурилсан цахим асуулгаар авч, IBM SPSS Statistics 23.0 програмд оруулж, дахин холбогдох шинжилгээнүүдийг хийж, судалгааны үр дүнг үнэлж, дүгнэн судалгааны ажилд зориулан мэдээллийг хүснэгт, зургаар бэлтгэсэн.

Судалгаанд оролцсон сонсогч, суралцагчдын 64.8 хувь нь эрэгтэй, 35.2 хувь нь эмэгтэй байсан ба бүрэлдэхүүн сургууль тус бүрээр авч үзэхэд 42.2 хувийг Цагдаагийн сургууль, 25.1 хувийг Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургууль, 11.1 хувийг Хилийн албаны сургууль, 10.5 хувийг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургууль, 9.1 хувийг Онцгой байдлын сургууль, 2.1 хувийг Шинжлэн магадлахуйн институтийн сонсогч, суралцагч эзэлж байна. Суралцаж буй дамжааны хувьд 38.7 хувийг 3 дугаар дамжаа, 26.1 хувийг 4 дүгээр дамжаа, 17.4 хувийг 2 дугаар дамжаа, 15.7 хувийг 1 дүгээр дамжаа, 2.1 хувийг 5 дугаар дамжааны сонсогчид эзэлж байна.

Хүснэгт 3. Багш, сонсогч, суралцагчид сургах болон сурах үйл ажиллагаандаа идэвхтэй сургалтын аргыг хэрэглэж буй байдал

Сургалтын аргууд	Багш нар	Сонсогч, суралцагч /багш нар идэвхтэй сургалтын аргыг хэрэглэдэг талаар/
Кейсд суурилсан сургалт	71.7%	79.9%
Асуудалд суурилсан сургалт	73.9%	79.1%
Сорилтод суурилсан сургалт	21.7%	35.9%
Төсөлд суурилсан сургалт	8.7%	13.3%
Зориуд бүрдүүлсэн орчин дахь сургалт	16.3%	23.8%
Туршилтад суурилсан сургалт	17.4%	18.9%
Тоглох ба симуляци хийх сургалт	43.5%	55.4%
Зохиол/түүхэн явдалд суурилсан сургалт	27.2%	27.2%
Тонгоруу сургалт	40.2%	53.8%
Багаар хамтран ажиллах	75.0%	88.8%
Багаар заах	19.6%	18.2%
Эвлүүлгийн арга	20.7%	26.3%
Онлайн, мобайл, холимог сургалт	18.5%	22.0%
Бие биедээ заах	32.6%	35.0%
Загасан саван дахь ангийн хэлэлцүүлэг	3.3%	5.1%
Бодох- хослох - хуваалцах	23.9%	24.6%
Дүрд тоглох	42.4%	44.8%
Мэтгэлцээн-Хэлэлцүүлэг	54.3%	52.8%

Дээрх судалгаанаас багш нар хичээл, сургалтдаа “Кейсд суурилсан сургалт”, “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Мэтгэлцээн-Хэлэлцүүлэг” хийх сургалтын аргуудыг давамгайлж хэрэглэж байгаа нь харагдаж байна. Их сургууль нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, улсын хил хамгаалах, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шинжлэн магадлах, гамшигтай тэмцэх, авран хамгаалах ажиллагааг хэрэгжүүлэх

боловсон хүчин буюу үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэгтэй байгууллагууд болох цагдаа, хил хамгаалах, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шүүх шинжилгээ, онцгой байдлын албаны хүний нөөцийг бэлдэх, давтан сургах дагнасан чиг үүрэгтэй байгууллага учраас багш нар сонсогч, суралцагчдын эзэмшиж буй мэргэжлийн онцлог, үйл ажиллагаатай уялдуулж дээрх идэвхтэй сургалтын аргуудыг давамгайлж хэрэглэж байгаа нь харагдаж байна.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ
ХАМГААЛАХ
МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

Хүснэгт 4. Багш, сонсогч, суралцагчид сургах болон сурах үйл ажиллагаандаа идэвхтэй сургалтын аргыг хэрэглэж буй байдлыг бүрэлдэхүүн сургуулиар нь ангилсан байдал

МОНГОЛЫН
ХАМГААМХ
ХАМГААМХ
ХАМГААМХ

Сургалтын аргууд	Шинжлэн магадлахуйн институтийн сонсогчид	ШША-ны сургуулийн багш нар	ШША-ны сургуулийн сонсогчид	Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нар	Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн суралцагчид	Гадаад хэлний институтийн багш нар	Удирдлагын академийн багш нар
Кейсд суурилсан сургалт	83.3%	83.3%	93.3%	67.9%	76.4%	40.0%	70.0%
Асуудалд суурилсан сургалт	26.7%	66.7%	73.3%	82.1%	73.6%	100.0%	90.0%
Сорилтод суурилсан сургалт	0.0%	33.3%	36.7%	17.9%	18.3%	60.0%	10.0%
Төсөлд суурилсан сургалт	0.0%	5%	6.3%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Зориуд бүрдүүлсэн орчин дахь сургалт	66.7%	16.7%	13.3%	7.1%	15.8%	10.0%	0.0%
Туршилтад суурилсан сургалт	100.0%	0.0%	0.0%	14.3%	18.9%	0.0%	10.0%
Тоглох ба симуляци хийх сургалт	0.0%	50.0%	56.7%	28.6%	38.3%	70.0%	20.0%
Зохиол/түүхэн явдалд суурилсан сургалт	33.3%	50.0%	50.0%	21.4%	25.6%	10.0%	10.0%
Тонгоруу сургалт	65.0%	33.3%	36.7%	50.0%	62.5%	60.0%	10.0%
Багаар хамтран ажиллах	100.0%	100.0%	85.0%	75.0%	93.1%	80.0%	90.0%
Багаар заах	23.3%	0.0%	0.0%	28.6%	28.9%	30.0%	0.0%
Эвлүүлгийн арга	0.0%	33.3%	30.0%	35.7%	39.2%	30.0%	0.0%
Онлайн, мобайл, холимог сургалт	56.7%	33.3%	30.0%	10.7%	18.6%	20.0%	20.0%
Бие биедээ заах	50.0%	33.3%	33.3%	28.6%	23.3%	30.0%	30.0%
Загасан саван дахь ангийн хэлэлцүүлэг	0.0%	3.3%	5.1%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Бодох- хослох - хуваалцах	53.3%	16.7%	10.0%	28.6%	23.6%	20.0%	10.0%
Дүрд тоглох	33.3%	50.0%	53.3%	25.0%	21.1%	60.0%	40.0%
Мэтгэлцээн - Хэлэлцүүлэг	33.3%	83.3%	73.3%	53.6%	66.4%	40.0%	70.0%

Хүснэгт 5. Багш, сонсогч, суралцагчид сургах болон сурах үйл ажиллагаандаа идэвхтэй сургалтын аргыг хэрэглэж буй байдлыг бүрэлдэхүүн сургуулиар нь ангилсан байдал /үргэлждэд/

Сургалтын аргууд	Онцгой байдлын сургуулийн багш нар	Онцгой байдлын сургуулийн сонсогчид	Хилийн албаны сургуулийн багш нар	Хилийн албаны сургуулийн сонсогчид	Цагдаагийн сургуулийн багш нар	Цагдаагийн сургуулийн сонсогчид	Шинжлэн магадлахуйн институтын багш нар
Кейсд суурилсан сургалт	66.7%	73.1%	80.0%	79.4%	88.9%	85.1%	75.0%
Асуудалд суурилсан сургалт	50.0%	63.1%	40.0%	44.4%	77.8%	79.3%	25.0%
Сорилтод суурилсан сургалт	16.7%	13.1%	10.0%	12.5%	22.2%	27.8%	0.0%
Төсөлд суурилсан сургалт	3.7%	7%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Зориуд бүрдүүлсэн орчин дахь сургалт	0.0%	0.0%	50.0%	61.9%	16.7%	16.1%	75.0%
Туршилтад суурилсан сургалт	0.0%	0.0%	30.0%	39.4%	22.2%	26.1%	100.0%
Тоглох ба симуляци хийх сургалт	66.7%	61.5%	80.0%	73.1%	44.4%	52.1%	0.0%
Зохиол/түүхэн явдалд суурилсан сургалт	33.3%	36.9%	40.0%	45.0%	38.9%	31.1%	25.0%
Тонгоруу сургалт	33.3%	35.4%	30.0%	38.8%	33.3%	32.8%	75.0%
Багаар хамтран ажиллах	66.7%	74.6%	70.0%	87.5%	72.2%	89.3%	100.0%
Багаар заах	33.3%	36.9%	20.0%	21.3%	11.1%	18.5%	25.0%
Эвлүүлгийн арга	16.7%	14.6%	10.0%	18.8%	11.1%	13.6%	0.0%
Онлайн, мобайл, холимог сургалт	16.7%	13.1%	20.0%	25.0%	16.7%	14.5%	50.0%
Бие биедээ заах	33.3%	34.6%	40.0%	27.5%	33.3%	36.0%	50.0%
Загасан саван дахь ангийн хэлэлцүүлэг	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Бодох- хослох - хуваалцах	16.7%	15.4%	30.0%	38.1%	22.2%	25.2%	50.0%
Дүрд тоглох	50.0%	61.5%	60.0%	61.3%	50.0%	53.6%	25.0%
Мэтгэлцээн - Хэлэлцүүлэг	50.0%	66.9%	50.0%	55.0%	55.6%	53.6%	25.0%

Дээрх судалгаанаас бүрэлдэхүүн сургуулийн багш, сонсогч, суралцагчид кейсд суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах, мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг, дүрд тоглох зэрэг идэвхтэй сургалтын аргуудыг давамгайлж хэрэглэж байна. Үүнээс нь багш нар тухайн хичээлийн зорилго, агуулга, бүрэлдэхүүн сургууль болон захиалагч байгууллагын мэргэжлийн онцлог, үйл ажиллагаатай уялдуулж идэвхтэй сургалтын аргыг сонгон хэрэглэж байгаа нь харагдаж байна. Тухайлбал, Онцгой байдлын сургуулийн багш, сонсогчид кейсд

суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, тоглох буюу симуляци хийх сургалт, багаар хамтран ажиллах сургалт, дүрд тоглох, мэтгэлцээн хэлэлцүүлгийн арга, Хилийн албаны сургуулийн багш, сонсогчид кейсд суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, зориулагдсан орчинд суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах сургалт, мэтгэлцээн-хэлэлцүүлгийн арга, Цагдаагийн сургуулийн багш, сонсогчид кейсд суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах, мэтгэлцээн-хэлэлцүүлгийн арга, Шинжлэн магадлахуйн

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠪᠣᠯᠣᠪᠣᠰᠣᠷᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

институтийн багш, сонсогчид кейсд суурилсан сургалт, туршиад суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах, Зориуд бүрдүүлсэн орчин дахь сургалт, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн багш, сонсогчид кейсд суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах, мэтгэлцээн-хэлэлцүүлгийн арга, Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш, суралцагчид кейсд суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах, мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг, Гадаад хэлний институтийн багш нар асуудалд суурилсан сургалт, тоглох ба симуляци хийх сургалт, сорилтод суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах, тонгоруу сургалт, дүрд тоглох, Удирдлагын академийн багш нар кейсд суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах, мэтгэлцээн хэлэлцүүлэг зэрэг болно.

Мөн сонсогч, суралцагчдаас багш нарын хэрэглэж буй идэвхтэй сургалтын аргуудаас аль нь илүү мэдлэг, ур чадвар, зөв хандлага төлөвшүүлж байгааг

тодруулахад, сонсогч, суралцагчдын ихэнх хувь нь кэйсд суурилсан сургалт, багаар хамтран ажиллах сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, бие биедээ заах, багаар заах зэрэг аргуудыг илүү их мэдлэг, ур чадвар, зөв хандлага төлөвшүүлж байна гэж үзсэн.

Дотоод хэргийн их сургуулийн багш нарын сургалтад идэвхтэй сургалтын арга зүй хэрэгжиж буй байдлын шинжилгээ

Асуулгын арга болон ажиглалтын аргаар хийсэн судалгаагаар Дотоод хэргийн их сургуулийн багш нар хичээл сургалтад “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Кейсд суурилсан сургалт”, “Тоглох буюу симуляци хийх сургалт”, “Зохиол/түүхэн явдалд суурилсан сургалт”, “Сорилтод суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Мэтгэлцээн-Хэлэлцүүлэг”, “Дүрд тоглох”, “Тонгоруу сургалт” зэрэг идэвхтэй сургалтын аргуудыг давамгайлж хэрэглэж байгаа нь тогтоогдсон бөгөөд эдгээр аргуудын хоорондын хамаарлыг ложит регрессийн аргаар үнэлж үзлээ. Үүнд:

Хүснэгт 6. Идэвхтэй сургалтын аргуудаас хэрэглэдэг байдалд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн нөлөөг үнэлэх ложит регрессийн үр дүн

№	Сургалтын аргууд	Асуудалд суурилсан сургалт	Кейсд суурилсан сургалт	Тоглох буюу симуляци хийх сургалт	Зохиол/түүхэн явдалд суурилсан сургалт	Сорилтод суурилсан сургалт	Багаар хамтран ажиллах	Мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг	Дүрд тоглох	Тонгоруу сургалт
1	Бүэлдэхүүн сургууль									
	ГХИ-ийн багш нар	0.000	2.641	0.101**	10.118*	0.088**	1.570	2.290*	0.356	0.116*
	ОБС-ийн багш нар	6.021	1.212	0.161	0.117*	0.931	1.890	1.006	0.281	2.523
	УА-ын багш нар	0.867	0.536	1.068	1.057	0.946	0.602	0.622	0.385	9.502*
	ХАС-ийн багш нар	12.48**	0.157	0.100**	0.085**	1.217	3.87*	0.977	0.105**	1.734
	ЦС-ийн багш нар	1.188	0.102*	0.497	0.124**	0.474	0.983	1.158	0.257*	1.753
	ШМИ-ийн багш нар	6.987	0.463		0.379		0.000	9.451*	1.440	0.555
	ШШГАС-ийн багш нар	3.888	0.467	0.492	0.131	0.350	2.755*	0.129*	0.343	0.886
2	Ажилласан жил									
	5-10	1.125	2.210	1.170	0.187*	0.853	1.038	0.230	0.148**	0.705
	10-15	0.854	0.771	0.880	0.068**	0.203*	2.332*	0.069***	0.312	0.312
	15-20	1.130	1.320	1.619	0.489	0.491	0.948	0.669	1.790	0.175*

		20 ба түүнээс дээш	0.407	11.847**	2.041	1.113	6.412	0.557	0.437	1.961	8.405*
3	Боловсролын зэрэг	Доктор	0.603	0.221	4.179**	0.441	1.092	2.239*	0.595	0.861	0.608
4	Албан тушаалын	Ахлах багш	1.757	2.767	0.864	0.899	1.405	0.811	1.069	0.637	0.843
		Дэд профессор	0.483	3.362	0.594	1.364	0.449	0.341	0.546	0.311	2.311
		Профессор	0.187	1.031	1.909	0.201	3.339	0.138	0.827	0.708	1.156
5	Мэргэжил	Багш мэргэжилтэй	0.306	0.640	1.835	0.077*	0.517	0.447	1.585	0.455	4.436*
6	Тогтмол		0.303	0.274*	1.489	66.179** *	10.88***	0.373	2.240	9.481***	1.263

***1%, **5%, *10% түвшинд ач холбогдолтой.

Хүснэгтэд ложит загварын боломжийн харьцааг харуулав.

Багш нар “Асуудалд суурилсан сургалт”-ын аргыг хэрэглэж буй байдал:

Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нартай харьцуулахад, хилийн албаны сургуулийн багш нар энэ аргыг 12.48 дахин илүү хэрэглэж байна. Түүнчлэн ажилласан жил, боловсролын зэрэг, албан тушаалын зэрэглэл, багш мэргэжилтэй эсэхээр нь харьцуулан үзэхэд ач холбогдол бүхий ялгаа харагдахгүй байна.

Багш нар “Кэйсд суурилсан сургалт”-ын аргыг хэрэглэж буй байдал:

Цагдаагийн сургуулийн багш нартай харьцуулахад эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нарын хувьд энэ аргыг 9.8 дахин илүү хэрэглэж байна. Бусад сургуулийн багш нарын хувьд эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нартай харьцуулахад ач холбогдол бүхий ялгаагүй байна. 20 буюу түүнээс дээш жил ажилласан багш нарын хувьд, 5 хүртэл жил ажилласан багш нартай харьцуулахад энэ аргыг 11.8 дахин илүү хэрэглэж байна. Харин бусад багш нарын хувьд 5 хүртэл жил ажилласан багш нартай харьцуулахад ач холбогдол бүхий ялгаагүй. Түүнчлэн боловсролын зэрэг, албан тушаалын зэрэглэл, багш мэргэжилтэй эсэхээр харьцуулж үзэхэд ач холбогдол бүхий ялгаагүй байна.

Багш нар “Тоглох ба симуляцийн сургалт”-ын аргыг хэрэглэж буй байдал: Энэ сургалтын аргыг Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нар

Хилийн Хилийн албаны сургуулийн багш нараас 10.0 дахин илүү, доктор зэрэгтэй багш нар магистр багш нараас 4.2 дахин илүү хэрэглэж байна.

Багш нар “Зохиол/түүхэн явдалд суурилсан сургалт”-ын аргыг хэрэглэж буй байдал:

Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нартай харьцуулахад, Гадаад хэлний институтын багш нар энэ аргыг 10.1 дахин, Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нар Хилийн албаны сургуулийн багш нараас 11.7 дахин, Цагдаагийн сургуулийн багш нараас 8.0 дахин, 5 хүртэл жил ажилласан багш нар 5-10 жил ажилласан багш нараас 5.3 дахин, 10-15 жил ажилласан багш нараас 14.7 дахин илүү хэрэглэж байна. Багш мэргэжилгүй багш нар багш мэргэжилтэй багш нараас 13 дахин илүү хэрэглэж байна.

Багш нар “Сорилтод суурилсан сургалт”-ын аргыг хэрэглэж буй байдал:

Гадаад хэлний институтын багш нарыг Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нартай харьцуулахад 11.3 дахин илүү хэрэглэж байна. 10-15 жил ажилласан багш нар 5 хүртэл жил ажилласан багш нараас 4.9 дахин илүү хэрэглэж байна.

Багш нар “Багаар хамтран ажиллах” сургалтын аргыг хэрэглэж буй байдал:

Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нартай харьцуулахад, тус аргыг Хилийн албаны сургуулийн багш нар 3.87 дахин илүү, ШШГА-ны сургуулийн багш

МОНГОЛЫН
Дотоод
Асуудлыг
Засах
Яам

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ

нар 2.755 дахин илүү, 5 хүртэл жил ажилласан багш нартай харьцуулахад 10-15 жил ажилласан багш нар 2.332 дахин илүү, доктор зэрэгтэй багш нар магистр зэрэгтэй багш нараас 2.239 дахин илүү хэрэглэж байна. Харин албан тушаалын зэрэглэл, багш мэргэжилтэй эсэхээр харьцуулж үзэхэд ач холбогдол бүхий ялгаа байхгүй байна.

Багш нар “Мэтгэлцээн-Хэлэлцүүлэг” хийх сургалтын аргыг хэрэглэж буй байдал: Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нартай харьцуулахад, гадаад хэлний институтын багш нар 2.29 дахин, Шинжлэн магадлахуйн институтын багш нар 9.45 дахин илүү хэрэглэж байна. 5 хүртэл жил ажилласан багш нар 5-10 жил ажилласан багш нараас 4.35 (1/0.230) дахин, 10-15 жил ажилласан багш нараас 14.49 (1/0.069) дахин илүү хэрэглэж байна. Харин боловсролын зэрэг, албан тушаалын зэрэглэл, багш мэргэжилтэй эсэхээр харьцуулж үзэхэд ач холбогдол бүхий ялгаа байхгүй байна.

Багш нар “Дүрд тоглох сургалт”-ын аргыг хэрэглэж буй байдал: Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нар, Хилийн албаны сургуулийн багш нараас 9.52 (1/0.105) дахин, Цагдаагийн сургуулийн багш нараас 3.89 (1/0.257) дахин илүү хэрэглэж байна. 5 хүртэл жил ажилласан багш нар 5-10 жил ажилласан багш нараас 6.75 (1/0.148) дахин илүү хэрэглэж байна. Харин боловсролын зэрэг, албан тушаалын зэрэглэл, багш мэргэжилтэй эсэхээр харьцуулан үзэхэд ач холбогдол бүхий ялгаа байхгүй байна.

Багш нар “Тонгоруу сургалт”-ын аргыг хэрэглэж буй байдал: Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нар тус аргыг Гадаад хэлний институтын багш нараас 8.62 (1/0.116) дахин илүү хэрэглэж байна. Удирдлагын академийн багш нар Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш нараас 9.5 дахин илүү хэрэглэж байна. 5 хүртэл жил ажилласан багш нар 15-20 жил ажилласан багш нараас 5.71 (1/0.175) дахин илүү хэрэглэж байна. 20 ба түүнээс дээш жил ажилласан багш нар 5 хүртэл жил ажилласан багш нараас 8.4 дахин илүү хэрэглэж байна. Багш мэргэжилтэй багш нар багш мэргэжилгүй багш нараас 4.4 дахин илүү хэрэглэж байна. Харин боловсролын зэрэг, албан тушаалын зэрэглэлээр харьцуулан үзэхэд ач холбогдол бүхий ялгаа байхгүй байна.

Дотоод хэргийн их сургуулийн багш нарын хичээл, сургалтад давамгайл хэрэглэж буй идэвхтэй сургалтын аргуудын хоорондын хамаарлыг ложит регрессийн шинжилгээгээр үнэлсэн үр дүнгээс харахад бүрэлдэхүүн сургуулийн багш нар хичээлдээ идэвхтэй сургалтын аргуудаас сонгон хэрэглэдэг гэж статистик ач холбогдлын түвшинд гарсан нь асуулгын арга болон ажиглалтын аргаар авсан судалгаа үнэн болохыг илтгэж байна.

I. СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

Дотоод хэргийн их сургуулийн багш нарын идэвхтэй сургалтын арга зүйг хэрэглэж буй байдлыг сайжруулах боломж

Өмнө нь урьдчилан төлөвлөсөн ажлын байранд зориулан мэргэжилтэн бэлтгэж байх үед багш бүр өөрийн заадаг хичээлээр суралцагчдад олгох мэдлэг, чадвар, дадлын жагсаалт гаргаж, тэдгээрийг эзэмшүүлэхэд үйл ажиллагаагаа чиглүүлж ирсэн. Харин даяаршил мэдээллийн технологийн хөгжлийн хурд нь XXI зууны мэргэжилтнүүдээс өөр шинэ дадал, чадамж эзэмшсэн байхыг шаардаж байгаа бөгөөд өөрчлөгдөж буй нийгэмд ажиллаж, амьдрах мэргэжилтэнд шаардлагатай чадамжууд нь багшийн мэргэжлийн чадамж, сургах арга зүйн үйл ажиллагаанаас хамаардаг.

Их, дээд сургуулийн багшийн мэргэжил дээшлүүлэх үйл ажиллагааг сайжруулах асуудал нь өнөөгийн боловсролын салбарт анхаарал татсан асуудлын нэг бөгөөд байнга хөгжиж, мэргэжлийн мэдлэг, мэргэшлийн төвшин, сургах арга зүйгээ улам сайжруулан хөгждөг багш нэн шаардлагатай байдаг. Иймээс энэхүү асуудлыг боловсролын тухай хууль, “Боловсрол” үндэсний хөтөлбөр /2010-2021/, дээд боловсролын хөгжлийн бодлогын зорилт-2021 зэрэгт дурдсан байдаг.

Мөн багш нараас идэвхтэй сургалтын аргуудыг хичээлдээ тогтмол хэрэглэж, сургалтын чанарыг дээшлүүлэхийн тулд цаашид хэрхэн ажиллах, удирдлагаас ямар арга хэмжээ авах шаардлагатай гэж үзэж байна вэ? гэсэн нээлттэй асуултад судалгаанд оролцсон багш нарын 22 хувь нь багш нарыг заах аргын сургалтад хамруулах, 21 хувь нь сургалтын орчин, хичээлийн хэрэглэгдэхүүнийг сайжруулах болон сургалтын арга зүйч нар мэргэжил, арга зүйн зөвлөгөө өгч, тусламж үзүүлдэггүй, 20 хувь нь ажлын ачааллыг багасгаж, хичээлээ

бэлтгэх цаг гаргах, 18 хувь нь багшлах бүрэлдэхүүнийг чадавхжуулж, сургах арга зүйг сайжруулах, 10 хувь нь багш нар харилцан туршлага солилцох, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах болон идэвхтэй сургалтын арга зүйн талаарх гарын авлагаар хангах, 9 хувь нь багш нарт судалгаа шинжилгээ хийх цаг гаргаж, дэмжлэг үзүүлэх нь тус тус хариулжээ. Үүнээс багш нар идэвхтэй сургалтын аргыг хичээлийн зорилт, агуулга, сургалтын тухайн нөхцөл зэрэгт тохируулан хэрэглэж байгаа боловч тэдний боловсрол

судлалын болон идэвхтэй сургалтын арга зүйг хэрэглэж буй байдлыг улам сайжруулах, мэдлэг боловсролтой, хариуцлагатай, бүтээлч боловсон хүчинг бэлтгэн гаргахад үнэтэй хувь нэмэр оруулах боломжийг боловсруулах шаардлага байна хэмээн үзэж байна.

Багш нарын идэвхтэй сургалтын арга зүйн мэдлэг, ур чадварыг сайжруулах ажлыг дараах байдлаар зохион байгуулах боломжтой.

Хүснэгт 7. Дотоод хэргийн их сургуулийн багш нарын идэвхтэй сургалтын арга зүйг хэрэглэж буй байдлыг сайжруулах боломж

№	Хэрэгжүүлэх стратеги	Хийгдэх ажил
1	Багшийн идэвхтэй сургалтын сургах арга зүйн чадамжийг сайжруулах	1. Багш нар өөрсдийн “сургах арга зүйн чадамж”-аа сайжруулах: - Багш бүр сургах арга зүйн арга барилаа үнэлүүлэх, хэрэгцээт сургалтад хамрагдах; - Их, дээд сургуулийн багш нарт зориулсан боловсрол судлал, сургах арга зүй, сэтгэл судлалын чиглэлийн сургалтад хамрагдах; - Багш ажлын байран дээрээ мэргэжлийн болон сургах арга зүйн ур чадвараа тасралтгүй хөгжүүлэх санаачлагатай байж, суралцан хөгжих; - Багш бүр өөрийн хичээлд тохирсон сургалтын сургах аргыг сонгон хэрэглэх мөн шинэ арга зүйг туршин, дүн шинжилгээнд тулгуурлан тасралтгүй сайжруулан түүнийгээ хөгжүүлж, туршлагаа түгээн дэлгэрүүлэх тэмүүлэлтэй байх. - Их, дээд сургуулийн багшлахуй, суралцахуйн арга зүйн сургалтад тогтмол хамрагддаг байх 2. Их сургуулиас багш нарынхаа “сургах арга зүйн чадамж”-ийг сайжруулах: - Багш нарын сургах арга зүйн чадамжийг сайжруулах, түүнд чиглэсэн арга хэмжээний талаар их сургуулийн их сургуулийн “2021-2024 оны үйл ажиллагааны стратеги төлөвлөгөө, үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдэд тусгах; - Багш нарыг дотоодын болон олон улсын хөтөлбөрүүдэд оролцуулах, ашиглах; - Багш нар шинэ санаа, шилдэг туршлагаа харилцан солилцох хурал зөвлөгөөнийг зохион байгуулах, оролцуулах; - Багш нарын ажлын гүйцэтгэлийн үр дүнг хянах, мөн үр дүнтэй сургах аргыг түгээн дэлгэрүүлэх; “Багшийн хөгжлийн төв”-ийг багш нарын бие дааж мэргэжил мэдлэгээ дээшлүүлэх хөгжих нөхцөлөөр хангаж дэмжих; - Дээд боловсролын багшлахуй, суралцахуйн идэвхтэй сургалтын арга зүйн сурах бичиг, гарын авлага боловсруулж багш нарын хэрэгцээг хангах; - Идэвхтэй сургалтын арга зүйн чиглэлээр туршилт, судалгааны ажил хийж үр дүн гаргасан болон багшлах ур чадвараа сайжруулсан, түүнийгээ баталгаажуулсан багшийг урамшуулах тогтолцоог бий болгох; - Багш нар ажлын байран дээрээ мэргэжлийн болон сургах арга зүйн ур чадвараа тасралтгүй хөгжүүлэх, багшлахуй, суарлцахуйн идэвхтэй арга зүйг дэмжих орчинг бүрдүүлэх; - Хичээлийн сургалтын хүрэх үр дүнгүүдийг хэрхэн тодорхойлох, сургалтын идэвхтэй аргуудыг нэвтрүүлэх болон мэргэжил дээшлүүлэх урт, богино хугацааны сургалтад үе шаттай хамруулах.
2	Багшийн хувь хүний чадамжийг сайжруулах	1. Багш нар өөрсдийн “хувь хүний чадамж”-аа сайжруулах: - Багш мэргэжлээрээ практикт ажиллах; - Өөрийн судалгааны болон сургалтын чиглэлээр төслүүд дээр ажиллах - Харилцааны чадамжаа дээшлүүлэх - Хувь хүний буюу мэргэжлийн чадамжаа дээшлүүлэх - Бүтээлч чадвараа дээшлүүлэх

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ОРОН

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН
БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ

		2. Их сургуулиас багш нарынхаа “хувь хүний чадамж”-ийг сайжруулах: • Багшлах бүрэлдэхүүний хувь хүний болон хувь хүн хоорондын харилцааны ур чадваруудыг байнга үнэлж, шаардлагатай үед шинэчлэл хийх • Багшлах бүрэлдэхүүний хувь хүний болон хувь хүн хоорондын харилцааны ур чадваруудыг хөгжүүлэх үйл ажиллагаанд бүрэн хамруулах • Багшлах бүрэлдэхүүний хувь хүний болон хувь хүн хоорондын харилцааны ур чадваруудыг хөгжүүлэх төлөвлөгөөтэй байх
--	--	---

Судлаачийн зүгээс дэвшүүлж буй сайжруулах боломжоос Их сургууль, багшийн хөгжлийн төвөөс өөрсдийн үйл ажиллагаанд шаардлагатай гэж үзэж байгаа зүйлүүдийг Их сургуулийн 2021-2024 оны стратеги төлөвлөгөө, үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүд, багшийн хөгжлийг дэмжих хөтөлбөр зэрэгт тусгаснаар багш нарын идэвхтэй сургалтын арга зүйг хэрэглэх болон сургах арга сайжрах, сонсогч, суралцагчдын сурах идэвх нэмэгдэж, чадварлаг боловсон хүчин бэлтгэн гаргах төдийгүй их сургуулийн нэр хүнд өсөх зэрэг олон практик ач холбогдолтой хэмээн үзэж байна.

Дүгнэлт

Дотоод хэргийн их сургуулийн багш, сонсогчдоос авсан судалгаа, ажиглалтын үр дүнд үндэслэн дараах дүгнэлтүүдийг хийж байна. Үүнд:

1. Дотоод хэргийн их сургууль нь түүхэн хөгжлийнхөө хугацаанд 60 мянга гаруй албан хаагчийг бэлтгэн гаргасан байна. Бэлтгэн гаргаж буй төгсөгчид нь эх орныхоо өнцөг булан бүрд ажиллаж, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, улсын хил хамгаалах, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шинжлэн магадлах, гамшигтай тэмцэх, авран хамгаалах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг төлөвшүүлэхийн тулд багш нар тухайн хичээлийн зорилго, сургалтын агуулга, сургалтын тухайн нөхцөл зэрэгт тохируулан идэвхтэй сургалтын аргууд, ялангуяа “Кейсд суурилсан сургалт”, “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг” хийх аргуудыг давамгайлж хэрэглэж байна. Тухайлбал,

- Удирдлагын академийн хувьд цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, хил хамгаалах, шүүхийн шинжилгээний болон онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн байгууллагын удирдах албан тушаалтныг үе шаттай бэлтгэж, давтан болон мэргэшүүлэн сургадаг бөгөөд тэдэнд дээрх албан тушаал ажиллах бүрэн чадамжийг эзэмшүүлэхийн

тулд багш нар “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Кейсд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг” хийх зэрэг сургалтын арга;

- Цагдаагийн сургуулийн хувьд цагдаа, шүүхийн шинжилгээний байгууллагын офицерын бүрэлдэхүүнийг бэлтгэн гаргаж, тэдэнд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хууль сахиулах үйл ажиллагааг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй төлөвлөж хэрэгжүүлэх, мөрдөн байцаах, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, зөрчил шалган шийдвэрлэх, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх, асуудал шийдвэрлэх зэрэг мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг эзэмшүүлэхийн тулд “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Кейсд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах” зэрэг сургалтын арга;

- Хилийн албаны сургуулийн хувьд улс орны тусгаар тогтнол, аюулгүй байдал, улсын хил хамгаалалтыг бэхжүүлэхэд цэргийн хэрэг, улс төр, хууль зүй, тусгай мэргэжлийн боловсролтой олон мянган офицер ахлагч нарыг бэлтгэж, тэдэнд Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал язгуур ашиг сонирхлыг хилийн орон зайд үнэнч шударгаар хамгаалах, хилийн зөрчил, хил дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх, шалган нэвтрүүлэх мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг эзэмшүүлэхийн тулд багш нар “Кейсд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Тоглох буюу симуляци хийх сургалт” зэрэг сургалтын арга;

- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн хувьд ШШГЕГ-ын захиалгаар төрийн тусгай албан хаагчийг бэлтгэн мэргэшүүлж, давтан сургаж, тэдэнд хорих байгууллагын аюулгүй байдал, харуул хамгаалалт, хорих ял эдлүүлэх, тогтоол гүйцэтгэх, баривчлах, цагдан хорих, шийдвэр гүйцэтгэх, иргэн болон захиргааны хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа, албадлагын арга хэмжээ авагдсан шүүхийн шийдвэр

гүйцэтгэх ажиллагаа, захиргаа болон зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, хорих байгууллагад явуулах нийгмийн ажил зэргийг зохион байгуулах, хэрэгжүүлэх явцад үүсэж болох эрсдэл, асуудлыг шийдвэрлэх мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг эзэмшүүлэхийн тулд багш нар “Кейсд суурилсан сургалт”, “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг” зэрэг сургалтын арга;

- Онцгой байдлын сургуулийн хувьд ОБЕГ-ын захиалгаар төрийн тусгай албан хаагчийг бэлтгэн, тэдэнд Монгол Улсын гамшгаас хамгаалах менежментийн тогтолцоог бэхжүүлэх, хүн амыг аюулгүй амьдрах ухаанд сургах, гамшгийн эмзэг байдлыг бууруулах, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд төв, орон нутгийн төрийн байгууллага, мэргэжлийн байгууллага, хувийн хэвшил, иргэдийн оролцоог хангах замаар улс орны эдийн засаг, нийгмийн тогтвортой хөгжлийг хангахад шаардагдах мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг эзэмшүүлэхийн тулд багш нар “Кейсд суурилсан сургалт”, “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Тоглох ба симуляци хийх сургалтын арга”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Дүрд тоглох” зэрэг сургалтын арга;

- Шинжлэн магадлахуйн институтын хувьд шинжээч мэргэжилтнийг бэлтгэхийн сацуу цагдаа, хил, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл, онцгой байдал, эрх зүй хөтөлбөрийн сонсогч нарт хэргийн газрын үзлэгээр ул мөр, эд мөрийн баримтыг илрүүлж, бэхжүүлэх, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцох, шүүхийн шинжилгээний болон шинжлэн магадлах үйл ажиллагааны талаарх мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг эзэмшүүлэхийн тулд багш нар нь “Туршилтад суурилсан сургалт”, “Зориуд бүрдүүлсэн орчин дахь сургалт”, “Кейсд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Тонгоруу сургалт” зэрэг сургалтын арга;

- Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн хувьд эрх зүйн хэм хэмжээг задлан шинжлэх, дүн шинжилгээ хийх, тодорхой тохиолдлыг эрх зүйн үүднээс шийдвэрлэх, эрх зүйн баримт бичиг боловсруулах, хууль зүйн үр дагавар бүхий нөхцөл байдалд мэргэжлийн туслалцаа, зөвлөгөө өгөх, хуульчийн мэргэжлийн үйл ажиллагааг бие даан болон багаар хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг эзэмшүүлэхийн тулд “Кейсд суурилсан сургалт”, “Асуудалд

суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Мэтгэлцээн-хэлэлцүүлэг” зэрэг идэвхтэй сургалтын аргуудыг давамгайлж хэрэглэж байна.

2. Мөн сонсогч, суралцагчдаас багш нар лекц, семинарын хичээлд идэвхтэй сургалтын аргуудаас алийг нь хэрэглэвэл илүү үр дүнтэй байгааг тодруулахад, судалгаанд оролцсон сонсогч, суралцагчдын ихэнх нь “Кейсд суурилсан сургалт”, “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Мэтгэлцээн-Хэлэлцүүлэг” хийх аргуудыг ашиглавал илүү үр дүнтэй гэж үзсэн байна. Дээрх 2 дүгнэлтээс багш нар тухайн хичээлийн зорилго, агуулга, бүрэлдэхүүн сургууль болон захиалагч байгууллагын мэргэжлийн онцлог, үйл ажиллагаатай уялдуулж идэвхтэй сургалтын аргыг сонгон хэрэглэж байгаа нь харагдаж байна.

3. Багш нараас идэвхтэй сургалтын аргуудыг хэрэглэхэд тулгардаг хүндрэл, бэрхшээлийг тодруулахад, судалгаанд оролцсон багш нарын 39.1% нь сургалтын орчин, хичээлийн хэрэглэгдэхүүн дутмаг буюу шаардлага хангадаггүй, 37% нь багш нарыг идэвхтэй сургалтын арга зүйн чадамжийг хөгжүүлэх сургалтад хамруулдаггүй, 35.9% нь идэвхтэй сургалтын аргыг хэрэглэх ойлголт муу, багшлах бүрэлдэхүүний сургах арга зүйг сайжруулах ямар нэгэн хөтөлбөр, туршлага байхгүй гэж үзсэн.

4. Мөн идэвхтэй сургалтын аргуудыг тогтмол хэрэглэж, сургалтын чанарыг дээшлүүлэхийн тулд цаашид хэрхэн ажиллах, удирдлагаас ямар арга хэмжээ авах шаардлагатайг тодруулахад, судалгаанд оролцсон багш нарын 22% нь багш нарыг заах аргын сургалтад хамруулах, 21% нь сургалтын орчин, хичээлийн хэрэглэгдэхүүнийг сайжруулах болон сургалтын арга зүйч нар мэргэжил, арга зүйн зөвлөгөө өгч, тусламж үзүүлдэггүй, 20% нь ажлын ачааллыг багасгаж, хичээлээ бэлтгэх цаг гаргах, 18% нь багшлах бүрэлдэхүүнийг чадавхжуулж, сургах арга зүйг сайжруулах, 10% нь багш нар харилцан туршлага солилцох, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах болон идэвхтэй сургалтын арга зүйн талаарх гарын авлагаар хангах, 9% нь багш нарт судалгаа шинжилгээ хийх цаг гаргаж, дэмжлэг үзүүлэх шаардлагатай гэж үзсэн байна. Үүнээс багш нарын идэвхтэй сургалтын арга зүйг хэрэглэж буй байдлыг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬЧИЙН
ХАМГААЛАХ АЖИЛЛАГАА

МОНГОЛ УЛСЫН
ХАМГААГАХ
САНГАА

улам сайжруулах боломжийг боловсруулах шаардлага байгаа нь харагдаж байна.

5. Багш нарын давамгай хэрэглэж буй идэвхтэй сургалтын аргуудын хоорондын хамаарлыг ложит регрессийн шинжилгээгээр үнэлэхэд, үр дүн нь багш нар идэвхтэй сургалтын аргуудаас сонгон хэрэглэдэг гэсэн статистик ач холбогдлын түвшинд гарсан нь асуулгын арга болон ажиглалтын аргаар авсан судалгаа үнэн болохыг илтгэж байна.

6. Багш нарыг идэвхтэй сургалтын аргуудаас сонгон хэрэглэдэг эсэхийг ажиглалтын болон ярилцлагын аргаар судлан үзэхэд багш нар “Кейсд суурилсан сургалт”, “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах” зэрэг сургалтын аргуудыг давамгай хэрэглэж байна. Мөн анхдагч судалгаа буюу асуулгын аргаар авсан судалгаагаар дээрх аргуудыг давамгай хэрэглэдэг нь тогтоогдсон. Үүнээс багш, сонсогчдоос авсан 3 судалгааны үр дүн нийцэж байгаа нь харагдаж байгаа бөгөөд судалгааны үр дүнд итгэж болохоор байна. Нөгөөтээгүүр багш нар тухайн бүрэлдэхүүн сургуулийн хичээлийн болон захиалагч байгууллагын мэргэжлийн онцлог, үйл ажиллагаатай уялдуулж “Кейсд суурилсан сургалт”, “Асуудалд суурилсан сургалт”, “Багаар хамтран ажиллах”, “Мэтгэлцээн-Хэлэлцүүлэг” зэрэг аргыг давамгай хэрэглэж байгаа хэдий ч бусад олон төрлийн идэвхтэй сургалтын аргуудыг төдийлөн оновчтой сонгон хэрэглэхгүй байгаа буюу шинэ арга зохион туршин судалж хэрэглэхгүй байгаа нь харагдаж байна.

7. Хичээл, сургалтын ямар ч нөхцөлд хэрэглэж болдог универсал арга гэж байдаггүй ба арга болгон тодорхой үүрэг зориулалттай байдаг учраас тухайн хичээлийн сэдэв, зорилго, зорилтыг амжилттай шийдэж, төлөвлөсөн суралцахуйн үр дүнг сонсогч, суралцагчдад эзэмшүүлж чадах тийм олон төрлийн аргыг сонгон бүтээлчээр хэрэглэх, шинэ арга зохион хэрэглэх боломж багш болгонд нээлттэй байдаг учраас идэвхтэй сургалтын олон төрлийн аргуудыг сонгон хослуулан хэрэглэх нь зүйтэй байна. Багш нар идэвхтэй сургалтын олон төрлийн аргыг хэрэглэж сурснаар өнөөгийн хөдөлмөрийн зах зээл дээр зайлшгүй шаардагдаж буй багаар ажиллах, шийдвэр гаргах, асуудлыг шийдвэрлэж сурах аргыг сонсогч, суралцагчдад эзэмшүүлж, ирээдүйн

төгсөгчдийн төдийгүй их сургуулийн нэр хүндийг илүү өсгөх боломжтой юм.

Санал

Дотоод хэргийн их сургуулийн багш нарын идэвхтэй сургалтын арга зүйг хэрэглэж буй байдлыг сайжруулах боломжийг дараах байдлаар зохион байгуулах боломжтой. Үүнд:

- Багшлах бүрэлдэхүүний сургах буюу багшлахуйн үр чадварыг сайжруулах гол үндсэн арга бол түүнд үнэлгээ өгөх арга болно. Иймд багш нарын сургах буюу багшлахуйн үр чадвар болон ажлын гүйцэтгэлийн үр дүнг хянах, багш өөрөө болон удирдлага, хамт олон, сонсогч, суралцагчдаар үнэлүүлж хэвших;

- Идэвхтэй сургалтын арга зүйн чиглэлээр туршилт, судалгааны ажил хийж үр дүн гаргасан болон багшлах үр чадвараа сайжруулсан, хөгжүүлсэн, түүнийгээ баталгаажуулсан багшийг урамшуулах, туршлагыг түгээн дэлгэрүүлэх зэргээр хамт олныг манлайлах тогтолцоог бий болгох;

- Багш нарыг дотоодын болон олон улсын багшийг хөгжүүлэх хөтөлбөрт хамруулах;

- Багш нар шинэ санаа, шилдэг туршлагаа харилцан солилцох хурал, зөвлөгөөнийг тогтмол зохион байгуулах;

- “Багшийн хөгжлийн төв”-ийг багш нарын бие дааж мэргэжил мэдлэгээ дээшлүүлэх хөгжих нөхцөлөөр хангаж дэмжих;

- Дээд боловсролын багшлахуй, суралцахуйн идэвхтэй сургалтын арга зүйн талаар сурах бичиг, гарын авлага боловсруулж багш нарын хэрэгцээг хангах;

- Багш нарыг ажлын ачааллыг багасгаж, хичээлээ зохион байгуулахад бэлдэх цаг гаргаж өгөх;

- Багш нар ажлын байран дээрээ мэргэжлийн болон сургах арга зүйн үр чадвараа тасралтгүй хөгжүүлэх, багшлахуй, суралцахуйн идэвхтэй арга зүйг дэмжих орчинг бүрдүүлэх;

- Хичээлийн хүрэх үр дүнгүүдийг хэрхэн тодорхойлох, сургалтын идэвхтэй аргуудыг нэвтрүүлэх болон мэргэжил дээшлүүлэх урт, богино хугацааны сургалтад үе шаттай хамруулах;

- Мөн суралцагчид болон төгсөгчдийг нийгмийн хэрэгцээг хангаж чадахуйц түвшинд бэлтгэх нь багшийн сургах арга зүйгээс шууд хамаардаг болохыг нэгэнт олон улсад хүлээн зөвшөөрч байгаа өнөө үед суралцвал зохих сургах болох

суралцахуйн дэвшилтэт арга арга, технологийг багш зөвхөн удирдлагын заавраар бус, өөрийн болон нэгж, хамт олны санаачилгад тулгуурлан, ажлын байран дээрээ суралцан хөгжих зэрэг болно.

Ашигласан материал:

Монгол хэлээр бичсэн эх сурвалжууд

[1] Алтанчимэг, Б., Гантоого, Г., & Шинэбаяр, Д. (2020). Идэвхтэй сургалтын арга зүйг хэрэгжүүлсэн үр дүн. *Үр дүнд суурилсан боловсрол*, (хуудсд. 58-62). Улаанбаатар.

[2] Аюурзана, П., Хашбат, Ж., Ганбат, Д., Баасансүрэн, П., Батбаяр, Д., Найдандорж, Р., & Энхтунгалаг, Н. (2017). *Идэвхтэй сургалт явуулах арга зүйн зөвлөмж*. Улаанбаатар.

[3] Аюурзана, П., Хашбат, Ж., Ганбат, Д., Ганбат, Т., П.Баасансүрэн, П., Батбаяр, Д., Найдандорж, Р., Энхтунгалаг, Н. (2017). *Идэвхтэй сургалт явуулах арга зүйн зөвлөмж*. Улаанбаатар.

[4] Багшийн хөгжил хөтөлбөр, А/136 (Боловсрол, шинжлэх ухааны сайдын тушаал 2012 оны 11 22).

[5] Бадарч, Д., & ба бус. (2017). *Үр дүнд суурилсан боловсрол*. Улаанбаатар: ШУТИС.

[6] Бадарч, Д., Очирбат, Б., Намнан, Т., Мөнххүж, Б. (2017). *Үр дүнд суурилсан боловсрол*. Улаанбаатар: ШУТИС.

[7] Батхуяг, С., & ба бус. (2006). *Сурган хүмүүжүүлэх зүйн үндэс*. Улаанбаатар: "SPECIAL TIME" printing.

[8] Батхуяг, С., Ичинхорлоо, Ш., Энхжаргал, Б., & Энхтүвшин, С. (2006). *Сурган хүмүүжүүлэх зүйн үндэс*. Улаанбаатар: "SPECIAL TIME" printing.

[9] Боловсрол хөгжлийн сургууль "Данида" төслийн алба. (2000). *Идэвхтэй сургалтын 101 арга I, II, III, IV, V*. Улаанбаатар.

[10] Галиймаа, Н. (2018). Сургалтын идэвхтэй аргуудаар хүмүүнлэгийн хичээлүүдийг заах нь: ШУТИС-ийн жишээн дээр. *Үр дүнд суурилсан боловсрол эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл №4* (хуудсд. 91-94). Улаанбаатар хот: Линограф хэвлэх үйлдвэр.

[11] Дуламрагчаа, Т. (2021). *Судалгааны ажлын үндэс*. Улаанбаатар: Адмон принт ХХК.

[12] Ичинхорлоо, Ш. (2013). *Сургалтын арга зүйн шинэчлэл*. Улаанбаатар.

[13] Ичинхорлоо, Ш. (2013). *Сургалтын онол хэрэглээ*. Улаанбаатар.

[14] Ичинхорлоо, Ш. (2015). *Дээд сургуулийн сургалт*. Улаанбаатар.

[15] Ичинхорлоо, Ш. (2018). *Сургалтын онол, арга зүй*. Улаанбаатар.

[16] Ичинхорлоо, Ш. (2019). *Судалгааны ажлын үндэс*. Улаанбаатар.

[17] Намжилдагва, Р. (2014). "Боловсролын харьцуулсан судалгаа" хичээл. *"Харьцуулсан СХ-х судалгаа" сэдэвт лекц*.

[18] ШУТИС-ийн МХТС. (2019). *Цахилгаан холбооны инженер технологи "сургалтын хөтөлбөрийг" ҮДСБ-ын cdio стандарт, арга зүйд нийцүүлэн боловсруулсан туршлага жишиг арга зүйн материал*. Улаанбаатар: ШУТИС.

[19] Эдвард Ф.Кроули ба бус. (2020). *Инженерийн боловсролыг эрэгцүүлэхүй CDIO арга зүй*. Уб., 2020, 194.х. Улаанбаатар: "Содпресс" ХХК.

[20] Эдвард Ф.Кроули, Иохон Малмквист Сөрөн Өстлунд, Дорис Р.Бродеур Кристина Эдстрём. (2020). *Инженерийн боловсролыг эрэгцүүлэхүй CDIO арга зүй*. Улаанбаатар: "Содпресс" ХХК.

[21] Энхтуяа, Д., & Баяр, М. (2017). *Багш нарын хувь хүний болон багшлахуйн чадварыг дээшлүүлэх арга зүйн зөвлөмж*. Улаанбаатар: ШУТИС-ийн хэвлэх үйлдвэр.

[22] Эрдэнэхүү, Н., Нямсүрэн, П., Ууганбаяр, П., & Мөнхбаяр, А. (2017). *Хөтөлбөрийн боловсролын зорилго, зорилтууд, суралцахуйн үр дүнгүүдийг тодорхойлох арга зүйн зөвлөмж*. Улаанбаатар.

[23] Эрдэнэхүү, Н., Нямсүрэн, П., Ууганбаяр, П., Мөнхбаяр, А. (2017). *Хөтөлбөрийн боловсролын зорилго, зорилтууд, суралцахуйн үр дүнгүүдийг тодорхойлох арга зүйн зөвлөмж*. Улаанбаатар.

[24] CDIO. (2017). *Идэвхтэй сургалтын арга зүй*. Улаанбаатар: Линограф.

[25] CDIO. (2017). *Нийлмэл сургалтын хөтөлбөр, хичээлийн хөтөлбөр боловсруулах арга зүйн зөвлөмж*. Улаанбаатар.

ШҮҮХ ХУРАЛДААНЫ ОРЧУУЛАГЧИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ МЭРГЭЖЛИЙН УР ЧАДВАР

PROFESSIONAL COMPETENCE OF AN INTERPRETER IN LEGAL PROCEEDINGS

Макович Галина Владимировна

ОХУ-ын ДХЯ-ны Уралын хуулийн дээд сургуулийн профессор, Хэл шинжлэлийн ухааны доктор, профессор

Makovich Galina V.

Professor of the Ural law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation doctor of Philology, Professor

Хураангуй: Энэхүү судалгаа нь шүүхийн үйл ажиллагаанд орчуулагчийн мэргэжлийн ур чадварыг илэрхийлнэ. Тус судалгаанд Оросын Холбооны Улсын иргэний хэргийн шүүх хуралдаанд оролцсон туршлагатай орчуулагчдын санал асуулгын дүнг ашигласан. Түүнчлэн шүүх хурлын тэмдэглэлийн эх бичвэрт дүн шинжилгээ хийсэн. Орчуулагчийн мэргэжлийн ур чадвар хэд хэдэн чиглэлтэй байж болно.

Abstract: The article deals with the components of the professional competence of an interpreter in legal proceedings and Russian practice of civil proceedings. The study is based on the results of a survey of respondents-translators with experience in civil litigation. In addition, the article analyzes the texts of the minutes of court sessions. The qualification of an interpreter in terms of the level of formation of professional competencies contains various communicative types of his behavior.

Түлхүүр үг: Шүүхийн орчуулагчийн мэргэжлийн ур чадвар, хууль зүйн орчуулга, аман орчуулга, орчуулгын хяналт

Keyword: professional competence of a court interpreter, legal equivalence of translation, translation-interpretation, translation-moderation

Оросын Холбооны Улсын (Цаашид – ОХУ гэх) иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд, шүүхийн орчуулагчийн үйл ажиллагаа, тэдний үүрэг болон хариуцлагын талаарх дүрэм байдаг. Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд орчуулга хийж буй мэргэжилтнүүдийн орчуулгын ур чадварын агуулга нь Оросын Холбооны Улсын Шүүхийн тухай хуулийг үндэслэсэн ойлголтуудад хамаарна.

ОХУ-ын Шүүхийн тухай хуульд орчуулагчийн үндсэн үйл ажиллагаанд тавигдах шаардлагыг заасан боловч хэрэг шүүхэд оролцож байгаа орчуулагчийн ажлын болон харилцааны чадварыг үнэлж дүгнэх нь учир дутагдалтай байдаг. Одоогоор эрх зүйн байдлаас хамаарч мэргэжлийн орчуулагчдын хүрээнд орчуулга хийх арга зүйг хараахан гаргаагүй байна. Шүүхийн орчуулагчид орчуулгыг үр дүнтэй хийж, гүйцэтгэхийн тулд хэл шинжлэл, хууль, эрх зүй, нийгэм, соёлын талаар тодорхой мэдлэг, ур чадвартай байх шаардлагатай. Эдгээр чадварыг тодорхойлон ангилвал ОХУ-д шүүхийн

орчуулагчдын үйл ажиллагааг зохион байгуулах боломжийг олгоно.

Энэхүү өгүүлэлд 2021 онд ОХУ-ын иргэний шүүх хуралд оролцсон 19 аман орчуулагчийн үйл ажиллагааг тайлбарлаж судалсан. Тэдний харилцааны чадвар болон түүвэрлэлтийн аргаар сонгосон шүүх хуралдааны тэмдэглэлийн эх бичгийг үндэслэн тус судалгааг гаргасан юм.

Орчуулагч нь ОХУ-ын иргэний хэргийн шүүх хуралдаанд шүүхээр бус хуулиар олгогдсон эрхээ хэрэгжүүлэх талуудын аль нэгнийх нь албан ёсны хэлийг сонгож хэрэглэнэ. Орчуулагч нь шүүхийн хэрэгт нотлох баримтыг олж аван судлахад шүүхээс илүүтэй тусалдаг төдийгүй, шүүхийн процессын оролцогч талын нэгэнд туслах болно. Орчуулагчийн зорилго нь төлөөлж буй талын эрх, түүний баримт бичиг, материалыг шүүхэд мэдүүлэх юм.

Орчуулагчийн мэргэжлийн ур чадвар нь мэдээллийг хоёрдмол утгатай дамжуулахгүй, нэг хэлний нэгжийг нөгөө хэлний нэгжтэй зөв харьцуулсны үндсэн дээр үнэн зөв орчуулга хийх явдал юм. Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх

ажиллагаанд орчуулагчийн харилцан яриаг хэд хэдэн байдлаар ялган үзэж болно. Эдгээр үзүүлэлтүүдийг гаргахдаа орчуулагчийн мэргэжлийн ур чадварт үндэслэсэн байх шаардлагатай.

Юуны өмнө орчуулагч мэргэжлийн ур чадвартаа үндэслэн, үнэн зөв, бүрэн орчуулга хийх ёстой. Орчуулагчийн мэргэжлийн ур чадвар бол нэг хэлний нэгжийг нөгөө хэлний нэгжтэй зөв харьцуулаад мэдээллийг хоёрдмол утгагүй дамжуулахад оршдог болохыг дээр дурдсан билээ. Хэргийн талаарх бичилт бүхэн агуулгаас илүү харилцааны нөлөөтэй байж болно. Орчуулагч нь тухайн нөхцөл байдлыг харгалзан, текстийг бүхэлд нь ойлгож дамжуулах ёстой.

Орчуулагчийн ярианы ур чадвар нь түүний хэлний мэдлэг, мэргэжлийн зорилгыг хэрхэн ойлгосоноор тодорхойлогддог. Орчуулагчийн харилцааны өндөр түвшний чадвар шүүх хуралдааны явцад мэргэжлийн зайлшгүй чанар гэж нэрлэгддэг. Үүнд: "идэвхгүй байх", "харагдахгүй байх", "төвийг сахих" ур чадварыг агуулдаг [1]. Шүүх хуралдаанд оролцох орчуулагч өөрөө байгаа эсэхийг бусад хүмүүс мэдрэхгүй байгаа бол орчуулгын үйл ажиллагааг амжилттай явуулж байгаа гэж үзэж болно. Орчуулагч нь дуу хоолойны өнгө, дохио зангаа, ярианы түр зогсолт зэргээр илэрхийлснээр интонаци, сэтгэл хөдлөлийн бодит байдал, утгыг өөрчлөхгүйгээр орчуулан, дамжуулна. [2, хуудас 558]. Хуулийн орчуулгын судалгаанд хууль, эрх зүйн адил тэнцүү байдал гэдэг нь эх сурвалжийн бүх элементүүдийг өөрчилж, орхигдуулахгүй, эсвэл товчлох ба нэмэлт үг, өгүүлбэр оруулахгүйгээр дээд зэргийн нарийвчлалтай орчуулгыг хэлнэ. Хууль зүйн адил тэнцүү байдалтай төстэй орчуулга нь уян хатан эсвэл логикгүй байж болно. Талуудын хэллэгүүд зохицуулалтгүй, ойлгомжгүй, давталттай байж болох ч, харин орчуулга тодорхой, логиктой байх ёстой. Орчуулагч нь адил тэнцүү байдлыг хангахын тулд хэлж буй мэдээллийг үл тоомсорлож, давтагдсан нэгжүүдийг орхиж болохгүй [3, с. 21]. Орчуулагчийн мэргэжлийн төгс түвшний ур чадвар бол адил тэнцүү байдалтай орчуулга хийх чадвар юм.

Гэвч орчуулагч ихэвчлэн текст дэх давталтыг арилгаж текстийг зөв, хэвийн болгохыг хичээдэг. Мэргэжлийн бус орчуулагчид сонсох үед хэллэгийг дутуу ойлгоод, шууд орчуулга хийхийн оронд

тайлбарлаж орчуулдаг. Мөн хэллэгийн аль утга чухал, аль нь чухал бус гэдгийг өөрийн үзэмжээр шийддэг. Тиймээс уг хандлага нь шүүхийн орчуулагчийн төвийг сахих түвшнийг бууруулж байна. Орчуулагч нь семантик утгыг үндэслэн хэллэгийг тайлбарлан орчуулдаг.

Иргэний шүүх хуралдаанд оролцсон 19 аман орчуулагчийн үйл ажиллагааг (2021 онд 3-аас дээш) судлахад, орчуулагчид шүүхийн явцад текстийн хэллэгүүдийг орхигдуулан гол утгыг илэрхийлэн, бүтэн хэллэгүүдийг дамжуулахгүй тайлбарлан орчуулсан байна. Жишээлбэл, орчуулагчид орчуулга хийхдээ шүүхийн эсрэг талынхныг гутаан доромжилж буй бүдүүлэг утгууд бүхий бичилтийн хэсгүүд, давамгай байдлыг тусгасан бичилтийн хэсгүүдийг хураангуйлах замаар шүүхийн харилцааг тогтворгүй болгож буй үг хэллэгийн нэгжүүдийг орхигдуулдаг. Ингэснээр орчуулагч нь харилцааны стратегийг хэрэгжүүлэхэд орчуулгын явцад ойлгомжгүй бичилтийн хэсгүүдийг анхаарлаа төвлөрүүлж засаад орчуулдаг. Дайрч давшилсан стратегийг тухайн шүүхийн үйл явцад оролцож буй аль нэг тал зориудаар сонгох бөгөөд, орчуулагчийн харилцааны загвар нь илтгэгчийн зорилгыг зөрчиж болно гэдгийг ойлгох хэрэгтэй.

Орчуулагч нь шүүх хуралдааны харилцааны нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийх мэргэжлийн өндөр түвшний ур чадвартай бол харилцааны стратегийг тохируулах, харилцаа холбоог оновчтой болгоод шүүх хуралдаанд оролцогч талуудад ашиг тусаа өгөх боломжтой бөгөөд, шүүх хуралдааны явцад учирсан хохирлыг бууруулахад тусална.

Орчуулагчийн харилцааны чадварын гурав дахь хэсэг нь харилцааны үйл явцын зохицуулагчийн үүргийг гүйцэтгэхтэй холбоотой юм. Тус орчуулагч нь ярианы нөхцөл байдлыг үнэлж, хүлээн авагчийн хүчин зүйлийг харгалзан үздэг. Шүүх хуралдаанд хэд хэдэн янзын текст талуудад байдаг хэдий ч, шүүгч болон эсрэг талын харилцааны нөхцөл байдал, хариу мэдэгдлийн агуулгыг орчуулагч шинжилдэг. Орчуулагч нь агуулагдаж буй мэдээллийн нэг хэсгийг далд хэлбэрээр илэрхийлдэг боловч, үйлчлүүлэгчийн эрх ашгийг хамгаалах үүднээс чухал ач холбогдолтой утгыг олж авдаг.

Судалгаанд хамрагдсан орчуулагчид нь өмгөөлөгчид болон эсэргүүцэгчдийн хэлсэн зүйлийн талаар захиалагчид

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ
УРҮҮГ

хоёрдогч мэдээлэл дамжуулах хэрэггүй гэж үзжээ.

Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчдын харилцааны стратеги нь ихэнх тохиолдолд орчуулагчийн хувьд ач холбогдолгүй үед орчуулагчаар дамжуулахгүй байж болно. Үүнтэй холбогдуулан захиалагч дутуу мэдээлэл хүлээн авснаар өөрийн харилцааг бүрэн дүүрэн хийх боломжгүй болно. Шүүх хуралдааны мөн чанарыг тодорхойлж, түүнийг үр дүнтэй болгох харилцааны чухал утгыг захиалагч хангалттай хэмжээгээр авах боломжгүй юм. Хуулийн хэллэгээр ярьдаггүй хүн аливаа хэрэг дээр хэлний эрх тэгш байдлыг алдагдуулдаг. Энэ шалтгааны улмаас тухайн хэрэгтэй холбоотой мэдэгдэлд хангалттай хариу өгөх, тайлбар өгөх, мэдэгдлийг үгүйсгэх боломжгүй байна. Энэ нь итгэмжлэгдсэн хүний хувьд эрсдэлтэй байж болно.

Судалгааны явцад орчуулагчийн харилцааны чадварыг тодорхойлсноос: 1) "идэвхгүй", "үл үзэгдэх", "төвийг сахисан байх"; 2) захиалагчийн ярианы хэл

шинжлэлийн чанар, ярианы логик бүтцийг ойлгоод тохируулан тайлбарлах; 3) сүйтгэгч болон бусад үнэлгээний сэтгэл хөдлөлийн утгатай бичилтийн хэсгүүдийн орчуулгыг багасгаад, харилцаа холбоог зохицуулах юм. Ер нь харилцааны хоёр, гурав дахь төрлийн чадвар нь шүүх хуралдаанд оролцогчид болон шүүх хуралдаанд ихээхэн эрсдэл дагуулах боломжтой байдаг. Харилцааны ур чадварын үүднээс авч үзвэл, түүний илрэлийн хамгийн дээд зэрэг нь "идэвхгүй", "үл үзэгдэх", "төвийг сахисан байх" чадварууд юм.

Ашигласан материал:

1. Николаева Т.А. Шүүхийн орчуулгын онцлог // Орчин үеийн шинжлэх ухаан дахь мэдээллийн шинэ технологи: Өгүүллийн түүвэр. Уфа хот, 2016. Хуудас 185 - 189

2. Обидина Л.Б. Шүүхийн орчуулгын соёл: практикийн асуудал // Хууль зүйн техник. 2016. № 10. Хуудас 557 - 563

3. Исолахти Н.Б. Орчуулгын арга зүй // Москвагийн их сургуулийн мэдээ. Дугаар 22. Орчуулгын онол. 2014. № 3 Хуудас 19 – 41

ТӨРИЙН АЛБА ХААГЧИЙН НИЙГМИЙН БАТАЛГААНЫ МӨН ЧАНАР

THE AIM OF SOCIAL WARRANTY OF CIVIL SERVANTS

Э.Чимидлхам

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн багш, докторант, цагдаагийн ахмад

Chimidlham E.

Doctoral candidate of Law School of Law and Social Sciences, University of Internal Affairs
Lecturer of the Public Law Department, police captain

Хураангуй: Төрийн албан хаагч нь төрийн албан тушаалыг эрхэлж, эрх, үүргээ хэрэгжүүлсний төлөө төрөөс цалин хөлс авч, ажиллах нөхцөл, баталгаагаар хангагдан ажилладаг бөгөөд уг нийгмийн баталгааны мөн чанарыг тодорхойлох үүднээс энэхүү өгүүллийг бичсэн.

Abstract: A civil servant receives a salary from the state for holding a public position, exercising his rights and obligations, he is provided with working conditions and guarantees, and a certain amount of social warranty is provided. The topic has been studied to determine what is the aim of this social guarantee.

Түрхүүр үг: Төрийн албан хаагч, нийгмийн баталгаа, мөн чанар, хүний эрх, эрх чөлөө

Keyword: Civil servants, social warranty, aim, human rights, freedoms

Монгол Улсын Төрийн албаны тухай хуульд¹ “төрийн алба” гэж төрийн зорилт, чиг үүргийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжийн хүрээнд хэрэгжүүлэх, төрийн бодлого боловсруулах, төрөөс зайлшгүй үзүүлэх шаардлагатай бусад үйлчилгээг нийтэд хүргэх үйл ажиллагаа, бүтэц, зохион байгуулалтыг хэлнэ, “төрийн албан хаагч” гэж төрийн албан тушаалыг эрхэлж, эрх, үүргээ хэрэгжүүлсний төлөө төрөөс цалин хөлс авч, ажиллах нөхцөл, баталгаагаар хангагдан ажиллаж байгаа этгээдийг” хэлнэ хэмээн заасан байдаг.

Төрийн албан хаагчийн нийгмийн баталгааны мөн чанарыг тодруулахын тулд юуны өмнө эрх зүйн мөн чанарыг хэрхэн тодорхойлсныг судлан үзье.

Эрх зүйн орчин ямар байх нь зүйтэй вэ? гэсэн асуултад эрх зүйн мөн чанар хариулт өгдөг. Зөвхөн хуультай байх гэж эрх зүй бий болоогүй, эрх зүйг нийгэм /ард түмэн/ бий болгодог бол хуулийг төр бүтээдэг, тэр бүтээж буй төрд зүй ёсны хэм хэмжээг хуульчуулахын тулд эрх зүй байдаг юм, өөрөөр хэлбэл эрх зүйн нөлөөлөл **бодитой** бас **тогтвортой, зүй зохистой** /шударга, тэгш, үнэт чанартай/,

тодорхой байх нь эрх зүйн мөн чанарт нийцэх билээ.

Тухайн улс орны засаглал ямар байгаагаас эрх зүй мөн чанарын хувьд амьд эсвэл үхмэл байх, бодитой үйлчлэх, дүр төрх нь тодрох эсэх нь хамаарна².

Эрх зүйн мөн чанарын тухай асуудал нь эрх зүй гэсэн үзэгдлийн дотоод талд хамаарах асуудал тул түүний уг сурвалжийг авч үзэхгүйгээр эрх зүйн мөн чанарыг тодорхойлох боломжгүй юм³,

Германы агуу их сэтгэгч Г.Гегель “эрх зүйн чадавхыг хүн агуулж байдаг” хэмээн үзсэн⁴ явдлыг мөн “эрх зүй нь хүний дотоодод нэвчин шингэсэн түүний төрөлх чанараас урган гарсан байдгийн улмаас эрх зүйгүйгээр байх аргагүй юм” гэсэн эргэцүүлэл бодомж хамгийн их тархсан⁵ болохыг энд басхүү онцлон тэмдэглүүштэй.

Эрх зүйн уг сурвалж нь хүн юм. Иймд хүний мөн чанарыг танин мэдэхгүйгээр эрх зүйн мөн чанарыг ойлгож түүний тухай ярих, төсөөлөхийн аргагүй юм, энэ тухай Оросын эрдэмтэн Г.Ф.Шершеневич хэрвээ эрх зүй нь хүн төрөлхтний бүтээгдэхүүн мөн л юм бол хүний мөн чанарыг танин мэдэхгүйгээр, хүний хүсэл зориг, хэрэгцээг ойлгохгүйгээр

¹ “Төрийн мэдээлэл”эмхэтгэл 2018 он, № 1, Төрийн албаны тухай хууль

² Б.Ганболд “Эрх зүй судлал”, УБ, 2011 он, 103 дахь тал

³ Х.Сэлэнгэ “Хүн ба эрх зүй” сэдэвт өгүүлэл

⁴ В.С.Нерсесянц “Эрх зүйн гүн ухаан” УБ., 1999 он, 175 дахь тал

⁵ С.Нарангэрэл “Монголын ба дэлхийн эрх зүйн тогтолцоо” УБ, 2001 он, 4 дэх тал

МОНГОЛЫН
ДНХС-ЫН
ЭРХ ЗҮЙ, НИЙГМИЙН
УХААНЫ СУРГУУЛЬ

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

эрх зүйн мөн чанарыг танин мэдэх боломжгүй. Иймд эрх зүйн онол нь хүн судлалаас эхлэх ёстой гэжээ⁶. Ер нь аливаа нийгмийн шинжлэх ухаан нь хүн судлалд үндэслэж байж улам илүү хөгжих боломжтой.

Украины эрдэмтэн Л.В.Петрова хөгжингүй эрх зүй судлалын үүднээс эрх зүйн мөн чанарын асуудал нь философийн асуудал болохоос Цэвэр хууль зүйн асуудал биш юм, эрх зүйн мөн чанар нь философийн шинжтэй, эрх зүйн мөн чанарыг гагцхүү түүний философийн үндсийг ирүүлснээр танин мэдэх боломжтой, эрх зүй - бодгаль хүнээс үүсмэл тул хүний мөн чанарыг танин мэдэхгүйгээр эрх зүйн мөн чанарыг танин мэдэх боломжгүй, хэрвээ эрх зүйн мөн чанарыг хүнээс гадуур авч үзвэл эрх зүйн үнэн уг сурвалжийг хэзээ ч олж чадахгүй, нийгэм, төр гэдэг бол бүтээгдсэн эрх зүйн амьдрах орчин юм гэж үзсэн байдаг.⁷

“Хүний мөн чанар бол бодгаль тус тусад байдаг хийсвэр зүйл бус. Жинхэнэдээ тэрбээр **нийгмийн харилцааны цогц мөн**”⁸ гэж марксист-ленинист онолчид ямагт өгүүлдэг.

Хүний эрх чөлөөг зөрчиж, хүний амь нас, эрүүл мэнд, өмч хөрөнгөнд халдахыг хориглоно гэсэн эрх зүйн хэм хэмжээ, зарчим нь зөвхөн хуулийн зүйл ангиар тодорхойлогдох уу гэвэл мэдээж үгүй. Энэ нь аливаа хуулиас илүү хүний хүсэл зориг хүнийг нийгмийн, эрх зүйг хүний үнэт зүйл гэсэн үзэлд үндэслэгдэнэ. Иймд эрх зүйн мөн чанар нь хүний мөн чанарт үндэслэгдэх тул орчин үеийн эрх зүй судлаачид юуны өмнө сайн антропологич байх шаардлагатай болдог талтай. Хүн

гэж хэн бэ, энэхүү асуултыг нийгэм, төр эрх зүйг судалж ирсэн судлаач бүр юуны өмнө тавьж, хариулахыг эрмэлзэж иржээ, эртний Грекийн алдарт сэтгэгч Сократ “хэрвээ хүн ертөнцийг танин мэдье гэвэл юуны өмнө өөрийгөө танин мэд” хэмээн сургасан байдаг.

Нийгэмшлийн үр дүнд эрх зүй бий болж, эрх зүй улам боловсронгуй болж байх учир эрх зүйн мөн чанарыг хүнээс гадуур төр, ангиас эрэх үзэл онолыг /хууль зүйн

Позитивизм, марксизм зэрэг/ дэмжих боломжгүй юм⁹. Гэхдээ эрх зүйг ямар түвшинд танин мэдсэн, аль өнцгөөс харсан гэдгээс түүнийг хэрхэн ойлгон авч үзэх нь ажиглагдаж байна.

Эрх зүйн мөн чанар нь хүн, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга, тэгш ёсны зүй тогтолт байдал, соёл иргэншил түүний хамгийн нандин, эрхэм чанартай үнэт зүйл, гайхамшигт ололт бүхний агуулга, түүнийг хадгалагч нууцлаг ертөнц, эрх зүйг танин мэдэхийг үнэнхүү хүсэгч этгээдэд тайлагдах, ойлгон мэдрэх бодит ахуй мөн¹⁰. Өөрөөр хэлбэл эрх зүй нь мөн чанарын хувьд нийгмийн харилцаанд оролцогчдын харилцан зөвшөөрөлцсөн хүсэл зориг, хүний эрх, эрх чөлөө, тэгш эрх, шударга ёсны хэмжүүр, позитив агуулгаар төрөөс зөвшөөрөгдсөн, хангагдаж, хамгаалагдаж байгаа хэм хэмжээний тогтолцоо мөн¹¹. Энэ нь Ubi ius –хүн хаана амьдарч байна, тэнд эрх зүй байна гэсэн Ромын цэцэлсэн оноч үгтэй утга дүйх агаад **эрх зүй - хүн түүний мөн чанар, орчин ахуй, нийгэмтэй салшгүй холбоотой** болохыг илтгэдэг.

Эдгээрээс дүгнэвэл эрх зүйн мөн чанар нь ардчилсан ёс, ард түмний бүрэн эрх нь төрийн эрх мэдлийн эх сурвалж байж, төр ба эрх зүйн харилцан шүтэлцээтэй байх, хууль дээдлэх, бие хүний эрх, эрх чөлөөг төрөөс баталгаатай хангах явдлаар тодорхойлогдож байна.

Бие хүний эрх, эрх чөлөөг төрөөс баталгаатай хангахын тулд төр өөрийн зорилго, чиг үүргийг хэрэгжүүлэх өөрийн гэсэн албыг зохион байгуулан ажилладаг.

Монгол Улсын төрийн албаны тухай хуульд¹² “төрийн алба” гэж төрийн зорилт, чиг үүргийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжийн хүрээнд хэрэгжүүлэх, төрийн бодлого боловсруулах, төрөөс зайлшгүй үзүүлэх шаардлагатай бусад үйлчилгээг нийтэд хүргэх үйл ажиллагаа, бүтэц, зохион байгуулалтыг хэлнэ гэжээ.

Улс орны тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг хамгаалж, нийгэм дэх эрх чөлөөт ёсыг баталгаажуулж, иргэддээ хэвийн амгалан тайван амьдрах нийгэм, эдийн

⁶ Шершеневич. Г.В “Общая теория права” М, 1995., ч.1., с-27

⁷ Государства и права, М, 1995, №2, Петрова.Л.В, “О естественном и позитивном праве”.

⁸ К.Маркс, Ф.Энгельс. Түүвэр зохиол, 1-р боть, УБ., 1969 он, 2 дахь тал

⁹ Х.Сэлэнгэ “Хүн ба эрх зүй” эрх зүй сэтгүүл. УБ., 2000/2-3/, 97-99 тал

¹⁰ Б.Ганболд “Эрх зүй судлал”, УБ, 2011 он, 105 дахь тал

¹¹ Ч.Нямсүрэн “Эрх зүйн ерөнхий онол” УБ.2017 он. 85 тал

¹² “Төрийн мэдээлэл”эмхэтгэл 2018 он, № 1, Төрийн албаны тухай хуулийн 3 дугаар зүйл

засаг, улс төр, оюун санааны нөхцөлийг бүрдүүлэх нь төрийн үндсэн зорилго бөгөөд нийгмийн амьдралын хүрээнд төрөөс заавал гүйцэтгэх ёстой эрх зүйн болон зохион байгуулалтын үйл ажиллагааны үндсэн чиглэл нь төрийн чиг үүрэг юм¹³.

Төр нь улс, нийгмийн амьдралыг хууль тогтоох, түүний биелэлтийг зохион байгуулах, хэрэглэх замаар удирдан жолоодож, зохицуулах, улсын тусгаар тогтнол, үндэсний аюулгүй байдал, хүний эрх, эрх чөлөөг хангах, хамгаалах үүргийг Үндсэн хуулиар иргэнийхээ өмнө хүлээсэн Эрх зүйн этгээд юм¹⁴.

Эрх зүйт төр иргэний ардчилсан нийгэм бол хүнээ дээдлэн, иргэн нь хуулиар хориглоогүй зүйлийг хийж болох чөлөөт байдалтай байхад харин төр түүний байгууллага, албан тушаалтан нь хуульд заасан эрх хэмжээ журмын дотор ажиллах хязгаарлагдмал байдалтай байх тийм ёс зарчимд оршино¹⁵.

Төр үндсэн үүргээ биелүүлэхийн тулд хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн байгууллагуудад хуваагдан ажиллах бөгөөд энэ үүсэж тогтсон байгуулал, түүнээс явуулж байгаа үйл ажиллагааг төрийн алба гэнэ.

Төрийн албаны эрхэм зорилго нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хуулийг чандлан баримталж, үндэсний язгуур ашиг сонирхолд захирагдан ард түмэндээ үйлчилж, төрд чин үнэнчээр зүтгэхэд оршино¹⁶.

Төрийн зорилт, чиг үүргийг хэрэгжүүлэн, улс орныг засан төвхнүүлж ажиллах нь мэдээж амар хялбар зүйл биш. Ийм учраас төр үйл ажиллагаандаа “ардчилсан ёс, шударга ёс, эрх чөлөө, тэгш байдал, үндэсний эв нэгдлийг хангах, хууль дээдлэх¹⁷” зарчмуудыг заавал удирдлага болгон ажиллана. Эдгээр зарчим нь төрийн үйл ажиллагаанд алдаа, эндэгдэл, гажуудал, завхрал зэрэг ёс бус зүйл гарахаас сэргийлэхэд оршино.

Төрийн алба нь хүний нөөцийн хувьд “Төрийн албан хаагч” гэх боловсон хүчнээр өөрийгөө ханган бэхжүүлдэг.

Төрийн албан хаагч төрийн албан тушаалыг эрхэлж эрх, үүргийг¹⁸

хэрэгжүүлсний төлөө төрөөс цалин хөлс авч, ажиллах нөхцөл, баталгаагаар хангагдан ажиллаж байгаа этгээдийг хэлнэ.

Төрийн албан хаагч нь тодорхой эрх эдлэж, үүрэг хүлээж төрийн албаны зорилгыг ханган ажиллаж байгаагынхаа төлөө төрөөс тодорхой хэмжээний нийгмийн баталгаагаар хангагдан ажилладаг

“Төрийн албан хаагчийн нийгмийн баталгаа” гэдгийг Монгол хэлний их тайлбар тольд **“Төрийн албан хаагчид олгох төрийн хангамж”**¹⁹ хэмээн тайлбарласан байна.

Тэгвэл төрийн албан хаагчийн **нийгмийн баталгааны мөн чанар** нь Төрийн албан хаагчийг төрийн албан тушаалыг эрхэлж, тодорхой эрх эдлэж, үүргээ биелүүлж, төрд чин үнэнчээр зүтгэх тэр нөхцөл боломжийг төрөөс бүрдүүлэн өгч буй хангамж, төрийн албан хаагчдын эрх, хууль есны эрх ашиг сонирхол хөндөгдөхөөс хамгаалж байгаа төрийн хамгаалалт хэмээн ойлгож болох юм. Өөрөөр хэлбэл нийгмийн баталгаа нь **төрөөс төрийн албан хаагчдынхаа эрх, эрх чөлөөг баталгаатай хангах явдлаар тодорхойлогдох** юм.

Монгол Улсын Үндсэн хууль нь төр иргэний хоорондын харилцааны язгуур зарчмыг тодорхойлдог тул Монгол төрийн албаны үндсэн зарчмууд нь уг хуульд тусгалаа олсон байдаг. Үндсэн хуулийн зүйл заалт бүр Монгол төрийнхөө үйл хэрэгт холбоотой хэдий ч төрийн албаны хэв шинж, дэглэм, зарчим, алба хаагчдын эрх зүйн байдал зэрэгт холбогдох тодорхой бүлэг, зүйл бий. Тухайлбал: Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Дөчин зургаадугаар зүйлийн 1.2 дахь хэсэгт “Монгол Улсын яам, төрийн бусад албан газрыг хуулийн дагуу байгуулна. Монгол Улсын төрийн жинхэнэ албан хаагч Монгол Улсын иргэн байх бөгөөд Үндсэн хууль, бусад хуулийг чандлан баримталж ард түмнийхээ тусын тулд, иргэний ёсоор төрийн ашиг сонирхолд захирагдан ажиллана”. Дөчин зургаадугаар зүйлийн 1.3 дахь хэсэгт “Төрийн албан хаагчийн ажиллах нөхцөл, баталгааг

¹³ Н.Лүндэндорж “Төрийн онол” УБ, 2020 он, 82 дахь тал

¹⁴ Д.Батболд “Нийтийн эрх зүй дэх тулгамдсан асуудал” УБ, 2016 он, 125 дахь тал

¹⁵ Б.Чимид “Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, хүний эрх, шүүх эрх мэдэл. УБ., 2004.18 дахь тал

¹⁶ “Төрийн мэдээлэл”эмхэтгэл 2018 он, № 1, Төрийн албаны тухай хуулийн 5 дугаар зүйл

¹⁷ Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992 он, Нэгдүгээр зүйл 2 дахь хэсэг.

¹⁸ “Төрийн мэдээлэл”эмхэтгэл 2018 он, № 1, Төрийн албаны тухай хуулийн 37, 38 дугаар зүйл

¹⁹ Монгол хэлний их тайлбар толь

хуулиар тогтооно”²⁰ хэмээн тус тус заасан байдаг.

Иймд төрийн алба болон төрийн алба хаагчийн баталгааны эрх зүйн орчинг зөвхөн төрийн албаны хуулийн хүрээнд ойлгож болохгүй, наад тал нь дээр дурдсан бүлэгт холбогдох Үндсэн хуульчилсан хуулийн хэмжээнд авч үзэж, холбогдох хууль тогтоомжийн уялдаа холбоо, зааг ялгааг сайтар тооцох нь чухал ач холбогдолтой.

Төрийн жинхэнэ буюу мэргэжлийн алба хаагчид нь улс төрийн болон бусад аливаа нөлөө, дарамт шахалтгүйгээр Үндсэн хууль, бусад хуулийг чандлан баримталж, мэргэжлийн итгэл үнэмшлээ иш үндэс болгон ажиллах, тэдгээрийн ийнхүү ажиллах нөхцөл, баталгааг төр өөрөө үүсгэн зохицуулах үүрэгтэй бөгөөд иргэснээр төрийн албан хаагчийн нийгмийн баталгааны мөн чанар хангагдана.

Төрийн албан хаагчдийн хэвийн ажиллах нөхцөл, баталгааг төр хангах нь Үндсэн хуулийн зохицуулалт бөгөөд харин хэрхэн, яаж уг хамгаалалтыг үүсгэх вэ гэдэг нь нарийвчилсан, үйл явцын шинжтэй асуудал тул Төрийн албаны болон тус тусын төрөлжсөн хуулиудаар зохицуулсан байдаг.

Төрийн албан хаагч нь төрийн албаны тухай хуульд зааснаар төрийн албан хаагчийн нийтлэг болон төрийн жинхэнэ албан хаагчдад хамаарах нэмэгдэл баталгааг эдлэхээс гадна өөрийн албаны онцлогт тохируулан салбарын хууль тогтоомжоор нарийвчлан зохицуулсан тусгай баталгааг эдэлдэг.

Салбарын 22 хууль тогтоомжид алба хаагчийнхаа нийгмийн баталгааг хэрхэн зохицуулсныг судлан үзвэл 70 орчим хувь нь нарийвчлан зохицуулж, 30 орчим хувь нь нийтлэг байдлаар зохицуулсан байна. Тухайлбал:

Төрийн албан хаагчийн нийгмийн баталгааг салбарын хууль тогтоомжид нарийвчлан хуульчлан зохицуулсан хууль тогтоомж	Албан хаагч нь Төрийн албаны тухай хууль болон бусад хуульд заасан төрийн албан хаагчийн баталгаагаар хангагдана хэмээн нийтлэг байдлаар хуульчилсан хууль тогтоомж
-Монгол Улсын шүүхийн тухай хууль -Прокурорын тухай хууль -Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль -Цагдаагийн албаны тухай хууль -Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль -Төрийн аудитын тухай хууль -Авилгын эсрэг хууль -Монгол Улсын хилийн тухай хууль -Гамшгаас хамгаалах тухай хууль -Эрүүл мэндийн тухай хууль г.м	-Шүүхийн шинжилгээний тухай хууль, -Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль, -Тагнуулын байгууллагын тухай хууль, -Прокурорын тухай хууль -Соёлын тухай хууль, -Боловсролын тухай хууль, -Багшийн хөгжлийг дэмжих тухай хууль

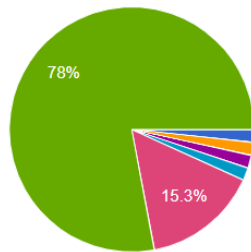
Төрийн албан хаагчдын ажлын нөхцөл, ажил үүргийн онцлог зэргээс хамааран тухайн салбарын хууль тогтоомжид нийгмийн баталгааг нь нарийвчлан зохицуулах нь зүйтэй юм.

“Төрийн албан хаагчийн нийгмийн баталгаа”-ны талаар албан хаагчид ямар ойлголттой байдгийг тодруулах зорилгоор цагдаагийн 100 гаруй албан хаагчийн дунд

судалгаа явуулан “Та төрийн албан хаагчийн нийгмийн баталгааг хэрхэн ойлгодог вэ” гэсэн асуулт тавихад 15,3% нь ажлын таатай нөхцлөөр хангуулах, 1.7% нь орон сууцаар хангуулах, 1.7% нь тэтгэвэр, тэтгэмж авах, 2% нь тусламж, дэмжлэг авах зэргийг ойлгож байгаа бол 78% нь дээрх хариулт бүгд гэсэн байна.

²⁰ “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл 1992он №1, Монгол Улсын Үндсэн хууль

1. Төрийн албан хаагчийн нийгмийн баталгааг та юу гэж ойлгодог вэ?

Төрийн ямар ажил албан тушаал эрхэлж байгаагаас хамааран нийгмийн баталгааны хэрэгжилт өөр байж болох хэдий ч, нийгмийн баталгааны мөн чанарын тухай ойлголт нь нэг байх ёстой юм.

Дүгнэлт

Эрх зүйн мөн чанар нь ардчилсан ёс, ард түмний бүрэн эрх нь төрийн эрх мэдлийн эх сурвалж байж, төр ба эрх зүйн харилцан шүтэлцээтэй байх, хууль дээдлэх, бие хүний эрх, эрх чөлөөг төрөөс баталгаатай хангах явдлаар тодорхойлогдоно.

Төр бие хүний эрх, эрх чөлөөг баталгаатай ханган ажиллах, өөрийн үндсэн зорилго, чиг үүргээ төрийн албаараа дамжуулан хэрэгжүүлдэг. Төрийн алба нь “Төрийн албан хаагч” гэх боловсон хүчнээр өөрийгөө ханган бэхжүүлж. Тэдэнд уг албан тушаалыг эрхэлж тодорхой эрх, үүргийг хэрэгжүүлсний төлөө цалин хөлс өгч, ажиллах нөхцөл, нийгмийн баталгаагаар хангадаг.

Төрийн албан хаагчдад олгож байгаа **нийгмийн баталгааны мөн чанар** нь тэднийг төрийн албан тушаалыг эрхэлж, тодорхой эрх эдлэж, үүргээ биелүүлж, төрд чин үнэнчээр зүтгэх нөхцөл боломжийг төрөөс бүрдүүлэн өгч буй хангамж, төрийн албан хаагчдын эрх, хууль есны эрх ашиг сонирхол хөндөгдөхөөс хамгаалж байгаа төрийн хамгаалалт хэмээн тодорхойлж болох юм.

Мөн төрийн албан хаагчдын нийгмийн баталгааг салбарын хууль тогтоомжоор нарийвчлан зохицуулах, алба хаагчийн нийгмийн баталгааны мөн

чанарын талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэх шаардлага байна.

Ашигласан материал:

1. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл 1992он №1, Монгол Улсын Үндсэн хууль
2. “Төрийн мэдээлэл”эмхэтгэл. 2018 он.№ 1.Төрийн албаны тухай хууль
3. “Төрийн мэдээлэл”эмхэтгэл 2018 он. № 1. Төрийн албаны тухай хууль
4. Монгол хэлний тайлбар толь
5. К.Маркс. Ф.Энгельс. Түүвэр зохиол. 1-р боть.УБ.1969 он.
6. В.С.Нерсисянц “Эрх зүйн гүн ухаан” УБ.1999 он.
7. Шершеневич.Г.В “Общая теория права” М.1995.ч.1.
8. Государства и права. М. 1995.
- №2. Петрова.Л.В.“О естественном и позитивном праве”
9. Х.Сэлэнгэ “Хүн ба эрх зүй” эрх зүй сэтгүүл. УБ. 2000/2-3/.
- 10.С.Нарангэрэл “Монголын ба дэлхийн эрх зүйн тогтолцоо” УБ.2001он
- 11.Б.Чимид “Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, хүний эрх, шүүх эрх мэдэл. УБ.2004. 18 дахь тал
- 12.Б.Ганболд “Эрх зүй судлал”. УБ. 2011 он.
- 13.Д.Батболд “Нийтийн эрх зүй дэх тулгамдсан асуудал” УБ. 2016 он.
- 14.Ч.Нямсүрэн”Эрх зүйн ерөнхий онол” УБ.2017 он.
- 15.Н.Лүндэндорж “Төрийн онол” УБ. 2020 он.

ХҮҮЛЬ, ЭРХ, БАЙРААР

ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭНИЙ ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

VARIOUS ISSUES OF INTERNATIONAL TREATY REGULATION

МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын
Улсын Их Сургууль

3.Жаргалмаа

ДХИС-ийн докторант, Эрдэнэт үйлдвэр ТӨҮГ-ын Хуулийн хэлтсийн тэргүүлэх хуульч
Jargalmaa Z.

Ph.D student, University of Internal Affairs, Erdenet mining SOE, Legal department, Leading lawyer

Хураангуй: 1945 онд НҮБ байгуулагдаж, НҮБ-ын дүрэм батлагдсанаар орчин үеийн олон улсын эрх зүйн үндэс суурь тавигдсан. Өнгөрсөн он жилүүдэд олон улсын эрх зүй хурдацтай хөгжиж сансрын, цөмийн, мэдээллийн технологийн, хүрээлэн буй орчны, консулын, далайн, олон улсын гэрээний эрх зүй зэрэг олон шинэ салбарууд бий болжээ. Орчин үеийн олон улсын эрх зүй нь гэрээний эрх зүй болон зан заншлын хэм хэмжээтэй нягт холбоотой. Аливаа улс олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээсээ татгалзах, зарим хэсгийг нь биелүүлэхгүй байх асуудал нь зөвхөн олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнд үндэслэн явагддаг байна. Олон улсын эрх зүйн зөрчил нь субъектын идэвхитэй үйлдэл болон эс үйлдэхүйгээр илэрч болно. Эдгээр буруутай үйлдэл, эс үйлдэхүй нь олон улсын эрх зүйн хувьд тухайн цаг үед, тухайн улсад хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болно.

Abstract: The founding of the United Nations in 1945 and the adoption of the United Nations Charter laid the foundations for modern international law. In recent years, international law has developed rapidly, with many new areas emerging, such as aerospace, nuclear, information technology, environmental, consular, maritime, and international treaty law. Modern international law is closely related to treaty law and customary law. The waiver of a country's obligations under international treaties and the non-fulfillment of some of them are based solely on the norms of international law. Violations of international law may be manifested in the actions or inaction of the subject. These misdemeanors and omissions are grounds for liability under international law at the time and in the country.

Түлхүүр үг: Олон улсын нийтийн эрх зүй, олон улсын гэрээ, олон улсын хариуцлага

Key word: International public law, International treaties, international responsibilities

Олон улсын эрх зүй хэзээ үүссэн талаар гурван төрлийн онол байдаг бөгөөд нэгдүгээрт, тусгаар улс үүсэхээс өмнө омог аймгийн нэгдлийн үед үүссэн, хоёрдугаарт, төр, улс үүссэн цагаас олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнүүд үүссэн, гуравдугаарт, дундад зууны сүүлийн хагасаас Европт тусгаар улсууд үүссэнтэй холбон тайлбарладаг. Дээр дурдсан гурван онолоос төр, улс үүссэнтэй холбоотойгоор улс орнуудын хоорондох харилцаанаас олон улсын эрх зүй үүсэлтэй гэдэг онол хамгийн өргөн тархжээ.

ОХУ-ын дипломатч, хууль зүйн доктор С.В.Черниченко “Олон улсын эрх зүй” бүтээлдээ “Олон улсын эрх зүй нь улс хоорондын харилцаанд оролцогчид ганцаарчилсан эсхүл хамтаараа харилцан зөвшилцөж тохиролцсон хүсэл сонирхлын илэрхийлэл буюу зөвшөөрсөн, шаардсан, хориглосон, төрийн албадлагаар

хамгаалагдсан харилцааны цогц систем юм”¹ гэж тодорхойлжээ.

Г.Сэсээр, Ч.Сарангэрэл, С.Ганхуяг нарын туурвисан Олон улсын нийтийн эрх зүйн гарын авлагад “МЭӨ 4000 жилээс МЭ 476 дугаар он хүртэл аажим бүрэлдсэн тэр үеийн улсуудын хоорондын харилцааг зохицуулж байсан хууль зүйн зарчим, хэм хэмжээний нийлбэр цогц эртний үеийн олон улсын эрх зүйд хамаардаг. Тэр үед олон улсын харилцаа өнөөгийн утгаараа байсангүй. Дэлхийн газрын зурагт бүхэл бүтэн эх газар болох Америк, Австрали, Африк тивийн ихэнх хэсэг мэдэгдээгүй, олон улсын амьдралын төв Ойрхи Дорнод, Энэтхэг, Хятад, Грек, Ром улсууд байсан. Судлаачид Ойрхи Дорнод буюу Тигр, Евфрат, Нил мөрний эрэг хавиар оршиж байсан улсуудын хооронд олон улсын эрх зүй бий болсон хэмээн үздэг”² гэж дурджээ. Мөн “ОУНЭЗ нь олон улсын энх тайван,

¹ Ашавский, Б.М. Бирюков, М.М. Международное право. (2014).М., с.8

² Сэсээр, Г. Сарангэрэл, Ч. Ганхуяг, С. (2007). Уб., 49 дэх тал

аюулгүй байдлыг хангах, бүх талын хамтын ажиллагааг тогтоох, хөгжүүлэх хүрээнд хэрэгжилтийг түүний субъектүүд ганцаар болон хамтын журмаар хангадаг, улс болон ОУЭЗ-н субъектын бүтээсэн гэрээний болон заншлын хэм хэмжээний нийлбэр цогц юм¹ гэж бичжээ.

XVIII зууны үеэс Олон улсын эрх зүйн систем ийнхүү нэрлэгдэх болсон бөгөөд өмнө нь Ромын эзэнт гүрний үед “ард түмний эрх зүй” (*jus gentium*) гэж нэрлэж байжээ. Энэхүү *gentis* гэдэг ойлголтонд зөвхөн ард түмэн хамаардаг боловч Германы философич И.Кант (1724-1804) уг томъёоллыг “улсуудын эрх зүй” (*jus publicum civitatum*) гэж орчуулах санал гаргаж байв. Гэхдээ И.Кантаас ч өмнө олон улсын эрх зүйг “олон улсын нийтийн эрх зүй” (*International public law, Diritto International pubblico*) гэж нэрлэж байжээ. НҮБ-ын Дүрмийн 13 дугаар зүйлд “олон улсын эрх зүй” гэсэн нэршлээр тусгасан байна. Судалж үзэхэд олон улсын эрх зүй нь XX зуун хүртэл олон зуун жилийн туршид орон нутгийн болон бүс нутгийн зан заншлын² хэмжээнд үндэслэн хөгжиж ирсэн байна. Гэхдээ улсууд хоорондоо бичмэл гэрээ байгуулах хүртэл олон мянган жилийн туршид хүн төрөлхтөн омог аймгаар амьдрах болсон үеэс ахуй амьдралаа зохицуулах, тодорхой үйлдэл хийх дүрэм журам тогтооход өөрсдийн хүсэл зорилгоо илэрхийлсээр иржээ.

Ийнхүү төр, улс үүссэн цагаас урт удаан хугацааны туршид улс хооронд аливаа асуудлаар дүрэм журам, дэг жаяг тогтоох замаар олон улсын хэм хэмжээнүүд бий болж байв. Эдгээр олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнүүд санамсаргүй бус, харин улс төр-нийгмийн амьдралын тодорхой үйл явдлын нөлөөн дор батлагдаж байжээ. Тухайлбал, XVIII зууны эцэст өрнөсөн Францын хувьсгал, 1917 оны Оросын Октябрийн хувьсгал, АНУ-ын тусгаар тогтнолын дайн, Дэлхийн I, II дайныг дурдаж болно. Өөрөөр хэлбэл, олон улсын гэрээний агуулгаар олон улсын харилцааны түүхэн хөгжил, тухайн үеийн түүхэн эринийг тодорхойлох боломжтой юм.

1928 онд 15 улс анхны олон талт гэрээ болох Парисын гэрээг байгуулж, улс

хоорондын харилцаанд гарсан үл ойлголцол, маргаантай асуудлыг дайн тулааны аргаар бус, энхийн журмаар зохицуулахаар шийдвэрлэжээ. 1929 онд анхны олон улсын хэмжээний байгууллага болох Үндэстний Лиг байгуулагдсанаар олон улсад гэрээ байгуулах, түүнтэй холбоотой асуудлыг зохицуулах шаардлага үүссэн байна.

Улмаар 1945 онд НҮБ байгуулагдаж, НҮБ-ын дүрэм батлагдсанаар орчин үеийн олон улсын эрх зүйн үндэс суурь тавигдсан. Өнгөрсөн он жилүүдэд олон улсын эрх зүй хурдацтай хөгжиж сансрын, цөмийн, мэдээллийн технологийн, хүрээлэн буй орчны, консулын, далайн, олон улсын гэрээний эрх зүй зэрэг олон шинэ салбарууд бий болжээ. Орчин үеийн олон улсын эрх зүй нь гэрээний эрх зүй болон зан заншлын хэм хэмжээтэй нягт холбоотой. Олон улсын олон талын гэрээнүүдэд хүн төрөлхтөний үнэт зүйлс, эрх ашиг (*erga omnes*) болох хүний эрх, эрх чөлөө, олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зарчмууд, энх тайван, хүн төрөлхтөний аюулгүй байдал гэх мэт асуудлыг тусгадаг.

Бидний үеийг хүртэл хадгалагдан ирсэн олон улсын гэрээнүүдээс хамгийн эртнийх нь манай эриний өмнөх XXIII зууны үеийн Аккадын хаан Нарамсин ба жижиг удирдагч Элам нарын хооронд хийгдсэн гэрээ юм. Тухайн үед шашны тангараг гэрээний биелэлтийн баталгаа болдог байжээ. Үүний нэг жишээ бол манай эриний өмнөх 1296 онд хийсэн хеттчүүдийн хаан III Хаттусили, Египетийн фараон II Рамсес нарын хооронд хийгдсэн Египет, Хеттийн Вант улсын хооронд болсон олон жилийн дайныг зогсоох тухай энхийн гэрээ юм. Уг гэрээнд дурдахдаа энэхүү гэрээний гэрчүүд нь Египетийн болон Хеттийн мянган бурхад бөгөөд гэрээг зөрчвөл эдгээр бурхад зөрчигчийн газар нутаг, албат иргэд, байшин барилгыг сүйрүүлнэ гэж дурдсан байдаг байна.³

Эртний үеийн олон улсын гэрээнүүдэд 100 жил, хугацаагүй гэх мэтээр хугацааг тодорхойлдог байжээ⁴. Феодалын үеийн олон улсын гэрээнүүд эртний олон улсын гэрээтэй харьцуулахад бүлэг, зүйл, заалтуудтай болсон бөгөөд тодорхой

¹ Мөн тэнд. 45 дахь тал

² Эрх зүйн зан заншил: Энэ нь хүмүүсийн зан үйлийг урт удаан хугацааны турш зохицуулж ирсэн горим журмыг албан ёсоор хүлээн зөвшөөрсөн ч эрх зүйн хэм хэмжээний хүчин

чадал өгөх байдлаар илэрнэ. Нямсүрэн, Ч. Эрх зүйн ерөнхий онол. (2017). УБ., 160 дахь тал

³ Ильинская. О.И., Право международных договоров. (2020). М., С.8

⁴ Всемирная история. Т.1. (1955). М., С. 398

МОНГОЛ УЛСЫН ГЭРЭЭНИЙ ЭРХ ЗҮЙ СУДЛАЛ

хугацаагаар эсвэл хугацаагүй байгуулагдаж байв.

Хэдийгээр олон улсын гэрээ эрт цагаас байгуулагдаж ирсэн түүхтэй боловч олон улсын эрх зүйн эх сурвалжийн дийлэнх нь олон улсын гэрээний зан заншлын хэм хэмжээ байжээ. Олон улсын эрх зүйн зан заншлын хэм хэмжээг системчилж кодификацлах ажлыг XIX зуунд И.Блюнчли, Д.Филда, П.Фиоре нарын эрдэмтэд эхлүүлсэн байдаг. Албан ёсоор кодификацлах ажил XX зуунд эхэлсэн бөгөөд Олон улсын гэрээний тухай 1928 оны Америк тивийн улсуудын конвенц юм¹. Үүний дараа 1969 онд Венийн олон улсын гэрээний тухай конвенц батлагдаж 1980 оны 01 дүгээр сарын 27-нд хүчин төгөлдөр болсноор үндсэндээ гэрээний тухай гэрээтэй болжээ.

Мөн 1978 онд олон улсын гэрээний эрх залгамжлалын тухай Венийн конвенц батлагдсан бөгөөд хоёр талын болон олон талт гэрээ, олон улсын байгууллагуудын гэрээний асуудалд хамаарах эрх залгамжлалын асуудлыг зохицуулсан байна.

1969 оны Венийн конвенц зөвхөн улс хооронд бичгээр байгуулагдсан олон улсын гэрээнд хамааралтай бөгөөд олон улсын эрх зүйн бусад субъектуудын хооронд байгуулсан болон бичгээр байгуулаагүй гэрээнд хамааралгүй юм. Түүнчлэн 1969 оны Венийн конвенц буцаж үйлчлэхгүй, конвенц хүчин төгөлдөр болж, оролцогч улсуудын нэгдэн орж соёрхон баталсан үеэс тухайн оролцогч улс конвенцийн хэм хэмжээнүүдийг дагаж мөрдөх үүрэг хүлээнэ. Харин 1969 оны Венийн конвенцийн дагуу олон талт олон улсын гэрээний оролцогчид тухайн гэрээнээс гарч тоо нь багассан шалтгаанаар олон улсын гэрээний үйлчлэл зогсох, дуусгавар болох ёсгүй² бөгөөд жишээлбэл, 60 улс соёрхон баталсан гэрээнээс 20 нь гарахад үлдэх 40 улсын хувьд тухайн олон улсын гэрээ нь хүчин төгөлдөр хэвээр үлддэг байна.

Түүнээс гадна дэлхийн ихэнх улс орнууд олон улсын гэрээний тухай үндэсний хууль тогтоомжийг баталсан байдаг. Тухайлбал, Монгол Улс Олон улсын

гэрээний тухай хуулиа 2016 оны 12 дугаар сарын 01-ний өдөр шинэчлэн баталж, 2017 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдсөн.

ОХУ-ын Хууль зүйн доктор О.И.Ильинская “Олон улсын гэрээний эрх зүй” номондоо “Олон улсын гэрээ гэж хоёр болон түүнээс дээш тооны олон улсын эрх зүйн субъектүүд гэрээ байгуулах, үйлчлэх, дуусгавар болох асуудал нь олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээгээр зохицуулагддаг, нэг буюу хоорондоо холбоотой хэд хэдэн баримт бичгийг хэлнэ”³ гэж тодорхойлжээ.

Олон улсын гэрээг байгуулагдсан хугацаагаар нь хугацаагүй, хугацаатай, хугацаа нь тодорхойгүй гэж гурав ангилдаг. Хугацаагүй олон улсын гэрээнд ихэвчлэн энхийн гэрээнүүд, газар нутгийн хязгаарлалтын, бүс нутгийн хөгжлийн, зэвсэглэлээр үл хөөцөлдөх тухай гэх мэт гэрээнүүд багтдаг байна. Харин тодорхой хугацаагаар байгуулсан гэрээ нь хугацаа нь дууссаны дараа дахин автоматаар сунгагдах зэргээр хугацааны хувьд өөрчлөгдөх боломжтой байдаг.

Аливаа олон улсын гэрээ нь олон улсын эрх зүйн субъектүүдийн хүсэл зоригийн илэрхийлэл байдаг ба улс орнууд өөрийн төр засгийн дээд түвшний байгууллагын түвшинд олон улсын гэрээ байгуулдаг. 1969 оны Венийн конвенцийн долдугаар зүйлийн дагуу төрийн тэргүүн, Засгийн газрын тэргүүн, гадаад харилцааны сайд тусгайлсан эрх хэмжээ шаардахгүйгээр улсаа төлөөлөх бүрэн эрхтэй⁴ байна.

Монгол Улсын хувьд 2016 онд батлагдсан Олон улсын гэрээний тухай хуулийн зургаадугаар зүйлийн 6.2-т⁵ “Монгол Улсын Ерөнхийлөгч болон Засгийн газар өөрийн бүрэн эрхэд хамаарах асуудлаар Монгол Улсын нэрийн өмнөөс улс хоорондын олон улсын гэрээ байгуулах эрхтэй”, 6.3-т “Монгол Улсын Засгийн газар өөрийн бүрэн эрхэд хамаарах асуудлаар Засгийн газар хоорондын олон улсын гэрээ байгуулах эрхтэй” гэж тус тус заасан. Мөн хуулийн зургаадугаар зүйлийн 6.4-т Засгийн газраас эрх олгосон тохиолдолд төрийн захиргааны төв байгууллага өөрийн эрхлэх асуудлаар Засгийн газрын нэрийн өмнөөс

¹ Ильинская, О.И. Право международных договоров. (2020). М.,

² Олон улсын гэрээний тухай Венийн конвенц. 1969

³ Ильинская, О.И. Право международных договоров. (2020). М., С.12

⁴ Олон улсын гэрээний эрх зүйн тухай Венийн конвенц. (1969). 7 дугаар зүйл

⁵ Олон улсын гэрээний тухай хууль. (2016). 6 дугаар зүйл

Засгийн газар хоорондын олон улсын гэрээ байгуулж болно гэж заасан байна.

Олон улсын гэрээг тайлбарлах нь гэрээний бодит агуулгыг сэргээх утгаар хэрэглэгддэг бөгөөд тухайн гэрээг байгуулсан талууд тайлбарлахаас гадна дараах байгууллагууд тайлбарлаж болно. Олон улсын гэрээний оролцогч улсуудын хувьд олон улсын гэрээний зарим нэг нөхцөлүүдийн талаар ойлголтын зөрүүтэй байдал үүсвэл НҮБ-ын Олон улсын шүүх болон олон улсын гэрээнд оролцогч бусад улсуудаас эрх олгосон байгууллагууд оролцогчдын хувьд заавал биелэгдэх шинж чанартай тайлбарыг гаргадаг.¹ Гэрээний агуулгын талаар маргаан гарсан тохиолдолд уг маргааныг шийдвэрлэхээр хүлээн авсан шүүх, арбитрын байгууллага албан ёсоор (compromis d'arbitrage) тайлбарладаг. Жишээлбэл, Олон улсын шүүхийн 1952 оны тайлангаас олон улсын гэрээний асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэсэн талаар дараах жишээг дурдаж болно. Англи-Ираны хамтарсан газрын тосны компанийн хэрэгт² Их Британи Умард Ирландын Вант Улс шүүхэд тайлбар гаргахдаа 1933 онд Ираны Засгийн газар ба Англи-Ираны хамтарсан газрын тосны компанийтай байгуулсан концессын гэрээ нь хоёрдмол шинжтэй, Ираны Засгийн газар ба компанийн хооронд, мөн хоёр улсын Засгийн хооронд байгуулсан олон улсын гэрээ гэсэн байр суурийг илэрхийлсэн. Харин НҮБ-ын Олон улсын шүүхээс тухайн гэрээ нь Засгийн газар ба гадаадын хувийн компанийн хооронд байгуулсан концессын гэрээ тул Их Британи Умард Ирландын Вант Улс энэхүү гэрээний оролцогч тал биш, үүнээс үүдээд Иран, Их Британи улсын хооронд олон улсын гэрээний харилцаа үүсээгүй учраас ердийн гэрээ гэсэн шийдвэр гаргаж байжээ. НҮБ-ын Олон улсын шүүхийн энэхүү шийдвэрээс харахад Засгийн газар ба гадаадын компанийн хооронд байгуулсан гэрээ нь тухайн компани олон үндэстний корпорац, эсхүл тухайн компанийн тал хувийг төр эзэмшдэг тохиолдолд ч олон улсын гэрээнд тооцогдохгүй, харин ердийн гэрээ гэсэн ойлголтод хамаарна гэж ойлгогдож байна.

Эрх зүйн харилцаанд Ромын эрх зүйн “pacta tertiis nec nocent nec prosunt” зарчмын

дагуу гэрээний оролцогч бус гуравдагч талд хамааралгүй ба тухайн гэрээ нь хор уршиг болон олз ашгийн алиныг ч авчрахгүй гэсэн ойлголт бий. 1969 оны Венийн конвенцийн 34 дүгээр зүйлд “олон улсын гэрээ нь зөвхөн тухайн гэрээнд оролцогчдын хувьд эрх, үүрэг үүсгэх бөгөөд гуравдагч улсуудын хувьд тэдний зөвшөөрөлгүйгээр эрх, үүрэг үүсэхгүй. Мөн олон улсын гэрээний объект нь гуравдагч улсын эрх болон ашиг сонирхлыг хөндөх ёсгүй”³ гэж тус тус заажээ. Харин 1969 оны Венийн конвенцийн 35 дугаар заалтын дагуу хэрэв гуравдагч этгээд олон улсын гэрээний үүргийг биелүүлэхээр бичгээр хүлээн зөвшөөрсөн тохиолдолд үүрэг хүлээж болохоор тусгасан байна.⁴

1969 оны Венийн конвенцийн 26 дугаар зүйлд “хүчин төгөлдөр олон улсын гэрээ бүр түүний оролцогчдын хувьд үүрэг хүлээлгэх бөгөөд үүргээ сайн дураараа биелүүлэх ёстой”⁵ гэж заасан. Олон улсын эрх зүйн үндсэн зарчмын дагуу олон улсын эрх зүйн субъект бүр хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй тохиолдолд хариуцлага хүлээх тогтолцоотой. Олон улсын хариуцлагын тогтолцоо нь ОУЭЗ-н ердийн хэм хэмжээгээр, гэрээ, эрх зүйн нийтлэг зарчмуудаар тодорхойлогддог. Олон улсын эрх зүйн субъектүүд нэг талын актаар сайн дураараа олон улсын үүрэг хүлээх тохиолдлууд бий. Тухайлбал, Франц улс агаарт цөмийн зэвсэг туршихгүй байх нэг талын үүргийг дангаараа хүлээсэн бол ЗХУ цөмийн зэвсэг түрүүлж хэрэглэхгүй байх үүрэг сайн дураараа хүлээсэн.

Аливаа улс олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээсээ татгалзах, зарим хэсгийг нь биелүүлэхгүй байх асуудал нь зөвхөн олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнд үндэслэн явагддаг байна. Мөн тухайн улс дипломат болон консулын харилцаагаа олон улсын гэрээний бусад оролцогч улстай таслах нь олон улсын гэрээний харилцаанд саад болох ёсгүй гэж үздэг.

Олон улсын эрх зүйн зөрчил нь субъектын идэвхитэй үйлдэл болон эс үйлдэхгүйгээр илэрч болно. Эдгээр буруутай үйлдэл, эс үйлдэхүй нь олон улсын эрх зүйн хувьд тухайн цаг үед, тухайн улсад хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болдог. Жишээлбэл, НҮБ-ын Олон улсын шүүх Корфу хоолойн хэрэг маргаан дээр Албани

¹ Бекяшев, К.А. Международное право. (2021). М., С.198

² International Court of Justice. Reports. 1952. P.112, 332.

³ Олон улсын гэрээний эрх зүйн тухай Венийн конвенц. (1969). 34 дүгээр зүйл

⁴ Мөн тэнд. 35 дугаар заалт

⁵ Мөн тэнд.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САНГАА

улсыг буруутгах хангалттай үндэслэл байна гэж дүгнэсэн. Учир нь Албани улс эргийн усандаа мина байгааг мэдэж байсан боловч энэ тухай Англи улсад анхааруулаагүйгээс Английн мина тээвэрлэгч “Сомарез”, “Волэж” хоёр хөлөг гэмтэж, Англи улсад хохирол учирчээ. Эдгээр цэргийн хөлөг онгоцууд нь Албанийн нутаг дэвсгэрийн усанд хамаардаг Корфу хоолойн хойд хэсгээр энхийн зорилгоор хөвөх үедээ энэхүү мина бүхий талбайн талаар мэдээгүйгээс хохирол амсчээ. НҮБ-ын Олон улсын шүүх Албани улсад хариуцлага ногдуулахдаа 1907 оны 10 сарын 18-ны “Усан доор автомат мина байрлуулах тухай” Гаагийн конвенцийн дөрөвдүгээр заалтын дагуу өөрийн улсын эрэгт мина тависан төвийг сахисан улс нь энэ тухай бусад улсуудад мэдэгдээгүй бол үүнийхээ төлөө хариуцлага хүлээх ёстой гэсэн заалтыг үндэслэсэн¹ байна.

НҮБ-ын Олон улсын эрх зүйн комиссын илтгэлд тухайн улсын үндэсний эрх зүйд зөрчилд тооцогдохгүй, дотоодын эрх зүйн хэм хэмжээнд тохирсон үйлдэл хийсэн боловч олон улсын хэм хэмжээг зөрчсөн тохиолдолд олон улсын эрх зүйн зөрчил гэж үзнэ гэж цохон тэмдэглэжээ². Олон улсын эрх зүйн зөрчил үйлдэгчид олон улсын эрх зүйгээр тогтоосон эдийн болон эдийн бус хязгаарлалт тогтоох гэх мэт шийтгэлийн арга хэмжээнүүд бий. Түүнчлэн олон улсын эрх зүйн субъектүүд нь үндэсний шүүхдээ хандаж олон улсын эрх зүйн тодорхой үйлдлийг хууль бусад тооцуулах тухай нэхэмжлэл гаргаж, олон улсын эрх зүйн зөрчлийн талаар маргаан үүсгэх боломжтой.

Олон улсын эрх зүйн хариуцлагыг хүлээх үндсэн гол субъект нь улс орон юм. Олон улсын эрх зүйн субъектүүд нь (хувь хүнээс бусад) өөрийн улсын албан ёсны байгууллага, албан тушаалтнуудын олон улсын эрх зүйгээр хүлээсэн үүргийг зөрчсөн, хууль бус үйлдлийн улмаас гадаадын иргэнд хохирол учирсан тохиолдолд хариуцлага хүлээнэ. 1949 оны 08 сарын 12-ны Женевийн конвенц, түүний нэмэлт протоколын 91 дүгээр зүйлд энэ тухай заасан байдаг. Мөн 41 дүгээр зүйлд заасны

дагуу төрийн байгууллагын удирдлага, хяналтан дор ажилладаг, төрийн албан хаагчдын (цагдаа, гал сөнөөгч гэх мэт) гаргасан үйлдлийг тухайн улсын гаргасан үйлдэл гэж авч үздэг. Жишээ дурдахад, 1920 оны эхээр иргэн Массигийн хохирлын нөхөн төлбөрт АНУ олон улсын шүүхийн шийдвэрээр 15 мянган ам.доллар гаргуулан авчээ. Тухайн үед Мексик улсад ажиллаж амьдарч байсан АНУ-ын иргэн Массигийн үхэлд буруутай гэмт этгээдийг Мексикийн хууль сахиулах байгууллагын ажилтнууд олж тогтоож, шийтгэл ногдуулах арга хэмжээ аваагүйн улмаас Мексик улс ийнхүү олон улсын эрх зүйн хариуцлага хүлээжээ.³

Түүнчлэн АНУ 1996 оны сүүлээр Швейцарийн банкуудын эсрэг нацистуудын хууль бусаар олсон хөрөнгө мөнгийг угаасан, холокостын⁴ хохирогчдын хөрөнгийг нуусан үндэслэлээр НҮБ-ын Олон улсын шүүхэд хэд хэдэн зарга мэдүүлсэн. Хэрэг маргаан хоёр жил үргэлжилсний эцэст 1,2 тэрбум ам.долларын нөхөн төлбөрийг 24 мянган хохирогчид, тэдний өв залгамжлагчдад олгохоор болсон байна.⁵

Улс орнууд өөрсдийн зэвсэгт хүчний гаргасан зөрчил, хууль тогтоох, шүүх засаглалын байгууллага болон гадаад улс дахь төлөөлөгчийн газрын гаргасан алдааны төлөө олон улсын эрх зүйн хариуцлага хүлээдэг. Түүнчлэн НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 56 дугаар чуулганаар баталсан НҮБ-ын тогтоолын дөрөвдүгээр зүйлд хууль бус гэдгийг нь мэдсээр байж, өөр улсын хууль бус үйлдэлд хамтран оролцсон, санхүүгийн болон бусад дэмжлэг үзүүлсэн улс олон улсын хариуцлага (*mutatis mutandis*) хүлээх тухай заасан⁶.

Олон улсын эрх зүйн хариуцлагын улс төрийн ба материаллаг гэсэн хоёр хэлбэр бий. НҮБ-ын дүрмийн 39, 41, 42 дугаар зүйлд заасны дагуу олон улсын эрх зүйг зөрчигч улс оронд авах албадлагын арга хэмжээ нь олон улсын энх тайван, хүн төрөлхтөний эсрэг гэмт хэрэг, цэргийн гэмт хэрэг үйлдсэний төлөөх шийтгэл байдаг⁷. Дэлхийн II дайны дараа үг дуугүй бууж өгөх гэрээнд гарын үсэг зурсных нь дараа Герман болон Япон улсын хувьд улс төрийн шийтгэл хүлээсэн бөгөөд улс орныг удирдах бүрэн

¹ Бекашев, К.А. Международное право, (2021). 210 дахь тал

² Олон улсын эрх зүйн комиссын илтгэл. 63 дахь тал

³ Бекашев, К.А. Международное право. (2021). М., С.212

⁴ Дэлхийн II дайны үед еврей нарыг хомроглон устгах гэмт хэрэг

⁵ Мөн тэнд.

⁶ Бекашев, К.А. Международное право. (2021). М., С.214

⁷ НҮБ-ын Дүрэм. (1945)

эрхийг ялсан улсуудын бие төлөөлөгчид гартаа авч, зэр зэвсгийг нь хураан, нацист байгууллагуудыг тарааж татан буулгах, төр засгийн албан тушаалтнуудыг албан тушаалаас нь огцруулах зэргээр өөрсдийн улсын бүрэн эрхт байдлыг алдах замаар улс төрийн хариуцлага хүлээсэн байна.¹ Түүнчлэн улс орнууд өөрийн бүрэн эрхт дипломат төлөөлөгчөө суугаа улсаас нь татах явдал нэг улс нөгөө улсын гаргасан зөрчлийн төлөө тус улсын эсрэг авч байгаа улс төрийн хариу арга хэмжээ юм.

Дүгнэлт

Олон улсын гэрээ нь тухайн нийгмийн хөгжилтэй салшгүй холбоотой бөгөөд 1969 оны Венийн конвенцийн дагуу олон улсын гэрээний “гэрээ биелэгдэх ёстой” буюу “pacta sunt servanda” гэсэн зарчмын дагуу тухайн гэрээний оролцогч гэрээний заалт бүрийг сайн дураараа биелүүлэх, олон улсын эрх зүйн зөрчил гаргахгүй байх үүрэгтэй. Харин олон улсын гэрээний оролцогч улсууд гэрээгээр хүлээсэн үүргээ зөрчсөн тохиолдолд зохих хариуцлага хүлээх тогтолцоо үйлчилж байна.

Дээр дурдсан нөхцөл байдлуудыг нэгтгэн дүгнэвэл, олон улсын эрх зүй нь

түүхэн хөгжлийнхөө явцад хүмүүсийн хүсэл зоригоос үл хамаарч бодит нөхцөл байдалтай уялдан үүсэж хөгжсөн бөгөөд энэхүү хөгжлийн үйл явц өнөөдөр ч үргэлжилсээр байна. Харин түүхэн нөхцөл байдлыг зөв бодитой үнэлсэн тохиолдолд хүмүүс олон улсын эрх зүйн хөгжлийн үйл явцад бодитоор нөлөөлөх боломж үүсдэг гэж болох юм.

Ашигласан материал:

1. Олон улсын гэрээний тухай хууль. (2016)
2. Олон улсын гэрээний эрх зүйн тухай Венийн конвенц. (1969)
3. Ашавский, Б.М. Бирюков, М.М. Международное право. М., (2014)
4. Бекашев, К.А. Международное право. М., (2021)
5. Ильинская, О.И. Право международных договоров. М., (2020).
6. НУБ-ын Дүрэм. (1945)
7. Ч.Нямсүрэн. Эрх зүйн ерөнхий онол. Уб., (2017)
8. Г.Сэсээр, Ч.Сарангэрэл, С. Ганхуяг, Уб., (2007)
9. International Court of Justice. Reports. 1952.

¹ Бекашев, К.А. Международное право. (2021). М., С.216

МОНГОЛЫН
Дотоод Хэргийн
Сургуулийн Онцгой
Байдлын
Сургалт

ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН СУРГУУЛИЙН СОНСОГЧ, СУРАЛЦАГЧДЫН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН АНХАН ШАТНЫ ТУСЛАМЖИЙН ХЭРЭГЦЭЭ, МЭДЛЭГ, ХАНДЛАГЫГ ҮНЭЛЭХ СУДАЛГАА

THE KNOWLEDGE, ATTITUDES AND PRACTICES OF THE PRIMARY
HEALTH CARE IN THE STUDENTS OF THE SCHOOL OF EMERGENCY,
UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS: IS IT NECESSARY TO ESTABLISH
THE NEW TRAINING PROGRAM IN THE SCHOOL OF EMERGENCY

Ц.Ганчимэг

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн Гамшгаас хамгаалах албаны тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд хурандаа

Ganchimeg Ts.

Ph.D, a lieutenant Colonel, a head of the Department of Disaster management, at the School of emergency of the University of Internal Affairs, Mongolia

Хураангуй: Анхны тусламж нь өргөн хүрээний эмнэлэгийн тусламж үйлчилгээ бөгөөд хүний амь насыг аврах нөхцөл байдлыг үнэлж зохих шийдвэр гаргах тодорхой мэдлэг, практик ур чадварыг шаарддаг хэдий ч хүн бүрийн хувьд чухал юм. Иймд аливаа гэнэтийн өвчлөл, аюул, осол гэмтэлийн үед хамгийн ойр байгаа хүн амь насыг аврах, хүндрэлээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор тухайн хохирогчид анхны тусламжийг аюулгүй, зөв үзүүлэх мэдлэг, чадварт суралцах нь зайлшгүй хэрэгтэй.

Монгол Улсын гамшгийн статистикаас харахад 2010 оноос 2021 оны хугацаанд нийт 43298 удаагийн аюулт үзэгдэл, осол тохиолдож, үүний улмаас 2314 хүн амь насаа алдаж, 5030 хүн бэртэж, гэмтэж, 16042 хүнийг авран хамгаалсан байна¹. Онцгой байдлын алба хаагчид, аврагч гал сөнөөгчдийн үндсэн үүрэг нь гамшгийн аюулыг таслан зогсоох, хүний амь нас, эрүүл мэндийг авран хамгаалах юм.

Материал, арга зүй: Энэхүү судалгааг дескриптив судалгааны аргаар, нэг агшингийн загвараар асуумж ашиглан хийсэн бөгөөд гарсан үр дүнд статистикийн дескриптив болон Хи квадратын аргачлалаар тооцоолж, дүн шинжилгээ хийлээ.

Үр дүн: Судалгаанд Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдлын сургуулийн өдөр, эчнээ ангийн нийт 144 оюутан хамрагдав. Эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийн талаарх мэдлэг эчнээ ангийн оюутнуудын хувьд харьцангуй сайн ($p=0.036$) байсан. Харин хичээлийн хөтөлбөрт анхны тусламжийн хичээл оруулах хэрэгцээний талаар асуумжид өдөр болон эчнээ ангийн оюутнууд адилхан шаардлагатай ($p=0.473$) хэмээн хариулжээ.

Abstract: First aid is a wide range of medical care and requires important knowledge and practical skills to assess vital situations and make appropriate decisions, but is important for everyone.

Therefore, in order to save the life of a person close to you in the event of a sudden illness, danger or accident, as well as to prevent complications, it is necessary to master the knowledge and skills to provide safe and correct first aid to the victim.

According to Mongolia's natural disaster statistics, from 2010 to 2021, a total of 43,298 disasters and accidents occurred, resulting in 2,314 deaths, 5,030 injuries and 16,042 rescue operations. The primary role of emergency workers and firefighters is to prevent disasters and save lives and health.

The study was conducted using a descriptive survey and a one-moment model using a questionnaire, and the results were calculated and analyzed using statistical descriptive and chi-square methods.

A total of 144 students from the Emergency School of the Mongolian University of Internal Affairs participated in the survey. Knowledge of primary health care was relatively good for external

¹Гамшгаас хамгаалах цагаан ном., Уб, 2020. 80 дахь тал

students ($p = 0.036$). When asked about the need to include first aid classes in the curriculum, full-time and part-time students answered equally ($p = 0.473$).

The respondents' knowledge and attitudes towards primary health care are insufficient.

Түлхүүр үг: Анхны тусламж, мэдлэг, хэрэгцээ, хандлага

Keyword: first aid, knowledge, needs, attitudes

Анхны тусламж, мэдлэг, хэрэгцээ, хандлага

Үндэслэл: Аливаа гамшиг ослын хамгийн том хохирол нь хүний амь нас, эрүүл мэнд байдаг. Тийм ч учраас дэлхийн улс орнууд хүний амь нас, эрүүл мэндийн чухалчлан авч үздэг.

Түүхээс үзвэл Англи Улсад 120 орчим жилийн өмнө эмнэлэгийн анхан шатны тусламжийн сургалтыг сайн дурын хүмүүсийн дунд зохион байгуулж эхэлсэн бөгөөд зорилго нь бэртэж гэмтсэн хүмүүсийн биеийн байдлыг хүндрэхээс сэргийлж, амь насыг аврах, цаашдын эдгэрэлтийг хөнгөвчлөх аргыг заах явдал байжээ^{2,3}.

Эмнэлгийн анхны тусламжийн ерөнхий ойлголт: Бэртэл гэмтэл авсан газар дээр нь үзүүлэх арга хэмжээг эмнэлгийн анхны тусламж гэнэ. Эмнэлгийн анхны тусламж нь аливаа осол гэмтэлд өртсөн хүний биеийн байдлыг цаашид улам хүндрүүлэхгүй байх, нэмж гэмтэл авахаас хамгаалах, биеийн чухал эрхтний үйл ажиллагааг сэргээх, хэвийн байдалд оруулахад чиглэнэ.

Амь насанд аюултай, хүнд осол гэмтэл нь хэдхэн секунд, хормоор хэмжигдэх бөгөөд энэ нь гэмтэгсдэд үзүүлсэн анхны тусламжийн арга, хэлбэр, цаг хугацаа, чанараас шууд хамаардаг. Иймээс хүн бүр ямар ч үед осол гэмтэлд өртөгсдөд эмнэлгийн анхны тусламжийг хурдан хугацаанд үр дүнтэй үзүүлэх арга барилыг эзэмшсэн байх шаардлагатай юм.

Түүнчлэн амь насанд аюултай онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед яаралтай тусламж ирэхээс өмнө эмнэлэгийн анхан шатны тусламжийг үзүүлэхэд хүн амын 20 хувь нь бэлтгэгдсэн байх ёстой гэж үздэг хэдий ч зарчмуудад сургах бэлтгэх нь бэрхшээлтэй байдаг⁴.

Судалгаандаа онцлон авч үзэх гол асуудал бол өнөөгийн байдлаар тус их сургуулийн орчинд гэмтэл, хүчирхийлэл, өмнөх эрүүл мэндийн асуудал, бусад гэнэтийн үйл явдлаас үүдэлтэй амь насанд

аюултай онцгой нөхцөл байдал тохиолдсон үед эмнэлэгийн анхны тусламж үзүүлэх мэдлэг, анхан шатны тусламж үзүүлэх зарчмуудыг сонсогч, суралцагчдад сургаж бэлтгэхгүй байна. Тухайлбал, Дотоод хэргийн их сургуулийн хэмжээнд хэрэгжүүлж буй нийт 27 сургалтын хөтөлбөрийн 1316 хичээлийн хөтөлбөрт “Эмнэлгийн анхан шатны тусламж”-ийн хичээл ордоггүй байна.

Харин гадаад улс орны ижил төстэй мэргэжлийн сургуультай харьцуулахад ОХУ-ын Иргэний Хамгаалалтын академийн Удирдлагын факультет (Факультет руководящего состава) Эмнэлэг-биологи, экологийн хамгаалалтын тэнхим (Кафедра медико-биологической и экологической защиты)-тэй бөгөөд баклавын болон магистрын сургалтын хөтөлбөрт суурь судлах хичээлд Эмнэлэг, биологийн хамгаалалт (медико-биологическая защита) хичээлийг оруулсан байдаг.

Тусгайлсан чиг үүрэг бүхий мэргэжлийн байгууллагын алба хаагчид нь онцгой байдлын үед хүн амд эмнэлгийн тусламж үзүүлэх зайлшгүй үүрэгтэй.

Судалгааны зорилго: Тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагын боловсон хүчин буюу Гал түймэр унтраах ангийн салааны дарга, Аврах салбарын бүлгийн даргаар бэлтгэгддэг сонсогч, суралцагчдын дунд эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийн мэдлэг, хэрэгцээ, хандлага, дадлыг үнэлэх, хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлоход оршино.

Судалгааны ажлынхаа зорилгоо биелүүлэхийн тулд дараах зорилтуудыг тавьж хэрэгжүүлсэн.

- Сонсогч, суралцагчдын эмнэлэгийн анхан шатны тусламжийн мэдлэгийг үнэлэх
- Сургалтын хөтөлбөрт эмнэлгийн анхан шатны тусламжийн чиглэлийн хичээлийг нэмж оруулах шаардлагыг тодорхойлох

² Pearn, J. (1994) The Earliest Days of First Aid. BMJ, 309, 1718-1720. <http://dx.doi.org/>

³ Glendon, A.I. and McKenna, S.P. (1995) Using Accident Injury Data to Assess the Impact of Community First Aid Training. Public Health, 99, 98-109. <http://dx.doi.org/>

⁴ <http://www.fema.gov/media-library-data/20130726-1813-25045-0649/>

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УЯА

Материал, арга зүй: Энэхүү судалгааг дескриптив судалгааны аргаар, нэг агшингийн загвараар асуумж ашиглан хийсэн бөгөөд гарсан үр дүнд статистикийн дескриптив болон **Хи квадратын аргачлалаар тооцоолж**, дүн шинжилгээ хийлээ.

Судалгааны асуумж ерөнхий мэдээлэл, мэдлэг, хандлага, хэрэгцээ гэсэн үндсэн 4 бүлэг, 27 асуулттай бөгөөд оролцогч бүрээс асуумж авахын өмнө судалгааны ажлыг танилцуулж зөвшөөрөл авсан. Статистик боловсруулалтыг SPSS 25 version программыг ашиглан категори үзүүлэлт хоорондын ялгааг хи-квадрат тестээр шинжилж тархалтын хувиар илэрхийлсэн. Бүх статистик анализийг 2 талт байдлаар хийж Р утга $p < 0.05$ байх тохиолдлыг статистик ач холбогдолтой гэж үзэв.

Үр дүн: Судалгаанд Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдлын сургуулийн өдөр, эчнээ ангийн нийт 144 оюутан хамрагдав. Судалгаанд хамрагдагсдын дундаж нас 23.15 ± 5.7 , өдрийн ангийн 107 (74.3%), эчнээ ангийн 37 (25.7%) оюутан байлаа. Судалгаанд эрэгтэй 122 (84.7%), эмэгтэй 22 (15.3%) оюутан хамрагджээ.

		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	1	122	84.7	84.7
	2	22	15.3	15.3
	Total	144	100.0	100.0

Нийт оюутнуудын зөвхөн 12 буюу 8.3% өөрийгөө анхан шатны тусламжийн талаарх мэдлэг сайн хэмээн үнэлсэн ба мэдлэг хангалтгүй гэж үзсэн оюутнууд 91.7% эзлэж байна. Мөн судалгаанд хамрагдсан оюутнуудын 16 буюу 11.1% хэрэгцээ, шаардлага гарвал эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж үзүүлэх чадвартай хэмээн үнэлсэн байна.

		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	1	44	30.6	30.6
	2	84	58.3	58.3
	3	16	11.1	11.1
	Total	144	100.0	100.0

Таны бодлоор анхны тусламжийн мэдлэг хувь хүнд хэрэгтэй юу? гэсэн асуултанд 137 (95.1%) сонсогч зайлшгүй шаардлагатай хэмээн хариулсан.

		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	1	137	95.1	95.1
	2	4	2.8	2.8
	3	3	2.1	2.1
	Total	144	100.0	100.0

Мөн Таны ажил мэргэжилд анхны тусламжийн мэдлэг шаардлагатай юу? гэсэн асуултанд 100% тийм хэмээн хариулжээ.

Хэрэв хэн нэгэн бэртэж гэмтсэн тохиолдолд та анхны тусламж үзүүлэхэд бэлэн үү? гэсэн асуултад дараах байдлаар хариулжээ.

		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	1	118	81.9	81.9
	2	26	18.1	18.1
	Total	144	100.0	100.0

Анхны тусламжийн иж бүрдэлд зайлшгүй шаардлагатай зүйлсийн талаар мэдэх үү? хариултад 41 (28.5%) сонсогч тодорхой мэдлэгтэй, 88 (61.1%) нь мэдэхгүй гэсэн хариултыг өгсөн байна.

		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	1	41	28.5	28.5
	2	88	61.1	61.1
	3	15	10.4	10.4
	Total	144	100.0	100.0

Сургалтын хөтөлбөрт анхан шатны тусламжийн хичээл байдаг уу? хэмээх асуултанд ихэнх буюу 96 (66.7%) сонсогчид хичээлийн хөтөлбөрт ордоггүй гэж хариулсан байна. Таны бодлоор анхны тусламжийн хичээл орох шаардлагатай юу? асуултад судалгаанд хамрагдсан оюутнуудын 86.8% зайлшгүй шаардлагатай гэж хариулсан.

		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	1	96	66.7	66.7
	2	48	33.3	33.3
	Total	144	100.0	100.0

Урд өмнө нь эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийн хэрэгцээ гарч байсан эсэх талаар асуултуудад 57.6% тийм гэж хариулсан ба дээрх тохиолдлуудад анхан шатны тусламж үзүүлэх мэдлэг, чадвар, сэтгэл зүйн бэлтгэл дутмаг байсан хэмээн үзсэн байна.

			Knowledge			Total
			1	2	3	
Өдөр, эчнээ	1	Count	30	66	11	107
		% within VAR00023	28.0%	61.7%	10.3%	100%
		Knowledge	66.7%	75.9%	91.7%	74.3%
	2	Count	15	21	1	37
		% within VAR00023	40.5%	56.8%	2.7%	100%
		Knowledge	33.3%	24.1%	8.3%	25.7%
Total	Count	45	87	12	144	
	% within VAR00023	31.2%	60.4%	8.3%	100%	
	Knowledge	100%	100%	100%	100%	

Эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийн талаар мэдлэг эчнээ ангийн оюутнуудын хувьд харьцангуй сайн ($p=0.036$) байна.

Харин хичээлийн хөтөлбөрт анхны тусламжийн хичээл оруулах хэрэгцээний талаар асуумжид өдөр болон эчнээ ангийн оюутнууд адилхан шаардлагатай ($p=0.473$) хэмээн хариулжээ.

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.380 ^a	2	0.036
Likelihood Ratio	3.779	2	0.151
Linear-by-Linear Association	3.207	1	0.073
N of Valid Cases	144		

			O			Total
			1	2	3	
Өдөр эчнээ	1	Count	91	8	8	107
		% within VAR00023	85.0%	7.5%	7.5%	100%
		% within O	72.8%	88.9%	80.0%	74.3%
	2	Count	34	1	2	37
		% within VAR00023	91.9%	2.7%	5.4%	100%
		% within O	27.2%	11.1%	20.0%	25.7%
Total	Count	125	9	10	144	
	% within VAR00023	86.8%	6.2%	6.9%	100%	
	% within O	100%	100%	100%	100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.321 ^a	2	0.473

Likelihood Ratio	1.516	2	0.469
Linear-by-Linear Association	.724	1	0.395
N of Valid Cases	144		

Дүгнэлт

Судалгаанд хамрагдагсдын эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийн талаар мэдлэг, түүнд хандах хандлага хангалтгүй түвшинд байна. Гэсэн хэдий ч оюутнууд эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийн хичээлийг сургалтын хөтөлбөрт оруулах сонирхолтой тул цаашид энэ талын мэдлэг олгох хөтөлбөр боловсруулж, энэ чиглэлийн богино болон урт хугацааны сургалт, сурталчилгааны ажлуудыг улам эрчимжүүлэх нь гамшиг, гал түймэр, онцгой байдлын чиглэлээр мэргэжлийн боловсрол эзэмшихээр сургалцаж буй оюутнуудад зөв хандлага, дадал төлөвшүүлэхэд чухал ач холбогдолтой.

Ашигласан материал:

1. Монгол Улсын Гамшгаас хамгаалах тухай хууль (2017.02.02).
2. Гамшгаас хамгаалах цагаан ном., УБ, 2020. 80 дахь тал
3. Pearn, J. (1994) The Earliest Days of First Aid. BMJ, 309, 1718-1720.<http://dx.doi.org/>
4. Glendon, A.I. and McKenna, S.P. (1995) Using Accident Injury Data to Assess the Impact of Community First
5. Aid Training. Public Health, 99, 98-109. <http://dx.doi.org/>
6. <http://www.fema.gov/media-library-data/20130726-1813-25045-0649/>

